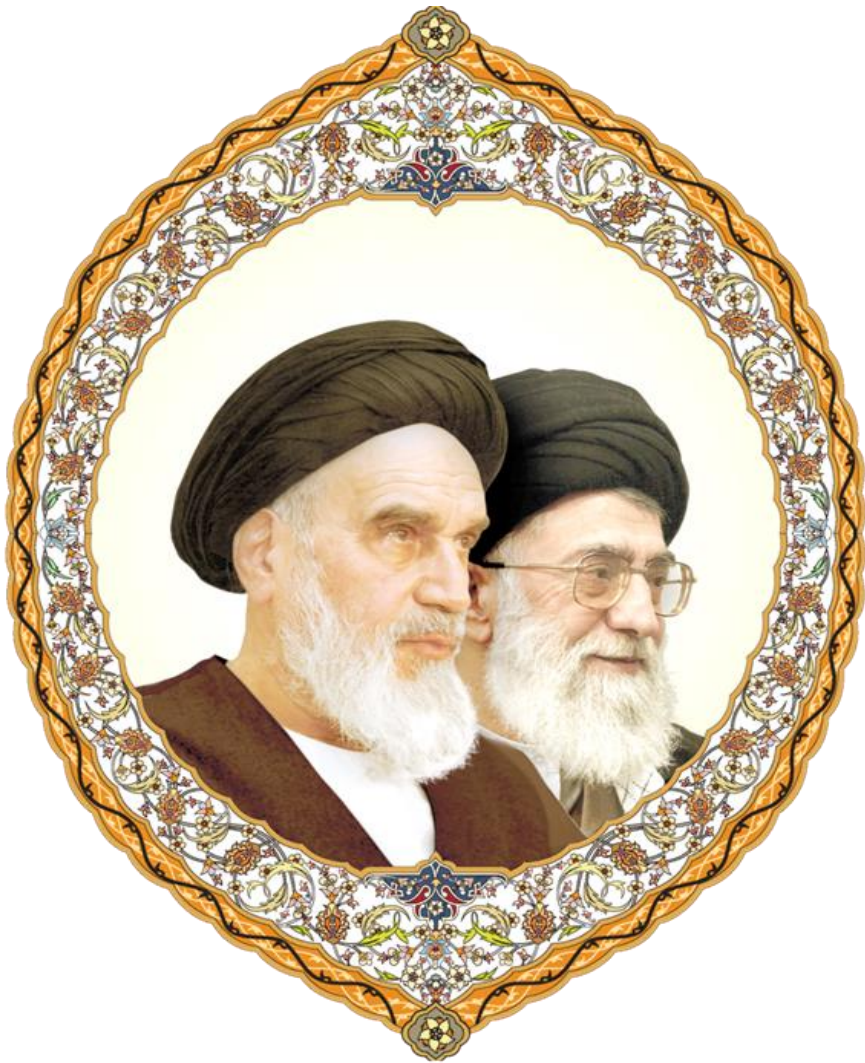

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیک

نشریه علمی - پژوهشی دانشگاه عالی دفاع ملی ستاد کل نیروهای مسلح

سال بیست و دوم، شماره ۹۸ - زمستان ۱۴۰۳

صاحب امتیاز: دانشگاه عالی دفاع ملی

سر دبیر: محمد مهدی نژاد نوری جانشین سر دبیر: علی اصغر بیک بیلندی مدیر مسئول: شهرام نوروزانی

اعضای هیئت تحریریه

محمد حسین باقری افشردی	استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه عالی دفاع ملی
سید مهدی الوانی	استاد مدیریت دانشگاه علامه طباطبائی
محمد حسن صادقی مقدم	استاد حقوق جزا دانشگاه تهران
سیامک ره پیک	استاد حقوق دانشگاه حقوق و علوم قضایی
ناصر میرسیاسی	استاد مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی
محمد رضا حمیدی زاده	استاد مدیریت دانشگاه شهید بهشتی
علی رضائیان	استاد مدیریت دانشگاه امام صادق
محمد باقر حشمت زاده	دانشیار جامعه شناسی دانشگاه شهید بهشتی
ابراهیم حسن بیگی	استاد مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی
ارسطو تو حیدی	دانشیار دفاع ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

ویراستاری علمی: علیرضا راه چمنی

طرح جلد: علیرضا راه چمنی
صفحه آرا و حروف چین: علیرضا راه چمنی

مدیر اجرایی: علیرضا راه چمنی

چاپ و صحافی: چاپخانه داعا

انتشار این فصلنامه به استناد مجوز شماره ۱۲۴/۹۷۳ مورخه ۱۳۷۹/۱/۲۵ معاونت امور مطبوعاتی و تبلیغاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می باشد و برابر مجوز شماره ۳/۳۰۴ مورخه ۱۳۸۷/۱/۲۸ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، نشریه علمی - پژوهشی محسوب می شود.
این فصلنامه در پایگاه استناد سازی علوم جهان اسلام (ISC) به آدرس www.isc.gov.ir نمایه سازی می گردد.

- ❖ مقالات مندرج در فصلنامه لزوماً دیدگاه دانشگاه نیست.
 - ❖ فصلنامه در رد یا قبول و نیز ویرایش مقالات آزاد است.
 - ❖ نقل مندرجات این فصلنامه با ذکر مأخذ بلامانع است.
- قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، ضلع شمالی بزرگراه شهید بابایی، بعد از اتوبان هنگام، دانشگاه عالی دفاع ملی

تلفن: ۲۲۹۷۰۳۴۷ دورنگار: ۲۲۹۷۰۳۲۳ آدرس پست الکترونیکی: defaeistrategic@sndu.ac.ir

فهرست مطالب

پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰.....	۵
فضل‌الله نوذری، محمود عسگری و محمد رضا معتضدیان رضا محمودپور حامد جعفرپور	
اصول آمادگی نظامی و تأثیر آن بر عملکرد نیروهای مسلح.....	۳۱
حسین دادوند ، محمدحسین افشردی	
رابطه فرهنگ و تفکر بسیجی با بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی.....	۵۷
ابراهیم نجفی ، حکمت داج لیری	
کارکرد آمایش سرزمینی در دفاع سیاسی با تأکید بر جمعیت.....	۸۵
محمد اخباری ، فتح‌الله کلانتری ، احمد لیاف ، رضا مهریاری ، عباسعلی نوری فرد	
تهدیدشناسی اثر روندها و رویدادهای سیاسی در سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران.....	۱۱۰
یعقوب یوسفوند ، احمد تشکری-پور	
الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از راه دور در صحنه نبرد دریایی.....	۱۳۵
علیرضا سعادت راد ، علیرضا راه چمنی ، علی‌اصغر بیگ بیلندی، یوسف قربانی	
آسیب‌شناسی نظام خدمت و وظیفه عمومی در جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهبردهای اصلاحی.....	۱۵۶
علیرضا سعادت‌مندی ، ناصر پورصادق ، سیدمهدی فرحی	
الکوسازی تجارب حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در حوزه سیاست خارجی.....	۱۸۹
علی‌اکبر عباسی ، محمود شیخ حسنی – محسن رستمی – ابوذر میارعباسی	

پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری

اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰

فضل‌الله نوذری^۱، محمود عسگری^۲، محمد رضا معتضدیان^۳، رضا محمودپور^۴، حامد جعفرپور^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۱/۲۸

چکیده

طی سال‌های اخیر تغییر در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ارتقا سلامت جامعه، کاهش باروری و به دنبال آن کاهش رشد جمعیت و افزایش امید به زندگی منجر به ایجاد تغییرات قابل‌ملاحظه‌ای در ساختار جمعیت کشور شده است. کلان‌روندهای مذکور در کنار عوامل محرک در مقاطع زمانی پیامدهایی را برای جمعیت جمهوری اسلامی ایران در پی داشته است. پژوهش حاضر باهدف تعیین پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰ می‌باشد و لذا مسئله اصلی این تحقیق متناسب باهدف تحقیق، مبتنی بر چستی این موضوع خواهد بود. این پژوهش از نظر نوع تحقیق توسعه‌ای - کاربردی و از لحاظ روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است که با روش‌های گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی داده‌های تحقیق جمع‌آوری شده است و پس از اخذ نظر جامعه آماری (۴۲ نفر) نسبت به تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های کمی آماری جداول توزیع فراوانی و تحلیل استنباطی آزمون آماری تی تک نمونه‌ای و رتبه میانگین داده‌ها اقدام و سپس نتیجه‌گیری شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که پیامدهای ۱۳ گانه‌ای متأثر از کلان‌روندهای محیطی چهارگانه تغییرات فردی، تغییرات اقتصادی، تغییرات فرهنگی و تغییرات اجتماعی، ساختار سنی جمعیت کشور در افق ۱۴۱۰ را تحت تأثیر قرار خواهند داد.

واژگان کلیدی: جمعیت، ساختار سنی جمعیت، کلان‌روندها.

۱ - دانشجوی رشته علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)

۲ - دانشجوی رشته علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳ - دانشجوی رشته علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۴ - دانشجوی رشته علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

دستیابی کشورها به رفاه و توسعه‌ی همه‌جانبه مستلزم پیش‌بینی نیازها و امکانات خود در بازه‌های زمانی مختلف بوده و در جهت تأمین نیازمندی‌ها باید اقدام به طراحی و اجرای برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کند. در این راستا، جمعیت، ساختار و پویایی آن، محور و مرکز برنامه‌ریزی‌ها و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌شود. تحولات جمعیتی به‌صورت محدود همه‌ی جوانب زندگی و حتی محیط پیرامون انسان‌ها را تحت تأثیر قرار داده و اثرات متعددی بر خرده نظام‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی بر جای می‌گذارد. از این‌رو، پویایی‌شناسی جمعیت که با بررسی تعیین‌کننده‌ها و پیامدهای تغییرات در ساختار، توزیع و رشد جمعیت سروکار دارد از اهمیت تحقیقاتی و سیاستی زیادی برخوردار است، زیرا نه‌تنها روند و مسیر گذشته را نشان می‌دهد، بلکه دورنمایی از آینده‌ی تحولات جمعیتی را فراروی سیاست‌گذاران می‌گشاید و شناخت و درک مناسبی از فرصت‌ها و چالش‌های آینده فراهم می‌کند. این وضعیت می‌تواند به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کمک کند تا محیط و بستر مناسبی را برای بهره‌برداری از فرصت‌ها و مقابله با چالش‌ها ایجاد کنند. در طول چند دهه‌ی گذشته، تمرکز جمعیت‌شناسی، بیشتر بر پویایی رشد جمعیت بوده و کمتر به کلان‌روندهای محیطی که بر تغییرات ساختار سنی جمعیت تأثیر دارند، توجه شده است. کلان‌روندهای محیطی قادر خواهند بود در تغییر مثبت جمعیت چالش ایجاد کنند و اگر در روندهای جدید گذارهای ساختار سنی جمعیت به‌درستی مدیریت نشود و سیاست‌های مناسب و مؤثر اتخاذ نگردد، زمینه‌ی بهره‌برداری از پنجره‌ی فرصت جمعیتی مختلف توسعه‌ای، محدود خواهد شد.

رشد جمعیت ایران از نخستین سرشماری در سال ۱۳۳۵ (ه-ش) تا شروع انقلاب اسلامی روندی کاهنده و پس از انقلاب اسلامی افزایش یافته به‌طوری‌که بین سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ به یک‌باره به رشدی حدود ۴ درصد رسیده که در تاریخ کشور بی‌سابقه است. بعد از آن دولت متوجه سنگینی بار افزایش جمعیت و نگران تأمین نیازهای مختلف آن در سال‌های آتی شد و به فکر احیای سیاست قدیمی کنترل جمعیت افتاد. سرعت کاهش باروری در نیمه دوم دهه ۱۳۶۰ و اوایل دهه ۱۳۷۰ به‌اندازه‌ای چشم‌گیر بود که تعبیر «انقلاب باروری» در مورد آن مصداق پیدا کرد (عباسی شوازی و همکاران، ۲۰۰۹). کنترل جمعیت و ادامه این روند حتی موجب شد که مقام معظم رهبری «مدظله‌العالی» در جلسات

متعددی به فعالان حوزه جمعیت بر اهمیت این مسئله تأکید نموده و فرمودند:

«بار دیگر تأکید می‌کنم که تلاش برای افزایش نسل و جوان شدن نیروی انسانی کشور و حمایت از خانواده، یکی از ضروری‌ترین فرایض مسئولان و آحاد مردم است. این فریضه درباره‌ی افراد و مراکز اثرگذار و فرهنگ‌ساز، تأکید بیشتر می‌یابد. این یک سیاست حیاتی برای آینده بلندمدت کشور عزیز ما است. کاوش‌های صادقانه‌ی علمی نشان داده است که این سیاست را می‌توان با پرهیز از همه آسیب‌های محتمل یا موهوم پیش برد و آینده کشور را از آن بهره‌مند ساخت.» (۱۴۰۱/۲/۳۱)

در بررسی علل این پدیده در کشور و ادامه این روند، بیشتر عدم توانایی خانوارها در تأمین نیازمندی‌های فرزندان که با توجه به پیشرفت فناوری‌ها، نگرشی بدون مرز به سطح توقعات دارند، فرهنگ رسوخ کرده غرب در بین خانوارها، تلاش زن‌ها برای برخورداری از حقوق مساوی با مردها در انجام فعالیت‌های بیرون از منزل، همچنین نگرش فردی افراد به موضوع جمعیت و ... را باید در نظر گرفت؛ بنابراین هدف این تحقیق تعیین پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰ می‌باشد و سؤالی که تحقیق به دنبال پاسخگویی بدان می‌باشد این است که: پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰ چیست؟

همچنین اهمیت و مزیت نتایج انجام این تحقیق در جهت کمک به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان عالی کشور برای شناخت پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر ساختار سنی جمعیت و اتخاذ تصمیمات مناسب برای خنثی‌سازی یا کاهش آثار پیامدهای مذکور و ساخت آینده مطلوب برای ساختار جمعیتی کشور می‌باشد. در این پژوهش، تغییرات ساختار سنی جمعیت کشور به عنوان متغیر وابسته و کلان‌روندهای محیطی نیز به عنوان متغیر مستقل محسوب می‌گردد و با توجه به اینکه رویکرد این تحقیق اکتشافی است، از فرضیه‌سازی خودداری شده و روند پژوهش نیز به صورت مسئله محور پی‌گیری شده است.

مفاهیم و مبانی نظری

الف - پیشینه‌شناسی

- حسن حیدری و رعنا اصغری در مقاله‌ای با عنوان تأثیر تغییرات باروری و میزان جمعیت بر رفاه اقتصادی با تأکید بر سرمایه انسانی که در سال ۱۳۹۳ منتشر شده است؛ به این نتیجه رسیده‌اند

که تغییر در میزان باروری، به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر بر تغییرات جمعیتی و نقش آن در عرضه نیروی کار و در نتیجه رشد تولید، عنصر مهم رشد و توسعه اقتصادی- اجتماعی تلقی می‌شود. تغییرات جمعیتی در کشور تا حدی است که در سال‌های اخیر، پیری جمعیت در حالت کلی و به‌ویژه کاهش باروری، نگرانی‌هایی را برای اقتصاد ایجاد کرده است.

- جواد جهانگیر زاده و همکاران در مقاله‌ای با عنوان آسیب‌شناسی تحولات جمعیتی با ترکیب دو مدل ارزیابی آسیب (IPA-FMEA) (مورد مطالعه استان آذربایجان غربی) که در سال ۱۴۰۰ منتشر شده است به این نتیجه رسیده‌اند که آسیب‌های حاصل از تحولات جمعیتی در استان آذربایجان غربی بیانگر ۲۹ خطر در پنج بعد بوده است که ۱۵ خطر در سطح بارز تشخیص داده شده‌اند که نیازمند اقدامات اساسی می‌باشند.

- رسول صادقی محقق موسسه مطالعات جمعیت کشور در مطالعه خود (۱۳۹۵) که با عنوان عوامل اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر طلاق جوانان در ایران ارائه نموده، به این نتیجه رسیده است که احتمال طلاق در زنان بیشتر از مردان و در مناطق شهری بیشتر از مناطق روستایی است. تحصیلات رابطه منفی با احتمال وضعیت طلاق دارد. همچنین بیکاری و بی‌ثباتی شغلی رابطه مثبت و قوی با احتمال طلاق - البته فقط برای مردان - دارد و در مقابل، اشتغال و استقلال اقتصادی زنان با احتمال طلاق رابطه مثبت و قوی دارد. علاوه بر این‌ها، وجود فرزند در خانواده احتمال طلاق را کاهش می‌دهد.

- شهلا کاظمی پور در مقاله‌ای با عنوان تغییرات فرهنگی و تحول خانواده معاصر با تأکید بر ازدواج و فرزندآوری که در اواخر سال ۱۴۰۰ ارائه نموده، به این نتیجه رسیده است که؛ میزان فرزندآوری در ایران طی چهار دهه اخیر از میزان باروری در حد طبیعی (۷/۱ فرزند)، به باروری ارادی و به زیر سطح جانشینی (۱/۷ فرزند) رسیده و میانگین سن ازدواج پسران و دختران با حدود ۵ سال افزایش همراه بوده است. ارزش‌ها و نگرش‌ها در مورد ازدواج و فرزندآوری و میزان فردگرایی در سه نسل جوان، میان‌سال و مسن تفاوت داشته است. از طرف دیگر نگرش به فرزند دلخواه و سن مناسب ازدواج، با میزان فردگرایی همبستگی معنی‌دار دارند. لذا می‌توان تأثیر عوامل فرهنگی بر تغییرات ازدواج و فرزندآوری در ایران را مورد تأیید قرارداد.

ب- مفهوم شناسی

جمعیت: تجمعی از افراد انسانی است که در منطقه ای معین (روستا، شهر، شهرستان، استان یا کشور) به طور مستمر و معمولاً به شکل مجموعه ای از خانوارها زندگی می کنند و پایگاه سیاسی، شرایط ملی و قومی واحدی دارند. (کاظمی پور و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳)

ساختار سنی جمعیت: ساخت سنی جمعیت عبارت است از توزیع جمعیت بین سنین منفرد با گروه‌های سنی. این توزیع ممکن است با تعداد یا درصد مشخص شود؛ و اغلب ساخت سنی نامیده می‌شود. ساخت سنی اگر شامل تفاوت‌های دو جنس باشد، ساخت سنی جنسی نامیده می‌شود. (رئیزی وانانی، ۱۳۹۸: ۴۵)

کلان‌روندها: کلان‌روندها، روندهای گسترده شامل روندهای فرعی با آثار و پیامدهای فراوان می‌باشد. کلان‌روندها را باید نیروهایی دانست که در یکی از حوزه‌های بزرگ و مهم زندگی بشر، تغییرات بنیادین ایجاد می‌کنند (پدرام، ۱۳۸۸: ۱۸۷). کلان‌روندها، به‌عنوان فرایندهای دگرگونی بلندمدت با دامنه وسیع‌تر و تأثیرات ریشه‌ای‌تر مطرح هستند. کلان‌روندها، عوامل پر قدرتی هستند که به آینده شکل می‌دهند. به‌عبارت‌دیگر، یک کلان‌روند می‌تواند در ابعاد سیاسی، اجتماعی و یا اقتصادی تأثیرات و دگرگونی‌های عمیقی در برداشته باشد. همچنین، کلان‌روندها می‌توانند بر گستره وسیعی از بازیگران، مانند دولت‌ها، افراد جامعه، شرکت‌ها و سازمان‌ها، تأثیرات شدیدی داشته باشند. به عبارتی دیگر رویدادهای متعددی که در یک توالی خاص (و حتی به موازات هم) و در یک بازه زمانی و بافت خاص رخ می‌دهند، تشکیل یک‌روند را می‌دهند به طور معمول، ترکیب چندین روند، باعث به وجود آمدن کلان‌روند می‌شود. (تمنا، ۱۳۸۷: ۵۶)

نظریه‌های جمعیتی:

الف- نظریه ثبات و کنترل جمعیت: جنبش کنترل جمعیت از دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰م فعال است و پروژه‌های بسیاری در زمینه بهداشت تولیدمثل و برنامه‌ریزی برای خانواده‌ها انجام داده است. در دهه ۱۹۸۰، بین طرفداران کنترل جمعیت و فعالان سلامت زنان تنش بالا گرفت، چراکه فعالان سلامت زنان، حقوق تولید مثل زنان را به‌عنوان بخشی از یک رویکرد حقوق بشری قبول داشتند. مخالفت فزاینده با رویکرد محدود و تک‌بعدی به کنترل جمعیت، منجر به تغییری قابل‌توجه در سیاست‌های کنترل جمعیت در سال‌های ابتدایی دهه ۱۹۹۰ گردید (فولادی، ۱۳۹۲: ۱۵۶). طرفداران جمعیت ثابت، بیشتر به مزایای اقتصادی ثبات جمعیت پرداخته‌اند. به اعتقاد این گروه از

صاحب‌نظران، یک جامعه از امکانات اقتصادی خود به چهار طریق می‌تواند استفاده کند: افزایش جمعیت، افزایش رفاه جامعه، افزایش مصرف و بالا بردن میزان پس‌انداز؛ بنابراین اگر جامعه‌ای اندیشه ازدیاد جمعیت را کنار بگذارد، می‌تواند همه امکانات خود را به تأمین رفاه و مصرف بیشتر برای افراد جامعه یا به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری بیشتر اختصاص دهد. باین‌حال جمعیت ثابت، جامعه را با کاهش جوانان و سالخوردگی جمعیت مواجه می‌کند که این امر امید و حرکت را از جامعه گرفته و پیشرفت مادی و معنوی آن را متوقف می‌کند. (افشار کهن، ۱۳۸۵: ۲۱۰)

ب- نظریه کاهش جمعیت: مخالفت با رشد فزاینده جمعیت از قدمتی طولانی برخوردار است. فلاسفه، اندیشمندان اجتماعی و اقتصادی از دیرباز با رشد فزاینده جمعیت به مخالفت برخاسته‌اند. افلاطون در راستای جمعیت متناسب و استفاده مطلوب از امکانات، جمعیت ۵۰۴۰ نفری را برای شهرها ایده آل می‌داند (آقا محمدی و شهرآئینی، ۱۳۹۱: ۸۸).

توماس رابرت مالتوس^۱ جمعیت‌شناس انگلیسی و از مخالفان جدی رشد جمعیت، با استفاده از قانون بازده نزولی و همچنین افزایش تصاعدی جمعیت، در مقابل افزایش حسابی، عدم تعادل و توازن جمعیت و وسایل معیشت را موجب بحران می‌داند. جان استوارت میل^۲، کثرت جمعیت در خانواده را به‌عنوان قباحتی نظیر می‌خوارگی تلقی می‌کند. برتراند راسل^۳ رشد فزاینده جمعیت را خطری معادل به‌کارگیری بمب هیدروژنی تلقی نموده و پیشنهاد می‌دهد که اگر یک صدم هزینه نظامی، صرف کنترل موالید شود، نتیجه ارزنده‌ای به بار خواهد آورد. امیل دورکیم^۴، جامعه‌شناس فرانسوی در سال ۱۹۳۳ تأثیر اندازه، تراکم و ترکیب جمعیت را بر جامعه و ساختار اجتماعی مورد تأکید قرار داده و توسعه اجتماعی را در گرو جمعیت می‌داند. به‌عبارت‌دیگر، عدم کنترل کمیت و بهبود کیفیت، مسائل مربوط به فقر، آلودگی محیط‌زیست، مسائل بهداشتی، کمبودهای هنری و فرهنگی را برای جوامع به وجود می‌آورد. (جوکار و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۷). تغییرات و تحولات شتابان جهانی در حوزه جمعیت که متاثر از رویدادهای متعددی در یک توالی خاص و در یک بازه زمانی (کلان‌روندها) است، آینده جمعیتی

1- Thomas Robert Malthus

2- John Stuart Mill

3- Bertrand Russell

4- Emile Durkheim

کشورها را با تهدیدی جدی مواجه نموده است. تغییرات فردی به‌عنوان خصیصه‌ای مهم، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های جامعه مدرن به شمار می‌آید. این پدیده که شامل روندهای چون فرزندآوری، فردگرایی، ازدواج و طلاق، تحصیلات است، به‌عنوان کلید تغییر قرن توسط اکثر نظریه‌پردازان معرفی شده است. برگر کلان‌روند تغییرات فردی را به معنای امکان انتخاب از میان واقعیت‌ها و هویت‌های مختلف می‌داند. گیدنز نیز آن را از طریق تشریح مفهوم انتخاب، تبیین می‌کند. که بر کاهش جمعیت اثرگذار می‌باشد (موذن، ۱۳۹۸: ۱۳)

در کنار تغییرات فردی، جوامع با تغییرات کلان‌روندهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نیز مواجه هستند. تغییر در عقاید، ارزش‌ها، هنجارها، آداب‌ورسوم، رفتارها و نمادها در کنار تمایل به شهرنشینی و آپارتمان‌نشینی، قشربندی اجتماعی، خانواده هسته‌ای، فرزند سالاری، برابری جنسیتی و رسانه همگی بر کاهش جمعیت در طی چند سال اخیر نقشی بی‌بدیل داشته‌اند که مورد توجه اندیشمندان بسیاری نیز قرار گرفته است. (کاظمی پور، ۱۳۹۸: ۳). نظریه بالا که به کلان‌روندهای تغییرات فردی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی پرداخته است مبنای ادامه این تحقیق خواهد بود.

مطالعات محیطی تأثیر کلان‌روندها بر ساختار سنی جمعیت کشور

الف- تأثیر کلان‌روند تغییرات فردی: در جمهوری اسلامی ایران به دنبال رفاه اجتماعی، استقلال مالی، تحصیلات دانشگاهی، جنسیت و سن، ساختار سنی جمعیت را تحت تأثیر قرار داده است. در این خصوص، ظهور و رشد فردگرایی، ساختار و کارکرد خانواده‌های ایرانی را تحت تأثیر قرار داده است به نحوی که باعث گذر از خانواده‌ی سنتی به خانواده‌ی مدرن شده است. روند تغییرات ساختاری و کارکردی خانواده در ایران و ادامه این روند نشان می‌دهد که فرآیندهایی چون تغییرات جمعیت شناختی نظیر افزایش آمار طلاق، کاهش نرخ باروری، افزایش سن ازدواج و نیز افول کارکردهای مراقبتی و جنسی، بروز برخی از ناسازگاری‌های اخلاقی، اجتماعی و اختلال در ارتباطات خویشاوندی بر فردی شدن نهاد خانواده در ایران دلالت دارند. تغییر فردگرایی منتج به استقلال در زنان که نتیجه آن عدم ازدواج و باروری است گردیده است. ارزیابی میزان فردگرایی در کشور از سال ۱۳۸۵ الی پایان سال ۱۴۰۱ نشان می‌دهد که استان‌های مرزی با درصد کمتر و استان‌های واقع در مرکز کشور به‌خصوص تهران بیشترین آمار فردگرایی را در این بازه زمانی داشته‌اند که بر این اساس، می‌توان گفت که بین رتبه فردگرایی و رتبه باروری در بین استان‌های کشور رابطه معکوسی وجود دارد و ادامه این روند با توجه به موارد مطرح‌شده فوق، به روند

فردگرایی و اشاعه آن به سایر مناطق کشور افزوده و بر ساختار سنی جمعیت اثر مستقیم خواهد داشت (افقهی و زارع، ۱۳۹۴: ۲۳).

میزان باروری در جمهوری اسلامی ایران و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ حدود ۱/۶۷ گزارش شده است و افزون بر این جمعیت در همین سال به رشد ۱/۲۳ درصد و تا پایان سال ۱۴۰۱ برابر آمارهای غیررسمی به ۱/۱۳ درصد کاهش یافته است. متغیرهایی مانند هزینه‌های اجاره مسکن، ثروت خانواده و دستمزد بالقوه‌ای که یک فرد جوان می‌تواند دریافت کند را به‌عنوان متغیرهای اقتصادی که می‌توانند بر اندازه خانواده و نیز تشکیل خانوار جدید تأثیر داشته باشند را مشخص می‌کنند. دستمزد و درآمد از اهمیت زیادی برخوردارند زیرا درآمد فرد باعث می‌شود وی بتواند هزینه‌های تشکیل یک زندگی جدید را پرداخت کرده و مسئولیت زندگی مستقل را بر عهده بگیرد. این امر منجر به ترک خانه والدین و در نتیجه تقسیم خانوار قبلی به خانوارهای کوچک‌تر خواهد شد و به‌طور کلی اندازه خانوارها را کاهش می‌دهد؛ بنابراین کاهش فرزند آوری که به دلایل مطرح‌شده فوق بر کاهش بعد خانوار اثرگذار بوده به‌نحوی که در ۱۲ سال اخیر؛ ازدواج ۴۰ درصد و در هفت سال گذشته فرزند آوری ۳۵ درصد کاهش داشته است و ادامه این روند تا سال ۱۴۱۰ منجر به کاهش چشم‌گیر خانواده‌های دارای ۲ فرزند و بیشتر می‌گردد. (همان: ۲۷)

تلاش مؤثر برای ادامه تحصیل در قشر زنان و راه‌یابی به مراکز آموزش عالی به منظور افزایش مهارت برای کسب درآمد، کسب دانش بیشتر در مورد رفتار باروری و آگاهی از حقوق مدنی و مشارکت مؤثر در جامعه نمونه‌هایی از کم رنگ شدن نقش مادری و همسری زنان است. تأثیرات مهاجرت به‌منظور تحصیل در دانشگاه‌های خارج از کشور یا مهاجرت در ابعاد داخلی که طی سال‌های اخیر بیشتر از روستا به شهر یا از مناطق کم تراکم به مناطق متراکم‌تر، بر تحولات جمعیتی کشور اثرگذار بوده است. در حال حاضر زنان با برخوردار بودن از تحصیلات متوسط رو به بالا به وسایل پیشگیری و فناوری‌های باروری زیادی دسترسی دارند که آن‌ها را قادر ساخته تا کنترل بیشتری روی حیات باروری خود داشته باشند و تصمیم بگیرند در چه بستری و چه زمانی فرزند داشته باشند. در واقع فرزندآوری تأخیری به عنوان هنجاری جدید در بین زنان ازدواج کرده در دوران اخیر نمود یافته و افراد تمایل دارند با تأخیر در فرزند آوری، این هماهنگی را بین حوزه‌های مختلف زندگی ایجاد کنند. کاهش چشم‌گیر نسبت ازدواج به طلاق در ۱۰ سال گذشته

از اوضاع وخیمی حکایت دارد که نتیجه آن افت چشم‌گیر جمعیت کشور است؛ بر اساس داده‌های ثبت‌احوال، نسبت ازدواج به طلاق کشور پیش از انقلاب بیش از ۱۴ بود که در زمان حاضر به حدود ۳ ازدواج رسیده است؛ یعنی به از ۳ ازدواج یک طلاق به ثبت رسیده است. خارج شدن تعدادی از جمعیت زنان از مدار باروری به واسطه طلاق، نقش بی‌بدیلی در کاهش جمعیت دارد. به عبارتی دیگر، ازدواج و طلاق پدیده‌هایی هستند که خانواده را به منزله واحدی اقتصادی تحت تأثیر قرار می‌دهند و از طرفی، چالش‌های اقتصادی می‌توانند منجر به شکل نگرفتن بنیاد خانواده شوند یا به جدایی طرفین بیانجامد.

افزایش نرخ بیکاری در سال‌های اخیر حتی با سیاست‌های جوانی جمعیت که از طرف دولت تعیین گردیده، نتوانسته به افزایش ازدواج در بین جوانان منجر گردد. نرخ بیکاری در کوتاه‌مدت (با دو دوره وقفه) تأثیر مثبت و معناداری بر تمایل به تأهل دارد و از سویی دیگر نرخ بیکاری در بلندمدت دارای تأثیر معناداری بر تمایل به تأهل نیست، به گونه‌ای که با افزایش نرخ بیکاری در کوتاه‌مدت و با ۲ دوره وقفه، این متغیر می‌تواند عاملی در تمایل به تأهل محسوب شود و این نتیجه تأییدی بر رویکرد هزینه‌های طلاق است.

مورد دیگری که در این سال‌ها بر کاهش ازدواج و به‌خصوص طلاق‌های صورت گرفته در کشور مؤثر بوده مسئله تورم در نرخ مسکن چه اجاره، رهن و چه خرید بوده است. بالا رفتن سطح توقع زوج‌های جوان به زندگی مستقل و داشتن مسکن جدا از خانواده همسر، این تردید را در بین جوانان به وجود می‌آورد که توانایی اداره کردن خانواده را ندارند. به نحوی که سن ازدواج در سال‌های اخیر از ۱۸ سال برای دختران به ۲۳ سال و ۲۱ سال برای مردان به ۲۹ سال رسیده است. بر اساس آمار سازمان ثبت‌احوال کشور و آخرین سرشماری‌های پایگاه اطلاعات جمعیتی کشور، در حال حاضر ۱۱ میلیون و ۲۴۰ هزار نفر در سن متعارف ازدواج قرار دارند یا از این سن گذشته‌اند، اما هرگز ازدواج نکرده‌اند. از این بین ۵ میلیون و ۵۷۰ هزار مرد و ۶۷۰ هزار زن هستند و ادامه این روند زنگ خطری جدی برای کاهش جمعیت محسوب می‌گردد (درگاه مرکز ملی آمار ایران، ۱۴۰۱)؛ بنابراین چهار روند فردگرایی، تحصیلات، ازدواج و طلاق و فرزندآوری موجب ایجاد تغییر در کلان‌روند تغییرات فردی طی سال‌های اخیر در حوزه جمعیت شده است که پیامدهای زیر را در این خصوص به وجود آورده است.

۱- ناسازگاری اخلاقی، اجتماعی و اختلال در ارتباطات خویشاوندی ۲- تجردگرایی ۳- افول کارکردهای مراقبتی و جنسی ۴- افزایش سن ازدواج ۵- افزایش نرخ بیکاری ۶- کاهش توان قدرت خرید ملزومات زندگی ۷- افزایش سطح توقع زوج‌های جوان از زندگی ۸- کاهش نرخ باروری و افزایش خانواده هسته‌ای در سطح جامعه ۹- کاهش نقش مادری برای افزایش مهارت جهت کسب شغل و درآمد ۱۰- تغییر نگرش به ازدواج با مردان کم‌سواد.

ب- تأثیر کلان‌روند تغییرات اجتماعی: میانگین درآمد، هزینه زندگی ماهانه، میانگین ارزش مسکن و قیمت خودرو در کنار برخورداری از خدمات شهری و کیفیت بالای زندگی و محل زندگی دلیلی بر نابرابری اجتماعی و ایجاد قشربندی اجتماعی در کشور است. با توجه به شرایط اقتصادی در سال‌های اخیر دیگر در جامعه شاهد گروه‌های مرفه و متوسط و بی‌بضاعت نیستیم و جامعه به سمت گروه‌های سرمایه‌دار و گروه‌های بی‌بضاعت و نیازمند در تأمین مخارج اولیه تقسیم شده است. ادامه این روند در سال‌های آینده به حذف اقشار با درآمد متوسط منجر گردیده و بر تغییر در ساختار جمعیت کشور نیز تأثیرگذار است (افشارکهن، ۱۳۸۵: ۶).

با گسترش شهرنشینی در کشور، خانواده گسترده و سنتی گذشته، به خانواده هسته‌ای (خانواده‌ای که از زوجی متأهل و حداکثر دو فرزند که در خانه‌ای واحد زندگی می‌کنند) تبدیل شده که شامل پدر و مادر و فرزندان ازدواج نکرده‌اند. نقش انحصاری مردان در معیشت از میان رفته، انبوهی از بانوان وارد بازار کار و اشتغال شده‌اند. اشتغال زنان، موجب کاهش آسایش و راحتی، افزایش خستگی ناشی از کار در منزل و خارج از آن، کاهش آستانه تحمل روانی ناشی از مشکلات اجتماعی و اقتصادی، عدم وجود زمان کافی برای ارتباط فکری و روحی با همسر و فرزندان، به دلیل حضور تمام‌وقت در خارج از منزل و کارهای جاری منزل، فقدان زمان کافی برای استراحت، تفریح و ورزش و پرداختن به سلامتی خود، کم‌رنگ شدن نقش تربیتی برای فرزندان به دلیل ضیق وقت، فشارهای عصبی و مشکلات عدیده روانی، پرخاشگری، اضطراب، تضعیف روابط عاطفی میان همسران و بروز شکاف و اختلاف در خانواده که به شدت سلامت و بهداشت خانواده، به‌ویژه مادران را تهدید می‌کند. در واقع افزایش سه مؤلفه؛ رفاه اقتصادی، تجمل‌گرایی، مسئولیت‌گریزی و آسایش‌طلبی که در نسل جوان وجود دارد باعث شده که خانواده‌های دارای فرزند، تک‌فرزندی و به تعبیری خانواده هسته‌ای را برای خود کافی بدانند که ادامه این روند در سال‌های پیش رو جامعه را از عواطف و احساسات دور کرده و بر کاهش جمعیت اثرگذار شود

(پژهان و طاهری، ۱۴۰۰: ۳۰). موضوع دیگر در کلان‌روند تغییرات اجتماعی، روند شهرنشینی و آپارتمان‌نشینی است که طی دهه‌های اخیر و با توسعه شهرنشینی در کشور؛ زندگی آپارتمان‌نشینی نیز گسترش یافته است. این در حالی است که در دنیای امروز و در بسیاری از کشورها با اعمال سیاست‌های تشویقی؛ مردم برای بازگشت فعال به روستاها ترغیب می‌شوند، در ایران روند مهاجرت از روستا به شهر همچنان ادامه دارد که بحران روز افزون حاشیه‌نشینی و معضلات بی‌پایان آن؛ از پیامدهای این نوع از مهاجرت است. برآورد این است که تا ۱۰ سال آینده حدود ۶۷ درصد جمعیت ایران شهرنشین خواهند شد و رشد الگوی فعلی شهرنشینی که منطبق بر مؤلفه‌های زندگی غربی است؛ یکی از عوامل اصلی کاهش نرخ باروری در ایران است. آپارتمان‌نشینی و کوچک شدن متراژ خانه‌ها و گسترش فردگرایی را می‌توان از پیامدهای گسترش شهرنشینی و افزایش آپارتمان‌نشینی قلمداد کرد.

طی سرشماری سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ واحدهای مسکونی غیر آپارتمانی کاهش یافته و بر تعداد واحدهای مسکونی آپارتمانی افزوده شده است. سهم واحدهای مسکونی آپارتمانی از ۸/ ۳۱ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۳/ ۳۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. این افزایش، نشان‌دهنده ساخت‌وساز بیشتر آپارتمان و همچنین احداث مسکن مهر طی سالیان اخیر است؛ توسعه بی‌رویه شهرنشینی و ملزومات اقتصادی و فرهنگی آن؛ یکی از عوامل گسست روابط عاطفی بین خانواده‌ها شده است که در این میان توقع افراد؛ برای زندگی بهتر و مرفه‌تر افزایش یافته که این امر موجب نوعی رقابت در میان افراد شده است. از طرفی اجاره‌نشینی در فضای آپارتمان‌های امروزی، تک‌فرزندی را به خانواده‌ها اجبار کرده است. درواقع در معماری امروز، تعداد فرزندان باید کمتر باشند تا زندگی راحت‌تری داشته باشند. (احمدی مقدم، ۱۴۰۰: ۳۴۲)؛ بنابراین شکل‌گیری روندهای شهرنشینی و آپارتمان‌نشینی، خانواده هسته‌ای و قشربندی اجتماعی در سال‌های اخیر جمعیت کشور را به شدت تحت تأثیر قرار داده و بر کاهش چشمگیر جمعیت اثرگذار بوده است.

پ- تأثیر کلان‌روند تغییرات فرهنگی: از جمله روندهای اثرگذار بر ساختار سنی جمعیت در حوزه فرهنگی می‌توان به رسانه ملی و برابری جنسیتی و فرزند سالاری اشاره کرد. طبق نتایج مرکز پژوهش‌های سازمان صداوسیما، در سال‌های اخیر کوچک شدن بعد خانواده در عرصه بانمایی خانواده در این رسانه در کنار به تصویر کشیدن خانواده‌هایی که یا فرزندى ندارند، یا حداکثر یک

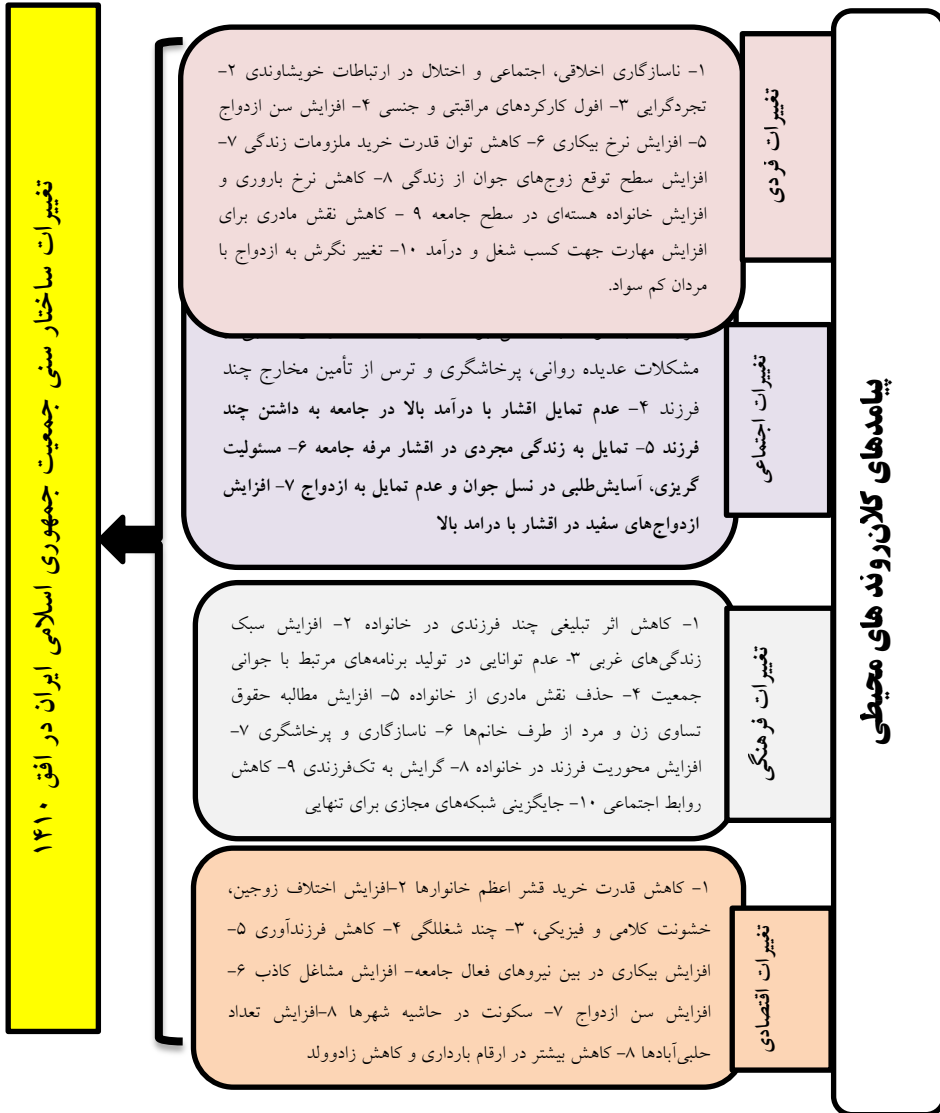
یا دو فرزند دارند و نمایش خانواده‌های پرجمعیت در سریال‌ها که خانواده‌هایی ناموفق با مشکلات عدیده بسیار و گرفتار در تأمین مخارج روزانه و تأمین مسکن هستند، نمایش خانواده‌های متمول و زندگی‌های تجملاتی و ترویج سبک زندگی غربی با حذف نقش مادر در خانواده بر کاهش جمعیت اثر گذاشته و روند آن را شتاب داده است. اجرای اصل یکصد و بیست و سوم (۱۲۳) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت» و تبیین و تشریح مواد این قانون از طرف رسانه ملی ضعیف بوده به نحوی که آن قدر که در بین برنامه‌های شبکه‌های مختلف صداوسیما، پیام‌های بازرگانی تبلیغ می‌شود قانون جوانی جمعیت که می‌تواند در شرایط فعلی و با نگاه به آینده جمعیت کشور جهت مقابله با کاهش جمعیت مؤثر باشد، پرداخته نشده است (پورافکاری و همکاران، ۱۳۹۸: ۸). از طرفی تغییر سبک زندگی و گرایش جامعه به خانواده هسته‌ای سبب ظهور پدیده تک‌فرزندی و فرزند سالاری شده است. اکثر زوجین یا تمایلی به فرزندآوری ندارند و یا تنها به یک فرزند اکتفا می‌کنند، شاید مهم‌ترین دلایل این انتخاب این است که والدین دوست دارند امکانات مادی و معنوی را فقط به یک فرزند اختصاص دهند و زمان بیشتری برای تربیت فرزند داشته باشند و سرمایه مالی بیشتری برای آینده و تحصیلات فرزند خود تأمین کنند. هرچند خانواده‌های کم‌جمعیت ممکن است ثروتمند شوند ولی گاهی ثروتمند شدن آن‌ها از فقیر شدنشان خطرناک‌تر است. فرزند سالاری یکی از آسیب‌ها و خطرات تک‌فرزندی در بعد تربیتی است. نبود چند برادر و خواهر در عالم کودکی، بار تربیتی را به دوش پدر و مادر انداخته است. گذر تک‌فرزندی در کشور از مرز ۳۳ درصد به بلوغ زودرس، کاهش روابط اجتماعی و جایگزینی رسانه برای تنهایی را از آثار تک‌فرزندی و فرزند سالاری باید دانست (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۰). پیامدهای کاهش اثر تبلیغی چند فرزند در خانواده، افزایش سبک زندگی‌های غربی، عدم توانایی در تولید برنامه‌های مرتبط با جوانی جمعیت، حذف نقش مادری از خانواده، افزایش مطالبه حقوق تساوی زن و مرد از طرف خانم‌ها، ناسازگاری و پرخاشگری، افزایش محوریت فرزند در خانواده و جایگزینی شبکه‌های مجازی برای تنهایی نمونه‌ای از تأثیر کلان‌روند تغییرات فرهنگی بر ساختار سنی جمعیت کشور خواهد بود که ادامه این روند در دهه آینده، جمعیت کشور را به شدت تحت تأثیر قرار خواهد داد.

ت- تأثیر کلان‌روند تغییرات اقتصادی

محققان اقتصادی و اجتماعی معتقدند افزایش شدید قیمت مسکن در مقاطع زمانی مختلف نرخ

باروری را تحت تأثیر قرار داده و در واقع ارتباط مستقیم و معناداری بین افزایش قیمت مسکن و نرخ باروری وجود دارد. رکورد کمترین زادوولد در سه دهه اخیر که در سه‌ماهه اول سال ۱۴۰۲ رقم خورد نیز بعد از جهش شدید قیمت مسکن در کشور و به‌خصوص کلان‌شهرهایی مانند تهران به ثبت رسید. این در حالی است که حتی در بسیاری از موارد افرادی که تصمیم اولیه از بابت زادوولد می‌گیرند پس از ارزیابی وضعیت سکونتی خود به لحاظ مساحت واحد مسکونی در دسترس و هزینه تأمین مسکن بزرگ‌تر، در صورت ناکافی بودن فضای سکونتی برای اضافه شدن عضو جدید و یا عدم توانایی برای تأمین مسکن بزرگ‌تر، از تصمیم خود برای زادوولد صرف‌نظر می‌کنند. نتیجه آنکه تمایل به سکونت در حاشیه شهرها و افزایش تعداد حلی‌آبادها با ادامه این روند باید منتظر کاهش بیشتر در ارقام بارداری و کاهش زادوولد در کشور بود (عزتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۹).

از روندهای دیگر اقتصادی که بر ساختار سنی جمعیت کشور مؤثر است می‌توان به اشتغال و درآمد خانوار اشاره کرد. ناتوانی بخش‌های دولتی و غیردولتی و نبود یک سیستم جامع جذب و استخدام در جذب نیروی کار، کمبود سرمایه، انعطاف‌ناپذیر بودن ساختار تولید و وجود بیکاری پنهان، پایین بودن بهره‌وری نیروی کار و تعیین دستمزدها بدون توجه به بازدهی نیروی کار عواملی هستند که باعث کاهش اشتغال، افزایش بیکاری و افزایش مشاغل کاذب در ایران گردیده است. این اثرگذاری بر تلاش برای تشکیل خانواده و فرزندآوری حتی در مناطق کمتر توسعه‌یافته کشور نیز به‌وضوح دیده می‌شود. افزایش سن ازدواج در بین مردان به بالای ۲۹ سال دلیل محکمی برای عوامل فوق‌به‌خصوص بیکاری می‌باشد. ادامه این روند و عدم اتخاذ سیاست‌های مناسب جذب و استخدام توسط وزارتخانه‌های دولت و عدم افزایش دستمزدها توسط دولت برای کارگران که آمار قابل توجهی از جمعیت را تشکیل می‌دهند علاوه بر اینکه ناسازگاری‌های اخلاقی جامعه را افزایش داده، بر کاهش جمعیت نیز اثرگذار خواهد بود. (شاه‌چراغیان، ۱۳۹۲: ۱۷)

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نوع توسعه‌ای - کاربردی و به روش توصیفی- تحلیلی انجام شده است. قلمرو تحقیق از لحاظ زمان انجام پژوهش در سال ۱۴۰۲ و از نظر کاربرد نتایج آن با فرض ثبات نسبی شرایط محیطی تا افق زمانی ۱۴۱۰ (ه-ش) می‌باشد همچنین قلمرو موضوعی پژوهش مشتمل بر

مطالعات جمعیت‌شناسی و قلمرو مکانی آن نیز مرتبط با محیط ج.ا.ایران می‌باشد. جامعه آماری پژوهش با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت افراد خبره و صاحب‌نظر با جمعیت‌شناسی و تغییرات ساختار سنی جمعیت از بین افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با موضوع تحقیق شاغل در سازمان‌های مرتبط با جمعیت‌شناسی و مراکز دانشگاهی کشور که قادر به پاسخگویی نیازهای این تحقیق باشند و دارای ویژگی‌هایی از قبیل؛ برخوردار از سابقه خدمت در مشاغل سطوح راهبردی کشور مرتبط با موضوع تحقیق، آشنا به علوم جمعیت‌شناسی و محیط مورد مطالعه، حتی‌المقدور دارای آثار و تألیفات علمی در این زمینه و برخوردار از مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد به بالا باشند، به تعداد حدود ۴۲ نفر برآورد گردید. همچنین با توجه به تعداد محدود جامعه آماری، حجم نمونه آماری تحقیق منطبق بر جامعه آماری و روش نمونه‌گیری نیز به صورت تمام شمار بوده است.

روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای با استفاده از ابزار مطالعه کتب، مقالات و تحقیقات مرتبط با بهره‌گیری از روش فیش‌برداری و بررسی اسناد و مدارک موجود نزد سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط و با مراجعه به وبگاه‌های اینترنتی و بهره‌برداری از ابزار، مصاحبه با خبرگان برای تکمیل یافته‌های محیطی تحقیق و تهیه و توزیع پرسش‌نامه بین افراد خبره و صاحب‌حجم نمونه آماری تحقیق بوده است. برای روایی ظاهری پرسش‌نامه تحقیق پس از اخذ نظر برخی از افراد خبره و صاحب‌نظر حجم نمونه آماری (حدود ۱۲ نفر) تا رسیدن به اشباع نظری و اصلاح شکلی و محتوایی سؤالات پرسش‌نامه، نسبت به روایی محتوایی آن با استفاده از آزمون ضریب لاوشه به شرح جدول زیر اقدام گردید که مقدار قابل قبول ضریب لاوشه (Cvi) بالاتر از ۰.۶۲ بود و گویه‌های دارای ضریب کمتر از مقدار مزبور حذف شدند؛ بنابراین روایی و اعتبار پرسش‌نامه در حد قابل قبول مورد تأیید واقع گردید.

جدول ۱: روایی پرسشنامه

پایه	CVR	سودمند		نتیجه	Cv i	۴	۳	۲	۱	روند	کلان‌روند
		است	نیست			کاملاً واضح است	واضح است	نسباً واضح است	واضح نیست		
تائید	۱	۰	۱۰	تائید	۰.۱۰	۱۰	۲	۰	۰	فردگرایی	تغییرات فردی
تائید	۱	۰	۱۰	تائید	۰.۱۰	۱۱	۱	۰	۰	فرزند آوری	
تائید	۰.۸	۱	۹	تائید	۰.۸	۹	۱	۱	۱	تحصیلات	
تائید	۰.۹	۱	۹	تائید	۰.۹	۱۱	۰	۰	۱	ازدواج و طلاق	
تائید	۱	۱	۹	تائید	۰.۱۰	۱۲	۰	۰	۰	شهرنشینی و آپارتمان‌داری شینی	تغییرات اجتماعی
تائید	۱	۰	۱۰	تائید	۰.۱۰	۱۰	۲	۰	۰	خانواده هسته‌ای	
تائید	۰.۹	۱	۹	تائید	۰.۹	۱۱	۰	۰	۱	قشربندی اجتماعی	
تائید	۰.۸	۰	۱۰	تائید	۰.۸	۸	۲	۲	۰	رسانه ملی	تغییرات فرهنگی
تائید	۱	۰	۱۰	تائید	۰.۱۰	۱۰	۲	۰	۰	برابری جنسیتی	
تائید	۰.۸	۰	۱۰	تائید	۰.۸	۱۰	۰	۱	۱	فرزند سالاری	

تغییرات اقتصادی	مسکن	۰	۰	۲	۱۰	۰.۱۰	تائید	۱۰	۰	۱	تائید
	اشتغال	۱	۰	۰	۱۱	۰.۹	تائید	۹	۱	۰.۹	تائید
	درآمد خانوار	۰	۰	۲	۱۰	۰.۱۰	تائید	۱۰	۰	۱	تائید

منبع: محاسبات تحقیق (با استفاده از بسته نرم‌افزاری SPSS)

همچنین برای پایایی پرسشنامه، از روش محاسبه ضریب آلفای کرونباخ به شرح زیر استفاده شد که با توجه به مقادیر حاصله، پرسشنامه از پایایی بالا و قابل قبول برخوردار است.

$$r_{\alpha} = \frac{k}{k-1} \left[1 - \frac{\sum S^2 K}{\sum S_i^2} \right]$$

جدول ۲: پایایی پرسشنامه تحقیق

کلان‌روند	روند	ضریب آلفای کرونباخ
تغییرات فردی	فردگرایی	۰.۷۳۵
	فرزند آوری	
	تحصیلات	
	ازدواج و طلاق	
تغییرات اجتماعی	شهرنشینی و آپارتمان‌نشینی	۰.۸۵۵
	خانواده هسته‌ای	
	قشربندی اجتماعی	
تغییرات فرهنگی	رسانه ملی	۰.۷۸۵
	برابری جنسیتی	
	فرزند سالاری	
تغییرات اقتصادی	مسکن	۰.۷۷۵
	اشتغال	
	درآمد خانوار	

منبع: محاسبات تحقیق (با استفاده از بسته نرم‌افزاری SPSS)

برای تجزیه و تحلیل داده‌های مرتبط با سؤال تحقیق از جدول توزیع فراوانی و تعیین درصد میانگین جهت توصیف داده‌های آماری و همچنین برای تحلیل استنباطی داده‌ها از آزمون آماری تی تک نمونه‌ای و رتبه‌بندی میانگین داده‌ها استفاده شده است. پ.

تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل داده‌های مرتبط با سؤال تحقیق: در راستای تحلیل داده‌های مرتبط با سؤال تحقیق مبنی بر چستی پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰، به تحلیل داده‌ها به شرح جداول و توضیحاتی که در ادامه آمده، پرداخته شده است.

جدول ۳: پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در

افق ۱۴۱۰

کلان‌روندها	پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی	درصد میزان اهمیت					ت	Sig	تأیید
		زیاد	زیاد	متوسط	کم	کم			
تغییرات سنی	ناسازگاری اخلاقی، اجتماعی و اختلال در ارتباطات خویشاوندی - تجردگرایی - افول کارکردهای مراقبتی و جنسی - افزایش سن ازدواج	۵۵.۸	۲۶.۹	۱۵.۴	۱.۹	۰	۴.۰۷	۰.۰۰	تائید
	کاهش نرخ باروری و افزایش خانواده هسته‌ای در سطح جامعه	۴۰.۴	۱۳.۵	۳۶.۵	۷.۷	۱.۹	۳.۵	۰.۰۰	تائید
	کاهش نقش مادری برای افزایش مهارت جهت کسب شغل و درآمد نزد	۴۲.۳	۱۳.۵	۳۲.۷	۹.۶	۱.۹	۳.۵	۰.۰۰	تائید

									زنان - عدم تمایل به ازدواج - تغییر نگرش در ازدواج با مردان کم‌سواد - کاهش تعداد فرزند
تائید	۰.۰۰	۵.۶	۳.۴	۱.۹	۴۸.۱	۴۶.۲	۳۸	۰	افزایش نرخ بیکاری - کاهش توان قدرت خرید ملزومات زندگی - افزایش سرسام‌آور خرید و رهن و اجاره مسکن - افزایش سطح توقع زوج‌های جوان به زندگی
تائید	۰.۰۰	۱۳.۶	۴.۳	۴۸.۱	۳۸.۵	۱۳.۵	۰	۰	عدم تمایل به فرزندان بیشتر - کم‌رنگ شدن نقش تربیتی برای فرزندان به شاغل بودن مادران - فشارهای عصبی و مشکلات عدیده روانی، پرخاشگری و ترس از تأمین مخارج چند فرزند
تائید	۰.۰۰	۴.۲	۳.۴	۱.۹	۴۶.۲	۴۲.۳	۹.۶	۰	مسئولیت‌گریزی، آسایش‌طلبی در نسل جوان و عدم تمایل به ازدواج - افزایش ازدواج‌های سفید در اقشار با درآمد بالا -

تائید	۰.۰۰	۴.۵	۳.۴	۰	۴۸. ۱	۴۴.۲	۷.۷	عدم تمایل اقشار با درآمد بالا در جامعه به داشتن چند فرزند - تمایل به زندگی مجردی در اقشار مرفه جامعه	تجزیه و تحلیل
تائید	۰.۰۰	۵.۴	۳.۴	۰	۵۵. ۸	۳۶.۵	۷.۷	کاهش اثر تبلیغی چند فرزندی در خانواده - افزایش سبک زندگی‌های غربی - عدم توانایی در تولید برنامه‌های مرتبط با جوانی جمعیت - حذف نقش مادری از خانواده	
تائید	۰.۰۰	۱۳.۱	۳.۸	۰	۸۲. ۷	۱۵.۴	۱.۹	افزایش مطالبه حقوق تساوی زن و مرد از طرف خانم‌ها	
تائید	۰.۰۰	۱۱.۲	۳.۷	۱.۹	۷۱. ۲	۲۶.۹	۰	ناسازگاری و پرخاشگری - افزایش محوریت فرزند در خانواده - گرایش به تک‌فرزندی - کاهش روابط اجتماعی -	
تائید	۰.۰۰	۱۷.۱	۴.۴	۵۰.۰	۴۴. ۲	۵.۸	۰	سکونت در حاشیه شهرها - افزایش تعداد حلبی‌آبادی‌ها - کاهش بیشتر در ارقام بارداری و کاهش زادوولد	تجزیه و تحلیل اقتصادی

تائید	۰.۰۰	۱۵.۷	۴.۳	۴۴.۲	۴۸. ۱	۷.۷	۰	۰	افزایش بیکاری در بین نیروهای فعال جامعه - افزایش مشاغل کاذب - افزایش سن ازدواج	
تائید	۰.۰۰	۱۳.۸	۴.۱	۲۳.۱	۶۵. ۴	۱۱.۵	۰	۰	کاهش قدرت خرید قشر اعظم خانوارها - افزایش اختلاف زوجین، خشونت کلامی و فیزیکی، پر خاشاگری - چند شغلگی - کاهش فرزندآوری	

جدول بالا میانگین پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰ را در نمونه آماری نشان می‌دهد. با توجه به مقادیر به‌دست‌آمده از کلیه میانگین‌ها، یعنی در پاسخ‌های نمونه آماری پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰؛ توافق نسبی وجود دارد.

درواقع پاسخ‌دهندگان در قالب طیف لیکرت؛ بیشتر گزینه‌های زیاد (۴) و خیلی زیاد (۵) را انتخاب کرده‌اند و همچنین با توجه به مقدار t که همگی خارج از بازه ۱.۹۶ و ۱.۹۶- هستند و نیز مقادیر sig که همگی پایین‌تر از ۰.۰۱ است، به احتمال ۹۹ درصد کلیه پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰ اثرگذار بوده و توسط حجم نمونه آماری (۴۲ نفر) تأیید شده‌اند.

جدول ۴: پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت کشور در افق ۱۴۱۰ به ترتیب اولویت رتبه میانگین

رتبه میانگین	پیامدهای کلان‌روندهای محیطی	ردیف
۹.۸۱	سکونت در حاشیه شهرها - افزایش تعداد حلبی‌آبادی‌ها - کاهش بیشتر در ارقام بارداری و کاهش زادوولد	۱
۹.۴۵	افزایش بیکاری در بین نیروهای فعال جامعه - افزایش مشاغل کاذب - افزایش سن ازدواج	۲
۹.۳۰	عدم تمایل به فرزندان بیشتر - کم‌رنگ شدن نقش تربیتی برای فرزندان به شاغل بودن مادران - فشارهای عصبی و مشکلات عدیده روانی، پرخاشگری و ترس از تأمین مخارج چند فرزند	۳
۸.۲۴	کاهش قدرت خرید قشر اعظم خانوارها - افزایش اختلاف زوجین، خشونت کلامی و فیزیکی، پرخاشگری - چند شغلگی - کاهش فرزندآوری	۴
۸.۰۶	ناسازگاری اخلاقی، اجتماعی و اختلال در ارتباطات خویشاوندی - تجردگرایی - افول کارکردهای مراقبتی و جنسی - افزایش سن ازدواج	۵
۷	افزایش مطالبه حقوق تساوی زن و مرد از طرف خانم‌ها	۶
۶.۵۴	ناسازگاری و پرخاشگری - افزایش محوریت فرزند در خانواده - گرایش به تک‌فرزندی - کاهش روابط اجتماعی - جایگزینی شبکه‌های مجازی برای تنهایی	۷
۵.۹۹	کاهش نرخ باروری و افزایش خانواده هسته‌ای در سطح جامعه	۸
۵.۹۶	کاهش نقش مادری برای افزایش مهارت جهت کسب شغل و درآمد نزد زنان - عدم تمایل به ازدواج - تغییر نگرش در ازدواج با مردان کم‌سواد - کاهش تعداد فرزند	۹
۵.۱۶	کاهش اثر تبلیغی چند فرزند در خانواده - افزایش سبک زندگی‌های غربی - عدم توانایی در تولید برنامه‌های مرتبط با جوانی جمعیت - حذف نقش مادری از خانواده	۱۰
۵.۱۵	افزایش نرخ بیکاری - کاهش توان قدرت خرید ملزومات زندگی - افزایش سرسام‌آور خرید و رهن و اجاره مسکن - افزایش سطح توقع زوج‌های جوان به زندگی	۱۱
۵.۱۴	مسئولیت‌گریزی، آسایش‌طلبی در نسل جوان و عدم تمایل به ازدواج - افزایش ازدواج‌های سفید در اقشار با درآمد بالا -	۱۲
۵.۱۰	عدم تمایل اقشار با درآمد بالا در جامعه به داشتن چند فرزند - تمایل به زندگی مجردی در اقشار مرفه جامعه	۱۳

همچنین با توجه به ستون رتبه میانگین پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر ساختار

سنی جمعیت کشور در افق ۱۴۱۰، در بین چهار کلان‌روند با ۱۳ روند مربوط، بالاترین رتبه میانگین متعلق به روند مسکن با (۹۸۱) در قالب کلان‌روند اقتصادی است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌ها و تجزیه و تحلیل پیش‌گفته در راستای پاسخ به سؤال تحقیق مبنی بر؛ پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر تغییرات ساختار سنی جمعیت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۰ چیست؟ به ترتیب اولویت رتبه میانگین، پیامدهای ناشی از تأثیر کلان‌روندهای محیطی بر ساختار سنی جمعیت کشور در افق ۱۴۱۰ عبارتند از:

۱- سکونت در حاشیه شهرها - کاهش بیشتر در ارقام بارداری و کاهش زادوولد- افزایش تعداد حلبی‌آبادی‌ها.

۲- افزایش بیکاری در بین نیروهای فعال جامعه- افزایش مشاغل کاذب- افزایش سن ازدواج.

۳- عدم تمایل به فرزندان بیشتر - کم‌رنگ شدن نقش تربیتی برای فرزندان به شاغل بودن مادران- فشارهای عصبی و مشکلات عدیده روانی، پرخاشگری و ترس از تأمین مخارج چند فرزند.

۴- کاهش قدرت خرید قشر اعظم خانوارها- افزایش اختلاف زوجین، خشونت کلامی و فیزیکی، پرخاشگری- چند شغلگی- کاهش فرزندآوری.

۵- ناسازگاری اخلاقی، اجتماعی و اختلال در ارتباطات خویشاوندی- تجردگرایی- افول کارکردهای مراقبتی و جنسی- افزایش سن ازدواج.

۶- افزایش مطالبه حقوق تساوی زن و مرد از طرف خانم‌ها.

۷- ناسازگاری و پرخاشگری- افزایش محوریت فرزند در خانواده- گرایش به تک‌فرزندگی- کاهش روابط اجتماعی - جایگزینی شبکه‌های مجازی برای تنهایی.

۸- کاهش نرخ باروری و افزایش خانواده هسته‌ای در سطح جامعه.

۹- کاهش نقش مادری برای افزایش مهارت جهت کسب شغل و درآمد نزد زنان - عدم تمایل به ازدواج- تغییر نگرش در ازدواج با مردان کم‌سواد- کاهش تعداد فرزند.

- ۱۰- کاهش اثر تبلیغی چند فرزندی در خانواده - افزایش سبک زندگی های غربی - عدم توانایی در تولید برنامه های مرتبط با جوانی جمعیت - حذف نقش مادری از خانواده.
- ۱۱- افزایش نرخ بیکاری - کاهش توان قدرت خرید ملزومات زندگی - افزایش سرسام آور خرید و رهن و اجاره مسکن - افزایش سطح توقع زوج های جوان به زندگی.
- ۱۲- مسئولیت گریزی، آسایش طلبی در نسل جوان و عدم تمایل به ازدواج - افزایش ازدواج های سفید در اقشار با درآمد بالا.
- ۱۳- عدم تمایل اقشار با درآمد بالا در جامعه به داشتن چند فرزند - تمایل به زندگی مجردی در اقشار مرفه جامعه.

ب- پیشنهادها

- ۱- با توجه به نتایج به دست آمده در این تحقیق، پیشنهاد می شود در خصوص افزایش تخصص و بهره وری جمعیت فعال، فراهم کردن شرایط ورود به موقع به بازار کار، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با همکاری با سایر نهادهای مرتبط، تمهیدات لازم جهت بهره مندی از قشر جوان و فعال جامعه اندیشیده شود؛ که در این راستا توجه به تربیت نیروی کار متخصص و متناسب با نرخ رشد جمعیت فعال از طریق آموزش ابتدایی و آموزش عالی پیشرفته از اهمیت بالایی برخوردار می باشد.
- ۲- عدم دقت نظر و حساسیت لازم در خصوص بحران کاهش جمعیت می تواند در کنار دیگر تهدیدات، تمامیت کشور را در معرض خطر قرار دهد که مواجهه با این بحران در کنار تأثیر عامل فرهنگی، موضوعات اقتصادی و معیشتی یکی از مهم ترین و مؤثرترین مؤلفه هاست که با اتخاذ سیاست های جمعیتی مناسب و تهیه طرح های جلوگیری از کاهش جمعیت در دولت و عملیاتی نمودن آن ها با هماهنگی سایر نهادها در سطح جامعه، می توان نسبت به باز کردن گره کور این بحران اقدام نمود.

فهرست منابع

— امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir

الف - منابع فارسی

- آقامحمدی، داود و شهرآئینی، سید اسماعیل (۱۳۹۱)، شناسایی و ارزیابی اهم عوامل و شاخص‌های چابک سازی نیروی انسانی یگان‌های عمده قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیا (ص) آجا متناسب با تهدید ناهم‌مطراز، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، ش ۶۱، پاییز ۱۳۹۴.
 - احمدی مقدم، اسماعیل (۱۴۰۰)، شناسایی روندهای مؤثر بر سرمایه اجتماعی نیروهای مسلح، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال نوزدهم، شماره ۸۵.
 - افشار کهن، جواد (۱۳۸۵)، تعامل جمعیت و نظام اجتماعی: رویکردی جامعه‌شناختی به مسئله جمعیت، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، دوره یک، ش ۲.
 - افقهی، منصوره و زارع، بیژن (۱۳۹۴)، متغیرهای مؤثر بر کاهش باروری و آینده‌پژوهی تغییرات جمعیتی در ایران، دومین اجلاس ملی و اولین اجلاس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در علوم انسانی
 - پدرام، عبدالرحیم (۱۳۸۸)، آینده‌پژوهی در یک نگاه. تهران، سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا
 - پژهان، علی و طاهری، مجتبی (۱۴۰۰)، بررسی مقایسه‌ای سیاست‌های جمعیتی ج.ا.ایران با تعدادی از کشورهای سازمان ملل متحد، تهران، فصل‌نامه تحقیقات سیاسی و بین‌الملل، شماره ۴۶.
 - پورافکاری، نصرالله و کلاتری، صمد و نقدی، اسدالله (۱۳۹۸)، توسعه شهرنشینی و پیامدهای آن، فصلنامه جمعیت، شماره ۳۹.
 - تمنا، سعید (۱۳۸۷). مبانی جمعیت‌شناسی. چاپ پنجم، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور.
 - جوکار، محبوبه و صفورایی پاریزی، محمد مهدی (۱۳۹۰)، مدرنیته، تغییر سبک زندگی و کاهش جمعیت در ایران، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، سال دوم، شماره ۲.
 - درگاه مرکز ملی آمار ایران (۱۴۰۱)
 - رحیمی، علی و رازقی نصرآباد، حاجیه بی‌بی (۱۳۹۸)، تحولات و چالش‌های ساختاری و کارکردی نهاد خانواده در ایران، فصل‌نامه جمعیت سال بیست و ششم شماره ۱۰۹ و ۱۱۰.
 - رئیسی وانانی، رضا (۱۳۹۸)، آینده‌پژوهی ساختار جمعیتی جمهوری اسلامی ایران از منظر دفاعی امنیتی تا افق ۱۴۳۰، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده امنیت ملی.
 - سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۳)، ویژه‌نامه تحلیلی آمار ثبت وقایع حیاتی سال ۱۳۹۲ در کشور با نگاهی به آماره‌ای بین‌المللی، تهران سازمان ثبت‌احوال کشور.
 - شاه‌چراغیان، مریم (۱۳۹۲)، مهم‌ترین علل کاهش فرزند آوری در جامعه ایرانی، پایگاه تحلیلی
- تبیینی برهان، قابل دسترسی در: borhan.ir

- عباسی شوازی، محمد جلال و حسینی چاوشی، میمنت (۱۳۹۰)، تحولات و سیاست‌های اخیر جمعیتی در ایران سال هفتم، شماره ۱۳.
- عزتی، مرتضی و حیدری، حسین و علیلو، خاطره (۱۳۹۷)، اثر ساختار سنی جمعیت بر امنیت اقتصادی ایران، پژوهش‌های رشد و توسعه پایدار، سال نوزدهم، شماره ۲.
- فولادی، محمد (۱۳۹۲)، تأملی در سیاست کنترل جمعیت آثار و پیامدهای آن، فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی سال سوم، شماره اول.
- کاظمی پور، شهلا و بنی‌هاشمی، فریبا و غلامی فشارکی، محمد (۱۳۹۸)، بررسی عوامل جمعیت‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر احتمال طلاق در ایران. دو فصلنامه نامه انجمن جمعیت‌شناسی، دوره: ۱۴، شماره: ۲۸
- موذن، معصومه (۱۳۹۸)، کاهش جمعیت و تأثیر آن بر روابط انسانی در خانواده و جامعه، مطالعات تربیتی و روان‌شناختی خانواده، شماره ۱.

اصول آمادگی نظامی و تأثیر آن بر عملکرد نیروهای مسلح

حسین دادوند^۱، محمدحسین افشردی^۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۱۷

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۱۱

چکیده

جوامع انسانی براساس نیازهای مشترک پدید آمده‌اند و تضاد منافع، بروز جنگ میان آنان را ناگزیر ساخته است؛ از این رو، آمادگی نظامی از ضروریات حیات اجتماعی به شمار رفته و پذیرفته‌ترین هدف آن، حفاظت از منافع مادی و معنوی فردی و اجتماعی است. هدف از آمادگی مستمر نظامی، جلوگیری از تجاوز دشمنان شناخته شده و ناشناس به حریم مادی و معنوی کشور است. از این رو نوشتار پیش رو می‌کوشد ضمن بررسی و تحلیل اصول آمادگی نظامی به این پرسش اصلی پاسخ دهد که اصول آمادگی نظامی چیست و چه تأثیری بر عملکرد نیروهای مسلح دارد؟ این پژوهش از نوع کاربردی، روش تحقیق توصیفی تحلیلی و رویکرد تحقیق کیفی است. جمع‌آوری اطلاعات به دو روش میدانی و کتابخانه‌ای صورت گرفته است و جامعه خبرگی این پژوهش برای مصاحبه شامل ۱۰ تن از صاحب‌نظران مرتبط با موضوع می‌باشند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد اصول آمادگی نظامی شامل: «اصل گسترده‌ی عملیات، اصل ویژگی منطقه‌ای، اصل خودکفایی کمی، اصل برتری کیفی، اصل مکمل بودن نیروهای ثابت و نیروهای مردمی و احتیاط، اصل سازگاری، اصل تأسیسات، اصل آینده‌نگری، اصل کفایت منابع، اصل روحیه و معنویت، اصل فرماندهی و رهبری، اصل انسجام و وحدت ملی در جنگ، اصل خلاقیت و نوآوری، اصل انعطاف‌پذیری، اصل جدی بودن و حتمی بودن تهدید و اصل اشراف اطلاعاتی»، بر کیفیت مطلوب نیروهای مسلح در صحنه نبرد اثرگذار هستند.

واژگان کلیدی: اصول، آمادگی نظامی، نیروهای مسلح.

^۱ دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی گرایش دفاع ملی (نویسنده مسئول) ایمیل نویسنده: ho.dadvand@gmail.com

تلفن: ۰۹۱۹۰۸۹۹۹۳۴

^۲ استاد و عضو هیأت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

مقدمه

قرآن کریم در سوره مبارکه انفال (آیه ۶۰) می‌فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَءَآخِرِينَ مِنْ ذُوْنِهِمْ لَا تَعْلَمُوْنَهُمْ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ: در برابر آن‌ها (دشمنان) آنچه توانائی دارید از نیرو آماده سازید و همچنین اسب‌های ورزیده را تا به وسیله آن دشمن خدا و دشمن خویش را برترسانید و گروه دیگری غیر از این‌ها را که شما نمی‌شناسید و خدا می‌شناسد و هر چه در راه خدا (تقویت بنیه دفاعی اسلام) انفاق کنید، به شما باز گردانده می‌شود و به شما ستم نخواهد شد».

امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)، در خصوص آمادگی نظامی می‌فرماید: «من به عنوان فرمانده کل قوا به مسؤولین و تصمیم‌گیرندگان دستور می‌دهم که در هیچ شرایطی از تقویت نیروهای مسلح و بالابردن آموزش‌های عقیدتی و نظامی و توسعه تخصص‌های لازم و خصوصاً حرکت به طرف خودکفایی نظامی غفلت نکنند و این کشور را برای دفاع از ارزش‌های اسلام ناب و محرومین و مستضعفین جهان در آمادگی کامل نگه دارند و مبدا توجه به برنامه‌های دیگر، موجب غفلت از این امر حیاتی گردد که مطمئناً غفلت از تقویت بنیه دفاعی کشور، طمع تهاجم و تجاوز بیگانگان و نهایتاً تحمیل جنگ‌ها و توطئه‌ها را به دنبال می‌آورد» (صحیفه امام خمینی، جلد ۲۱، صفحه ۳۵۸-۳۵۷).

یکی از حوزه‌های حیاتی و مهم در تأمین امنیت، دفاع و حفظ منافع ملی هر کشوری، حوزه آمادگی نظامی و روش‌های بازدارندگی در مقابل تهدیدات دشمن است. در عصر حاضر و به-خصوص در چند سال اخیر قدرت‌های استکباری با استفاده از تهدید و ایجاد ترس و وحشت به-دنبال سلطه بر منافع دیگر کشورها و به‌خصوص کشورهای ضعیف بوده‌اند تا از این طریق به خواسته‌های خود دست یابند. آمادگی در حوزه نظامی برای خطرات احتمالی و استفاده از قدرت نظامی اولین پاسخی است که دولت‌ها در برابر این سلطه‌خواهی به‌کار گرفته‌اند (لزگی و همکاران، ۱۳۹۹). آمادگی نیروهای مسلح برای حفظ تمامیت ارضی و استقلال کشور و رفع تهدیدات دشمن همواره یکی از دغدغه‌های جدی تصمیم‌گیرندگان سیاسی است. بیشتر کشورها جهت آمادگی نیروهای خود، به تجهیز آنان با ابزار و تجهیزات پیشرفته نظامی روی می‌آورند. اما جنگ‌های اخیر آمریکا در عراق و افغانستان، جنگ داخلی سوریه و جنگ‌های حزب‌الله لبنان و حماس با رژیم اشغالگر قدس، نشانگر رویکرد و گفتمان جدیدی در آمادگی نظامی است و ضرورت شناخت

اصول آمادگی نظامی به‌طور فزاینده‌ای بیشتر شده است. تجهیز با پیشرفته‌ترین امکانات نظامی از اهمیت وافری برخوردار است اما آنچه از کسب این تجهیزات مهم‌تر است، چگونگی و ماهیت اصلی آمادگی‌های نظامی از منظر حاکمان و تصمیم‌گیرندگان اصلی کشور است. امروزه قدرت نظامی یکی از مؤلفه‌های اصلی قدرت ملی و اقتدار ملی است. بنابراین با عنایت به موارد یاد شده، راهبردهای نظامی بسیار مناسب تنها زمانی مفید واقع می‌شوند که نیروهای نظامی به شکل مناسبی اصول آمادگی نظامی را به‌درستی درک نموده و بتوانند در صحنه جنگ به‌کارگیرند. براین اساس سؤال اصلی تحقیق این است که اصول آمادگی نظامی چیست و چه تأثیری بر عملکرد نیروهای مسلح دارد؟ که در همین راستا در تحقیق پیش رو به آمادگی و استقامت، اصول آمادگی نظامی، تأثیر اصول آمادگی نظامی بر عملکرد نیروها و آمادگی جاری پرداخته شده است.

مبانی نظری

— پیشینه‌شناسی:

روزبه کمالی و مهدی خیراندیش در سال ۱۳۹۶ در مقاله‌ای به ارائه الگوی توسعه آمادگی دفاعی کارکنان نیروهای مسلح پرداخته‌اند، در مدل نهایی تحقیق، نقش نیروهای مسلح در دفاع از امنیت و استقلال ملی و آرمان‌ها و ارزش‌های جمهوری اسلامی ایران به عنوان شرایط علی در نظر گرفته شد. در ادامه هشت مؤلفه برای آمادگی کارکنان نیروهای مسلح و چهار راهبرد برای ارتقای این آمادگی‌ها معرفی شد که پیامد آن ایفای مؤثر نقش نیروهای مسلح به‌عنوان مظهر اقتدار ملی، مقاومت و اقتدار اسلام است. اجرای راهبردهای ارتقای معنویت، رشد قابلیت‌های نظامی، دانشی و فناورانه و ترویج فرهنگ اسلامی می‌تواند زمینه توسعه آمادگی کارکنان نیروهای مسلح و درنهایت انجام مؤثر مأموریت این نیروها را فراهم سازد (کمالی و خیراندیش، ۱۳۹۶).

عبدالعلی پورشاسب و همکاران در سال ۱۳۹۷ در مقاله‌ای به ارائه الگوی ارتقاء سازمان برای رزم در جنگ‌های آینده پرداخته‌اند، این الگو توانسته است عناصر مؤثر در توان رزمی را پیش‌بینی نماید، به‌گونه‌ای که قابلیت‌های لازم را در نیروهای مسلح در جنگ‌های آینده را فراهم می‌نماید. درنهایت الگوی مذکور با چهار بُعد (نیروی انسانی، تجهیزات، پشتیبانی، فرماندهی و کنترل)، ۱۲ مؤلفه (مکتبی، توانمند، جلالک، مناسب صحنه عملیات، کیفی، بومی، پشتیبانی معنوی، پشتیبانی مادی، فرماندهی قاطع، طرح‌ها و دستورات ساده، ارتباط مداوم و اطلاعات لحظه‌ای) و ۳۵ شاخص تدوین گردیده است (پورشاسب و همکاران، ۱۳۹۷).

علی‌نقی لزگی و همکاران در سال ۱۳۹۹ به تبیین مؤلفه‌های آمادگی دفاعی فرماندهی و مدیریت نظامی در نهج البلاغه با تأکید بر سرمایه انسانی پرداخته‌اند. در این تحقیق، مؤلفه‌های آمادگی دفاعی فرماندهی و مدیریت نظامی در نهج‌البلاغه با تأکید بر سرمایه انسانی شناسایی و مورد تحلیل قرار گرفت و به‌ترتیب اولویت، مؤلفه‌های «تقوا، آینده‌نگری، تخصص‌گرایی، شجاعت، سخاوت، رعایت عدالت، مشورت، درایت، برنامه‌ریزی هدفمند، قانون‌گرایی و حق‌مداری، عدم ورود به جنگ، تشویق و تنبیه، ایجاد انگیزه، رسیدگی به مشکلات اقتصادی زیردستان، سازمان‌دهی مناسب و انتقادپذیری» احصاء گردید (لزگی و همکاران، ۱۳۹۹).

رضا یداللهی و همکاران در سال ۱۴۰۲ به مطالعه تطبیقی مؤلفه‌های توان رزم ارتش‌های هشت کشور از جهان (استرالیا، انگلستان، ایالات متحده آمریکا، چین، فرانسه، کانادا، کره جنوبی و هندوستان) پرداخته‌اند. نتیجه تحقیق دربرگیرنده ۱۰ مؤلفه توان رزمی مشترک در بین ارتش‌های هشت کشور از جهان می‌باشد. این مؤلفه‌ها شامل: دانش‌های جنگی، آموزش، اراده، رهبری و قابلیت‌های رزمی به‌عنوان مؤلفه‌های کیفی و مؤلفه‌های اطلاعات، مانور و حرکت، نیرو، قدرت آتش و پایداری به‌عنوان مؤلفه‌های کمی توان رزمی شناسایی و معرفی گردیدند (یداللهی و همکاران، ۱۴۰۲).

– مفهوم‌شناسی:

آمادگی و تاب‌آوری^۱: داشتن آمادگی متضمن وجود توانمندی‌های لازم برای اجرای عملیات نظامی است. تاب‌آوری تعیین‌کننده این است که تا قبل از آن‌که تلفات و کمبود اقلام مصرفی (مهمات، سوخت، غذا، قطعات یدکی) باعث ناکارآمدی یگان‌ها شود، عملیات‌ها تا چه مدت می‌توانند ادامه یابند. آمادگی و تاب‌آوری متقابلاً از اجزای آمادگی نظامی محسوب می‌شوند؛ زیرا نیروهایی که به سرعت قابل گسترشند ولی تاب‌آوری بالایی ندارند در معرض شکست زودرس قرار دارند و در عین‌حال، نیروهایی که قدرت پایداری بالایی دارند ولی بسیار دیر به صحنه نبرد می‌رسند نیز غیرقابل استفاده‌اند (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۴۸).

اصول: مفاهیم مانا و پایداری هستند، مستخرجه از یک مکتب و یا پارادایم که عمل به آن‌ها، تحقق اهداف را تسهیل می‌نماید (زه‌دی‌نسب، ۱۴۰۲).

آمادگی نظامی: آمادگی نظامی تدارک نیروها و امکانات لازم اعم از مادی و معنوی برای

¹ Preparedness and Resilience

رویارویی با دشمنان موجود یا احتمالی است (ظریف‌منش و همکاران، ۱۴۰۲).
نیروهای مسلح: نیروهای مسلح یک کشور شامل مجموعه نیروهای نظامی، انتظامی، شبه نظامی و داوطلب آن کشور است (بوالحسنی و همکاران، ۱۴۰۰)

اصول آمادگی نظامی:

(۱) اصل گستره‌ی عملیات^۱:

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که برای اجرای وظایف و عملیات‌های خاصی آماده می‌شوند بهترین عملکرد را دارند.

وظایف ویژه اساساً شرایط آمادگی نظامی و توان مقاومت و تاب‌آوری را تشکیل می‌دهند. اصولاً هر یک از شاخه‌های نیروهای مسلح برای اجرای عملیات در محیط خاصی آماده می‌شوند، مثلاً نیروهای زمینی در خشکی؛ نیروهای هوایی بر فراز خشکی و دریا؛ نیروهای دریایی در زیر، رو و بالای سطح آب و از طریق دریا؛ نیروهای آبخاکی در امتداد آب‌های ساحلی و نیروهای فضایی در لایه‌ی پیرامونی زمین و یا ماورای آن. عملیات ویژه‌ی جنگی و پشتیبانی، شرایط آمادگی در هر یک از شاخه‌های نیروهای مسلح را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. هم‌پوشانی‌های منطقی باعث افزایش انعطاف‌پذیری می‌شوند ولی هرگاه رقابت بین نیروهای مسلح به امور بیهوده بینجامد، بازنگری وظایف و عملکردها ضروریست (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۴۹). ایجاد شبکه یکپارچه پدافند هوایی جمهوری اسلامی ایران (قرارگاه مشترک پدافند هوایی حضرت خاتم‌الانبیاء (ص)) بیان‌کننده هم-پوشانی منطقی در نیروهای مسلح ج.ا.ایران در امر پدافند هوایی و انجام رزمایش‌هایی تحت عنوان آسمان ولایت نمونه‌ای موفق در این خصوص می‌باشد.

(۲) اصل ویژگی منطقه‌ای^۲:

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که برای به‌کارگیری در مناطق جغرافیایی خاص آماده می‌شوند بهترین عملکرد را دارند.

هر منطقه‌ی مسئولیتی (AOR)^۳ به لحاظ جغرافیایی و از نظر جغرافیای طبیعی و فرهنگی، منحصر به فرد است. نیروهای نظامی که مشخصاً برای به‌کارگیری در یک محیط خاص آماده می‌شوند معمولاً در محیط‌های دیگر عملکرد چندان مناسبی ندارند مگر آن‌که مراحل گذار وقت-

¹ The principle of scope of operations

² The principle of regional characteristics

³ Area of Responsibility

گیر و معمولاً پرهزینه‌ای را طی کنند. آن‌ها هم باید با دوستان، دشمنان، زمین، آب و هوا، الگوهای جمعیتی، فرهنگ‌ها و اوضاع اجتماعی جدید آشنا شوند و هم سلاح، تجهیزات، البسه و تدارکات خود را متناسب با شرایط جدید سازمان‌دهی کنند. مثلاً نیروها در آب و هوای بسیار سرد به اورکت، چکمه‌های گرم، کیسه‌خواب‌های آستردار، چوب اسکی، خودروهای مناسب برای برف، روغن‌های با غلظت پایین و غذاهای گرم انرژی‌زا نیاز دارند که در مناطق استوایی به‌هیچ‌یک از این اقلام نیازی نیست. بیماری‌های غیربومی که در جنگل‌های پرباران استوایی تلفات سنگینی به نیروهای نظامی غیرمجهز وارد می‌آورند در مناطق بیابانی وجود ندارند (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۴۹). با توجه به این اصل می‌توان گفت آمایش نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با در نظر گرفتن محیط جغرافیایی کشور و ساختار و تجهیزات متناسب با آن محیط در نظر گرفته شده است. به عنوان مثال: لشکرهای پیاده در مناطق کوهستانی (لشکر ۲۸ پیاده سنندج) و لشکرهای زرهی (لشکر ۹۲ زرهی خوزستان) و یگان‌های پیاده مکانیزه در مناطق هموار و کویری استقرار یافته‌اند.

(۳) اصل خودکفایی کمی^۱:

فرضیه: نیروهای نظامی که از نظر میزان نیرو و مأموریت‌های محوله با هم سازگار باشند بهترین عملکرد را دارند.

نیروهای نظامی کوچک قابلیت چندانی برای کنترل یک سرزمین پهناور ندارند و نمی‌توانند به راحتی تلفات سنگین را بپذیرند و در صورت بروز پیشامدهای غیرمنتظره انعطاف‌پذیری لازم را ندارند. اجرای عملیات سریع و استقرار طولانی نیروهای مقدم در مقایسه با اجرای عملیات‌های عادی در پایگاه‌های داخلی یا در نزدیکی آن‌ها، به امکانات وسیع‌تری نیاز دارد (بوالحسنی و همکاران، ۱۴۰۱).

الف- سطوح نیروی انسانی: وجود سقف مصوب برای نیروی انسانی موجب می‌شود تا تعداد لشکرها، تیپ‌ها و سایر یگان‌های نظامی که یک کشور باتمام یا حداکثر قوا می‌تواند وارد عملیات کند محدود شود. اگر خدمت و وظیفه (اجباری) وجود نداشته باشد، کارکنان نظامی موجود تنها در صورتی از عهده‌ی مأموریت‌های محوله برمی‌آیند که نیروهای داوطلب جدید به تعداد کافی از طریق برنامه‌های عضوگیری جذب شوند و ضریب حقوقی افسران و درجه‌داران شاغل نیز در سطح توصیه شده حفظ شود. یگان‌هایی که برای شروع عملیات باید با استعداد رزمی کامل خود

¹ The principle of quantitative self-sufficiency

وارد عمل شوند، در زمان صلح باید نیروهای بیشتری داشته باشند؛ زیرا همواره تعدادی از پرسنل بیمارند، در مرخصی به سر می‌برند، ترک خدمت کرده‌اند، در حال انتقال هستند، در بازداشتند و یا در حال آموزش هستند.

ب- انطباق ساختار سازمانی و نیروی انسانی: عدم انطباق ساختار سازمانی با موجودی نیروی انسانی می‌تواند چالش‌های متعددی در بهره‌وری و انجام مأموریت‌های محوله به سازمان به وجود آورد. چالش‌هایی که در خصوص استعداد نیروی انسانی در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران می‌بایست مدنظر فرماندهان و مدیران نیروی انسانی قرار گیرد به شرح زیر قابل بیان می‌باشد: (۱) آمار موجودی نیروی انسانی در برخی از درجات و رسته‌ها نسبت به آمار سازمانی کم‌تر می‌باشد که تحت عنوان کسور پرسنلی قابل بررسی می‌باشد و وجود برخی از محل‌های بلا تصدی در سازمان‌های نظامی بیان‌گر این وضعیت می‌باشد.

(۲) آمار موجودی نیروی انسانی در برخی از درجات و رسته‌ها نسبت به آمار سازمانی بیشتر می‌باشد که تحت عنوان کارکنان بدون شغل یا انتصاب مضاعف قابل بررسی می‌باشد.

(۳) با توجه به کسور کارکنان وظیفه به‌ویژه در درجات افسر وظیفه و درجه‌دار وظیفه در نیروهای مسلح اختصاص و به‌کارگیری آنان در سرپنجه‌ها می‌بایستی مدنظر فرماندهان و مدیران قرار گیرد.

پ- سلاح، تجهیزات و تدارکات: یگان‌هایی که از نظر نیروی انسانی کامل هستند تنها در صورتی عملکرد بهینه‌ای خواهند داشت که سلاح، تجهیزات و قطعات یدکی مصوب را در اختیار داشته باشند. نیروهایی که از نظر تعداد آماده‌اند باید تدارکات کافی نیز در اختیار داشته باشند تا بتوانند عملیات را تا رسیدن تدارکات و سوخت مجدد ادامه دهند. نیازمندی‌های یگان‌ها، تدارکات، مأموریت‌ها و مناطق مسئولیت مختلف با هم متفاوت است. مثلاً نیروی زمینی در طی جنگ تهاجمی سیال در مقایسه با زمانی که در مواضع تدافعی مستقر است، سوخت بیشتر و مهمات کمتری مصرف می‌کند (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۵۱-۱۵۰).

شکل‌گیری صنایع دریایی در دوران دفاع مقدس به‌منظور حمایت و پشتیبانی از رزمندگان اسلام در جبهه‌های نبرد حق علیه باطل در این راستا قابل ذکر می‌باشد که تبلور حضور آن با تولید و عرضه فراوان قایق‌های عاشورا متجلی شد. لیکن توجه به وجود بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر مرز آبی در کشور از یک سو و حضور نیروهای فرمانطقه‌ای در آب‌های آزاد و آبراه‌های جنوب کشور از سوی دیگر ایجاب کرد تا با توجه به دشواری‌ها و پیچیدگی‌های فعالیت علمی، فنی و تحقیقاتی در عرصه دریا

نسبت به توسعه صنعت دریایی اقدام گردد. از این رو به منظور جمع ظرفیت‌های فراوان در حوزه صنایع دریایی در بخش دفاع و ایجاد ساختاری کارآمد و توسعه یافته، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح در سال ۱۳۸۷ نسبت به تأسیس سازمان صنایع دریایی اقدام نمود. اکنون این سازمان بزرگ‌ترین مجموعه صنعتی دریایی کشور و متولی برنامه‌ها و فعالیت‌های صنعت دریایی در زمینه دفاعی و غیرنظامی است که با بهره‌گیری از تجهیزات و امکانات گسترده صنعت دفاعی کشور و نیروهای متعهد و متخصص خود و همچنین آخرین دستاوردهای علمی- تخصصی و استفاده از روش‌های استاندارد بین‌المللی و انحصاری در این صنعت، رشد فزاینده صنعت کشتی- سازی و سازه‌های دریایی را سرلوحه اهداف عالی خود قرار داده است. از امکانات موجود این سازمان می‌توان به تأسیسات کشتی‌سازی در شهرهای مختلف از جمله بندرعباس، بندر خرمشهر و بندر انزلی و کارگاه‌ها و سوله‌های بزرگ، مجموعه انبارها، اسکله و لنگرگاه‌های مناسب و جرثقیل- های ۳۵۰ تن و سینکرولیفت ۲۰۰۰ تنی، امکانات ساخت انواع شناورها و سازه‌های دریایی و به- طور هم‌زمان امکانات و تأسیسات مناسب جهت تعمیر اساسی شناورها در حوض‌های شناور و حوضچه‌های خشک که قابلیت پذیرش و پهلو دهی کشتی‌های بزرگ تا وزن ۵۰۰۰ تن را دارد، نام برد. طراحی و ساخت انواع شناورهای تندرو، چند منظوره، راکت‌انداز، ناوچه‌های جنگی و موشک‌انداز و اژدر افکن ذوالفقار، ناوشکن، هواناو و قایق پرنده، سامانه کروز دریایی، حوضچه- های شناور، زیردریایی، بارج ۱۰ هزار تنی، انواع لندیگ کرافت و سازه‌های دریایی، نمونه‌هایی از فعالیت‌های صنایع دریایی وزارت دفاع ج.ا.ایران در سال‌های اخیر بوده است (روزبه و خیراندیش، ۱۳۹۶).

(۴) اصل برتری کیفی^۱

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که از نظر پرسنل، سلاح، تجهیزات و تدارکات بر قوی‌ترین دشمنان برتری دارند، بهترین عملکرد را خواهند داشت.

آمادگی رزمی مستلزم وجود کارکنان فنی واجد شرایط و تجهیزات فناورانه باصرفه به شرح زیر است (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۵۱):

¹ The principle of quality superiority

شکل (۱): مؤلفه‌های اصل برتری کیفی از اصول آمادگی نظامی

الف- کارکنان واجد شرایط: اگر جذب و حفظ پرسنل کاملاً منضبطی که می‌توانند آموزش نظامی لازم را کسب کنند با موفقیت همراه نباشد، تاوان آن کاهش میزان آمادگی نظامی است. بنابراین، تلاش برای حفظ افراد توانمند، مجرب، خلاق و آینده‌دار اولویت بالایی دارد. در همین این راستا نگهداشت، انتصاب و به‌کارگیری کارکنان پایور نیروهای مسلح پس از طی دوره‌های طولی تخصصی نیاز به بررسی بیشتر فرماندهان، رؤسا و مدیران دارد.

ب- فناوری‌های رقابتی: سلاح و تجهیزات ساده‌ای که در عین حال کیفیت بالایی دارند فرآیند آموزش را تسهیل می‌کنند، توان مقاومت در شرایطی جنگی را تقویت می‌نمایند و نیروهای مسلح را قادر می‌سازند تا با سرعت بیشتر و تلفاتی کمتر از آنچه انتظار می‌رود به اهداف موردنظر دست یابند. سازمان‌های تحقیق و توسعه از پیش‌نیازهای این مسئله محسوب می‌شوند؛ پایگاه‌های سری زیرزمینی موشکی و پهپادی ن.م.ج.ا.ایران را می‌توان به‌عنوان نمونه فناوری‌های رقابتی با توجه به نوع تهدیدات در منطقه پرآشوب غرب آسیا ذکر نمود که با توجه به بومی‌سازی تجهیزات پهپادی و موشکی و به دلیل هزینه‌های بسیار پایین تولید آن نسبت به رقبا و راحتی انتقال تکنولوژی این تجهیزات به کشورهای همسایه ارتقاء قدرت نظامی، قدرت بازدارندگی ج.ا.ایران را نیز افزایش داده است.

۵) اصل مکمل بودن نیروهای ثابت و نیروهای مردمی و احتیاط^۱:

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که ترکیب نیروهای ثابت، مردمی و احتیاط، توان رزمی را به حداکثر رسانده و نقاط ضعف عناصر مختلف آن‌ها را به حداقل کاهش می‌دهند بهترین عملکرد را دارند.

نیروهای ثابت و احتیاط مکمل یکدیگرند. برخی کشورها نظیر سوئیس عمدتاً بر نیروهای احتیاط

¹ The principle of complementarity of fixed forces and popular forces and precautions

متکی هستند. تاکید بیش از حد بر هر قابلیتیتی موجب هدر رفتن سرمایه‌ها و تضعیف آمادگی رزمی می‌شود. علاوه بر این، هنگامی که به نیروهای احتیاط مأموریتی داده می‌شود که نیروهای ثابت شرایط بهتری برای اجرای آن دارند و یا برعکس، آمادگی رزمی بیشتر تضعیف می‌شود (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۵۱). در سال اول دفاع مقدس با توجه به رویکرد عدم استفاده از قدرت بسیج و نیروهای مردمی در جنگ، چهار مرحله عملیات انجام شد که همه این چهار عملیات با شکست مواجه گردید؛ لیکن با تغییر رویکرد و ترکیب بهینه و مقدس نیروهای ثابت و مردمی در سال دوم دفاع مقدس، عملیات‌های موفقیت‌آمیز ثامن‌الائمه، فتح‌المبین، طریق‌القدس و بیت‌المقدس، انجام که در نتیجه آن کیلومترها از زمین‌های اشغالی جمهوری اسلامی ایران آزاد، تعداد زیادی از تجهیزات و ادوات عراقی به غنیمت و تعداد کثیری از نیروهای عراقی نیز به اسارت گرفته شدند (ولی‌وند زمانی و همکاران، ۱۴۰۰).

(۶) اصل سازگاری^۱:

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که برای شرکت در عملیات مشترک و مرکب^۲ آماده می‌شوند بهترین عملکرد را دارند (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۵۲).

نیروهای زمینی، دریایی، هوایی، فضایی و سایبری باید با یکدیگر و با نیروهای کشورهای متحد به راحتی همکاری کنند. بنابراین، دکتین‌ها، سیاست‌ها، راهبردها و تاکتیک‌های تک نیرویی، مشترک و مرکب ضروری هستند. عملیات مشترک، عملیاتی است که توسط عناصر عمده دو نیروی مسلح یا بیشتر (زمینی، هوایی، دریایی و پدافند هوایی) از یک کشور انجام می‌شود و عملیات مرکب، عملیاتی است که توسط عناصر عمده نیروهای مسلح دو یا چند کشور انجام می‌شود و اندازه این نیروها می‌تواند مختلف باشد (پورشاب و همکاران، ۱۳۸۳: ۹). اگر تسلیحات و مهماتی نظیر مهمات توپخانه، موشک‌های هوا به زمین و غیره تنها برای یک شاخه از نیروهای مسلح قابل استفاده باشند، هزینه‌های تحقیق، توسعه و تدارکات و نیز هزینه‌های عمومی لجستیکی به شدت افزایش می‌یابد. هنگامی که نیروهای یک ملیتی نتوانند به راحتی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، امکان ارتباطشان با نیروهای کشورهای متحد بسیار کمتر خواهد شد که در این صورت مشکلات خطرناکی بروز می‌نماید. نیروهای مسلح ج.ا.ایران و متحدین محور مقاومت با توجه به

¹ The principle of compatibility

² Joint and combined operations

همکاری و هم‌افزایی موجود بهترین عملکرد را در راستای ارتقاء آمادگی نظامی و بازدارندگی ج.ا.ایران به‌وجود آورده و همچنین برگزاری رزمایش‌های مرکب دریایی با کشورهای روسیه و چین نیز از مواردی است که با هماهنگی و در راستای هم‌افزایی توان بازدارندگی انجام پذیرفته است.

(۷) اصل تأسیسات^۱:

فرضیه: هنگامی که تأسیسات مختلف، آموزش و پشتیبانی را تسهیل می‌کنند، نیروهای نظامی بهترین عملکرد را دارند.

نیروهای نظامی، به پایگاه‌های داخلی نیاز دارند تا بتوانند خود را به‌طور شایسته‌ای برای اجرای مأموریت‌های محوله آماده سازند. نیروهای نظامی در هر جا که باشند به انبارهای تدارکات و تعمیر و نگهداری نیاز دارند. کشورهایی که مسئولیت‌های منطقه‌ای یا جهانی دارند به امکانات برون مرزی مشابهی نیاز دارند (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۵۳-۱۵۲).

(۸) اصل آینده‌نگری^۲:

فرضیه: اگر دست‌اندرکاران تصمیم‌گیری، شرایط حال و آینده را مورد توجه قرار دهند، نیروهای نظامی بهترین عملکرد را خواهند داشت.

تصمیم‌گیران دوران‌دیش در زمینه امنیت ملی که مأموریت‌شان آماده‌سازی نیروها برای موارد نامعین در آینده است تلاش می‌کنند تا از زنجیره رویدادها، الگوها، روندها، برآوردهای اطلاعاتی، ارزیابی تهدیدات و بازی‌های جنگ پی به حقایق ببرند. حفظ برتری راهبردی، تاکتیکی و فناوری، جلوگیری از فرسایش و بازنگری انبارهای ذخیره جنگی بدون به خطر افتادن آمادگی فعلی چالشی است که وجود دارد (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۵۳).

فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در خصوص آینده‌نگردی در طراحی نظامی می‌فرماید: «طراحان نظامی باید رهنامه رزم خود را بر اساس احتمال درگیری با آمریکا پایه‌گذاری، طراحی و آماده نمایند. البته شرط اول برای این که بتوانند یک طرح رزمی متناسب با شرایط جدید بیاورند، این است که معتقد باشید می‌توانید چنین طرحی را به‌وجود آورید؛ آیا مأموریت را تعیین کرده‌اید؟ و مشخص کرده‌اید که چه نیرویی مسئول دفاع از چه بخشی از کشور است؟ یا در چه

¹ The principle of establishment

² The principle of foresight

لایه‌ای از دفاع قرار دارد؟ چگونه می‌خواهند بجنگند؟ چگونه می‌خواهند این مأموریت را انجام دهند؟ آیا مأموریت نیروها را متناسب با تغییر دشمن و تغییر تهدید مشخص کرده‌اید؟ آیا نیروها می‌خواهند با روش گذشته بجنگند؟ یا این که می‌خواهند روش جدیدی را ابداع کنند؟»

۹) اصل کفایت منابع:

فرضیه: هنگامی که تخصیص منابع، نیروهای نظامی را قادر می‌سازد تا راهبردهای نظامی فراگیر را به‌طور مؤثری اجرا کنند، بهترین عملکرد را خواهند داشت.

آمادگی نظامی به‌ویژه هنگامی که خدمت وظیفه (اجباری) وجود ندارد، موضوع پرهزینه‌ای است. هنگامی که سطح پایین غیرمعمول نیرو و بودجه‌های ناکافی شکاف‌های عمیقی بین اهداف و وسایل ایجاد می‌کنند، «تاب‌آوری و آمادگی نظامی^۱» سیر نزولی خواهد داشت. در واقع، هر کشوری که بلندپروازی می‌کند و سیاست‌هایی را دنبال می‌نماید که اجرای موفقیت‌آمیز با استفاده از توان موجود را با شکست مواجه سازد در بهترین حالت به‌علت نگرانی عمومی تأثیرگذاری خود را از دست می‌دهد و در بدترین حالت، جنگ را می‌بازد (کالینز، ۱۳۸۳: ۱۵۳). ج.ا.ایران در قبال تهدید آمریکا و رژیم صهیونیستی می‌تواند کل فضای کشور، خلیج فارس و دریای عمان و بخشی از اقیانوس هند، بخشی از سرزمین افغانستان و پاکستان که پایگاه‌های آمریکایی در آن مستقر شده است، دریای خزر، منطقه رژیم صهیونیستی و لبنان را به‌عنوان صحنه جنگ خود تعریف نماید. با توجه به تراز قدرت یک کشور؛ صحنه جنگ تعیین‌کننده تجهیزات و توانمندی‌های مورد نیازی است که بایستی کشور برای دفاع از خود تدارک ببیند. بنابراین ساخت موشکی با برد ۵۰۰۰ کیلومتر نمی‌تواند در راهبرد نیروهای مسلح ج.ا.ایران قرار گیرد، زیرا برد آن فراتر از محدوده‌های صحنه‌ی جنگ ج.ا.ایران خواهد بود. با وجود این، تخصیص‌دهندگان محتاط منابع به این مسئله واقفند که افزایش غیرضروری بودجه‌های نظامی می‌تواند امنیت ملی را به جای تقویت، تضعیف نماید. ایالات متحده آمریکا که نتوانستند این حقیقت آشکار را درک کنند پس از جنگ طولانی (۲۰ سال) در افغانستان خروج خود را از این کشور با ۲۴۰ هزار کشته و بیش از ۲ تریلیون دلار هزینه، در ۳۰ اوت ۲۰۲۱ به پایان رساندند، که پایانی بر جنگ در افغانستان از سال ۲۰۰۱ تا سال ۲۰۲۱ بود (آقامحمدی و همکاران، ۱۴۰۰).

¹ The principle of resource sufficiency

² Resilience and Military Readiness

(۱۰) اصل روحیه و معنویت^۱:

فرضیه: هنگامی که نیروهای نظامی دارای معنویت (ایمان به خدا) و روحیه بالا باشند، بهترین عملکرد را خواهند داشت (افشردی، ۱۴۰۲).

انسان‌هایی که به خدا ایمان دارند، صرفاً برای انگیزه‌های اقتصادی، سیاسی و مانند آن نمی‌جنگند، به بیان دیگر یک انسان با ایمان، انگیزه‌های مادی را تحت‌الشعاع انگیزه‌های الهی قرار می‌دهد (لزگی و همکاران، ۱۳۹۹). در این رابطه فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در گلزار شهدای هویزه در تاریخ ۱۳۷۵/۱۲/۲۰ می‌فرماید: «در دوران آغاز جنگ، این بیابان‌ها را نیروهای متجاوز پر کرده بودند. تمام این سرزمین پاک و مظلوم و خون‌بار، در زیر چکمه متجاوزان بود و نیروهای مسلح و سازمان‌های نظامی ما، همه تلاش خودشان را برای دفع و سرکوب دشمن می‌کردند. اما این جوانان با دست خالی به مقابله با دشمن می‌رفتند. در این‌جا، در این بیابان‌ها، چند هزار تانک و نفربر زرهی از دشمن مستقر بود. آن جمع کوچک، برای مقابله با این جمع علی‌الظاهر بزرگ می‌آمد؛ با ایمان به خدا و با توکل؛ آن‌گونه که حسین بن علی علیه‌السلام، با جمع معدود، در مقابل دریای دشمن ایستاد، قلبش نلرزید، اراده‌اش سست نشد و تردید در او راه پیدا نکرد. این جوانان، واقعاً همان‌طور بودند. من در همین‌جا، از شهید علم‌الهدی پرسیدم: شما از سلاح و تجهیزات چه دارید که این‌گونه مصمم به جنگ دشمن می‌روید؟ دیدم این‌ها دل‌هایشان آن‌چنان به نور ایمان و توکل به خدا محکم است که از خالی بودن دست خود هیچ باکی ندارند. حرکت کردند و رفتند. آن‌ها خواستار جهاد در راه خدا و پذیرای شهادت در این راه بودند؛ چون می‌دانستند حَقِّد. شهدای ما در هر نقطه این جبهه عظیم، با همین روحیه و با همین ایمان، جنگیدند. این صحنه‌های زیبا از جوانان رزمنده، یک درس است. یک درس بزرگ برای امروز ملت ایران و برای همیشه تاریخ. در انقلاب هم، ما با دست خالی به میدان آمدیم؛ اما با دلی سرشار از ایمان و عشق، با دستگاه تا دندان مسلح دشمن، جنگیدیم و بر او پیروز شدیم. البته، مبارزه زحمت دارد؛ اما حق بر باطل، پیروز است».

(۱۱) اصل فرماندهی و رهبری^۲:

¹ The principle of spirit and spirituality

² The principle of Command and Leadership

فرضیه: هنگامی که نیروهای نظامی از فرماندهی و رهبری معنوی برخوردار باشند، بهترین عملکرد را خواهند داشت (افشردی، ۱۴۰۲).

تاملی در شیوه مدیریت جنگ از سوی امام خمینی^(ره)، به‌ویژه در سال‌های نخستین آن، الگوی جالبی را از مدیریت بحران‌های سیاسی نشان می‌دهد. این الگو با توجه به ویژگی منحصر به فردی که دارد، ظرافت‌ها و پیچیدگی‌های خاص خود را دارا است. از این الگو می‌توان درس‌ها و آموزه‌های زیادی را برای مقابله با بحران‌های احتمالی فرا گرفت. برخلاف تصور عده‌ای که شیوه مدیریت امام را فقط فردی یا در ارتباط مستقیم با مردم می‌پندارند، ایشان در عین حال و هم‌زمان از مدیریت سیستمی نیز نهایت استفاده را می‌کردند و اصولاً به این روش نیز، جنگ را مدیریت کردند. جنگ تحمیلی رویدادی بود غیرقابل پیش‌بینی و بنا به ماهیت خود تنش‌زا. اهمیت این بحران در شرایطی که کشور در حال از سرگذراندن دوران اولیه انقلاب است افزایش می‌یابد و وضعیت بحران در بحران را ایجاد می‌کند. در این رابطه فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۹۹ فرمودند: «خُب جنگ تحمیلی و دفاع مقدس ما آغاز شد؛ اینجا است که انسان نقش بسیار حساس و شگفت‌انگیز رهبری و فرماندهی امام بزرگوار را تشخیص می‌دهد. امام در یک چنین شرایطی توانست آغاز جنگ را و بعد تداوم این حرکت را در زیر چشم خود و اراده خود به پیش برد و اداره کند. بعضی‌ها انکار می‌کنند، اظهار تعجب می‌کنند که چطور ممکن است یک روحانی مسن پیرمردی در سنین هشتاد و چندساله مثلاً بتواند نیروهای مسلح را در جنگ اداره کند؛ خیال می‌کنند که مدیریت جنگی و فرماندهی جنگی امام به این بود که برود مثلاً در قرارگاه‌های تاکتیکی مقدم بنشیند عده‌ها را جابه‌جا کند، یگان‌ها را این‌ور و آن‌ور بفرستد. مسئله این نبود، مسئله امام چند چیز دیگر بود اولاً مهم این بود و کار بزرگ امام این بود که از اول حجم واقعی این کارزار را شناخت، از اول فهمید که معنای این جنگ چیست؛ ثانیاً یک تشخیص اساسی و حیاتی امام داد و آن این بود که این مسئله مهم را فقط ملت ایران می‌تواند حل کند. بعد هم قاطعیت بی‌نظیر، آن قاطعیت فوق‌العاده؛ کارهای نشدنی را که به معنای واقعی کلمه نشدنی به نظر می‌رسید رهبری امام و هدایت امام و فرماندهی امام، این‌ها بود».

۱۲) اصل انسجام و وحدت ملی در جنگ^۱:

فرضیه: هنگامی که انسجام و وحدت ملی در یک کشور وجود داشته باشد، پشتیبانی همه‌جانبه از نیروهای مسلح صورت گرفته و در این شرایط نیروهای مسلح بهترین عملکرد را خواهند داشت (افشردی، ۱۴۰۲).

فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در دیدار جمعی از فرماندهان نیروی هوایی و پدافند هوایی ارتش در تاریخ ۱۴۰۱/۱۱/۱۹ می‌فرماید: «... یکی از نیازهای مهم امروز ما اتحاد و انسجام ملی است. اتحاد ملی سد است؛ دیواره‌ی محکم سربه‌فلک‌کشیده است در مقابل دشمن. اتحاد ملی همان چیزی است که نقش بسیار عظیمی در پیروزی و پیشرفت انقلاب داشته است...». انسجام ملی عبارت است از اتحاد آحاد مردم یک کشور اعم از اشخاص، جناح‌ها، احزاب و گروه‌های روشن‌فکر، سیاست‌مداران و مسئولان که از هرگونه کشمکش و ایجاد تفرقه داخلی و نفاق به دور بوده و مانع نفوذ دشمن به داخل مرزهای خویش می‌گردند، هر چند ممکن است این جماعت از نظر اعتقادی و مذهبی و یا گرایش‌های فکری متفاوت باشند. مهم‌ترین اصل در انسجام ملی، مقاومت در برابر آسیب‌پذیری است. راه‌کارهای زیر می‌تواند به حفظ و ارتقاء همبستگی، انسجام و وحدت ملی ظرفیت‌های داخلی کشور در مواجهه با دشمنان اثرگذار باشد (ظریف‌منش و همکاران، ۱۴۰۲):

(۱) توجه به عوامل ساختاری سازنده انسجام و وحدت ملی شامل: توسعه و توزیع متوازن، توسعه و تقویت دفاع همه‌جانبه ملی، تأمین امنیت اجتماعی گروه‌های قومی و افزایش سطح اعتماد عمومی.

(۲) توجه به عوامل ارزشی و هویتی سازنده انسجام و وحدت ملی شامل: توجه به هویت هستی‌شناختی (دینی)، توجه به هویت جامعه‌شناختی (ملی)، ساخت‌گفتمان ارزشی جامع، توجه به هویت انسان‌شناختی یا قومی، توجه به هویت جمعی، تولید و بازتولید نیازهای فرهنگی و اخلاقی.

(۳) ارتقاء هویت اسلامی- ایرانی شامل: التزام به مظاهر نمادین ملی و مذهبی، التزام به منافع ملی و ارتقاء ظرفیت راهبردی زبان فارسی (ظریف‌منش و همکاران، ۱۴۰۲).

¹ The principle of national cohesion and unity in war

(۱۳) اصل خلاقیت و نوآوری^۱:

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که از خلاقیت و نوآوری برخوردارند، بهترین عملکرد را خواهند داشت (افشردی، ۱۴۰۲).

در بحث دفاع و جنگ که یک طرف آن دشمن قرار دارد، آگاهی از اقدامات همواره ممکن و متصور نیست و برخورد متناسب با دشمن همواره مستلزم خلاقیت، ابتکار و نوآوری است. خلاقیت به عنوان موتور محرکه علوم نظامی است و این حرکات ایجاد نمی شود مگر در سایه یک قدرت تصمیم گیری جامع و کامل و سازمان دهی منظم و ارتقای تخصص و مهارت در نیروهای مسلح. بزرگ ترین خلاقیت رزمندگان اسلام در دفاع مقدس این بود که توانستند راهبردها، راه کنش ها و تکنیک های خود را که نوعی خلاقیت و نوآوری محسوب می گردید، بر راهبرد و دکترین نیرومند دشمن غلبه دهند و اصول مهم نظامی را که پای بند یک سری قوانین دیکته شده بود برهم زنند. تکنیک هایی از قبیل تعویض محیط های جغرافیایی جنگ، تغییر راه کنش ها، غافلگیر کردن دشمن در محیط های مختلف عملیاتی، تعویض شیوه های نبرد، انتخاب زمان نبرد و مجبور کردن دشمن به ادامه نبرد در مناطق غیر دلخواه خود، استفاده از ظرفیت های جغرافیایی مناطق مختلف به منظور جبران نقاط ضعف خودی، کاهش نقاط قوت دشمن، حداکثر استفاده از عملیات های شبانه به منظور غافلگیری و کاهش اثر و دقت سلاح های دشمن، ایجاد قابلیت و ساخت تجهیزات مهندسی مناسب با محیط جغرافیایی و عملیاتی مانند پل های کوثر و خیبر جهت امکان نبرد در هور یا احداث جاده در مناطق رملی بستان به منظور امکان عملیات از جناح دشمن و دسترسی به عقبه آن در عملیات طریق القدس و اجرای پل و طراحی و ساخت پل های شناور به منظور عبور از رودخانه غیرقابل عبوراروند (به زعم دشمن)، همه این ها نوعی ابتکار عمل و خلاقیت در عرصه دفاع مقدس محسوب می گردد که در سایه الطاف خداوند متعال و حمایت های معنوی امام خمینی (ره)^۲ محقق شد (روزبه و خیراندیش، ۱۳۹۶).

(۱۴) اصل انعطاف پذیری^۲:

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که از انعطاف پذیری برخوردارند، بهترین عملکرد را خواهند

¹ The principle of Creativity and Innovation

² The principle of flexibility

داشت (افشردی، ۱۴۰۲).

نیروهای مسلح باید آماده و انعطاف‌پذیر باشند. فرماندهانی که تنها به یک طرح متکی هستند در معرض مخاطرات شدیدی قرار دارند؛ زیرا اگر رقبا تنها طرح آن‌ها را خشی کنند دیگر هیچ راهی برای اجرای مأموریت ندارند. سرعت در حرکت، تغییر مکان سریع نیروها و تجهیزات، داشتن احتیاط مناسب و متحرک از مصادیق اصل انعطاف‌پذیری در نیروهای مسلح است. در دوران هشت سال دفاع مقدس، ن.م نیازها را متوجه و بر آن اساس ضمن انعطاف‌پذیری ساختاری و مدیریتی، خودشان را تطبیق می‌دادند تا بتوانند به نیازهای روز پاسخ دهند. پویایی و انعطاف‌پذیری سریع از ویژگی‌های مهندسی نیروهای مسلح در دفاع مقدس بود انجام سه مأموریت آماده‌سازی، مهندسی رزمی، مهندسی پشتیبانی رزمی هم‌زمان و یا در یک فاصله زمانی کوتاه در عملیات‌ها و کسب قابلیت‌های انعطاف‌پذیر متناسب با فضای نبرد در مناطق مختلف عملیاتی که منجر به مزیت رزمندگان اسلام بر مقدرات برتر دشمن می‌شد (آقامحمدی و همکاران، ۱۴۰۰).

۱۵) اصل جدی بودن و حتمی بودن تهدید^۱:

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که براساس ارزیابی تهدیدات، جدی بودن و حتمی بودن تهدید را متصور می‌دانند، از نظر کارکنان، سلاح، تجهیزات و تدارکات خود را برای مواجهه با دشمن آماده نموده که در این شرایط نیروهای مسلح بهترین عملکرد را خواهند داشت (افشردی، ۱۴۰۲).

فرماندهی کل قوا امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) می‌فرماید: «نباید از حرکات دشمن چشم برداشت، باید دائم مراقب حرکات دشمن بود. یکی از بخش‌های مهم نیروهای مسلح، بخش‌های اطلاعاتی و آگاهی‌های اطلاعاتی است. چشم از حرکات دشمن نباید برداشت. باید همیشه مراقب برنامه‌ها، نقشه‌ها و حرکات دشمن بود» (مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری آجا، ۱۳۹۸/۰۸/۰۸).

از جمله شاخص‌های تهدید شامل: «شدت، اولویت، زمان، طول مدت و مقیاس جغرافیایی» است. در تجزیه و تحلیل عوامل تهدید بایستی به «انگیزه تهدید، زمینه تهدید، هدف تهدید، نوع تهدید، ابزارهای تهدید، مکانیسم تهدید، زمان تهدید، احتمال وقوع تهدید، احتمال موفقیت تهدید، اراده تهدید، تحمل تهدید و مدیریت تهدید»، می‌باشند که بایستی به آن‌ها توجه کرد و براساس برآورد تهدید، اولویت‌ها مشخص، رزمایش‌ها معلوم، گسترش نیروها و غیره صورت می‌گیرد. به‌طور کلی

¹ The principle of seriousness and certainty of the threat

عوامل مؤثر در تشخیص جدی بودن تهدید عبارتند از:

- مشخص بودن هویت تهدید؛
- قریب‌الوقوع بودن تهدید، چه از نظر زمانی و چه از نظر مکانی؛
- میزان احتمال و شدت وقوع تهدید؛
- میزان گستره عمل تهدید و عواقب احتمالی بعد از فروکش کردن آن؛
- اوضاع و شرایط تاریخی که منجر به تقویت یا تضعیف تهدید می‌شود.

خطرناک‌ترین توانمندی‌هایی که برای دشمن قابل تصور است، تنها زمانی به تهدید جدی تبدیل می‌شود که او قصد داشته باشد از این توانمندی‌ها استفاده کند (پورشاسب و همکاران، ۱۴۰۲).

۱۶) اصل اشراف اطلاعاتی^۱:

فرضیه: نیروهای نظامی هنگامی که از اشراف اطلاعاتی نسبت به دشمن برخوردار باشند، بهترین عملکرد را دارند (افشردی، ۱۴۰۲).

اشراف اطلاعاتی به‌عنوان یک نیاز اساسی و اولیه امنیت پایدار مطرح است. اشراف اطلاعاتی به مجموعه تلاش‌ها و اقداماتی که در اثر اجرای آن یک سامانه اطلاعاتی، احاطه و تسلط کامل در روند گذشته، حال و آینده وقایع و حوادث پیرامونی یافته و به‌منظور پیشگیری، دفع و مقابله با تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های احتمالی جهت استفاده تصمیم‌گیران به‌کار می‌رود را گویند. در حقیقت اشراف اطلاعاتی تولید فرصت و اقدام به‌موقع برای دسترسی به پیروزی در صحنه‌های مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی و آسیب‌پذیری‌های کمتر در مقابل انواع تهدیدات است. سطوح مختلف اشراف اطلاعاتی شامل سه سطح راهبردی و بین‌الملل، سطح منطقه‌ای و سطح ملی می‌باشد. نداشتن اطلاعات راهبردی ضربه‌های جبران‌ناپذیری را به منافع حیاتی یک حکومت وارد می‌کند. در ضرورت و لازمه اشراف اطلاعاتی در سطح منطقه‌ای؛ بایستی نسبت به دولت‌های پیرامونی و همسایه از سطح اطلاعات بالاتری برخوردار بود و اشراف اطلاعاتی داشت و این اشراف اطلاعاتی منجر به آن می‌شود تا رهبران سیاسی و فرماندهان نظامی بتوانند، سیاست تقابل و یا تعامل و یا رقابت را برای آن دولت اتخاذ نمایند و بتوانند در تصمیمات خود مواضع اصولی و صحیح را به‌کار گیرند. در ضرورت‌های اشراف اطلاعاتی در سطوح ملی؛ حکومت و دولت بایستی نسبت به منابع و عوامل قدرت ملی خود آگاهی داشته باشد که از جمله این منابع

¹ The principle of information aristocracy

ظرفیت‌های نظامی، سیاسی، اقتصادی، سطوح فناوری و منابع انسانی تحصیل کرده و کارآمد برای مدیریت کشور و ملت و بسیاری از موضوعات دیگر است. مهم‌ترین ویژگی‌های اطلاعات عبارتند از: (۱) دقت؛ (۲) مرتبط بودن؛ (۳) به‌موقع بودن و (۴) قابلیت دسترسی (بوالحسنی و همکاران، ۱۴۰۲).

روش‌شناسی تحقیق

از آنجائی که تحقیق کاربردی به دنبال دستیابی به اصول و قواعدی است که در موقعیت‌های واقعی و عملی به کار بسته می‌شوند تا به بهبود کارایی روش‌های اجرایی کمک کند و با توجه به این‌که این تحقیق درصدد تبیین اصول آمادگی نظامی و تأثیر آن بر عملکرد نیروهای مسلح است، لذا این پژوهش از لحاظ نوع تحقیق، کاربردی است. داده‌های موردنیاز تحقیق مشتمل بر داده‌های کیفی است بنابراین رویکرد تحقیق کیفی است. پژوهشگران داده‌های کیفی را با استفاده از ابزارهای اسناد و مدارک و مصاحبه با روش‌های مرتبط تجزیه و تحلیل نموده‌اند. در این راستا ابزار جمع‌آوری تحقیق کتابخانه‌ای، مراجعه به اسناد، روش میدانی و مصاحبه با ۱۰ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران مرتبط با موضوع تحقیق (به روش هدفمند قضاوتی شامل ۵ تن از امرای ارتش و ۵ تن از سرداران سپاه)، مصاحبه نموده که نتایج مصاحبه با استفاده از نرم‌افزار تحلیل کیفی MAX.QDA تجزیه و تحلیل و نتایج موردنظر جهت رسیدن به هدف مقاله ارائه شده است.

الف- روایی انجام مصاحبه و اسناد و مدارک: در ابتدا بعد از انجام هر مصاحبه با استفاده از نرم‌افزار MAX.QDA، کدهای اولیه در مرحله کدگذاری باز استخراج شده است. سپس سؤالات مصاحبه برای مصاحبه‌شونده بعدی ارائه شده و مجدداً پاسخ‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. این اقدام تا بدان مرحله انجام شده که اشباع نظری صورت گرفته است. به عبارت دیگر در این تحقیق، مصاحبه با خبرگان تا زمانی انجام شده است که محقق با داده‌هایی مواجه گردیده که تکراری بوده و نظرات مشابه دریافت می‌شد. استفاده از اسناد و مدارک معتبر در حوزه تحقیق که محقق را به اهداف تحقیق برساند؛ برای این مهم از اسناد موجود در کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی و کلیه کتب و مقالاتی که در خصوص موضوع تحقیق، تدوین گردیده، استفاده شده است.

ب- پایایی انجام مصاحبه و اسناد و مدارک: با افزایش تعداد مصاحبه‌شوندگان به ۱۰ نفر پایایی مصاحبه احصاء شده است. پس از رسیدن به اشباع نظری چندین مصاحبه با خبرگان جهت تأیید

اشباع نظری انجام گردید. در این تحقیق از اسناد و مدارک معتبر و به‌روزی که در خصوص موضوع تحقیق وجود دارد استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

متن پیاده‌شده مبانی نظری و مصاحبه‌ها، براساس تحلیل ساختاری، فنون تحلیل ارتباطی و با استفاده از نرم‌افزار MAX-QDA^۱ انجام شده است. نتایج تجزیه و تحلیل مصاحبه به شرح زیر است:

مرحله اول: پس از بررسی مبانی نظری و بعد از انجام هر مصاحبه با استفاده از نرم‌افزار یادشده، کدهای اولیه در مرحله کدگذاری باز استخراج گردیدند. این اقدام تا بدان مرحله انجام شده که اشباع نظری صورت گرفته است. به عبارت دیگر در این تحقیق، مصاحبه با خبرگان تا زمانی انجام شده است که محقق با داده‌هایی مواجه شده است که تکراری بوده و نظرات مشابه دریافت می‌نمود. با این وجود پس از رسیدن به اشباع نظری چندین مصاحبه با خبرگان جهت تأیید اشباع نظری انجام گردید.

مرحله دوم: کدهای اولیه استخراج شده از زمان بررسی مبانی نظری و شروع مصاحبه تا رسیدن به اشباع نظری، عبارت‌اند از: اصول، آمادگی نظامی، گستره عملیات، ویژگی منطقه‌ای، خودکفایی کمی، برتری کیفی، مکمل بودن نیروهای ثابت و نیروهای مردمی و احتیاط، سازگاری، تأسیسات، آینده‌نگری، کفایت منابع، روحیه و معنویت، فرماندهی و رهبری، انسجام و وحدت ملی، خلاقیت و نوآوری، انعطاف‌پذیری، جدی بودن و حتمی بودن تهدید، و اشراف اطلاعاتی به همراه زیرمؤلفه‌ها.

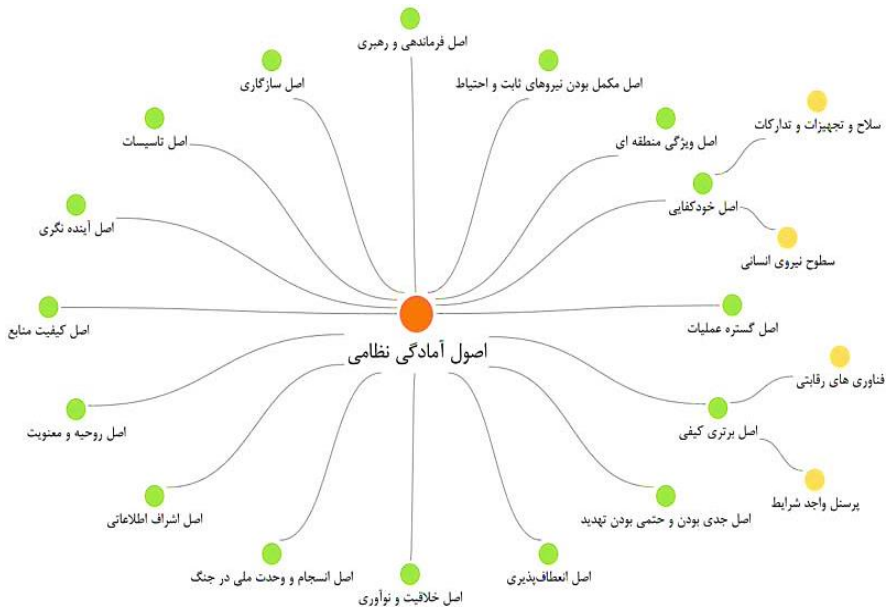
مرحله سوم: در این مرحله، کدهای اولیه که از یک جنس هستند و بر اساس ارتباط معنایی‌شان می‌توانند در یک دسته قرار گیرند، به‌عنوان مقوله‌های اصلی تعیین گردیدند.

مرحله چهارم: پس از تجزیه و تحلیل نهایی، پیوندها و روابط که برگرفته از متغیرهای اثرگذار تحقیق هستند، شناسایی و تبیین گردیده است؛ به عبارت دیگر تبیین و شناسایی این عوامل در راستای رسیدن به پاسخ سؤال‌های تحقیق است. با عنایت به موارد یادشده، مبانی نظری تحقیق و

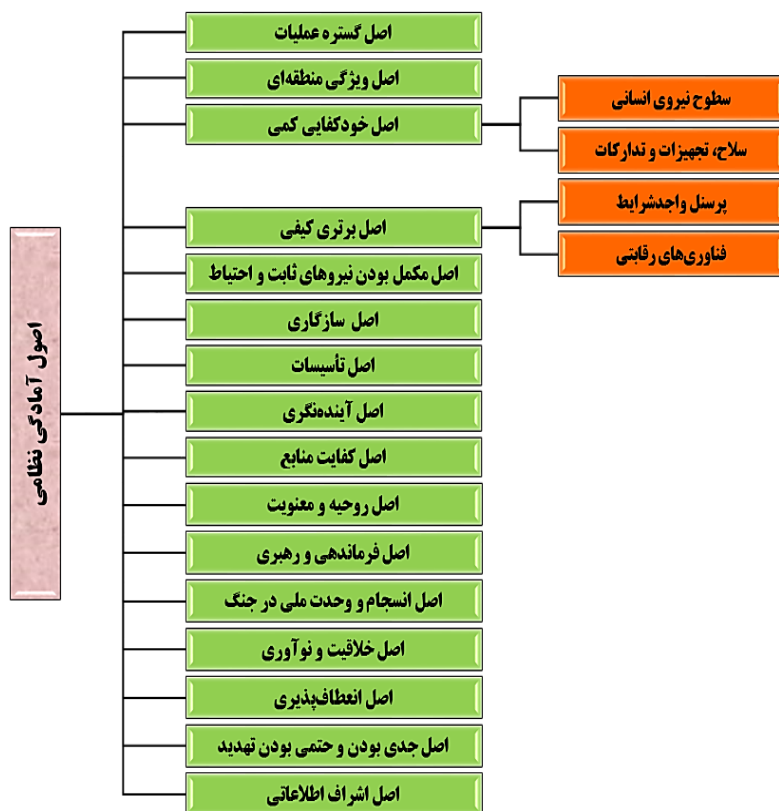
^۱ MAX-QDA، یک نرم‌افزار تحلیل محتوا است که برای تحلیل و مدیریت داده‌های کیفی استفاده می‌شود. این نرم‌افزار برای پژوهشگران و دانشجویانی که در حوزه‌هایی مانند علوم نظامی، علوم انسانی، علوم اجتماعی، روانشناسی، آموزش، بهداشت عمومی و مدیریت فعالیت دارند، استفاده می‌شود.

تجزیه و تحلیل کیفی داده‌ها و نتایج حاصله، در پاسخ به سؤال اصل تحقیق مبنی بر این‌که «اصول آمادگی نظامی و تأثیر آن بر عملکرد نیروهای مسلح چگونه است؟» ۱۶ اصل مشخص گردید. از آنجایی‌که همه کشورها در پی تأمین منافع ملی و دستیابی به اهداف ملی خود هستند یقیناً در تأمین آن‌ها با دیگر کشورها دچار تضاد و برخوردهای فیزیکی و نظری خواهند شد که برای پیروزی در این نبردها چه فیزیکی و چه نظری باید آمادگی لازم را در عناصر قدرت ملی خود که یکی از آن‌ها قدرت نظامی و به تبع آن اصول آمادگی نظامی است فراهم نمایند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد اصول آمادگی نظامی شامل: «اصل گستره عملیات، اصل ویژگی منطقه‌ای، اصل خودکفایی کمی، اصل برتری کیفی، اصل مکمل بودن نیروهای ثابت و نیروهای مردمی و احتیاط، اصل سازگاری، اصل تأسیسات، اصل آینده‌نگری، اصل کفایت منابع، اصل روحیه و معنویت، اصل فرماندهی و رهبری، اصل انسجام و وحدت ملی در جنگ، اصل خلاقیت و نوآوری، اصل انعطاف‌پذیری، اصل جدی بودن و حتمی بودن تهدید و اصل اشراف اطلاعاتی»، بر کیفیت مطلوب نیروهای مسلح در صحنه نبرد اثرگذار هستند.

شکل ۲: خروجی براساس نرم‌افزار MAX-QDA

شکل ۳: اصول آمادگی نظامی براساس یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

– نتیجه‌گیری

جوامع انسانی براساس نیازهای مشترک پدید آمده‌اند و تضاد منافع، بروز جنگ میان آنان را ناگزیر ساخته است؛ از این‌رو، آمادگی نظامی از ضروریات حیات اجتماعی به شمار رفته و پذیرفته‌ترین هدف آن، حفاظت از منافع مادی و معنوی فردی و اجتماعی است. هدف از آمادگی مستمر نظامی، جلوگیری از تجاوز دشمنان شناخته شده و ناشناس به حریم مادی و معنوی کشور است. از این‌رو نوشتار حاضر به دنبال تبیین اصول آمادگی نظامی و تأثیر آن‌ها بر عملکرد نیروهای مسلح در صحنه نبرد بوده است. با عنایت به موارد یاد شده در مفاد نوشتار، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد اصول آمادگی نظامی شامل: «اصل گستره‌ی عملیات، اصل ویژگی منطقه‌ای، اصل خودکفایی کمی، اصل برتری کیفی، اصل مکمل بودن نیروهای ثابت و نیروهای مردمی و احتیاط، اصل سازگاری،

اصل تأسیسات، اصل آینده‌نگری، اصل کفایت منابع، اصل روحیه و معنویت، اصل فرماندهی و رهبری، اصل انسجام و وحدت ملی در جنگ، اصل خلاقیت و نوآوری، اصل انعطاف‌پذیری، اصل جدی بودن و حتمی بودن تهدید و اصل اشراف اطلاعاتی»، بر کیفیت مطلوب نیروهای مسلح در صحنه نبرد اثرگذار هستند.

شایان ذکر است با بررسی و مطالعه اسناد و منابع کتابخانه‌ای، تحلیل ارائه شده در محتوای نوشتار و نتایج بدست آمده می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ✓ راهبردهای نظامی بسیار خوب، تنها زمانی سودمندند که نیروهای نظامی به‌درستی برای اجرای آن‌ها سازمان‌دهی، تجهیز و آموزش داده شوند.
- ✓ آمادگی نظامی و تاب‌آوری دو ضرورت جدایی‌ناپذیرند؛ زیرا نیروهایی که قدرت تاب‌آوری نداشته باشند خطر شکست زودرس را تجربه می‌کنند و درعین‌حال، نیروهایی که خیلی دیر به صحنه‌ی نبرد می‌رسند نیز غیرقابل استفاده‌اند.
- ✓ اصول آمادگی نظامی به طراحان، برنامه‌ریزان و تنظیم‌کنندگان بودجه کمک می‌کند تا با هزینه‌ای منطقی، نیروهایی متحرک و کارآمد ایجاد نمایند.
- ✓ راهبردهای که اهدافی را تعریف می‌کنند که سطوح موجود نیرو برای نیل بدان‌ها بسیار پایین است، آمادگی نظامی را با مشکل روبرو می‌سازند و به‌طور ضمنی خطرات شدید حساب شده‌ای را می‌پذیرند.
- ✓ آهنگ عملیاتی سریع و نیز آهنگ عملیاتی بسیار کند، در صورت طولانی شدن، مانع تداوم آموزش و در غیر این صورت موجب مختل شدن آمادگی نظامی می‌شود.
- ✓ ملاحظات آمادگی کارکنان عبارتند از: نگرش، روحیه فردی و جمعی، بازی تیمی و برخی عوامل نامحسوس دیگر و نیز تحصیلات و آموزش.
- ✓ تعمیرات پیشگیرانه، تعمیرات اساسی منظم، بهسازی‌های فزاینده و جایگزینی به‌موقع تجهیزات نظامی قدیمی، آمادگی نظامی و توان مقاومت را تقویت می‌کنند.
- ✓ آمادگی نظامی آینده اصولاً به سیاست‌مداران و راهبردهای دوراندیشی وابسته است که ابتدا تعیین می‌کنند چه توانمندی‌هایی در پانزده تا بیست سال آینده بسیار سودمندند و سپس طرح و برنامه‌های قابل انعطافی را ایجاد و به‌موقع اقدام می‌نمایند.

- پیشنهادها

- با عنایت به مباحث مطرح شده و براساس یافته‌های پژوهش موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:
- معاونت‌های نیروی انسانی، عملیات و اطلاعات و امنیت ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران به- منظور ارتقا آمادگی نظامی همه‌جانبه نیروهای مسلح با توجه به تهدیدات روزافزون کشور، اقدامات لازم را در راستای برنامه‌ریزی، اجرا و پیاده‌سازی این اصول به عمل آورند.
 - معاونت‌های نیروی انسانی و تربیت و آموزش ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران، به‌منظور ارتقا آمادگی نظامی همه‌جانبه نیروهای مسلح، اقدامات لازم را در راستای مدیریت سرمایه‌های انسانی، بازنگری و به‌روزرسانی مفاد ریشه برنامه‌های آموزشی در جهت توسعه سرمایه‌های انسانی، آمادگی‌های نظامی و علمی، خلاقیت و ابتکار، اعتماد به نفس و مسئولیت‌پذیری را به عمل آورند.
 - سازمان‌های عقیدتی سیاسی نیروهای مسلح ج.ا.ایران، به‌منظور ارتقا آمادگی همه‌جانبه نیروهای مسلح، اقدامات لازم را در راستای تقویت و رشد روحی و معنوی کارکنان نیروهای مسلح به عمل آورند. پیروزی‌های جنگ‌های اخیر جبهه مقاومت نشان‌دهنده نقش بی‌بدیل همین روحیه آمادگی معنوی می‌باشد.
 - اصول آمادگی نظامی مطرح شده در نوشتار حاضر، در برنامه‌ریزی‌ها و سازمان‌دهی برای رزم در جنگ‌های آینده مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

فهرست منابع:**الف- منابع دینی**

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- صحیفه نور امام خمینی (رحمه الله علیه).
- فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، قابل دسترسی در: <http://farsi.khamenei.ir/newspart>

ب- منابع فارسی

- آقامحمدی، داوود؛ سعادت‌راد، علیرضا و مهرآبادی، حامد. (۱۴۰۰). الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی نیروهای مسلح ج.ا.ایران، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۸۵، صص ۳۱۴-۲۹۵.
- افشردی، محمدحسین. (۱۴۰۲). طرح‌ریزی و هدایت صحنه جنگ، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی.
- بوالحسنی، خسرو؛ دانش، رشید و محمودی، محمود. (۱۴۰۰). ویژگی‌های نیروهای مسلح ج.ا.ایران در اسناد بالادستی، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۸۶، صص ۱۳۰-۱۱۱.
- بوالحسنی، خسرو؛ کریمی، احمد و کاظمی، مهدی. (۱۴۰۱). معماری نیروهای مسلح ج.ا.ایران از دیدگاه فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی)، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۸۷، صص ۱۰۴-۸۱.
- پورشاسب، عبدالعلی؛ پورصادق، ناصر و عزیز، محمد. (۱۳۹۷). ارائه الگوی ارتقاء سازمان برای رزم در جنگ‌های آینده، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی راهبردی، سال شانزدهم، شماره ۳۷، صص ۵-۲۶.
- پورشاسب، عبدالعلی؛ نجفی‌راشد، محمد؛ شادیانلو، نجف و توحیدی، ارسطو. (۱۳۸۳). آیین‌نامه عملیات مشترک و مرکب، تهران: انتشارات ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- پورشاسب، عبدالعلی؛ حیدری، کیومرث و شعبانی، حسن. (۱۴۰۲). رویکرد نزاجا در مقابله با تهدیدهای نوپدید نظامی، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۹۳، صص ۱۲۲-۱۰۳.
- زهدی‌نسب، یعقوب؛ سلمانی، عباسعلی و دبستانی، عبدالرضا. (۱۴۰۲). تعیین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار بر ارزیابی آموزش‌های مبتنی بر مهارت نیروهای مسلح، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۹۳، صص ۵۴-۳۳.
- کالینز، جان ام. (۱۳۸۳). استراتژی نظامی، ترجمه: عبدالمجید حیدری، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)، چاپ اول، ۶۷۶ صفحه.

- کمالی، روزبه و خیراندیش، مهدی. (۱۳۹۶). الگوی توسعه آمادگی دفاعی کارکنان نیروهای مسلح، تهران: فصلنامه مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، سال اول، شماره ۱، صص ۳۳-۵.
- ظریف‌منش، حسین؛ بیک‌بیلندی، علی‌اصغر و پژوهان‌فر، مرتضی. (۱۴۰۲). انتظارات فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) از نیروهای مسلح، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۹۳، صص ۷۶-۵۵.
- لزگی، علی‌نقی؛ صافحیان، محمد و محمدجعفری، رسول. (۱۳۹۹). مؤلفه‌های آمادگی دفاعی فرماندهی و مدیریت نظامی در نهج البلاغه با تأکید بر سرمایه انسانی، تهران: فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۷۹.
- ولیوند زمانی، حسین؛ غفاری، رضا و حاجیزاده، محمدعلی. (۱۴۰۰). مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی ج.ا.ایران، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۸۵، مقاله نهم، صص ۲۲۲-۲۰۱.
- یداللهی، رضا؛ بهبودی، پیمان و باغبان، مهدی. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی مؤلفه‌های توان رزم ارتش‌های هشت کشور جهان، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۹۱، صص ۱۳۶-۱۱۷.

پ - منابع انگلیسی

- Ahrari, E. (2010). Transformation of America's Military and Asymmetric War, *Comparative Strategy*, 29: 223-244.
- Boyatzis, R. (2014). Emotional, social and cognitive competencies: distinguishing _ effective Italian managers and leaders in a private company and cooperatives".

رابطه فرهنگ و تفکر بسیجی با بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی

ابراهیم نجفی^۱، حکمت داج لیری^۲

پذیرش مقاله: ۱۳/۸/۱۴۰۳

دریافت مقاله: ۱۷/۴/۱۴۰۳

چکیده

تمدن اسلامی در طول تاریخ فراز و فرودهای مختلفی داشته است. انقلاب اسلامی نقطه عطفی است در احیاء و شکل‌گیری مجدد تمدن اسلامی که از اساسی‌ترین آرمان‌های انقلاب اسلامی بوده است. در سالیان اخیر مقام معظم رهبری از آن به عنوان تمدن نوین اسلامی نام برد و سیر تشکیل آن را در ۵ مرحله انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی و تمدن نوین اسلامی مشخص فرمودند. هدف از انجام این تحقیق، بررسی رابطه بین فرهنگ و تفکر بسیجی و بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی بود که به لحاظ نوع، کاربردی- توسعه‌ای و به لحاظ روش، توصیفی-تحلیلی با رویکرد آمیخته بوده است. روش گردآوری داده‌ها میدانی و کتابخانه‌ای و ابزار گردآوری داده‌ها فیش برداری، مصاحبه و پرسشنامه بوده است. با تعداد ۱۷ نفر از نخبگان مصاحبه گردید جامعه آماری تحقیق ۵۳ نفر از صاحب نظران این حوزه‌ها بوده که بصورت هدفمند انتخاب شده‌اند. تحلیل داده‌های کیفی با استفاده از نرم افزار آماری مکس کیودا صورت پذیرفت. و برای داده‌های کمی از روش تجزیه و تحلیل معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزار smart pls استفاده شد. قلمرو تحقیق به لحاظ زمانی (از نظر زمان جمع‌آوری داده‌ها از سال ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۲ و به لحاظ استفاده از نتایج، تا پایداری نتایج تحقیق) و به لحاظ مکان جمع‌آوری داده‌ها، کشور جمهوری اسلامی ایران و به لحاظ موضوعی، حوزه فرهنگ و تفکر بسیجی و تمدن نوین اسلامی بوده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که فرهنگ و تفکر بسیجی با داشتن مقادیر $t(9/267)$ و مقدار ضریب مسیر $(0/571)$ و همین‌طور سطح معنی‌داری $(0/000)$ با بعد نرم افزاری معنادار است. بنابراین با اطمینان ۹۵٪ فرهنگ و تفکر بسیجی بر بعد نرم افزاری تاثیر معنی‌دار مثبت غیر مستقیم دارد.

واژگان کلیدی: فرهنگ، تفکر، فرهنگ و تفکر بسیجی، تمدن، تمدن نوین اسلامی،

^۱ - دکتری مدیریت، دانش‌آموخته دانشگاه تربیت مدرس

^۲ - دانشجوی دکتری، علوم دفاعی راهبردی گرایش اندیشه نظامی، دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)

مقدمه

« فرهنگ بسیجی، هویت بسیجی، تفکر بسیجی صرفاً یک حرکت احساسی نیست، بسیج متکی است به دانستن و فهمیدن، متکی است به بصیرت... اگر صرفاً احساس بود، احساس با یک اندک چیزی تغییر پیدا می‌کند...» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دیدار با بسیجیان - ۱۳۹۵/۰۹/۰۳)

مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای مجمع عالی بسیج در تاریخ ۱۳۹۳/۹/۶ در باب تفکر بسیجی می‌فرمایند: «بسیج یک اندیشه است، یک فکر است، یک منطق است، یک منظومه‌ی فکری است... و پایه‌ی این تفکر، اعتقاد به مسئولیت انسان است؛ مسئولیت انسان. انسان موجودی است مسئول. نقطه‌ی مقابل این فکر، حالت احساس بی‌مسئولیتی، «ولش کن»، «برو خوش باش»، «به خودت پرداز» است. پایه‌ی فکری بسیج این مسئولیت الهی است... دومین پایه که در کنار این هست که مکمل پایه‌ی اول است، عبارت است از بصیرت، روشن بینی، لذا مبنای تفکر بسیجی، تفکر و مجموعه حرکت دهنده و نگاه‌دارنده و تضمین‌کننده ملت در مسیر مستقیم اسلام است. اندیشیدن به هدف‌های بزرگ و وارستگی از تعلقات زندگی، توکل بر خدا و آسان شمردن برداشتن گام‌های بزرگ و کارهای بزرگ، عدم سستی و جلوگیری از اشتباه در حرکت و خط و جهت حرکت به سمت مبارزه با استکبار و حضور به هنگام و مؤثر و مهرورزانه در خدمت‌رسانی به مردم و به‌ویژه محرومان در عرصه‌های نیاز از دیگر شاخصه‌های تفکر بسیجی است.»

ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان به عنوان آخرین دین توسط حضرت محمد (ص) با کتاب آسمانی قرآن و با هدف اصلی بوجود آوردن یک تمدن واحد در کل جهان برای نجات بشریت از تاریکی‌ها و رشد و تربیت کامل انسان بوده است، سر آغاز تمدنی جدید شد. تمدنی که بسیار زود توانست نظر دیگر تمدنهای قدیمی آن روزگاران را به خود جلب کند و همه تمدنهای دیگر را تحت الشعاع خود قرار دهد به طوری که تمدن اسلامی تا قرن ششم هجری از تمدن‌های پیشتاز و مولد محسوب می‌شد و در مقاطعی از تاریخ با افول مواجه شده است.

انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره) در قرن بیستم بذر حاکمیت اسلام مجدداً کاشته شد. انقلاب اسلامی از لحاظ مبنائی و ایدئولوژیکی این خودباوری را در مستضعفان جهان به وجود آورد که می‌توان با تکیه بر قوانین مترقی اسلام و با رهبری دینی، تمدنی نوین را برای پایان دادن به ظلم و استثمار مستکبران پایه‌ریزی کنند. درواقع انقلاب اسلامی به احیاء مجدد تمدن اسلامی پرداخته و آرمان اصلی انقلاب در اندیشه‌های امام تمدن اسلامی است. که مقتم معظم

رهبری از این تمدن، تمدن نوین اسلامی نام می‌برند. و می‌فرمایند: «امروز برای اولین بار در تاریخ کشور ما - بلکه در تاریخ کشورهای اسلامی - بعد از صدر اسلام، دین منشأ و منبع قدرت و تدبیر امور و اداره‌ی جامعه شده است.» (بیانات در دیدار طلاب مدرسه آیت الله مجتهدی زاده در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۲۲). ایشان مراحل شکل‌گیری را در ۵ مرحله انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، کشور اسلامی و تمدن اسلامی مطرح نمودند و می‌فرمایند: «فرآیند تحقق هدف‌های اسلامی، یک فرآیند طولانی و البته دشواری است. به طور نسبی انسان به آن اهداف نزدیک می‌شود؛ اما تحقق آنها، بسیار طولانی است.» (بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۰/۹/۲۱) و در جایی دیگر می‌فرمایند ماهنوز در مرحله سوم - دولت اسلامی - قرار داریم. بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۳/۸/۶ و در طول این سالیان هم چندین بار تأکید فرمودند که ما هنوز در این مرحله دولت‌سازی قرار داریم. و مکرراً در جمع‌های مختلف ضمن برشماری ابعاد تمدن نوین اسلامی که شامل دو بعد سخت‌افزاری و بعد نرم‌افزاری می‌باشد، مشکلات و چالش‌ها را مطرح می‌نمایند.

بنابراین در این پژوهش محقق در این اندیشه است که: از آنجایی که آرمان نظام و امامین انقلاب در کشور تشکیل تمدن نوین اسلامی بوده و هست که پایه‌ریزی و پایه‌گذاری آن با انقلاب شکوهمند اسلامی ایران آغاز شده و در مسیر رسیدن به این تمدن نوین چالش‌هایی سبب رخوت و کندی شده، از آنجایی که فرهنگ و تفکر بسیجی با ویژگی‌های منحصر به فرد در میادین مختلف توانسته از چالش‌ها و مشکلات عبور نموده ضمن بررسی بعد نرم‌افزاری تمدن نوین اسلامی، رابطه آن با فرهنگ و تفکر بسیجی را به عنوان عامل مؤثر و تسریع‌کننده در دستیابی به تمدن نوین اسلامی بررسی کنیم. و پاسخ مناسبی برای پاسخ به این سؤال که: رابطه بین فرهنگ و تفکر بسیجی با بعد نرم‌افزاری تمدن نوین اسلامی چگونه است؟ را بیابیم.

مبانی نظری

- پیشینه‌شناسی:

محمد خورشیدی چنق (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان کارکردهای بسیج جهان اسلام در تمدن‌سازی ضمن تعیین ابعاد سه‌ساحتی تمدن‌سازی اسلامی بر اساس مدل سه‌شاخگی در سه سطح؛ زمینه‌ای (محتوایی)، ساختاری و رفتاری، به بررسی کارکردهای بسیج جهان اسلام در بُعد رفتاری

تمدن سازی اسلامی، پرداخته شد. و اهم کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام جهت نیل به سمت تمدن سازی اسلامی، احصاء و بر اساس اهمیت اولویت بندی می نماید.

محمد فرهادی (۱۳۸۹) در رساله خود تحت عنوان تبیین و بررسی تأثیر فرهنگ و تفکر بسیجی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بر اساس تفکر مقام معظم رهبری و طراحی الگوی مطلوب به ابعاد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در گرو حفظ سه مرجع و یا واحد سیاسی اسلام، نظام جمهوری اسلامی و مردم پرداخته و نتیجه گرفته که فرهنگ و تفکر بسیجی از طریق جهادهای ۴ گانه (جهاد اکبر، جهاد کبیر، جهاد افضل و جهاد اصغر) و نقش آفرینی در عرصه های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و دفاعی منجر به حضور آگاهانه، به موقع و کارساز مردم در جامعه می گردد و اصلی برای تأمین و مؤثر بودن سایر ابعاد امنیت در جامعه می باشد.

محمد حسین جمشیدی و محسن اسلامی (۱۳۹۶) در پژوهش خود تحت عنوان تفکر و فرهنگ بسیجی در اندیشه امام خمینی (ره) فرهنگ و تفکر بسیجی را، فرهنگی فطری، انسانی، عقلی و دینی و اسلامی به دور از تعصب و در جهت توحید، سعادت و کمال جویی و خدا خواهی است. و نمونه کامل بسیجی رسول خدا (ص) و امیرالمؤمنین علی (ع) است و بعد از آن بزرگانی چون اباذر غفاری، مالک اشتر این شیران روز و زاهدان شب.

جلال درخشه (۱۳۹۰) در تحقیقی تحت عنوان بازسازی اندیشه دینی در ایران معاصر و تأثیر آن بر بازیابی تمدن اسلامی به تأثیر اندیشه دینی در ایران بر بازیابی تمدن اسلامی می پردازد و گفتیم اسلام گرایی را قوی ترین جریانی می داند که برای خروج جهان اسلام از بحرانی که با آن مواجه بود و از اسلام به عنوان اساس هویت جامعه اسلامی و مسلمانان دفاع کرد که متکامل ترین حلقه آن انقلاب اسلامی بود که با طرح مجدد دین در جهان مدرن و فارغ از مناسبات مرسوم جهانی بر معنویت و جهان زیست اخلاقی تأکید دارد و فهم آمریت نوین برپایه دین می تواند ضمن تجمیع انرژی های سیاسی جامعه و جهت دهی به آن مسئله قدرت سیاسی و ابعاد متعدد جهان داری بر پایه دین در جهان جدید توجه اساسی یابد و کارایی خود را به عنوان الگوی حکومتی به ویژه در جهت تجدید حیات تمدن اسلامی نشان دهد.

مفهوم شناسی:

فرهنگ: در ادب فارسی فرهنگ به معانی مختلفی چون «دانش»، علم، معرفت، ادب، تربیت، هنری آموختن و به کار بست، آموزش و پرورش، آداب، بینش و ایدئولوژی مذهبی آمده

است. (حسینی، ۱۳۹۱: ۲۶) برخی فرهنگ را «مجموعه‌ای از دانش‌ها، بینش‌ها و ارزش‌های یک ملت می‌دانند که به صورت علوم، هنر، عقاید، اخلاق و آداب در جامعه و فرد تبلور می‌یابد». (رضایی اصفهانی، ۱۳۹۲: ۹۸) فرهنگ، مجموعه به هم پیوسته‌ای از شیوه‌های تفکر، احساس و عمل است که هویتش مشخص است و توسط تعداد زیادی افراد فراگرفته می‌شود و بین آن‌ها مشترک است (روشه، ۱۳۶۷: ۱۲۳)

تفکر: تفکر^۱ به معنای درک کردن چیزی در ذهن است. (عامری و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۸) اصل تفکر، موضوعی چند وجهی است که مورد نظر روانشناسان، جامعه‌شناسان و فیلسوفان قرار داشته و هر کدام به نحوی به آن پرداخته‌اند. روانشناسان تفکر را یک فرآیند شناختی تعریف می‌کنند و شناخت را فرآیندی می‌دانند که از طبق آن موجود زنده دانش و شناختی از اشیاء و پدیده‌ها به دست می‌آورد و از محیط نوعی آگاهی پیدا می‌کند. (فرهادی، ۱۳۸۹: ۱۴)

فرهنگ و تفکر بسیجی: فرهنگ و تفکری که مبتنی بر اسلام ناب محمدی (ص) با ابعاد اعتقادی، اخلاقی و فقهی است و از طریق جهاد اکبر (خودسازی) جهاد کبیر (مبارزه اعتقادی و فرهنگی)، جهاد افضل (مبارزه سیاسی) و جهاد اصغر (مبارزه نظامی و دفاعی) به تحقق مقاصد مکتب اسلام می‌پردازد. (همان، ۱۵). اندیشه و تفکر بسیجی نیز محصول عقل انسان آزاد و عامل شکوفایی آن است که در کلیت خود جهان‌نگری و بالتبع ایدئولوژی گروهی یا طبقاتی نیست بلکه ایدئولوژی نوع انسان است. حاصل اندیشه، نگرش و ایدئولوژی بسیجی، فرهنگ بسیجی است. دارای ویژگی‌های چند، مانند خداگونه اندیشی، اتکا بر فطرت سلیم انسانی، عقلایی و منطقی بودن، واقعیت‌نگری، آرمان‌گرایی، ولایت‌مداری، ایمان‌پذیری، علم‌باوری، متعهد بودن، تخصص‌گرایی، وحدت‌گرایی و وفاق‌اندیشی، مصلحت‌شناسی، نوآوری و تحول، عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی، نگرش‌عاشورایی، شهادت‌طلبی و اسوه‌گرایی است. (جمشیدی، ۱۳۹۶: ۴۳)

تمدن: تمدن در عربی به آن «حضاره» می‌گویند از حضر گرفته شده که در مقابل سفر قرار دارد. حضر به معنای استقرار و سکونت و اقامت است که در مقابل سفر به معنای جابجایی و انتقال است. پس تمدن شیوه‌ای از زندگی است که افراد یکجانشین آن را می‌سازند و یا برمی‌گزینند که این نحوه از حیات در مقابل زندگی بادیه‌نشینی یا بیابان‌گردی قرار دارد. (لک‌زایی و دیگران، ۱۳۹۹: ۳۲)

¹ thought

تمدن نوین اسلامی: تمدن اسلامی در اندیشه رهبر معظم انقلاب «آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد؛ زندگی خوبی داشته باشد، زندگی عزتمندی داشته باشد، انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت؛ تمدن اسلامی یعنی این، هدف نظام جمهوری اسلامی و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است. (بیانات معظم له در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۲/۶/۱۴) از دیدگاه ایشان تمدن نوین اسلامی پیشرفت همه‌جانبه‌ای است که ضمن پاسخگویی به نیازهای طبیعی و مادی انسان‌ها، بعد معنوی آنان را به سمت کمال و سعادت راهنمایی می‌کند. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳)

ابعاد فرهنگ و تفکر بسیجی: فرهنگ و تفکر بسیجی همان فرهنگ و تفکر نبوی، علوی و فاطمی است که امام خمینی (ره) واضح آن بوده و بر مبنای نگاه سیستمی شکل می‌گیرد. در واقع همه آموزه‌های دین مبین اسلام شامل عقلایی و منطقی بودن، ولایتمداری، عدالت خواهی و ظلم ستیزی، ایمان، تقوا و اخلاص، آینده نگری و بسیاری از ویژگی‌های مقیان را که در خطبه مولا علی (ع) در نهج البلاغه آمده را داراست. که ابعاد فرهنگ و تفکر بسیجی عبارتند از:

۱- بعد معنوی: معنویت به معنی برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است، و اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راست‌گویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکو است. معنویت و اخلاق، جهت دهنده‌ی همه‌ی حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ (بیانیه گام دوم)

۲- بعد فرهنگی: فرهنگ، مثل آب و هواست. فرهنگ، یعنی همین رسوم و آدابی که بر زندگی من و شما حاکم است. فرهنگ، یعنی باورها و اعتقادات ما و چیزهایی که زندگی شخصی و اجتماعی و داخل خانه و محیط کسب یک جامعه با آن‌ها روبه‌روست. (بیانات امام خامنه‌ای ۱۳۹۶/۱/۱۰)

۳- بعد اجتماعی: بعد اجتماعی فرهنگ و تفکر بسیجی از حیث نقش‌آفرینی مردم با شاخص‌های مشارکت در معادلات و روابط اجتماعی به صورت رفتار عدالت‌خواهی، جهاد، نشاط و تحرک، خدمت به هم نوع و عمل به موقع، امر به معروف، وجدان کار، روحیه جهادی، قانون‌گرایی و رعایت نظم و انضباط اجتماعی، اعتدال و امیدآفرینی قابل‌بررسی است.

۴- بعد سیاسی: از آثار فرهنگ و تفکر بسیجی تغییر در معادلات سیاسی با مشارکت مردم و شکل حکومت دینی، فراجناحی عمل کردن، بصیرت، ولایت مداری، اتحاد و انسجام ملی، ظلم‌ستیزی و استکبارستیزی، دفاع از مظلومان عالم و حمایت از نهضت‌های آزادی‌بخش، عمق‌بخشی انقلاب با خدمت به مردم، روحیه جهادی، روحیه انقلابی و جهادی و دستیابی به استقلال سیاسی است.

۵- بعد اقتصادی: اساس فرهنگ و تفکر بسیجی صرفاً در ابعاد معنوی و سیاسی که تاکنون ذکر شده، نبوده، بلکه عینیت‌بخشی به زندگی دنیایی مردم هم در دید اسلام نیاز به ساماندهی، گسترش و رفاه دارد. لذا نقش دادن به مردم با ترویج گفتمان اقتصاد مقاومتی و تلاش در راستای فرهنگ‌سازی تولید و مصرف کالاهای داخلی و با تلاش مضاعف و صرفه‌جویی و پرهیز از اسراف کمک می‌کند تا جامعه اسلامی به خودکفایی اقتصادی برسد.

۶- بعد دفاعی: بسیجی بر مبنای فرمایش امام خمینی (ره) "دفاع از اسلام و کشور اسلامی، امری است که در مواقع خطر، تکلیف شرعی، الهی و ملی است؛ و بر تمام قشرها و گروهها واجب است." را راهبرد بزرگ این فرهنگ و تفکر می‌داند که با حضور میدانی و روحیه جهادی و استقامت و پایداری در راستای افزایش توان بازدارندگی اقدام می‌نماید.

مؤلفه‌های نرم‌افزاری تمدن نوین اسلامی: « تمدن نوین دو بخش دارد: یک بخش بخش ابزاری است؛ یک بخش دیگر بخش متنی و اصلی و اساسی است. به هر دو بخش باید رسید. بخش ابزاری عبارت است از همین ارزش‌هایی که ما امروز به عنوان پیشرفت کشور مطرح میکنیم. اما بخش حقیقی، آن همان چیزهایی است که متن زندگی ما را تشکیل می‌دهد. که همان سبک زندگی است که عرض کردیم. این، بخش حقیقی و اصلی تمدن است؛ مثل مسئله خانواده، سبک ازدواج، نوع مسکن، نوع لباس، الگوی مصرف، نوع خوراک ... ». (بیانات مقام معظم رهبری ۹۱/۷/۲۳) بر مبنای فرمایش مقام معظم رهبری تمدن نوین اسلامی را می‌توان به دو بعد سخت افزاری و نرم افزاری دسته بندی کرد. بعد سخت افزاری تمدن نوین شامل صنعت و فناوری، بعد دفاعی و عوامل اقتدار دفاعی و سیاسی و اقتصاد است. جنبه‌های سخت افزاری تمدن در مقاله مورد بحث نیست. بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی شامل مؤلفه‌های علم و پژوهش، اخلاق و معنویت، عدالت طلبی، سبک زندگی و حکمرانی اسلامی است.

۱- مؤلفه علم و پژوهش: گفتیم «العلم سلطان»؛ علم، اقتدار است؛ هر کسی که دارای علم و دارای این اقتدار شد، میتواند بر محیط جهان حکم فرمائی کند، یعنی اهداف خودش را دنبال کند؛ هر کسی مالک آن نشد، یعنی بر او حکمفرمائی خواهد شد. (بیانات در جمع دانشجویان ۹۰/۵/۱۹)

۲- مؤلفه اخلاق و معنویت: معنویت به معنی برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است، و اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راست‌گویی، شجاعت، تواضع، اعتمادبه‌نفس و دیگر خلقیات نیکو است. معنویت و اخلاق، جهت‌دهی همه‌ی حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است.

۳- مؤلفه عدالت طلبی: در اصطلاح فقیهان، عدالت پرهیز از گناهان بزرگ و اصرار نکردن در گناهان کوچک و راست‌گویی و پرهیز از دروغ و رعایت تقوا و دوری از افعال پست است. و در نظر فیلسوفان، عدالت اصل آرمانی یا طبیعی یا قراردادی است که معنی حق را تعیین می‌کند. (عمرانی فرد، ۱۳۹۶: ۴۱)

۴- مؤلفه سبک زندگی: سبک زندگی، به‌تمامی مبانی و اصولی که متن و بطن حیات اجتماع و انسان را شکل می‌دهد، گفته می‌شود و از ارزش‌های دینی و عرفی جامعه نشئت می‌گیرد. سبک و سلوک زندگی حاکم بر جوامع؛ نمایانگر فرهنگ، جهان‌بینی و اعتقادات آن جامعه است که در شیوه و نوع حیات افراد جامعه تبلور یافته است. (آقایی، ۱۳۹۱: ۴۳)

۵- مؤلفه حکمرانی اسلامی: حکمرانی اسلامی شامل دو بخش می‌شود.

الف- محوریت قوانین قرآن

در اندیشه مقام معظم رهبری، قرآن و جایگاه قوانین آن در تمدن اسلامی از جایگاه مهمی برخوردار است. به اعتقاد ایشان شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی باید با توجه به «مبانی مشترک همه مذاهب اسلامی» و نه ایران شیعی باشد. بدیهی است که اولین و عالی‌ترین منبع مشترک بین همه فرق اسلامی، قرآن عظیم است. ایشان همچنین عامل اصلی دشمنی معاندان با ایران اسلامی را همین موضوع یعنی محوریت قوانین الهی برگرفته‌شده از قرآن می‌داند (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰/۶/۲۶).

علت اهمیت بسیار قرآن کریم، جامعیت قوانین آن و جوابگویی آن به همه نیازهای فردی و

اجتماعی بشر است. (امام خمینی ره، صحیفه ج ۱۰: ۴۴۹)

ب- مردم سالاری دینی

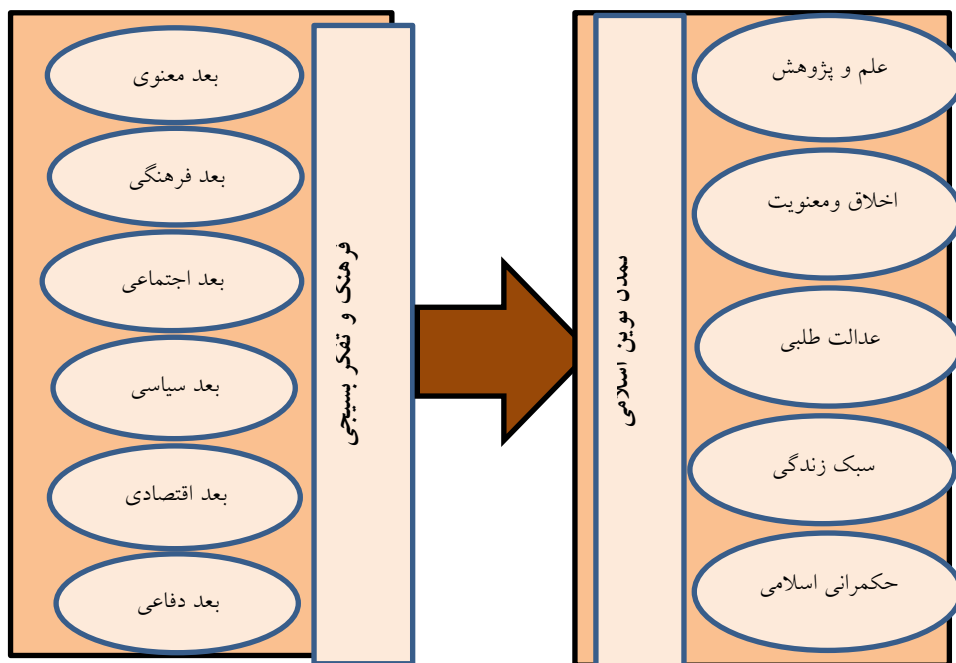
مردم سالاری دینی اصلاحی است که برای نخستین بار رهبر معظم انقلاب آن را مطرح کرد... در واقع رهبر انقلاب با بیان مردم سالاری دینی معرف و مقوم دموکراسی در ادبیات سیاسی اسلام را صرفاً دین و آموزه های دینی دانسته اند. (منصوری لاریجانی، ۱۳۹۷: ۱۱۸-۱۲۰). «مردم سالاری یعنی مردم اصلند؛ اصل مردمند؛ ... مردم سالاری یعنی مردم را در همه‌ی امور زندگی، صاحب رأی و صاحب تدبیر و صاحب تصمیم قرار دادن.» (بیانات مقام معظم رهبری ۱۳۶۹/۱۱/۲۹)

چارچوب نظری:

از آنجاکه تحقق تمدن نوین اسلامی مطابق آنچه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در بیانیه گام دوم بیان فرمودند، مبتنی بر هفت عرصه‌های علم پژوهش، اخلاق و معنویت، اقتصاد، عدالت، استقلال و آزادی، عزت و روابط خارجی و سبک زندگی است. ابعاد سخت افزاری و نرم افزاری تمدن نوین اسلامی را شناسایی و جدا گردید. لذا چارچوب استخراج مؤلفه‌های بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی با محوریت عرصه علم پژوهش، اخلاق و معنویت، عدالت، سبک زندگی و حکمرانی اسلامی از بیانیه گام دوم صورت گرفته است.

از طرفی فرهنگ و تفکر بسیجی در نگاه امامین انقلاب و نظر خبرگان و عملکرد مثبت این رویکرد در شکل‌گیری انقلاب و تشکیل نظام و همچنین نجات کشور و مناطق اسلامی در بحران‌های حادث شده به شش بعد معنوی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و دفاعی، با مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن احصاء گردیده و رابطه آن با ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی بررسی شده است.

مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از نظر هدف، کاربردی- توسعه‌ای و به روش توصیفی- تحلیلی با رویکرد آمیخته می‌باشد. که با مطالعه اسناد، مصاحبه با خبرگان و تکمیل پرسشنامه ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ و تفکر بسیجی و تمدن نوین اسلامی احصاء گردید. حجم جامعه آماری با توجه به ویژگی‌های ذکر شده در ذیل محدود بوده و جامعه نمونه نیز منطبق با جامعه آماری به صورت هدفمند ۵۳ نفر انتخاب گردید؛ تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش معادلات ساختاری و نرم‌افزار smart pls انجام و با برگزاری جلسه پنل خبرگی و استفاده از تکنیک دلفی الگو نهایی ارزیابی گردید.

با توجه به اینکه ۱۹ کد محوری فرهنگ و تفکر بسیجی در ۶ بعد و ۱۹ کد محوری و تمدن نوین اسلامی در ۲ بعد و ۸ کد محوری با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی درگام نخست، شناسایی شده‌اند، لذا در ادامه فرایند تحقیق به خوشه‌بندی این عامل‌ها پرداخته شده است. روایی و

صحت خوشه‌بندی انجام شده باید ارزیابی و راستی‌آزمایی شود. از معادلات ساختاری (SEM) برای انجام آزمون و ارزیابی مورد نظر استفاده شد. ارزیابی روایی با استفاده از معادلات ساختاری (الگوریتم حداقل مربعات جزئی)، به روایی سازه مرسوم است. پایایی بررسی روایی و پایایی ابزار تحقیق از مدل‌یابی معادلات ساختاری در نرم افزار Smart PLS شامل آزمون مدل اندازه‌گیری (مدل بیرونی)، آزمون مدل ساختاری (مدل درونی) و آزمون مدل کلی استفاده شد.

ترکیبی یا CR یک معیار ارزیابی برازش درونی مدل است و براساس میزان سازگاری سوالات مربوط به سنجش هر عامل قابل محاسبه است. روایی همگرا زمانی وجود دارد که CR از ۰/۷ بزرگتر باشد. همچنین CR باید از AVE بزرگتر باشد. در اینصورت هم شرط روایی همگرا وجود خواهد داشت. بطور خلاصه داریم:

$CR > 0.7$

$CR > AVE$

$AVE > 0.5$

روایی واگرا (ماتریس فورنل و لارکر) یکی از معیارهای اصلی برازش مدل‌های اندازه‌گیری در روش PLS است و براساس بارهای عاملی مربوط به گویه‌های هر سازه تعیین می‌شود. روایی واگرا بر همبستگی پایین سنجه‌های یک متغیر پنهان با یک متغیر غیرمرتبط با آن اشاره دارد. فورنل و لارکر (۱۹۸۱) بیان کردند روایی واگرا وقتی در سطح قابل قبول است که میزان AVE برای هر سازه بیشتر از واریانس اشتراکی بین آن سازه و سازه‌های دیگر (یعنی مربع مقدار ضرایب همبستگی بین سازه‌ها) در مدل باشد. بر این اساس روایی واگرای قابل قبول یک مدل اندازه‌گیری حاکی از آن است که یک سازه در مدل تعامل بیشتری با شاخص‌های خود دارد تا با سازه‌های دیگر.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در پژوهش حاضر محقق با بهره‌گیری از روش داده بنیاد، با چندین مرحله مطالعه عمقی همه داده‌های جمع‌آوری شده از فرمایشات امامین انقلاب، اسناد و مدارک مصاحبه و اطمینان از پایایی آن‌ها، داده‌ها را سازماندهی، تلخیص و به اطلاعات قابل فهم تبدیل نموده و در چارچوب فرآیند تحقیق تعریف شده، پس از سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی به تجزیه و تحلیل پرداخته شده است. برای تجزیه و تحلیل از نرم افزار مکس کیودا نسخه ۲۰ استفاده شده تا بتوان مفاهیم، مقولات و مضامین را استخراج کرد.

حاصل کد گذاری باز متغیر فرهنگ و تفکر بسیجی تعداد ۵۲۲ کد از متغیر دوم (بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی) تعداد ۲۲۷ کد استخراج گردیده است. در ادامه فرآیند تحقیق کدهای استخراج شده به طور کل مورد بازنگری قرار گرفته و کدهای تکراری حذف شد انجام این مرحله منجر به کشف مفاهیم اساسی و محوری گردید. (نمونه جداول ۱ و ۳)

جدول شماره ۱-تبدیل مفاهیم اولیه به مقوله های فرهنگ و تفکر بسیجی (امام خامنه ای)

ردیف	شناسه مقوله‌ها	مقوله‌های رهنامه‌ای		شناسه مفاهیم اولیه
۱	A17-A24-A25- A26-A29-A37- A45- A47 A56- A61-A68-A72 -A78-A90 معنویت	انسان پاک و مؤمن	معنویت	S1
		محاسبه نفس	اخلاص	
		خودسازی	ایمان	
		ارزش مدار	دفاع از اسلام	
		مکتبی	اعتماد به خدا	
		رعایت موازین شرعی	جهاد معنوی	
		اهل معرفت	انس با قرآن	
۲	A1-A16-A31- A33-A38-A46 A93-A94-A71- A83 هویت	هویت ساز	گفتمان ساز	S2
		الگو	جریان ساز	
		مطیع مسجد	حامی مسجد	
		آگاه و با تحرک	هویت ساز	
		الگوساز	الگوپذیر	
۳	A4-A39	ابتکار و نوآوری	اهل علم و پژوهش	S3
۴	A15-A30-A52- A53-A77 مردمی بودن	مردمی	جهان شمول	S4
		کثرت جمعیت	فراگیر	
		از همه اقشار		
۵	A6-A7- -A13- A58-A63-A69- A70 A79-A81- A92 مقاومت و ایستادگی	آماده هر میدان	گمنامی	S5
		آماده به کار	حضور در میدان	
		اهل جهاد	پاسدار انقلاب	
		مبارزه با ستم	مقاومت	
		مبارز	اهل تلاش	
		دفاع از نظام و اسلام	حضور ملی	
۶	A2-A8-A34-A66-	خدمت بی منت	مجاهدت بی توقع	S6

	فداکاری و ایثار	اهل فضل و کرم	A89 ایثار و شهادت	
S7	وحدت بخش		A80 وحدت و انسجام	۷
S8	احساس مسئولیت	عمل به هنگام	A23-A48-A55- A69 -A81 -A84 A85-A87 مسئولیت پذیری	۸
	مجاهدت	اثربخشی		
	مسئولیت پذیر	خدمتگزار		
	بلند همت	تکلیف گرا		
S9	پایبندی به قانون	دفاع از مظلوم	A42A47-A56- A75- A12- عدالت طلبی-A86	۹
	دفاع از اسلام	عدالت طلب		
	مقابله با فساد			
S10	منضبط	ارزش مدار	A44-A45-A62- نظم و انضباط	۱۰
	سازمان پذیر			
S11	اهل فکر و اندیشه	آرمانگرا	A14-A18-A20- A21-A22- A31-A35-A41- A55- A83 عقلانیت	۱۱
	اهل خرد و تدبیر	عقلانیت		
	الگو	هماهنگی		
	اثربخش و کارآمد	پیشرونده و پیشبرنده		
	الگو پذیر			
S12	بیداری	بصیرت	A19-A36- A67 بصیرت	۱۲
	زمان شناس			
S13	پرهیز از تجمل	سبک زندگی	A27-A88 سبک زندگی	۱۳
S14	صدق رفتار	رفتار اسلامی	A28- -A65-A89 اخلاق اسلامی	۱۴
	به دور از تجمل			
S15	عزت بخش	با نشاط	A43-A55- A60A63-A74- امید آفرینی	۱۵
	اهل تلاش	امید بخشی		
	پیشرو در همه عرصه ها			
S16	پیرو عاشورا	اهل انتظار	A57-A76- A32- ولایت مداری	۱۶
	تابع ولایت			
S17	خطرپذیری	خستگی ناپذیر	A3-A7-A5-A9- A10- A40- A49- A50-A59- روحیه جهادی	۱۷
	بی ادعا	با انگیزه		
	دارای اعتماد به نفس	نهراسیدن		

	گمنامی	روحیه جهادی	
--	--------	-------------	--

جدول شماره ۲- ابعاد و مؤلفه ها و شاخص های فرهنگ و تفکر بسیجی

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخصها
	معنویت افزایی	اخلاص
		ایمان و تقوا
		انس با قرآن
		توحیدمحوری
		اهل ذکر و توسل
		محاسبه نفس
		پرهیز از تعلقات دنیوی
		ترس از عقوبت الهی
		اعتماد به نصرت و وعده الهی
		اجتناب از ریا
معنوی	ایثار و شهادت	اهل خدمت بی منت
		ایثار و از خود گذشتگی
	شهادت طلبی	
بصیرت	بصیر و بیدار	زمان شناس
		صدقت
اخلاق اسلامی	احسان به والدین	اجتناب از خود بزرگ بینی
		نرمخو و متواضع
		اهل خضوع و خشوع
		احترام به حقوق دیگران
		اهل صبر و شکیبایی
		اهل حیا و عفت
		مسجد محور
		آگاه و با تحرک
فرهنگی	هویت	الگو، الگوساز و الگوپذیر
		گفتمان‌ساز

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخصها
فرهنگی	علم و پژوهش	مطالبه‌گر
		جریان‌ساز
		اهل علم و معرفت
	عقلانیت	طالب علم
		ابتکار و نوآوری
		اهل خرد و تدبیر
		آینده‌نگر و دارای هدف
		جوانگرا
		هادی و هدایت‌پذیر
	هویت	اهل تربیت نیروی انسانی کارآمد
		آرمانگرای واقع بین
		مسجد محور
آگاه و با تحرک		
الگو، الگوساز و الگوپذیر		
گفتمان‌ساز		
علم و پژوهش	مطالبه‌گر	
	جریان‌ساز	
	اهل علم و معرفت	
	طالب علم	
عقلانیت	ابتکار و نوآوری	
	اهل خرد و تدبیر	
	آینده‌نگر و دارای هدف	
	جوانگرا	
	هادی و هدایت‌پذیر	
	اهل تربیت نیروی انسانی کارآمد	
مردمی بودن	آرمانگرای واقع بین	
	پیشرونده و پیشبرنده	
	اثربخش و کارآمد	
	معتقد به خرد جمعی	
اجتماعی	ناصر و خادم	
	ناصر و خادم	

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخصها
		مردم دار
		داوطلب
	نظم و انضباط	سازمان پذیر
		آراستگی
		منضبط
		قانونمندی و پایبندی به قانون
	عدالت طلبی	مقابله با فساد
		دفاع از مظلوم
		پایبند به قانون
	امر به معروف و نهی از منکر	انجام واجبات و ترک محرمات
		اجتناب از تهمت، افترا و دروغ
		صراحت لهجه
	امید آفرینی	با نشاط
		جوانگرا
عزت بخش		
سبک زندگی	مسئولیت پذیر	
	پیشرو در همه عرصه‌ها و صحنه‌ها	
سیاسی	وحدت و انسجام	وحدت و برادری
		اجتناب از تفرقه
	ولایتمداری	معتقد و تابع ولایت مطلقه فقیه
		اطاعت از خدا، رسول و ائمه
		پیرو عاشورا
		اهل انتظار
اقتصادی	اقتصاد مقاومتی	حامی تولید داخلی
		اهل کار و تلاش
		توزیع عادلانه
		دوری از اسراف
	قناعت	
	پرهیزکاری	پرهیز از ربا
		پرهیز از حرص و طمع

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخصها
دفاعی	مقاومت و ایستادگی	اهل بذل و بخشش
		حضور و آماده همه میدان ها
		محکم و استوار و سست ناپذیری
		نفوذ ناپذیر
		جهادگر و خط شکن
		استکبارستیز
		مقابله با کفر و شرک
		مقابله با ظلم و ستم
		خستگی ناپذیری
	روحیه جهادی	ریسک پذیری و خطر پذیری
		بی ادعا و با انگیزه
		شجاع و نترس
		خیرخواه و اهل تعاون و همکاری
		دارای اعتماد به نفس
		اهل گمنامی

جدول شماره 3- تبدیل مفاهیم اولیه به مقوله های تمدن نوین اسلامی (امام خامنه ای)

ردیف	شناسه مقوله‌ها	مقوله‌های رهنما‌های	شناسه مفاهیم اولیه
1	T20-T22-T30-T33-T57-T58-T66-T67-T76-T81-T91-T92-T98-T100-T101-T103-T72-T121-T124 معنویت و اخلاق	اخلاق	عشق و محبت
		صداقت	اخلاص
		معنویت	اعتماد به وعده الهی
		پرهیز از تحجر گرایی	ایمان
		تضرع و خشوع	اسلام عامل عزت
		صمیمیت	مقابله با انحرافات دینی
		انس با خدا	انصاف
		معنویت افزایی	پرهیز از غرور
		معنویت	اعتماد به نصرت الهی
		ساده انگاری	اهل ذکر و دعا
		گرایش به ارزش های دینی	مکتب محوری

Z2	استفاده از فناوری	علم	T10-T70-T32-T83 T84- T106-T119 علم و پژوهش	2
	استفاده از رسانه	نظم علمی		
	ابتکار	جهش علمی		
	نقش آفرینی علما			
Z3	مقابله با فساد	عدالت	T2-T4-T48-T56-T75-T77- T95 T117-عدالت طلبی	3
	قانون مند شدن	دفاع از مظلوم		
	قوانین الهی	اقامه حق و عدل		
	قانون گذاری	مقابله با تبعیض		
Z۴	مسجد محوری	سبک زندگی	T37-T109-T113-T115-T123 سبک زندگی	۴
	پرورش انسان	عظوفت و مهربانی		
	تلاش و همکاری			
Z۵	تمدن نوین اسلامی	تمدن اسلامی	T5-T14-T31-T34-T35-T29-T18-T21-T45-T46-T47-T49-T60-T71-T88-T96-T97-T104 حکمرانی اسلامی	۵
	تمدن سازی	پیشرفت مادی و معنوی		
	نظام سازی	جامعه اسلامی		
	حکومت اسلامی	ساختار تمدن نوین		
	تشکیل نظام	ایجاد انقلاب		
	دولت اسلامی	آرمان ها و ارزش ها		
	بهره گیری از ظرفیت های انسانی	هدف بعثت تمدن سازی		
	ارتباطات اجتماعی	مدیریت جهادی		
	حکمرانی اسلامی	ایران خاستگاه تمدن نوین		

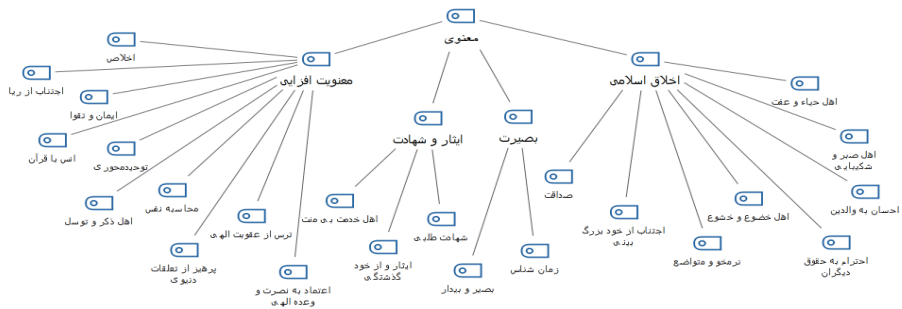
جدول شماره ۴- بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی

شاخص	مؤلفه	ابعاد
اخلاص	معنویت و اخلاق	نرم افزاری
ایمان و تقوا		
انس با قرآن		
توحیدمحوری		
اهل ذکر و توسل		
محاسبه نفس		
صبر		

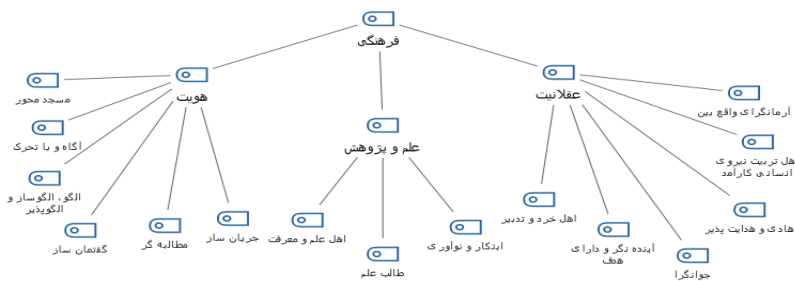
شخص	مؤلفه	ابعاد
کنترل خشم		
عفو و گذشت		
پرهیز از غرور		
وفای به عهد		
معتقد به ظهور و انتظار		
انصاف		
پیروی از عاشورا		
مقابله با انحرافات دینی		
اعتماد به وعده الهی		
پرهیز از تحجر		
جهاد علمی	علم و پژوهش	
تکریم علما و دانشمندان		
تربیت نسل جوان		
عبرت آموزی از تاریخ		
استفاده از هنر و رسانه		
اختراع، ابتکار و خلاقیت		
الگوپذیری از حج و اربعین		
پژوهش محصول محور	عدالت طلبی	
آینده نگری		
مقابله با فساد		
مقابله با تبعیض		
دفاع از مظلوم		
اقامه حق و عدل		
قانون مندی	سبک زندگی	
مقابله با قانون شکنی		
مسجد محوری	حکمرانی	
تلاش و همکاری		
مردم سالاری دینی		

شاخص	مؤلفه	ابعاد
حکمرانی علوی	اسلامی	
نظام سازی		
دولت سازی		
جامعه سازی		
حکومت مبتنی بر قوانین اسلام		
حق انتخاب زمامداران		

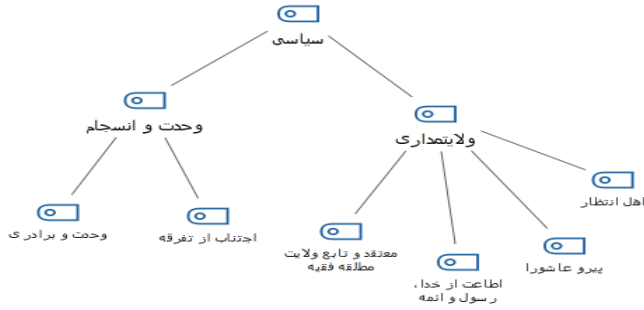
پس از مرحله کدگذاری محوری در تحقیق که به پدید آوردن مفاهیم و ویژگی های آنها پرداخته شد؛ سپس کوشش شد تا مشخص شود که چگونه مفاهیم در طول بعدهای تعیین شده تغییر می-کنند. در مقوله بندی، کدها به طور نظام مند دسته بندی شدند. در این تحقیق ۱۹ کد محوری فرهنگ و تفکر بسیجی در ۶ بعد و ۵ کد محوری در بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی دسته بندی شدند. (جداول شماره ۲ و ۴) خروجی نرم افزار Maxqda در این مرحله جهت استخراج مقوله ها (ابعاد) مطابق شکل ها ارائه می شوند.

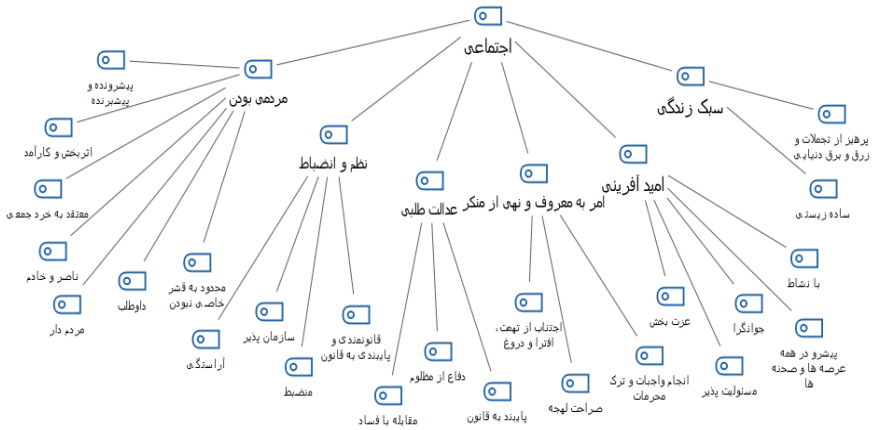
شکل ۱- خروجی نرم افزار مکس کیودا بعد معنوی

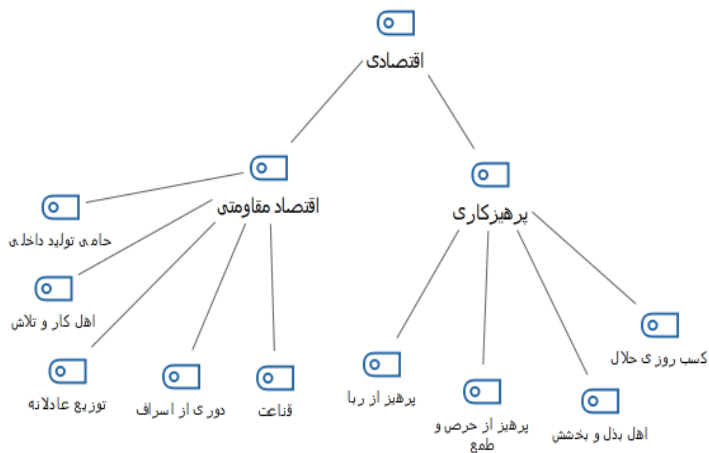
شکل ۲- خروجی نرم افزار مکس کیودا بعد فرهنگی

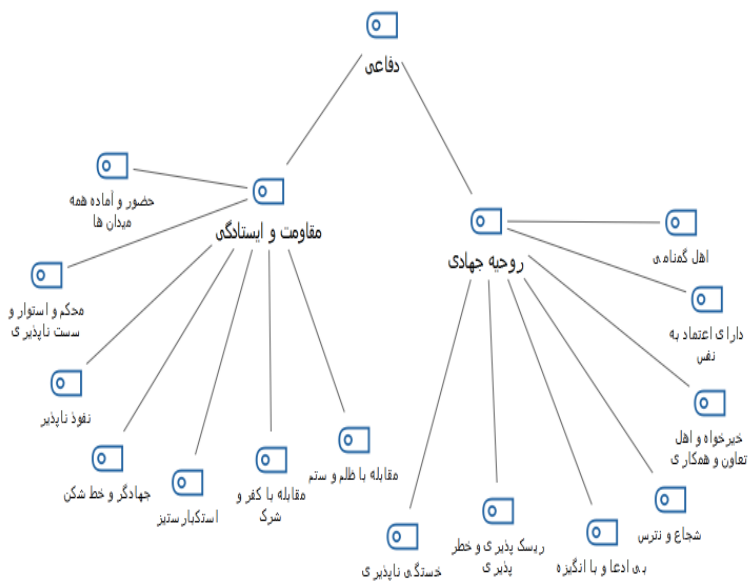
شکل ۳- خروجی نرم افزار مکس کیودا بعد سیاسی

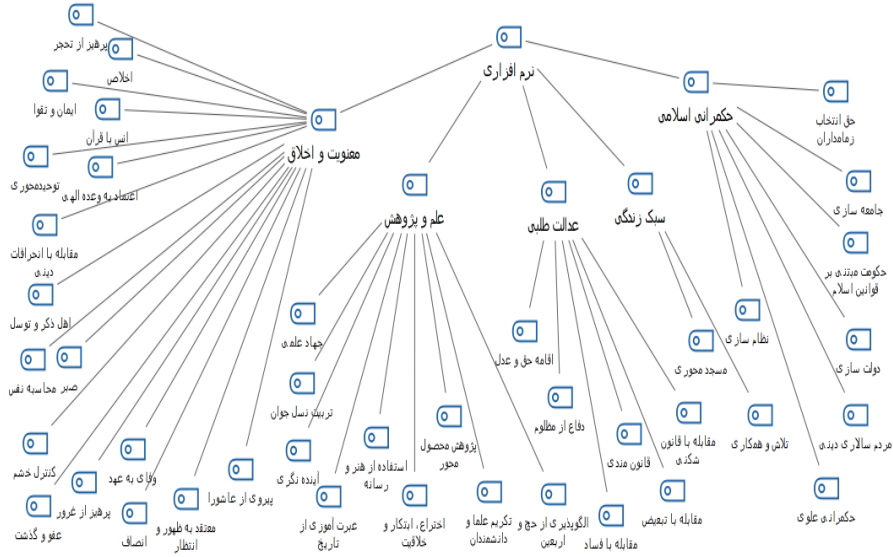
شکل ۳- خروجی نرم افزار مکس کیودا بعد اجتماعی

شکل ۵- خروجی نرم افزار مکس کیودا بعد اقتصادی

شکل ۶- خروجی نرم افزار مکس کیودا بعد دفاعی

شکل ۷- خروجی نرم افزار مکس کیودا بعد نرم افزاری

مدل اندازه‌گیری یکی از ابعاد فرهنگ و تفکر بسیجی و یکی از مؤلفه های بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی به طور نمونه به قرار زیر است.

جدول ۵- نتایج بعد معنوی

آلفا کرونباخ	CR	AVE	t آماره	بار عاملی	شاخص	مؤلفه (متغیرهای پنهان)	بعد معنوی
۰/۸۰۷	۰/۸۵۸	۰/۶۷۷	۱۳/۶۴۲	۰/۷۷۷	S1	معنویت افزایی	بعد معنوی
			۱۹/۷۹۰	۰/۷۷۸	S2		
			۱۶/۷۲۵	۰/۷۵۳	S3		
			۱۰/۵۴۱	۰/۷۱۹	S4		
			۷/۶۲۷	۰/۸۹۲	S5		
			۱۴/۰۹۳	۰/۷۷۳	S6		
			۹/۹۱۷	۰/۹۰۱	S7		
			۱۱/۷۶۰	۰/۷۵۸	S8		
			۱۰/۱۹۱	۰/۸۴۹	S9		
			۱۱/۳۹۱	۰/۹۱۸	S10		
۰/۷۳۵	۰/۸۶۹	۰/۷۷۱	۶/۵۵۶	۰/۸۷۱	S11	ایثار و شهادت	

			۱۵/۹۲۶	۰/۸۷۳	S12	
			۶/۷۶۳	۰/۷۲۶	S13	
۰/۹۱۳	۰/۹۰۱	۰/۸۹۵	۱۲/۸۴۲	۰/۷۲۹	S14	اخلاق اسلامی
			۵/۲۰۱	۰/۸۷۰	S15	
			۲۴/۶۸۶	۰/۸۱۶	S16	
			۲۸/۲۰۰	۰/۸۸۱	S17	
			۷/۲۰۶	۰/۸۹۸	S18	
			۱۲/۰۸۶	۰/۷۴۸	S19	
			۱۷/۴۸۴	۰/۷۹۳	S20	
			۱۲/۶۸۵	۰/۷۳۰	S21	
۰/۹۵۱	۰/۸۲۲	۰/۸۰۱	۱۵/۰۸۴	۰/۸۵۵	S22	بصیرت
			۲۵/۸۹۸	۰/۹۰۵	S23	

جدول ۶- نتایج بعد نرم افزاری

بعد	مؤلفه (متغیرهای پنهان)	شاخص	بار عاملی	t آماره	AVE	CR	آلفا کرونباخ
علم و پژوهش		S18	۰/۷۲۷	۱۱/۴۶۹	۰/۷۱۳	۰/۸۰۱	۰/۹۳۲
		S19	۰/۸۹۶	۳/۶۶۳			
		S20	۰/۷۸۷	۲۰/۶۴۷			
		S21	۰/۸۲۴	۱۶/۷۶۰			
		S22	۰/۷۳۱	۱۲/۱۲۷			
		S23	۰/۷۰۱	۱۰/۷۰۰			
		S24	۰/۷۰۷	۱۲/۳۳۲			
		S25	۰/۸۹۰	۹/۶۱۳			
		S26	۰/۹۲۳	۹/۸۰۰			

جدول ۷- اثرات کل تبیین نقش فرهنگ و تفکر بسیجی در تحقق تمدن نوین اسلامی

ابعاد	مسیر	معیارها	t آماره	ضریب مسیر	انحراف استاندارد	سطح معنی-داری	نتیجه
فرهنگ و تفکر بسیجی	←	تمدن نوین اسلامی	۲۱/۸۰۳	۰/۷۹۰	۰/۰۳۶	۰/۰۰۰	تایید
فرهنگ و تفکر بسیجی		بعد معنوی	۱۷/۰۳۵	۰/۷۴۶	۰/۰۴۴	۰/۰۰۰	تایید

فرهنگ و تفکر بسیجی	←	بعد فرهنگی	۹/۲۵۱	۰/۶۱۹	۰/۰۶۷	۰/۰۰۰	تایید
فرهنگ و تفکر بسیجی	←	بعد اجتماعی	۱۰/۰۸۸	۰/۵۹۲	۰/۰۵۹	۰/۰۰۰	تایید
فرهنگ و تفکر بسیجی	←	بعد سیاسی	۱۴/۲۰۲	۰/۶۵۶	۰/۰۴۶	۰/۰۰۰	تایید
فرهنگ و تفکر بسیجی	←	بعد اقتصادی	۱۴/۴۰۴	۰/۷۴۲	۰/۰۵۲	۰/۰۰۰	تایید
فرهنگ و تفکر بسیجی	←	بعد دفاعی	۲۹/۸۵۱	۰/۸۱۱	۰/۰۲۷	۰/۰۰۰	تایید
فرهنگ و تفکر بسیجی	←	بعد نرم افزاری	۹/۲۶۷	۰/۵۷۱	۰/۰۶۱	۰/۰۰۰	تایید
تمدن نوین اسلامی	←	بعد نرم افزاری	۱۳/۶۶۴	۰/۷۱۱	۰/۰۵۲	۰/۰۰۰	تایید

جدول ۸- ضریب تعیین و معیار استون- گیسر تبیین نقش فرهنگ و تفکر بسیجی در تحقق تمدن نوین اسلامی

معیارها	R ²	وضعیت	Q2	وضعیت
تمدن نوین اسلامی	۰/۶۲۵	برازش متوسط	۰/۶۳۷	تناسب پیش‌بینی قوی
بعد معنوی	۰/۵۵۶	برازش متوسط	۰/۳۴۲	تناسب پیش‌بینی متوسط
بعد فرهنگی	۰/۳۸۳	برازش متوسط	۰/۵۹۸	تناسب پیش‌بینی قوی
بعد اجتماعی	۰/۳۵۰	برازش متوسط	۰/۵۱۲	تناسب پیش‌بینی قوی
بعد سیاسی	۰/۴۳۱	برازش متوسط	۰/۷۳۵	تناسب پیش‌بینی قوی
بعد اقتصادی	۰/۵۵۱	برازش متوسط	۰/۲۱۱	تناسب پیش‌بینی متوسط
بعد دفاعی	۰/۶۵۸	برازش متوسط	۰/۴۵۲	تناسب پیش‌بینی قوی
بعد نرم افزاری	۰/۵۰۵	برازش متوسط	۰/۲۷۸	تناسب پیش‌بینی متوسط

جدول ۹- مقادیر اشتراکی تبیین نقش فرهنگ و تفکر بسیجی در تحقق تمدن نوین اسلامی

مقادیر اشتراکی	معیارها
۰/۲۹۳	تمدن نوین اسلامی
۰/۱۴۵	بعد معنوی
۰/۲۷۹	بعد فرهنگی
۰/۴۰۴	بعد اجتماعی
۰/۳۵۸	بعد سیاسی
۰/۵۰۱	بعد اقتصادی
۰/۲۵۱	بعد دفاعی
۰/۴۹۷	بعد نرم افزاری
۰/۳۴۱	میانگین

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف: نتیجه‌گیری:

در اثرات غیرمستقیم تاثیر گذار نتایج نشان داد که بین فرهنگ و تفکر بسیجی با داشتن مقادیر t (۹/۲۶۷) و مقدار ضریب مسیر (۰/۵۷۱) و همین‌طور سطح معنی‌داری (۰/۰۰۰) با بعد نرم افزاری معنادار است. بنابراین با اطمینان ۹۵٪ فرهنگ و تفکر بسیجی بر بعد نرم افزاری تاثیر معنی-دار مثبت غیر مستقیم دارد. در ارزیابی نقش فرهنگ و تفکر بسیجی در تحقق بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی نشان داده شد که عوامل معنوی ۵۵٪، عوامل فرهنگی ۳۸٪، عوامل اجتماعی ۳۵٪، عوامل سیاسی ۴۳٪، عوامل اقتصادی ۵۵٪، عوامل دفاعی ۶۵٪ تبیین‌کننده فرهنگ و تفکر بسیجی هستند. همین‌طور بعد نرم افزاری ۵۰٪ تبیین‌کننده تمدن نوین اسلامی هستند. همچنین ضریب تعیین نشان می‌دهد چند درصد تغییر در متغیر وابسته تمدن نوین اسلامی با تغییر در متغیر فرهنگ و تفکر بسیجی است. بر اساس مقادیر معیار استون-گیسر (Q2) دقت پیش‌بینی عوامل معنوی ۳۴٪، عوامل فرهنگی ۵۹٪، عوامل اجتماعی ۵۱٪، عوامل سیاسی ۷۳٪، عوامل اقتصادی ۲۱٪، عوامل دفاعی ۴۵٪ برای فرهنگ و تفکر بسیجی است. همین‌طور دقت پیش‌بینی بعد نرم افزاری ۲۷٪ برای تمدن نوین اسلامی است. حاصل شدن مقدار ۰/۴۴۶ برای GOF نشان از برازش کلی قوی مدل در پژوهش حاضر دارد.

طبق نتایج شاخص‌های فرهنگ و تفکر بسیجی و تمدن نوین اسلامی، در تمامی موارد بارهای عاملی استاندارد، مقداری بزرگتر از ۰/۷ داشته، که نشان می‌دهد همبستگی قابل قبولی میان شاخص‌ها (متغیرهای قابل مشاهده) و مؤلفه‌ها (متغیرهای پنهان) با سازه اصلی (ابعاد) وجود دارد. مقدار آماره t نیز در تمامی موارد بزرگتر از مقدار بحرانی ۱/۹۶ بوده و نشانگر این موضوع است که، شاخص‌های مذکور به درستی این سازه را مورد سنجش قرار می‌دهند. مطابق یافته‌ها ابعاد سیاسی، معنوی، اجتماعی و دفاعی فرهنگ و تفکر بسیجی؛ بیشترین تأثیر را بر بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی دارند.

ب- پیشنهادها

۱- با توجه به رابطه مستقیم و زیاد بعد فرهنگی، فرهنگ و تفکر بسیجی با بعد نرم افزاری تمدن نوین؛ دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت علوم و وزارت آموزش و پرورش با

همکاری سازمان های صدا و سیما و فضای مجازی نسبت به تهیه و تدوین محتوای فرهنگی و آموزش عمومی اقدام نماید.

۲- وزارت آموزش و پرورش در راستای نهادینه کردن فرهنگ و تفکر بسیجی و همچنین آماده سازی فضاهای ذهنی و روانی جامعه برای دستیابی به تمدن نوین اسلامی، در متون و محتوای درسی دانش آموزان خاصه در مقاطع ابتدایی و راهنمایی با استفاده از ظرفیت های بسیج فرهنگیان و بسیج دانش آموزی اقدام نماید.

۳- با توجه به تأثیر و رابطه زیاد بعد سیاسی فرهنگ و تفکر بسیجی با بعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی سازمان امور استخدامی کشور برای تربیت مدیران تراز انقلاب و زمینه سازی برای تشکیل دولت، جامعه و تمدن نوین اسلامی با همکاری بسیج ادارات برنامه ریزی نماید.

فهرست منابع:

- ۱- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای (۱۳۷۹) چاپ و نشر الهادی
- ۲- امام خامنه‌ای، سید علی، مجموعه بیانات در سایت اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)
- ۳- روح‌الله (۱۳۶۸) صحیفه امام، مجموعه ۲۲ جلدی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی،
- ۴- آقای، وحیده (۱۳۹۱) بررسی رابطه بین سبک زندگی و عمل به باورهای دینی با رضایت زناشویی در دبیران زن متأهل جوان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی
- ۵- جمشیدی، محمدحسین و دیگران (۱۳۹۶) تفکر و فرهنگ بسیجی در اندیشه امام خمینی، دو فصلنامه علمی و پژوهشی مطالعات قدرت نرم، سال ۷ شماره ۱۶
- ۶- حسینی، مینا، (۱۳۸۹) تحلیل داستان حضرت موسی و خضر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآنی، دانشکده علوم قرآنی قم
- ۷- خورشیدی چنقز، محمد (۱۳۹۸) نقش بسیج جهان اسلام در تمدن‌سازی اسلامی، رساله دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی
- ۸- درخشه، جلال (۱۳۹۰) بازسازی اندیشه دینی در ایران معاصر و تأثیر آن بر بازیابی تمدن اسلامی، فصلنامه سیاست
- ۹- رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۹۲)، منطق تفسیر قرآن، ج ۴، قم، جامعه المصطفی
- ۱۰- ریشه، گی (۱۳۶۷)، کنش اجتماع، ی ترجمه هما زنجانی زاده، مشهد، دانشگاه فردوسی.
- ۱۱- عامری، داود و دیگران (۱۳۸۷). کانون تفکر (درآمدی بر کانون‌های تفکر و اتاق‌های فکر). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی بسیج.
- ۱۲- عمرانی فرد، عباس، (۱۳۹۶) ارائه الگوی راهبردی پیشرفت عدالت محور بر اساس گفتمان امام و رهبری، قانون اساسی، تدوین تجارب نظام ج. ا. ایران و بهره‌گیری از تجارب موفق بشری، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاعی ملی
- ۱۳- فرهادی، محمد (۱۳۸۹) تبیین بررسی نقش فرهنگ و تفکر بسیجی بر امنیت ملی، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- ۱۴- لک زایی، نجف و دیگران (۱۳۹۹) نقش قدرت در تأسیس تمدن نوین اسلامی در منظومه فکری حضرت امام خمینی (ره)، فصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، دوره ۳، شماره ۱

کارکرد آمایش سرزمینی در دفاع سیاسی با تأکید بر جمعیت

محمد اخباری^۱، فتح الله کلانتری^۲، احمد لباف^۳، رضا مهرباری^۴، عباسعلی نوری فرد^۵

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۲/۱۱

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۲۴

چکیده

آمایش سرزمین به دنبال یک رابطه منطقی بین توزیع جمعیت و انجام فعالیت‌ها در پهنه جغرافیا است که طی آن فرآیند شناسایی قابلیت‌ها و امکانات مورد بررسی و فرصت‌های منابع و استعداد‌های مناطق مختلف برای ایجاد توازن رابطه منطقی بین توزیع جمعیت و انجام فعالیت در پهنه سرزمین احصاء می‌گردد. آمایش سرزمینی در دفاع همه جانبه با بررسی و مطالعه ویژگی‌های کلی فضای جامعه، راه‌حلی مناسب برای ایجاد توزیع مناسب جمعیت و استقرار فعالیت‌های موردنظر فرهنگی، اجتماعی، سیاسی در کشور هست؛ این پژوهش در پی یافتن کارکرد آمایش سرزمینی بر دفاع سیاسی با نگاه ویژه بر جمعیت دو محیط ملی و فراملی می‌باشد. نوع تحقیق کاربردی - توسعه‌ای با روش توصیفی تحلیلی هست. در این تحقیق ضمن مطالعه اسناد و مقالات و همچنین اخذ نظرات و آراء خبرگان و صاحب‌نظران از طریق مصاحبه و تشکیل گروه کانونی نخبگی نتایج عوامل دفاع سیاسی با تأکید بر جمعیت مبتنی بر کارکرد آمایش سرزمینی از نظر کیفی و کمی و همچنین عوامل جمعیتی در دو محیط ملی و فراملی مورد ارزیابی قرار گرفته است. این عوامل در بعد سیاسی شامل ۲۲ عامل در محیط ملی و ۱۲ عامل در محیط فراملی بودند نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توجه به توزیع منطقی و استراتژیک جمعیت در سراسر کشور و بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های زیستی و جغرافیایی هر منطقه، می‌تواند به تقویت دفاع سیاسی و افزایش توانمندی‌های ملی کمک کند.

واژگان کلیدی: آمایش سرزمینی، دفاع، دفاع سیاسی، جمعیت.

۱ دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز - dr.akhbari@gmail.com

۲ دانشیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳ دانشجوی رشته مطالعات راهبردی دفاع مقدس دانشگاه عالی دفاع ملی (09127623810+labbafo1@sndu.ac.ir)

۴ دانشجوی رشته مطالعات راهبردی دفاع مقدس دانشگاه عالی دفاع ملی

۵ دانشجوی رشته مطالعات راهبردی دفاع مقدس دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

خداوند متعال چنین می‌فرماید: "وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ وَعَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ" «هر نیرویی در قدرت دارید، برای مقابله با آن‌ها (دشمنان) آماده‌سازید! و (همچنین) اسب‌های ورزیده (برای میدان نبرد) تا به‌وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید!». (قرآن؛ انفال ۶۰)

در دنیای پیچیده و پویای امروز، حفظ امنیت ملی و صیانت از منافع ملی از جمله مهم‌ترین وظایف هر ساختار سیاسی و دولت است. در این راستا، دفاع سیاسی به عنوان مجموعه‌ای از اقدامات غیرنظامی، نقشی کلیدی در پیشگیری از وقوع درگیری و صلح‌آمیز کردن روابط با سایر کشورها ایفا می‌کند.

یکی از عوامل کلیدی در موفقیت دفاع سیاسی، جمعیت است. جمعیت به عنوان یک منبع قدرت، می‌تواند در ابعاد مختلف دفاع سیاسی از جمله دیپلماسی، اقتصاد، و قدرت نظامی نقش‌آفرینی کند. هر یک از سه مولفه این نگارش یعنی دفاعی سیاسی، عوامل جمعیتی و آمایش سرزمینی بر دیگر مولفه‌ها تاثیر مستقیم و اثر بخش دارد به گونه‌ای که تاثیر دفاع سیاسی بر عوامل جمعیتی مانند نحوه استقرار نیروهای دفاعی و شهرها، سیاست‌های مهاجرت، و توسعه زیرساخت؛ تاثیر عوامل جمعیتی بر دفاع سیاسی تراکم جمعیت، تنوع قومی، و مهاجرت؛ و همچنین تاثیر آمایش سرزمینی بر دفاع سیاسی و عوامل جمعیتی را می‌توان توسعه و توزیع سیاست‌ها و زیرساخت را نام برد. اهمیت و ضرورت این تحقیق در این موضوع می‌باشد که تهدیدات علیه امنیت ملی کشورها به اشکال مختلف و پیچیده‌ای بروز می‌یابد، اتکا به ابزارهای سنتی دفاعی مانند قدرت نظامی به تنهایی کافی نیست. در کنار این ابزارها، دفاع سیاسی به عنوان مجموعه‌ای از اقدامات غیرنظامی، نقشی کلیدی در صیانت از منافع ملی و پیشگیری از وقوع درگیری ایفا می‌کند. همچنین جمعیت به عنوان یکی از مولفه‌های اصلی قدرت ملی، در کارآمدی دفاع سیاسی داری نقشی اساسی می‌باشد. حجم جمعیت، ساختار سنی، توزیع جغرافیایی، سطح تحصیلات، سلامت و رفاه، و تنوع قومی جمعیت، هر کدام به نحوی بر توانایی کشور در دفاع از خود در برابر تهدیدات خارجی تاثیر می‌گذارند.

مهم است که توجه داشته باشیم که دفاع سیاسی یک مفهوم پویا است و در طول زمان با توجه به تهدیدات و چالش‌های جدید با آن روبرو می‌شود ایران دائماً در حال توسعه و تعدیل

استراتژی‌های دفاع سیاسی خود برای اطمینان از اینکه می‌تواند به طور موثر از منافع خود در عرصه بین‌المللی دفاع کند.

در رویکرد دفاعی نقش راهبردی و حیاتی جمعیت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم توسعه و برنامه‌ریزی آمایشی و دفاعی از امتیازی ویژه برخوردار است، به همین دلیل محققین در این پژوهش به دنبال شناسایی عوامل موثر جمعیت بر دفاع سیاسی در آمایش سرزمینی می‌باشند. ترکیب و تلفیق بین فضای طبیعی و جمعیت با ملاحظات دفاع سیاسی از ضرورت‌هایی است که باید به آن پرداخت. لذا در این تحقیق تلاش خواهیم کرد تا به امر آمایش سرزمینی با تاکید بر جمعیت به لحاظ اهداف دفاع سیاسی پرداخته و از سوی دیگر عوامل موثر جمعیتی بر دفاع سیاسی را احصاء و بررسی کنیم.

مبانی نظری

پیشینه شناسی:

در سند ملی آمایش سرزمین (مصوب شورای عالی آمایش سرزمین مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۱۱)، جهت‌گیری اصلی و بلندمدت توسعه فضایی سرزمین با در نظر گرفتن قابلیت‌ها، فرصت‌ها و محدودیت‌ها در مواجهه با چالش‌ها برای تحقق اهداف توسعه فضایی مطلوب سرزمین به عنوان راهبرد سرزمینی مطرح شده است، سیاست متنوع، درون‌زا، برون‌گرا و ارزش‌آفرین مبتنی بر سرمایه انسانی، فناوری نوآورانه و تخصص‌ها و مزیت‌های منطقه‌ای را از اهداف مهم تحقق چشم انداز توسعه فضایی سرزمین دانسته است. همچنین ارتقاء پویایی، سلامت، مهارت و انگیزش سرمایه انسانی و حفظ جوانی جمعیت با زیرشاخه‌هایی از جمله: افزایش نرخ باروری به حداقل بیش از سطح جانشینی، تربیت نیروی انسانی توانمند، خلاق، مسئولیت‌پذیر و دارای روحیه مشارکت جمعی با تأکید بر فرهنگ جهادی، ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهره‌وری نیروی کار در جهت افزایش سهم منابع انسانی در ترکیب عوامل مؤثر در تولید ثروت ملی متناسب با تخصص‌ها، ظرفیت‌ها و مزیت‌های منطقه‌ای و... را به‌عنوان راهبردها و سیاست‌های سرزمینی اشاره داشته است.

در بررسی و مطالعه پژوهش‌های انجام شده که به موضوع تحقیق نزدیک بودند موارد مشروحه ذیل احصاء گردید:

حجت‌الله ناصر پور (۱۳۹۵) در رساله خود با عنوان "ارائه الگوی راهبردی آمایش سرزمین بر اساس گفتمان امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و رهبری، قانون اساسی، تجارب ج.ا.ا و بهره‌گیری از تجارب

موفق بشری" به نتایجی از قبیل: در بر داشتن امنیت پایدار در فرآیند اجرای آمایش سرزمین با تکیه بر اسناد بالادستی نظام و رعایت اصول و مؤلفه‌های دکترین و سیاست‌های کلی نظام و با در نظر گرفتن ملاحظات سند چشم‌انداز بیست‌ساله، محصولی با ویژگی‌های عدالت فضایی، توسعه پایدار، استحکام درونی نظام، ساماندهی فضا، تحقق یافتن پیامد فکری اعتماد نیل به اهداف در اذهان آحاد مردم و در فضای متعادل سطح ملی ایجاد و توسعه طاقت پذیر و امنیت فضایی به‌عنوان هدف آرمانی آمایش سرزمین دست یافته است.

در رساله مطالعات گروهی دانشجویان دوره سیزدهم دانشکده دفاع ملی (۱۳۸۶) با عنوان "تدوین راهبرد آمایش سرزمینی در منطقه جنوب شرق کشور جمهوری اسلامی ایران از منظر امنیت ملی" نتایجی از قبیل: تاثیرپذیری عواملی از جمله جمعیت، فعالیت اقتصادی، منابع طبیعی و مدیریت منطقه بر امنیت و دفاع منطقه جنوب شرق و اینکه امنیت بستر ساز توسعه است و توسعه تقویت کننده امنیت است. با اجتماعی کردن پدیده‌های امنیتی، باید هزینه‌های ملی را برای برقراری امنیت و توسعه کاهش داده و منافع ملی را به حداکثر ممکن ارتقاء داد را به دست آورده‌اند.

محسن چوپانی و لیلا مدبر (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان "بررسی وضعیت آمایش سرزمینی در جمهوری اسلامی ایران" به نتایجی از قبیل: ۱. با توجه به تنوع، پیچیدگی و معضلات چندبعدی مناطق مرزی (به‌نحوی که عوامل گوناگون سیاست خارجی، عوامل مذهبی، قدرت‌های جهانی، عوامل فرهنگی، اقتصادی و... در آن دخیل هستند) نباید برای پاسخگویی به آن‌ها به دنبال یک راه‌حل ساده گشت، بلکه باید رویکردها و راه‌حل‌های مختلفی را در برابر معضلات مطرح‌شده ارائه نمود.

غلامرضا طحانی (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان "بررسی نقش آمایش سرزمینی در امنیت جمهوری اسلامی ایران" به نتایجی از قبیل اینکه: امنیت نیز یکی از شاخص‌های توسعه است لذا جهت توسعه و گسترش یک منطقه باید ملاحظات امنیتی به نحو احسن مدنظر قرار گیرد. دست یافته است.

آمایش سرزمینی یک دکترین وسیع و نسبتاً پیچیده ای است که با تحقیقات قبلی و فعلی تکمیل نخواهد شد و حوزه دفاع همچنان برای توسعه این موضوع ظرفیت‌های فراوانی دارد. همچنین ارائه راهبردهای این موضوع در حوزه‌های گوناگون علمی- فناوری، فرهنگی، نظامی، اقتصادی قابل توسعه است، فلذا برش زدن به این کار وسیع، کاملاً منطقی به نظر می‌رسد. درمجموع بررسی

ها نشان می دهد که فعالیت پژوهشی مشابه عنوان این مقاله صورت نگرفته و این پژوهش در نو خود، تحقیق جدیدی به شمار می رود.

مفهوم شناسی:

آمایش سرزمینی: به عقیده برخی از صاحب نظران مانند فلیپ لامور، موضوع اساسی که آمایش سرزمین را تعریف می کند «مدیریت کشور» است. (Hansen, 1978:5) و برخی نیز آمایش سرزمین را نوعی برنامه ریزی بلندمدت برای توزیع بهتر جمعیت، امکانات و فعالیت‌های مختلف به منظور آسایش، افزایش رفاه و هماهنگی جامعه می دانند. (Henry, 2002:292)

به لحاظ مفهوم، آمایش سرزمین، ایجاد تعادل بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت تعریف شده است که در ارتباط با انسان مقوله «مدیریت» مطرح است و در رابطه با فضا بحث «اقلیم» مطرح است و در رابطه با فعالیت مقوله «برنامه و برنامه ریزی» برجسته می شود یعنی مفهوم آمایش تلفیقی از سه علم مدیریت، اقتصاد، جغرافیا و جامعه شناسی است. (وحیدی؛ ۱۳۷۳: ۷۶)

این واژه کلمه نوین فارسی است که از ریشه فعل «آمان» و «آمودن» به معنی آراستن، آمیختن، به رشته درآوردن و آماده کردن است که از واژه *Aménager* در زبان فرانسه اقتباس شده است، آمایش سرزمین ترجمه اصطلاح از زبان فرانسه است (قورچیان؛ ۱۳۸۵: ۲)

آمایش سرزمینی توزیع متوازن و هماهنگ جغرافیایی کلیه فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی در پهنه سرزمین نسبت به قابلیت‌ها و منابع طبیعی و انسانی را آمایش سرزمین می گویند. (قیومی، ۱۳۹۴: ۳۵)

دفاع: دفاع از ریشه دَفَع و به معنای از کسی حمایت کردن، بدی و آزاری را از خود یا دیگری دور کردن، وطن و ناموس و حقوق خود را از دستبرد دشمن حفظ کردن است (عمید، ۱۳۸۹: ۵۲۸)

دفاع همواره یکی از دغدغه های اصلی هر نظام سیاسی تلقی شده است؛ چراکه با امنیت و سرنوشت کشور پیوند خورده است. مفهوم کلان دفاع دارای اجزایی است که بدون تردید دفاع ملی از بارزترین و برجسته ترین آنها محسوب میشود که کیفیت و ماهیت آن بر ضریب امنیت کشور تاثیرگذار است. پیچیده شدن مناسبات در عرصه بین المللی و منطقه ای از یکسو بر اهمیت این مقوله افزوده و از سوی دیگر فرآیند تدوین آن را دشوار نموده است. دلیل عمده این موضوع، نقش آفرینی متغیرهای بیشتر و نیز سرعت تحولات است. (عصاریان نژاد، ۱۳۰۱: ۵۶)

دفاع سیاسی: دفاع سیاسی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابعاد دفاع، به معنای به کارگیری ظرفیت‌ها، استعدادها، امکانات، ابزارها و... دیپلماسی دفاعی در حوزه سیاست است که با در نظر داشتن اسناد بالادستی (قانون اساسی، نظریات و اندیشه امامین انقلاب) در حوزه مسائل سیاسی، از حوزه شمولی در سطح ملی، جهان اسلام و عرصه جهانی برخوردار است. (بختیاری، ۱۳۹۵: ۱۰۸)

دفاع ملی و دفاع سیاسی: شاید بتوان گفت مهمترین موضوع دفاع ملی حفظ منافع ملی است که این منافع چنان سیال است و با عدم قطعیت‌ها مواجه است و تغییر آن در هر لحظه مفروض است. سیاست خارجه از این قاعده مستثنی نبوده و مسائلی مانند دفاع از حق ذاتی ملت‌ها، داشتن فناوری هسته‌ای، نامشروعیت رژیم صهیونیستی، حفظ منافع اقتصادی تجاری ایران در جهان و بسیاری منافع دیگر را می‌توان در زیر گروه دفاع ملی و منافع ملی جمهوری اسلامی در نظر گرفت.

بنابراین، در بعد نظامی و دفاعی امنیت ملی دولت هنوز موضوع امنیت است و نخبگان حاکم دولتها مهمترین بازیگران امنیتی کننده مسائل هستند (بوزان و دیگران، ۱۳۸۶: ۸۶) اما، دفاع به خودی خود هدف نیست، بلکه برای نیل به هدف یا اهدافی خاص صورت می‌پذیرد. انقلاب اسلامی نیز که اهداف و آرمان‌های بلندی را در ابعاد مختلف بویژه بعد سیاسی تعقیب می‌کند از این قاعده مستثنی نیست (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۰: ۵۳)

دفاع در حیطه امور سیاسی به کارکردهای نهادهای سیاسی جامعه در جهت تحقق بالاترین ضریب دفع تهدید و امنیت زایی اطلاق می‌شود و نکته مهم اینکه دفاع سیاسی در عرصه ملی افزون بر حوزه داخلی، نسبت به محیط خارجی یعنی آن چه در صحنه سیاست خارجی تولید و صادر می‌شود نیز قابل تعمیم است. در سطح فراملی دفاع سیاسی درصدد تبیین خطوط فاصل مشخصی میان جهان اسلام و جهان سلطه می‌باشد. عراقچی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۴)

بنیان‌های نظری پیرامون دفاع سیاسی: دفاع سیاسی در صدر اسلام: مطالعه تاریخ صدر اسلام نشان میدهد که سران قریش برای مقابله با اسلام، از همه روشها، ابزارها و ظرفیت‌های خود از جمله روش‌های سیاسی بهره‌جسته‌اند. در مقابل، نبی مکرم اسلام (صلوات الله علیه) نیز از روش‌های سیاسی برای تبلیغ و گسترش اسلام و مقابله با کفار مکه استفاده کرده‌اند که اهم اقدامات طرفین عبارتند از: **روش‌های سیاسی کفار قریش:** رایزنی و مذاکره (درخواست از ابوطالب برای منصرف کردن پیامبر (صلوات الله علیه) از

دعوت مردم، مذاکره با پیامبر (صلوات الله علیه) برای نادیده گرفتن نقض پیمان از سوی مشرکین و تمدید صلح حدیبیه)

۱. تطمیع (پیشنهاد مقام، ثروت و ازدواج با بهترین زنان مکه)
۲. اعزام فرستاده و نماینده ویژه (برای مذاکره با نجاشی برای برگرداندن مسلمانان از حبشه)
۳. اعمال تحریم و محاصره سیاسی، اجتماعی و اقتصادی علیه مسلمانان (ماجرای شعب ابوطاشکیل ائتلاف از قبایل و طوایف عرب برای کشتن پیامبر (صلوات الله علیه) در ماجرای ليله المبيت روش های سیاسی پیامبر اسلام: (صلوات الله علیه) رایزنی، گفتگو و مذاکره با کفار قریش قضایای مختلف از قبیل: ماجرای یوم الانذار، صلح حدیبیه.

۱. برقراری ارتباط با طوایف و انعقاد پیمان های اتحاد و دوستی دوجانبه و چندجانبه، پیمان عقبه اول و دوم، پیمان های اتحاد با طوایف اطراف مدینه.
۲. ایجاد وحدت و انسجام داخلی در جامعه مسلمانان (عقد اخوت، بیعت رضوان)
۳. عقد پیمان عدم تعرض و حسن همجواری (با قریش و یهودیان مدینه)
۴. تقویت وحدت و انسجام داخلی مسلمانان از طریق تجدید پیمان در ماجرای بیعت رضوان. مکاتبه و اعزام فرستاده به دربار سران کشورها و قدرت های جهانی از قبیل: ایران، روم، مصر، حبشه، غسان، عمان و ...
۵. صدور بیانیه و قطعنامه (دعوت عمومی و اعلان آشکار رسالت در حجر اسماعیل در مکه). دادن هشدار و اولتیماتوم (برائت از مشرکان)
۶. تعیین جانشین و گرفتن بیعت از مردم برای حاکم اسلامی (غدیر خم).

دفاع سیاسی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره): با مطالعه آثار، دیدگاه ها و مرور بیانات حضرت امام خمینی (ره) به این نتیجه می رسیم که آن حضرت برای مقابله با توطئه های دشمن در حوزه سیاست داخلی، در وهله نخست معتقد به وحدت و انسجام داخلی بوده و بارها با عبارت «وحدت کلمه» از آن یاد کرده و آن را در کنار داشتن انگیزه و مقصد الهی، رمز پیروزی انقلاب و همینطور رمز تداوم آن دانسته اند. (امام خمینی؛ وصیتنامه الهی - سیاسی، بند الف)

حمایت و پشتیبانی از رهبری نظام و به عبارتی داشتن پشتوانه مردمی، دومین مؤلفه ای است که آن حضرت خنثی کننده توطئه های دشمنان انقلاب در تمامی سطوح و حوزه ها میدانند و جمله

معروف «پشتیبان ولایت فقیه باشید تا آسیبی به مملکت شما نرسد» ناظر بر همین دیدگاه آن حضرت است.

حفظ استقلال کشور، حضور مردم در صحنه و در بطن حوادث سیاسی روز (صحیفه نور، ج ۱۵: ۲۴-۲۲)، برقراری پیوندهای نزدیک و ناگسستنی بین مردم و مسئولین (صحیفه نور، ج ۳: ۲۶-۲۵) توجه به تبلیغات داخلی و نقش علما، گویندگان و رسانه های ارتباط جمعی در رساندن پیام های انقلاب اسلامی به اطراف و اکناف کشور (صحیفه نور، ج ۱۶: ۱۱۴-۱۱۳)، تبعیت افراد، گروهها و جریانات سیاسی از اسلام و مصالح انقلاب اسلامی از دیگر مؤلفه های مؤثر در دفاع سیاسی داخلی از دیدگاه امام خمینی^(ره) می باشد.

در حوزه سیاست خارجی نیز به طور مختصر می توان گفت که ایشان به جد معتقد به استکبارستیزی و التزام به اصل نه شرقی و نه غربی، حفظ استقلال خارجی و صلابت و پایداری در مقابل مستکبران عالم (صحیفه نور، ج ۱۶: ۴۹-۲۶)، توجه به تبلیغات خارجی و رساندن پیام های انقلاب اسلامی به گوش ملت ها و دولت های جهان، روابط برادرانه با ملت های مسلمان (صحیفه نور، ج ۱: ۵-۳)، وحدت و یک پارچگی امت اسلامی و نزدیک کردن ملل مسلمان نسبت به هم، کمک به مسلمانان برای رهایی از سلطه حاکمان وابسته و همینطور روابط دوستانه با سایر کشورهای غیر متخاصم و نیز کشورهای مستضعف غیرمسلمان (صحیفه نور، ج ۴: ۲۴۲-۲۴۱) بوده اند.

دیدگاه ها و نقطه نظرات رهبر معظم انقلاب: (مدظله العالی) دفاع سیاسی در اندیشه سیاسی امام خامنه ای (مدظله العالی) در حوزه های مختلف سیاسی، در واقع اندیشه سیاسی اسلامی حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) را برای ما تبیین می کند. به اجمال، ایشان در حوزه سیاسی معتقدند که با اتخاذ سیاست ها و رویه های زیر می توان توطئه ها و تهاجمات دشمن در حوزه سیاسی را دفع کرد:

الف) در حوزه سیاست ملی و داخلی:

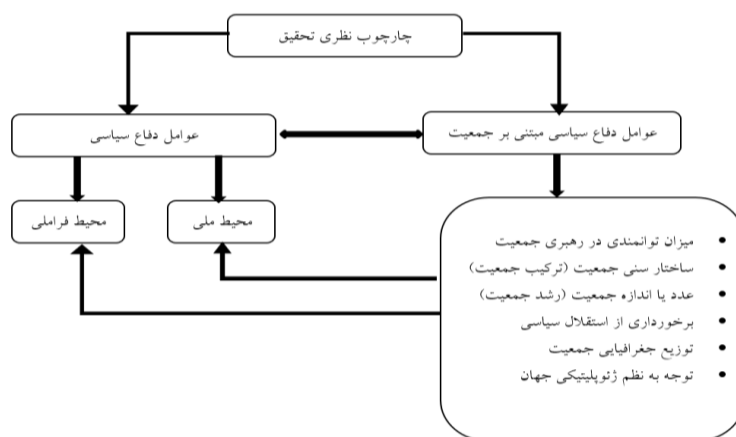
۱. حفظ وحدت ملی و پرهیز از اختلافات سیاسی، قومی و مذهبی (بیانات؛ ۱۳۹۵/۰۵/۱۱)
۲. حفظ امنیت ملی (بیانات؛ ۱۳۹۵/۰۶/۰۳)
۳. حفظ استقلال سیاسی (بیانات؛ ۱۳۹۷/۰۳/۰۷)
۴. اقتدار سیاسی (بیانات؛ ۱۳۸۸/۰۶/۲۰)

ب) در حوزه سیاست خارجی:

۱. توجه به اصول و آرمان ها در سیاست خارجی (بیانات؛ ۱۳۸۳/۰۵/۲۵)
 ۲. ایستادگی در برابر نظام سلطه (بیانات؛ ۱۳۸۷/۰۱/۰۱)
 ۳. دیپلماسی فعال و هدف دار (بیانات؛ ۱۳۹۷/۰۶/۰۳)
 ۴. دیپلماسی توأم با ابتکار (بیانات؛ ۱۳۹۳/۱۲/۰۴)
 ۵. توجه به دیپلماسی عمومی (بیانات؛ ۱۳۹۰/۱۰/۰۷)
 ۶. حضور فعال در مجامع جهانی (بیانات؛ ۱۳۸۳/۰۵/۲۵)
 ۷. اتخاذ مواضع تهاجمی در مواجهه با استکبار (بیانات؛ ۱۳۹۵/۰۸/۲۶)
 ۸. دفاع از فلسطین و تقویت محور مقاومت و مستضعفان و محرومان جهان (بیانات؛ ۱۳۹۹/۰۳/۰۲)
 ۹. نزدیکی با ملت های مسلمان، به عنوان عمق راهبردی جمهوری اسلامی (بیانات؛ ۱۴۰۱/۰۱/۲۳)
 ۱۰. عمل بر مبنای عزت، حکمت و مصلحت (بیانات؛ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲)
- جمعیت: به کلیه کسانی که به طور مستمر در یک واحد جغرافیایی (کشور، استان، شهرستان، شهر یا روستا) به صورت خانوار و خانواده زندگی می کنند، جمعیت گفته می شود (تقوی؛ ۱۴۰۱: ۳)
- جمعیت در سطح ملی نیز عبارت است از: "کلیه انسان هایی که به لحاظ سرزمینی تابعیت یک کشور را دارند". تحرک و جابه جایی جمعیت جهت بهبود بخشیدن به وضعیت زندگی و تأثیر این جابه جایی ها بر ساختار اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی مناطق مهاجر فرست و مهاجر پذیر، از عوامل اصلی تغییر و تحول جمعیت و مهمترین عامل خارجی تغییر تعداد و ساخت جمعیت می باشد.

چهارچوب نظری تحقیق:

آمایش سرزمینی بعنوان یک ابزار کلان می تواند نقش مهمی در تقویت دفاع سیاسی یک کشور ایفا کند، بطور خاص با توجه به جمعیت می تواند به چندین ارتباط کلیدی از جمله عوامل دفاع سیاسی در محیط های ملی و فراملی و همچنین عوامل دفاع سیاسی مبتنی بر جمعیت اشاره کرد. بنابراین آمایش سرزمینی و جمعیت دو عامل کلیدی هستند که به طور مستقیم بر توانایی دفاعی یک کشور تأثیر می گذارند و با در نظر گرفتن این ارتباط می توان سیاست های آمایشی را به گونه ای طراحی کرد که هم بر توسعه پایدار کشور کمک کند و هم به تقویت دفاع سیاسی آن بیانجامد.

شکل ۱: چارچوب نظری تحقیق

محیط‌شناسی

- ۱- میزان توانایی در رهبری جمعیت: میزان توانایی در رهبری جمعیت در دفاع سیاسی به عوامل متعددی بستگی دارد. با این حال، رهبران مؤثر می‌توانند با استفاده از مهارت‌ها، دانش، مشروعیت و حمایت مردمی خود، از طریق ترویج وحدت، القاء الهام، سازماندهی و بسیج مردم و مدیریت درگیری، جمعیت را به طور مؤثر در دفاع سیاسی رهبری کنند.
- ۲- ساختار سنی جمعیت (ترکیب جمعیت): یکی از شیوه‌های ارزیابی درجه توسعه‌یافتگی کشورها، بررسی ساختار سنی و جنسی جمعیت آن‌ها است. معمولاً ساختار سنی جمعیت در سه گروه؛ جمعیت کمتر از ۱۵ سال، جمعیت بین ۱۵ تا ۶۴ سال و جمعیت ۶۵ سال و بیشتر مورد بررسی قرار می‌گیرد. بی‌تردید میانگین سنی جمعیت بین ۱۵ تا ۶۴ سال، بهترین کارایی را برای کشور به‌همراه دارند. بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی کشور توسط این گروه سنی انجام می‌شود و هر کشوری که دارای بیشترین افراد در این طیف سنی باشد، قطعاً موفق‌تر عمل خواهد کرد و به عبارتی بیشترین افراد در گروه‌های سنی ۱۵ تا ۶۴ سال، نتایج بسیار خوبی را برای تولید قدرت ملی کشور ارائه می‌دهند (حافظ‌نیا، ۱۴۰۱: ۵۵).

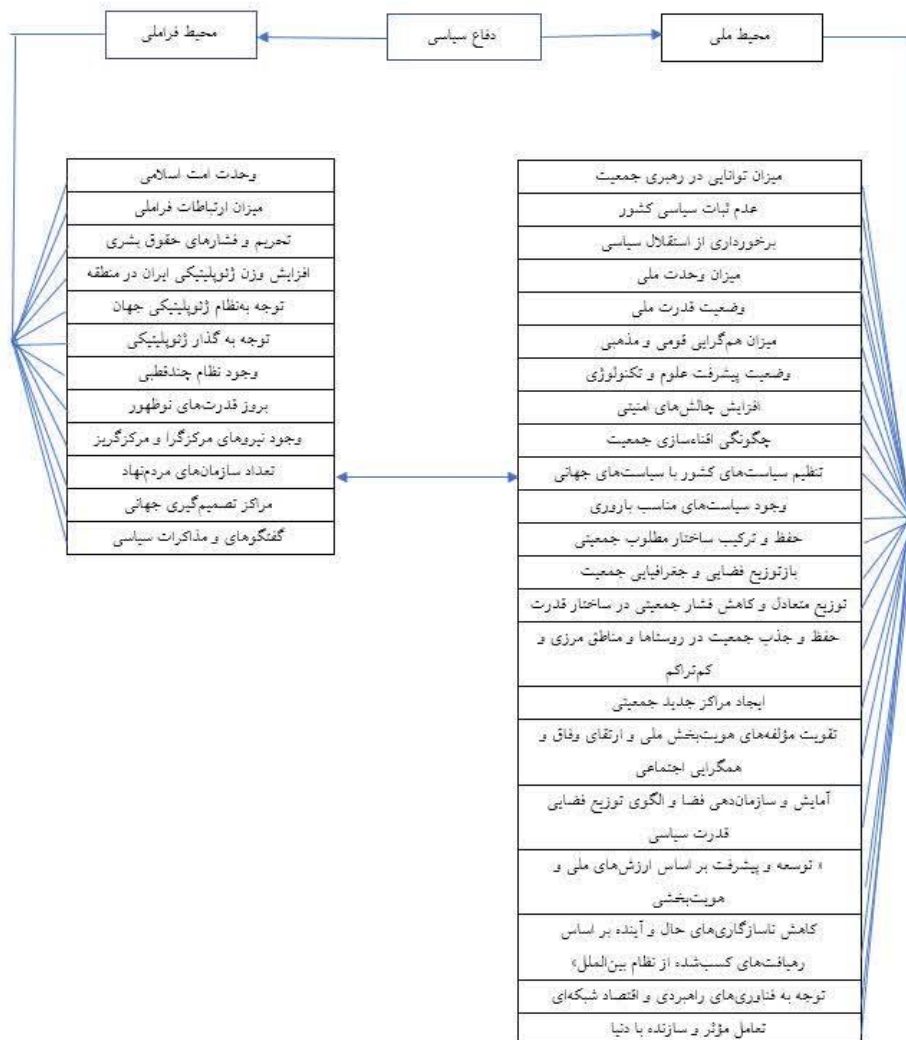
۳- عدد یا اندازه جمعیت (رشد جمعیت): تعداد جمعیت یک کشور، می‌تواند تأثیر زیادی در اقتدار آن کشور داشته باشد. اگر چه کشورهای پرجمعیت را نمی‌توان به طور قطعی جزء کشورهای قدرتمند به حساب آورد، اما جمعیت زیاد نقش مهمی در اقتدار کشور در حوزه‌های مختلف از جمله فعالیت‌های سیاسی دارد. جمعیت زیاد اعتماد به نفس در داخل و ترس و احترام در خارج را به همراه دارد (روشندل؛ ۱۳۹۴: ۷۱). بر اساس دیدگاه "کرنوکویایی" با افزایش جمعیت، منابع جامعه توسعه می‌یابد و در نهایت موجب افزایش منابع سرانه می‌شود. این توسعه از این احتمال ناشی می‌شود که جمعیت بزرگ اصولاً باعث تخصیص کردن فزاینده، تقسیم کار مؤثرتر و پیشرفته و گسترش مازاد اقتصادی می‌گردد (2000:102، Muir)

۴- توزیع جغرافیایی جمعیت: بسیاری از کارشناسان معتقدند که تمرکز بیشتر جمعیت در نواحی داخلی کشور نسبت به نواحی مرزی، توزیع مطلوب است و چنین الگویی باعث ایجاد احساس مشترک اجتماعی در میان دولت شده و ارتباط با ساکنان کشورهای خارجی را به حداقل می‌رساند. در واقع اگر جمعیت در یک‌جا متراکم باشد، یکپارچه کردن آن آسان‌تر است و اگر در منطقه وسیعی پراکنده باشد، نسبت به ناحیه‌گرایی آسیب‌پذیرتر است ولی به‌ندرت می‌توان قضیه را به سادگی پیدا کرد.

۵- برخورداری از استقلال سیاسی: برخورداری از استقلال سیاسی در دفاع سیاسی نقش مهمی ایفا می‌کند. این امر به کشورها امکان می‌دهد تا تصمیمات مستقل بگیرند، منافع ملی خود را حفظ کنند، از خود در برابر تجاوز بازدارندگی کنند، مشروعیت دولت را افزایش دهند و روحیه ملی را تقویت کنند. با این حال، استقلال سیاسی به تنهایی تضمین کننده دفاع موفق نیست و کشورها برای دفاع موثر از خود به طیف وسیعی از توانمندی‌ها اعم از اتخاذ تصمیمات مستقل، حفظ منافع ملی، ایجاد بازدارندگی، افزایش مشروعیت و ارتقای روحیه ملی نیاز دارند.

۶- توجه به نظام ژئوپلیتیکی جهان: نظام ژئوپلیتیکی جهان به توزیع قدرت و منابع در سراسر جهان و همچنین روابط بین کشورها اشاره دارد. این امر می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر دفاع سیاسی یک کشور داشته باشد، لذا با دانست نظام ژئوپلیتیکی جهان در حال تحول دائمی است و این

امر می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر دفاع سیاسی کشورها داشته باشد. کشورها باید برای سازگاری با این تغییرات و اطمینان از حفظ امنیت خود آماده باشند.

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نوع کاربردی - توسعه‌ای و از نظر ماهیت توصیفی - اکتشافی بوده و با تکیه بر روش - های کتابخانه‌ای و میدانی و مطالعه اسناد و مدارک و مصاحبه تخصصی با خبرگان مرتبط با حوزه

آمایش سرزمینی و سیاست انجام شد. روش تجزیه و تحلیل در این پژوهش کمی و کیفی می‌باشد که ضمن مطالعه اسناد و مقالات و همچنین اخذ نظرات و آراء خبرگان و صاحب‌نظران از طریق مصاحبه با سؤالات نیمه ساختاریافته شاخص‌های هر مؤلفه احصاء و درنهایت در این تحقیق سؤال مورد تجزیه و تحلیل و تفسیر قرار گرفته و نتایج در گروه کانونی مورد غنی‌سازی و فشرده‌سازی شده است.

با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود صاحب‌نظران، خبرگان و کارشناسان متخصص در حوزه‌ی آمایش سرزمینی، سیاسی و جمعیتی در سطح نیروهای مسلح و دستگاه‌های کشوری و مراکز دانشگاهی، جامعه‌ی خبرگی برای مصاحبه با ویژگی‌های زیر تعیین شده است:

- دارای سابقه‌ی خدمت در مشاغل راهبردی و سطوح عالی
- دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد به بالا و باسابقه پژوهشی و آموزشی بالاتر از ۱۰ سال
- انجام کار مطالعاتی در حوزه آمایش سرزمینی و دفاع همه‌جانبه (جامعه خبرگی)
- داشتن آشنایی کامل با موضوعات راهبردی مرتبط با جنگ و تهدید

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این پژوهش به منظور تبیین دقیق علل و عوامل مهم مؤثر بر کارکردهای آمایش سرزمینی در دفاع سیاسی با تأکید بر جمعیت، علاوه بر مطالعه ادبیات و بررسی اسناد و مدارک علمی، حجم نمونه‌ای از جامعه خبره در حوزه آمایش سرزمینی و سیاسی انتخاب و با طرح گویه‌های مرتبط با پژوهش، نقطه نظرات آنان احصاء و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

روش تجزیه و تحلیل در این پژوهش کمی و کیفی می‌باشد که ضمن مطالعه اسناد و مقالات و همچنین اخذ آراء خبرگان و صاحب‌نظران از طریق مصاحبه شاخص‌های هر مؤلفه احصاء و درنهایت سؤالات مورد تجزیه و تحلیل و تفسیر قرار گرفته است. پس از احصاء عامل‌های حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با صاحب‌نظران، طی جلسات خبرگی با کارشناسان و متخصصان حوزه سیاسی درنهایت عوامل جمعیتی مؤثر در بعد سیاسی ۲۲ عامل در محیط ملی و ۱۲ عامل در محیط فراملی، مجموعاً ۳۴ عامل به شرح زیر تعیین گردید.

در همین راستا، عوامل دفاع سیاسی مبتنی بر جمعیت به ترتیب اهمیت و اولویت عبارت‌اند از: میزان توانایی در رهبری جمعیت، ساختار سنی جمعیت (ترکیب جمعیت)، میزان باسوادی، توزیع جغرافیایی جمعیت، برخورداری از استقلال سیاسی و توجه به نظام ژئوپلیتیکی جهان.

همچنین عوامل سیاسی مستخرجه از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با صاحب‌نظران در محیط (ملی) به ترتیب اهمیت و اولویت عبارت‌اند از: میزان توانایی در رهبری جمعیت، عدم ثبات سیاسی کشور (به واسطه اختلافات سیاسی بین احزاب و یا تعلقات حزبی جمعیت)، برخورداری از استقلال سیاسی، میزان وحدت ملی، وضعیت قدرت ملی، میزان هم‌گرایی یا واگرایی قومی و مذهبی، وضعیت پیشرفت علوم و تکنولوژی، افزایش چالش‌های امنیتی، چگونگی اقیانوس‌سازی جمعیت، تنظیم سیاست‌های کشور با سیاست‌های جهانی، وجود سیاست‌های مناسب باروری، حفظ و ترکیب ساختار مطلوب جمعیتی، باز توزیع فضایی و جغرافیایی جمعیت متناسب با ظرفیت زیستی، توزیع متعادل و کاهش فشار جمعیتی در ساختار قدرت، حفظ و جذب جمعیت در روستاها و مناطق مرزی و کم‌تراکم، ایجاد مراکز جدید جمعیتی در جزایر و سواحل خلیج فارس و دریای عمان، تقویت مؤلفه‌های هویت‌بخش ملی و ارتقای وفاق و همگرایی اجتماعی، آمایش و سازمان‌دهی فضا و الگوی توزیع فضایی قدرت سیاسی، توسعه و پیشرفت بر اساس ارزش‌های ملی و هویت‌بخشی، کاهش ناسازگاری‌های حال و آینده بر اساس رهیافت‌های کسب‌شده از نظام بین‌الملل، توجه به فناوری‌های راهبردی و اقتصاد شبکه‌ای، تعامل مؤثر و سازنده با دنیا.

و عوامل سیاسی مستخرجه از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با صاحب‌نظران در محیط (فراملی) به ترتیب اهمیت و اولویت عبارت‌اند از: وحدت امت اسلامی، میزان ارتباطات فراملی، تحریم و فشارهای حقوق بشری، افزایش وزن ژئوپلیتیکی ایران در منطقه، توجه به نظام ژئوپلیتیکی جهان، توجه به گذار ژئوپلیتیکی، وجود نظام چندقطبی، بروز قدرتهای نوظهور، وجود نیروهای مرکزگرا و مرکزگریز، تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد، مراکز تصمیم‌گیری جهانی، گفتگوهای و مذاکرات سیاسی بر اساس تجزیه و تحلیل به عمل آمده و به استناد به نظر خبرگان عوامل مؤثر بر بُعد دفاع سیاسی مبتنی بر جمعیت به شرح زیر تفسیر می‌گردد:

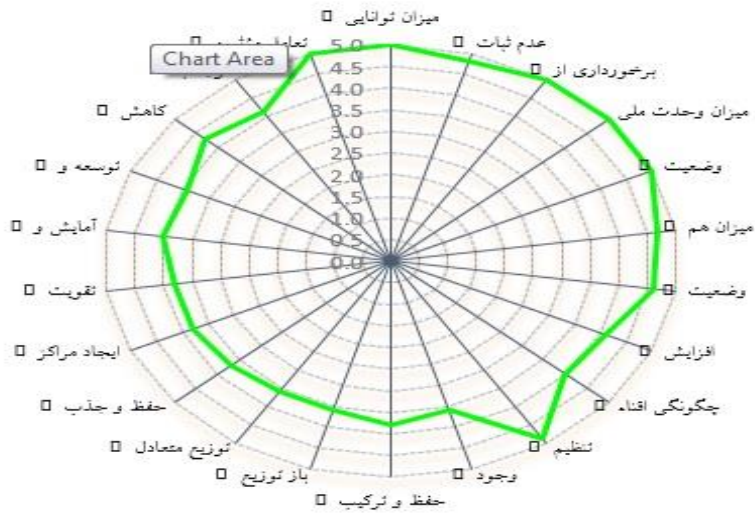
۱. میزان تأثیرگذاری عامل «میزان توانایی در رهبری جمعیت» در ایجاد همگرایی ملی نقش مؤثری داشته و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۱۰۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.

۲. میزان تأثیرگذاری عامل «عدم ثبات سیاسی کشور (به واسطه اختلافات سیاسی بین احزاب و یا تعلقات حزبی جمعیت)» باعث بی‌ثباتی سیاسی داخلی کشور گردیده و خسارات جبران‌ناپذیری را هم در تشویق دشمن به تجاوز به کشور می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۳. میزان تأثیرگذاری عامل «برخورداری از استقلال سیاسی» باعث قطع وابستگی به دیگر کشورها خصوصاً ابرقدرت‌ها می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۱۰۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۴. میزان تأثیرگذاری عامل «میزان وحدت ملی» باعث افزایش امنیت کشور می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۱۰۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۵. میزان تأثیرگذاری عامل «وضعیت قدرت ملی» باعث ایجاد بازدارندگی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۱۰۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۶. میزان تأثیرگذاری عامل «میزان هم‌گرایی قومی و مذهبی» باعث ایجاد وحدت بیشتر میان اقوام می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۴ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۷. میزان تأثیرگذاری عامل «وضعیت پیشرفت علوم و تکنولوژی» منجر به بهبود کیفیت زندگی مردم، افزایش بهره‌وری و ارتقاء خدمات عمومی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۲ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۸. میزان تأثیرگذاری عامل «افزایش چالش‌های امنیتی» می‌تواند ثبات سیاسی را دچار خلل کرده و برنامه‌ریزی‌های حکمران‌ها را با سختی‌هایی روبرو کند و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۸۲ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۹. میزان تأثیرگذاری عامل «چگونگی اقناء سازی جمعیت» باعث تسریع در موفقیت برنامه‌های آمایشی، مشارکت مردمی و افزایش تاب‌آوری جمعیت می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۸۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.

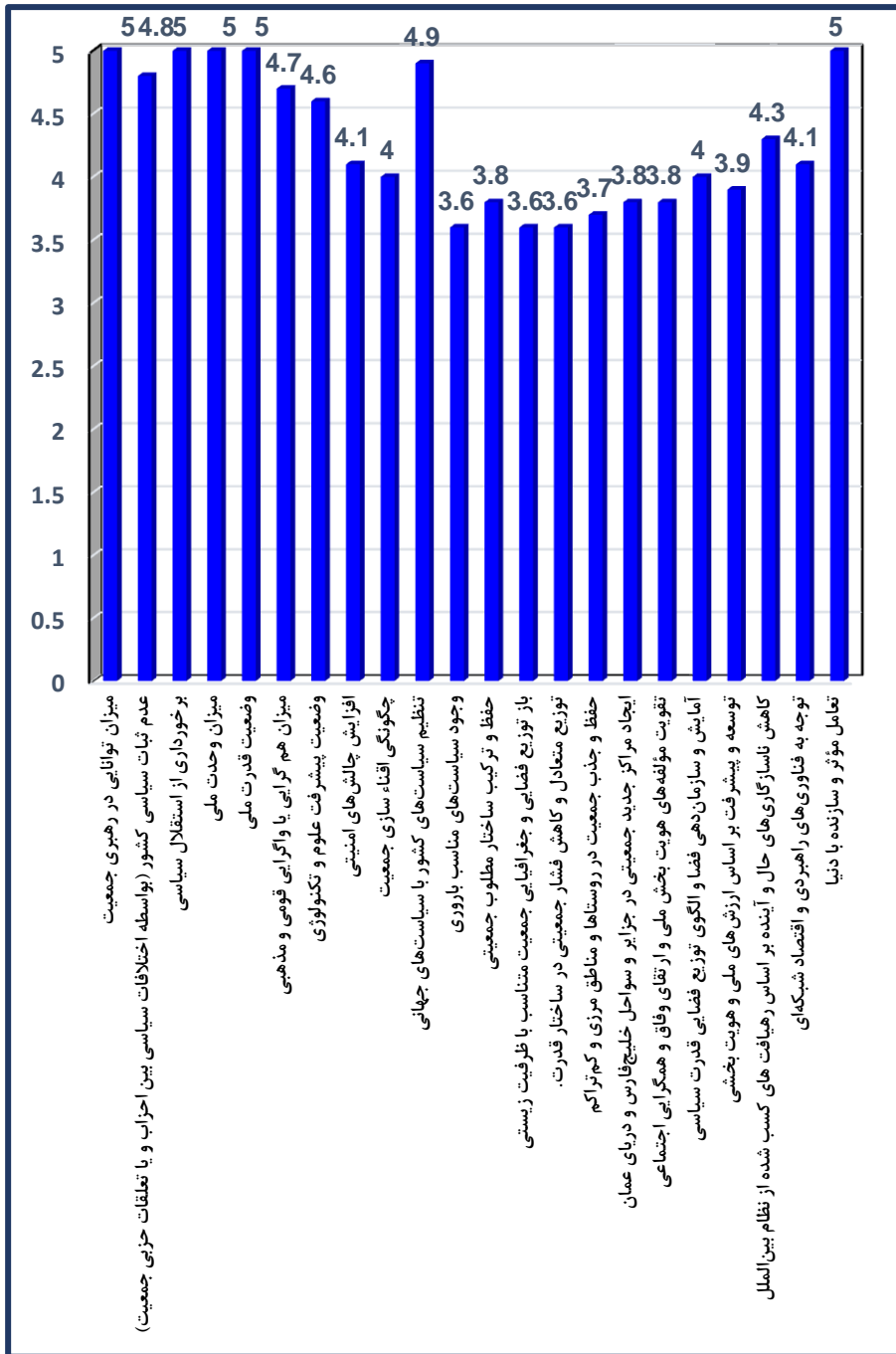
۱۰. میزان تأثیرگذاری عامل «تنظیم سیاست‌های کشور با سیاست‌های جهانی» باعث افزایش تعاملات در سطح بین‌المللی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۸ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۱۱. میزان تأثیرگذاری عامل « وجود سیاست‌های مناسب باروری» باعث عامل رشد و توسعه و اقتدار کشور می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۲ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۱۲. میزان تأثیرگذاری عامل « حفظ و ترکیب ساختار مطلوب جمعیتی» باعث کیفی سازی جمعیت کشور می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۱۳. میزان تأثیرگذاری عامل « باز توزیع فضایی و جغرافیایی جمعیت متناسب با ظرفیت زیستی» باعث توسعه و رفاه فراگیر و همچنین برقراری عدالت می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۲ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۱۴. میزان تأثیرگذاری عامل «توزیع متعادل و کاهش فشار جمعیتی در ساختار قدرت» باعث افزایش عدالت سیاسی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۲ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۱۵. میزان تأثیرگذاری عامل «حفظ و جذب جمعیت در روستاها و مناطق مرزی و کم‌تراکم» باعث تقویت و افزایش تراکم جمعیت در مناطق مرزی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۴ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۱۶. میزان تأثیرگذاری عامل «ایجاد مراکز جدید جمعیتی در جزایر و سواحل خلیج فارس و دریای عمان» باعث رونق بخشی به سواحل و توسعه مناطق ساحلی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۱۷. میزان تأثیرگذاری عامل «تقویت مؤلفه‌های هویت‌بخش ملی و ارتقای وفاق و همگرایی اجتماعی» باعث وحدت راهبردی در سطح ملی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۱۸. میزان تأثیرگذاری عامل « آمایش و سازمان‌دهی فضا و الگوی توزیع فضایی قدرت سیاسی» باعث افزایش منزلت و قدرت اجتماع و توزیع ثروت و عدالت جغرافیایی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۸۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.

۱۹. میزان تأثیرگذاری عامل « توسعه و پیشرفت بر اساس ارزش‌های ملی و هویت‌بخشی » باعث بالا رفتن اقتدار همه‌جانبه ملی اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی و فرهنگی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۸ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۲۰. میزان تأثیرگذاری عامل « کاهش ناسازگاری‌های حال و آینده بر اساس رهیافت‌های کسب‌شده از نظام بین‌الملل » باعث افزایش ثبات سیاسی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۸۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۲۱. میزان تأثیرگذاری عامل « توجه به فناوری‌های راهبردی و اقتصاد شبکه‌ای » سبب توسعه و رشد اقتصادی کشور می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۸۲ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۲۲. میزان تأثیرگذاری عامل « تعامل مؤثر و سازنده با دنیا » باعث جلوگیری از انزوای ژئوپلیتیکی و رشد و توسعه همه‌جانبه کشور می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۱۰۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط ملی مؤثر می‌باشد.
۲۳. میزان تأثیرگذاری عامل « وحدت امت اسلامی » باعث نزدیکی سبک زندگی، همبستگی‌های اجتماعی و رفع نیازهای مذهبی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۲۴. میزان تأثیرگذاری عامل « میزان ارتباطات فراملی » باعث افزایش مراودات و مناسب‌های جمعیتی می‌گردد و این امر می‌تواند بر جمعیت با مهاجرت یا بالعکس تأثیر بگذارد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۸ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۲۵. میزان تأثیرگذاری عامل « تحریم و فشارهای حقوق بشری » در کاهش نرخ رشد، مهاجرت یا جابجایی جمعیت، تغییر در ساختار سنی و جنسی، تغییر در ساختار کمی و کیفی مؤثر است و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۲۶. میزان تأثیرگذاری عامل « افزایش وزن ژئوپلیتیکی ایران در منطقه » باعث تکوین و تثبیت وزن ژئوپلیتیکی کشور و افزایش قدرت ملی در سطح بین‌المللی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.

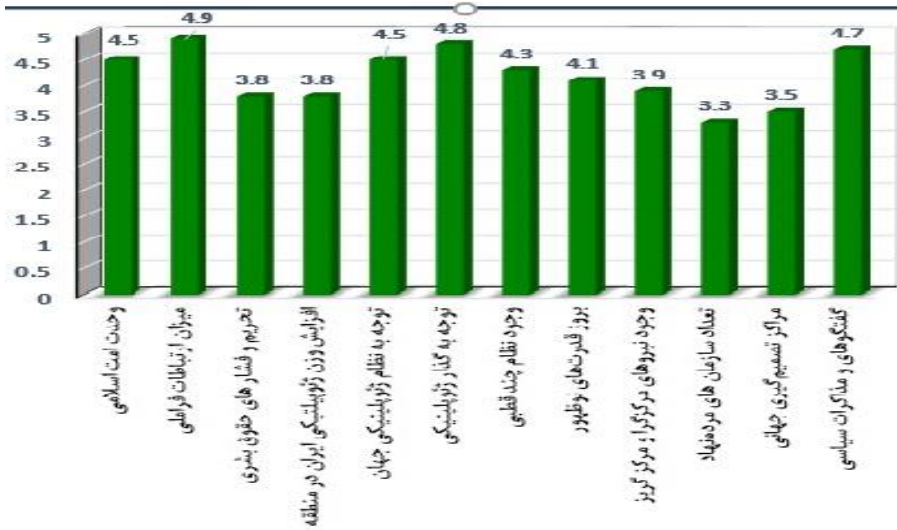
۲۷. میزان تأثیرگذاری عامل « توجه به نظام ژئوپلیتیکی جهان » در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و سیاست‌گذاری کلان دفاعی کشور بسیار مهم بوده و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۲۸. میزان تأثیرگذاری عامل « توجه به گذار ژئوپلیتیکی » باعث جلوگیری از غافلگیری راهبردی می‌گردد و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۲۹. میزان تأثیرگذاری عامل « وجود نظام چندقطبی » از عوامل مهم در روابط بین‌المللی کشورها بوده و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۸۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۳۰. میزان تأثیرگذاری عامل « بروز قدرت‌های نوظهور » از جمله عوامل مهم در تصمیم‌گیری‌های سیاسی بوده و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۸۲ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۳۱. میزان تأثیرگذاری عامل « وجود نیروهای مرکزگرا و مرکزگریز » از عوامل مؤثر بر همگرایی یا واگرایی بوده و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۸ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۳۲. میزان تأثیرگذاری عامل « تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد » در قدرت‌یابی کنشگران غیردولتی مؤثر بوده و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۶۶ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۳۳. میزان تأثیرگذاری عامل « مراکز تصمیم‌گیری جهانی » در تغییر تدریجی شکل و ماهیت نظام بین‌الملل مؤثر بوده و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۷۰ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.
۳۴. میزان تأثیرگذاری عامل « گفتگوها و مذاکرات سیاسی » می‌تواند سبب پیشگیری از جنگ شده و میزان تأثیرگذاری آن به‌عنوان یکی از عوامل جمعیت به میزان ۹۴ درصد بر دفاع سیاسی در محیط فراملی مؤثر می‌باشد.

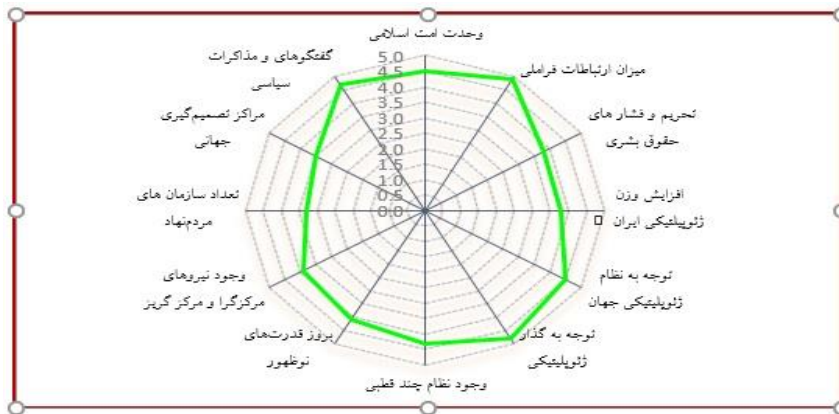
نمودار ۱: نمودار چند ضلعی ضریب اهمیت بعد سیاسی در محیط ملی

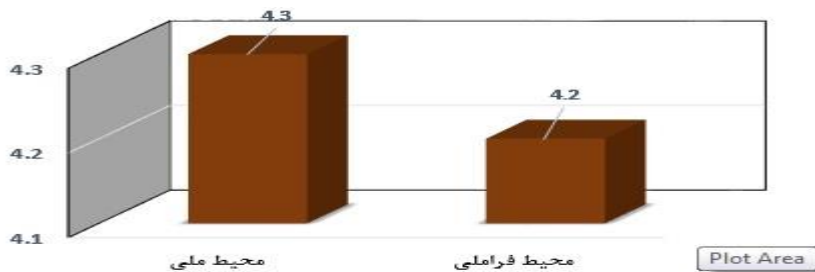
نمودار ۲: ضریب اهمیت عوامل بعد سیاسی در محیط ملی

نمودار ۳: ضریب اهمیت عوامل بعد سیاسی در محیط فراملی

نمودار ۴: نمودار چندضلعی ضریب اهمیت عوامل بعد سیاسی در محیط فراملی

نمودار ۵: مقایسه میانگین ضریب اهمیت عوامل بعد سیاسی در محیط های ملی با فراملی

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه‌گیری

آمایش سرزمینی به عنوان یک نظام جامع و پویا برای برنامه‌ریزی فضایی، نقشی اساسی در ارتقای دفاع سیاسی کشور ایفا می‌کند. این نقش از طریق کارکردهای مختلف آمایش سرزمینی، از جمله توزیع متعادل جمعیت، ساماندهی کالبدی سرزمین، تقویت زیرساخت‌ها، حفظ محیط زیست و ... قابل تبیین است. جمعیت به عنوان یکی از مولفه‌های کلیدی قدرت ملی، ارتباطی ذاتی با کارکردهای دفاع سیاسی آمایش سرزمینی دارد. تراکم، توزیع فضایی، نرخ رشد و ... از جمله شاخص‌های جمعیتی هستند که در این زمینه حائز اهمیت می‌باشند.

از آنجایی که ابعاد و مؤلفه‌های دفاع سیاسی بسیار وسیع می‌باشد، لذا در این تحقیق به شناسایی عوامل موثر جمعیت در دفاع سیاسی در ۲ محیط ملی و فراملی پرداخته شده است. عوامل جمعیت مهم‌ترین رکن موثر در دفاع سیاسی می‌باشد. آمایش سرزمین به منظور ایجاد رابطه‌ی منطقی بین توزیع جمعیت و انجام فعالیت‌ها در پهنه سرزمین با توجه به ویژگی‌های فضایی مناطق کشور است. برنامه‌ریزی آمایش با بررسی و مطالعه خصوصیات و ویژگی‌های کلی فضای جامعه و بازیافت قابلیت‌ها در نواحی مختلف راه‌حلی برای ایجاد توزیع مناسب الگوهای توسعه و استقرار فعالیت‌های موردنظر اجتماعی، فرهنگی، دفاعی و ... در جامعه مطرح می‌کند.

از هم‌پوشانی ادبیات تحقیق و همچنین مصاحبه‌های انجام‌شده، عوامل جمعیت مؤثر بر دفاع سیاسی، از دید صاحب‌نظران این تحقیق در دو محیط ملی و فراملی به ترتیب اولویت ذیل مطرح گردید که عبارتند از:

۱- دفاع سیاسی: مشتمل بر ۲۲ عامل در محیط ملی و ۱۲ عامل در محیط فراملی، مجموعاً ۳۴ عامل و با ۴/۲۵ درصد.

در این پژوهش، به شناسایی و بررسی عوامل جمعیت در دفاع سیاسی در دو محیط ملی و فراملی پرداخته شد. عوامل جمعیت، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان در دفاع سیاسی، نقش حیاتی ایفا می‌کنند. در این راستا، آمایش سرزمین به منظور ایجاد رابطه‌ی منطقی بین توزیع جمعیت و انجام فعالیت‌ها در پهنه سرزمین با توجه به ویژگی‌های فضایی مناطق کشور از اهمیت بالایی برخوردار است. برنامه‌ریزی آمایش با بررسی و مطالعه خصوصیات و ویژگی‌های کلی فضای جامعه و بازیافت قابلیت‌ها در نواحی مختلف، راه‌حلی برای ایجاد توزیع مناسب الگوهای توسعه و استقرار فعالیت‌های موردنظر اجتماعی، فرهنگی، دفاعی و ... ارائه می‌دهد. از هم‌پوشانی ادبیات تحقیق و همچنین مصاحبه‌های انجام‌شده، عوامل جمعیت مؤثر بر دفاع

سیاسی از دید صاحب نظران در دو محیط ملی و فراملی شناسایی شدند. این عوامل در بعد سیاسی شامل ۲۲ عامل در محیط ملی و ۱۲ عامل در محیط فراملی بودند که مجموعاً ۳۴ عامل را با ضریب اهمیت ۴/۲۵ درصد تشکیل می‌دادند. در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که توجه به توزیع منطقی و استراتژیک جمعیت در سراسر کشور و بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های زیستی و جغرافیایی هر منطقه، می‌تواند به تقویت دفاع سیاسی و افزایش توانمندی‌های ملی کمک کند. بدین ترتیب، توجه به برنامه‌ریزی‌های دقیق و همه‌جانبه در زمینه آمایش سرزمین، به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم در ارتقای امنیت ملی و دفاع سیاسی، ضروری به نظر می‌رسد.

ب- پیشنهادها

برای ارتقای کارکرد آمایش سرزمینی در دفاع سیاسی با تاکید بر جمعیت با توجه به یافته‌های تحقیق، می‌توان پیشنهادات اجرایی زیر را برای ارتقای کارکرد آمایش سرزمینی در دفاع سیاسی با تاکید بر جمعیت ارائه کرد:

۱. تدوین و اجرای برنامه‌های آمایش سرزمینی با لحاظ مولفه‌های جمعیتی که در آن به توزیع متعادل جمعیت در پهنه سرزمین، به ویژه در مناطق مرزی و استراتژیک، توجه شود.
۲. تقویت نظام آمایش سرزمینی:
 - ظرفیت‌های و سازمانی متولی آمایش سرزمینی باید تقویت شود.
 - هماهنگی و همکاری بین دستگاه‌های مختلف در زمینه آمایش سرزمینی باید افزایش یابد.
 - ۳. ظرفیت‌سازی در زمینه آمایش سرزمینی و دفاع سیاسی:
 - برنامه‌های آموزشی برای مدیران و کارشناسان مربوط به آمایش سرزمینی و دفاع سیاسی برگزار شود.
 - همایش‌ها و کارگاه‌های آموزشی در زمینه آمایش سرزمینی و دفاع سیاسی برگزار شود.
- پیشنهادات پژوهشی در خصوص کارکرد آمایش سرزمینی در دفاع سیاسی با تاکید بر جمعیت با توجه به اهمیت موضوع و کمبود دانش در این زمینه، پیشنهادات پژوهشی زیر ارائه می‌شود:
 ۱. بررسی تطبیقی مدل‌های آمایش سرزمینی در کشورهای مختلف با تاکید بر کارکردهای دفاعی
 ۲. تحلیل نقش آمایش سرزمینی در دفاع غیرنظامی و پدافند غیرعامل
 ۳. بررسی تاثیر آمایش سرزمینی بر دفاع سیاسی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و محلی
 ۴. بررسی چالش‌ها و فرصت‌های اجرای آمایش سرزمینی در ایران با تاکید بر کارکردهای دفاعی - امنیتی
 ۵. تحلیل نقش آمایش سرزمینی در صلح‌سازی و پیشگیری از مناقشات

فهرست منابع:

- قرآن کریم، ترجمه حضرت آیت ... ناصر مکارم شیرازی
- امام خمینی (رحمت الله علیه)، صحیفه نور، ج ۱، ۳، ۴، ۱۵ و ۱۶، چاپ سوم (۱۳۸۲)، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام (رحمت الله علیه)
- امام خمینی (رحمت الله علیه)، وصیت نامه سیاسی_ الهی، بند الف
- امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، مجموعه بیانات قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir

منابع فارسی

- بختیاری، ایرج (۱۳۹۵) تأثیر مؤلفه‌های دفاع اقتصادی کشور بر دفاع همه جانبه با تأکید بر رهنمودها (راهبردها) اسناد ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال چهاردهم، شماره ۱۲۴، از ۹۳ الی ۱۲۴
- بوزان باری و همکاران (۱۳۹۲)؛ «چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت»، ترجمه علیرضا طیب، پژوهشگاه مطالعات راهبردی، تهران، چاپ دوم.
- تقوی، نعمت الله (۱۴۰۱)، مبانی جمعیت شناسی، نشر آیدین.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۴۰۱)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی، چاپ چهارم.
- روشندل، جلیل (۱۳۹۴)، امنیت ملی و نظام بین‌المللی، تهران، انتشارات سمت، چاپ دهم.
- سند ملی آمایش سرزمین (مصوب شورای عالی آمایش سرزمین مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۱۱)
- عراقچی، عباس و همکاران (۱۳۹۹)، «راهبردهای سیاسی دفاع همه جانبه در جنگ احتمالی آینده» فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک سال هجدهم، شماره ۷۹ بهار مقاله پنجم، از صفحه ۹۹-۱۱۹
- عصاریان نژاد، حسین (۱۳۹۱) "نقد برشی بر ادبیات غیربومی دفاع ملی، دفاع همه جانبه"، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی
- عمید، حسن (۱۳۸۹). فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر
- قورچیان، نادرقلی، جمشیدی اوانکی، مینا (۱۳۸۵)، "از آمایش سرزمین تا برنامه ریزی درسی"، تهران: انتشارات فراشناختی اندیشه.
- قیومی، حمید (۱۳۹۴)، «تعریف و تبیین علم آمایش سرزمین»، پژوهشگاه شاخص پروژه
- منصوری لاریجانی، اسماعیل، (۱۳۸۰)، سیری در اندیشه های دفاعی امام خمینی(ره)، چاپ اول، تهران، مرکز نشر آیه.
- وحیدی، پردخت (۱۳۷۳) "آمایش سرزمین: راهنمایی برای برنامه‌ریزی آموزش عالی"، تهران: فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، سال دوم مسلسل ۷ و ۸.

منابع انگلیسی

- Hansen, Niles H. (ed.) (1978), "Border Regions: A Critique of Spatial Theory and an European Case Study"; Human Settlement Systems: International Perspectives on Structure Change and public Policy. Ballinger Publication Co., pp. 246-261 Cambridge, UK.
- Henry, William(2002). Curriculum:Perspective, Paradigm &Posibility, Leonard Hill Books.
- Muir Richrd (2000), new introduction to political geography, translated from English to persian by:dorreh mirheydar and seyed yahya safavi, geographical organization, Tehran.

تهدیدشناسی اثر روندها و رویدادهای سیاسی در سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران

یعقوب یوسفوند^۱، احمد تشکری پور^۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۱۹

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۰۸

چکیده

سیاست‌گذاری راهبردی به سازوکارهایی اشاره دارد که به حل معمای امنیت و تحقق اهداف و منافع ملی در دنیای پیچیده، آشوبناک و مبهم بین‌المللی منجر شود. درک و تدوین مطلوب سیاست‌های راهبردی مستلزم شناخت دقیق و جامع از محیط درونی و بیرونی است. از جمله عوامل بنیادین محیطی تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری راهبردی، روندها و رویدادهای سیاسی است که شناخت صحیح از آنها به اثربخشی تصمیم‌گیری راهبردی کمک می‌کند. این پژوهش در پی پاسخ به این سوال است که متأثر از روندها و رویدادهای سیاسی چه تهدیدهایی حوزه سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران را به خطر می‌اندازد؟ از این رو، تلاش شده به صورت کیفی و با نگاه آسیب‌شناسانه و رویکرد تحلیلی و آینده‌پژوهانه در قالب الگوی تحلیل روند و تحلیل ماتریس SWOT، روندها و رویدادهای سیاسی را که سیاست‌گذاری راهبردی را تهدید می‌کند شناسایی و راهبردهای لازم ارائه گردد. در این راستا از مطالعه کتابخانه‌ای و روش میدانی (مصاحبه) در جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که به واسطه برخی روندها و آسیب‌های داخلی سیاسی و تهدیدات بیرونی، حوزه سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران با تهدیداتی در موضوع سیاسی، نظامی و امنیتی روبه‌رو است که در صورت عدم توجه با آنها می‌تواند به ناکارآمدی سیاست‌های راهبردی منجر شود. گذار از این تهدیدها، نیازمند سیاست‌گذاری مبتنی بر توزیع و اعمال قدرت در جهت تحقق خواسته‌ها، مطالبات و حقوق مردم است و در عرصه بین‌المللی، نیازمند قدرت‌سازی و حداکثرسازی آن و ایجاد موازنه قدرت در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی است.

واژگان کلیدی: تحلیل روند، راهبرد، روندهای و رویدادهای سیاسی، سیاست‌گذاری راهبردی

^۱ - استادیار سیاست‌گذاری عمومی دانشگاه افسری امام علی (ع)، ایمیل: yousefvand.yagoob@gmail.com

^۲ - عضو هیئت علمی دانشگاه افسری امام علی (ع)، ایمیل: ahmad92tashakoripor@gmail.com

مقدمه

سیاست‌گذاری راهبردی موضوعی است که درچارچوب آن، دولت‌ها با علم و هنر خود سعی می‌کنند با انتخاب بهترین سیاست‌ها، مطلوب‌ترین تدابیر را برای رسیدن به چشم‌اندازها، تحقق اهداف و منافع ملی، امنیت‌سازی و مقابله با تهدیدها در جهان نسبتاً مبهم و نامطمئن و در حال تغییر امروزی، پیش‌روی خود قرار دهند. سیاست‌گذاری راهبردی معطوف به وضعیت‌های غیرخطی، مبهم و عدم اطمینان است و از مؤلفه‌های بحران‌ساز و آشوب‌گر سیستم‌آنا‌رشی و پیچیده بین‌المللی تأثیرپذیر است. «ویژگی اصلی این محیط پیچیده و آشوب‌زده، ظهور بحران، و پیش‌بینی ناپذیر بودن حوادث سیاسی و امنیتی است. در چنین شرایطی هرگونه تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی امنیتی، باید چالش‌های مربوط به محیط پیچیده‌ی امنیتی پیش‌بینی و کنترل شود. ضرورت‌های کنترل محیط امنیتی ایجاب می‌کند که بازیگران، از سازوکارهای لازم برای شناخت چالش‌های محیطی و غلبه بر چنین چالش‌هایی استفاده کنند» (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۱۲۱). از این‌رو، سیاست‌گذاری و اتخاذ تصمیم و راهبرد مناسب در این محیط امنیتی پیچیده و آشوبناک بین‌المللی، مستلزم شناخت درست و جامع از مؤلفه‌های بحران‌ساز، آشوب‌گر، تهدیدزا و روندها و رویدادهای محیطی در ابعاد مختلف است. روندها و رویدادهای سیاسی یکی از عوامل محیطی هستند که نقش مهمی در شکل‌گیری و انتخاب راهبردها و سیاست‌های یک کشور دارند. درک و شناخت دقیق و تبیین صحیح این روندها و رویدادها به سیاست‌گذاری راهبردی بهتر منجر خواهد شد. بر این اساس، این پژوهش درصدد بررسی این موضوع است که متأثر از روندها و رویدادهای سیاسی با رویکرد آسیب‌شناسانه، چه تهدیداتی متوجه سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران است. اساساً رویکرد آسیب‌شناسانه در شناسایی و پیش‌بینی روندها و رویدادهای سیاسی، یعنی همان تهدیدهای سیاسی که تهدیداتی را برای حوزه سیاست‌گذاری راهبردی ایجاد می‌کند.

در محیط پیچیده و اقتدارگریز نظام بین‌الملل، کشورها با سامان و سازه‌ای روبه‌رو هستند که ماهیت آن را کنش‌ها و رفتارهای غیرخطی، مبهم و پیش‌بینی‌ناپذیر شکل داده است. در چنین محیطی، که نوعی آشفتگی و بی‌نظمی بر آن حاکم است، تهدیدات متنوعی وجود دارد که می‌تواند موفقیت در سیاست‌های راهبردی را با چالش مواجه سازد. از این منظر، آمادگی برای پاسخ به این تهدیدات و کنش‌ها، و حصول به اهداف و منافع ملی و ایجاد امنیت پایدار، مستلزم شناسایی و پیش‌بینی تهدیدات و درک درست از محیط درونی و بیرونی است. یکی از تهدیدهایی که معمای امنیت و

سیاست‌گذاری راهبردی را پیچیده‌تر و سخت‌تر می‌نماید، تهدیدهای سیاسی است. از این جهت، مسئله این است که در فضای پُر از تهدید سیستم‌های پیچیده و آشوبی بین‌المللی و متأثر از تهدیدهای سیاسی، جمهوری اسلامی ایران چگونه می‌تواند سیاست‌های راهبردی مناسبی را در جهت امنیت‌سازی و تأمین منافع ملی اتخاذ نماید. افزون بر این، با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی و مختصات سیاسی و ایدئولوژیکی ج.ا.ایران و قرار گرفتن در معرض انواع مختلفی از تهدیدات نرم و سخت، چگونگی حل معمای امنیت و تأمین منافع ملی از دیرباز موضوعی است که محل بحث و گفتگو بوده که در این میان، لزوم توجه به تهدیدهای سیاسی محیط داخلی و بیرونی در اتخاذ سیاست‌های راهبردی به موازات تغییر و تحولات اساسی در ابعاد مختلف سیستم‌های بین‌المللی، مسئله‌ای اساسی است.

سیاست‌گذاری راهبردی موضوع مهمی است که به شدت تحت تأثیر عوامل فرهنگی، هویتی، سیاسی و ژئوپلیتیکی است و رابطه مستقیمی با مسائل دفاعی و امنیتی دارد. اتخاذ سیاست‌های راهبردی در چارچوب شناخت درست از تهدیدهای سیاسی، حصول به اهداف و منافع ملی را تسهیل می‌کند و به توسعه امنیت پایدار در جامعه منجر خواهد شد. افزون بر این، مشروعیت سیاست‌های راهبردی را تقویت می‌کند و از غافلگیری راهبردی به‌ویژه در حوزه تحولات سیاسی جلوگیری خواهد کرد. از این رو، این موضوع از اهمیت و حساسیت بالایی برخوردار است.

در باب ضرورت پژوهش این نکته مورد تأکید است که با نگرش به تحریم‌های اقتصادی، فشارهای سیاسی بین‌المللی، تهدیدات نرم، توسعه و گسترش رسانه‌ها و فناوری‌های نوین ارتباطی و... بی‌توجهی به شناسایی روندها و رویدادهای سیاسی و تهدیدهای حاصل از آن در امر سیاست‌گذاری، معمای امنیت و دفاع را پیچیده‌تر نموده و موجبات ناکارآمدی نظام سیاست‌گذاری، کاهش اعتبار سیاسی نظام، کارساز شدن تهدیدات نرم، انزوای ج.ا.ایران از ترتیبات و مناسبات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، ناتوانی در تحصیل منافع ملی و افزایش تهدیدات امنیتی و نظامی را فراهم می‌نماید. افزون بر این، سیاست‌گذاران را در انتخاب گزینه مناسب و صحیح با چالش مواجه می‌سازد و موجبات تدوین سیاست‌های راهبردی مبتنی بر عدم‌واقعیت می‌شود و بقاء و سرنوشت کشور در این عرصه نابسامان بین‌المللی تهدید می‌گردد. از این رو، ضرورت اتخاذ سیاست راهبردی درست، ایجاب می‌کند که در گام اول، شناخت درست و جامعی از مسئله و روندها و رویدادهای محیطی که در حال ظهور و بروز هستند، به دست آید و بر مبنای آن، تهدیدها و

آسیب‌ها احصاء، و متناسب با ظرفیت‌ها و توانمندی‌های موجود، تدابیر و سیاست مناسب اتخاذ نمود.

مبانی نظری

پیشینه‌شناسی:

در راستای موضوع پژوهش، برخی آثار منتشر شده به شرح ذیل می‌باشد:

۱- مصلی‌نژاد (۱۴۰۱ و ۱۴۰۲)، در دو اثر با عنوان "سیاست‌گذاری راهبردی؛ در تئوری و عمل" و «سیاست‌گذاری راهبردی، رهیافت‌ها و عناصر تشکیل‌دهنده» تلاش نموده است در اثر اولی بیشتر مباحث نظری و عملی سیاست‌گذاری راهبردی به‌ویژه در امور امنیتی و دفاعی را مورد واکاوی و تبیین علمی قرار دهد و در اثر دومی، سیاست‌گذاری راهبردی را بر اساس ضرورت‌های عبور از معمای امنیت تعریف و تبیین نماید. ایشان معتقد است درک دقیق الگوهای تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در حوزه‌های راهبردی، به‌ویژه در امور امنیتی و دفاعی، مستلزم تبیین فرایندهای تاریخی، شناختی و الگویی سیاست‌گذاری راهبردی است. از نظر وی یکی از موضوعات اصلی سیاست‌گذاری راهبردی تنظیم معادله قدرت است. معادله قدرت درحوزه و ساختار داخلی کشورها، بر نشانه‌هایی از حکمرانی خوب و حکمرانی جهانی استوار است و چارچوب‌های سیاست‌گذاری راهبردی را بر اساس ضرورت‌های انسجام داخلی تعیین می‌کند. بنابراین مفاهیمی مانند حکمرانی خوب، مبتنی بر نشانه‌هایی از شفاف‌سازی، پاسخگویی، مشارکت و اثربخشی خواهد بود در حوزه‌ی نظام جهانی نیز موضوع حکمرانی جهانی به مفهوم نشانه‌هایی از امنیت، رفاه، عدالت و ارتباطات است. معادله قدرت و سیاست‌گذاری راهبردی در سیاست‌گذاری راهبردی عصر حاضر، از این جنبه اهمیت دارد که رابطه مستقیمی با امنیت، رفاه و الگوی کنش-همکارجویانه‌ی بازیگران دارد. (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ع).

۲- حسن‌زاده و سازمند (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با موضوع "الگوی مشروعیت سیاسی و شکل‌گیری امنیت دفاعی مردمی در جمهوری اسلامی ایران" به تحلیل و شناسایی الگوی مشروعیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر شکل‌گیری الگوی امنیت دفاعی مردمی پرداخته‌اند. مقاله بر این نکته تأکید دارد که فهم الگوی مشروعیت جمهوری اسلامی، متضمن عبور از ساده‌سازی و توجه به ابعاد چندگانه و پیچیده مشروعیت در دوره‌های مختلف حیات نظام جمهوری اسلامی است. نویسندگان معتقدند گرچه الگوی سه‌گانه ماکس وبر شامل مشروعیت سنتی، فرهمندانه و

قانونی در بحث مشروعیت می‌تواند نقطه آغازی برای بحث در مورد ابعاد مختلف مشروعیت در جمهوری اسلامی باشد؛ ولی همه ابعاد واقعیت را پوشش نمی‌دهد از این رو ضرورت دارد دو مؤلفه دیگر مشروعیت‌آفرین یعنی استقرار ملی‌گرایی مبتنی بر باور دینی و کارآمدی نیز به محورهای سه‌گانه ویر افزوده شود. در بخش دوم مقاله در مورد تأثیر این الگوی چندگانه و مؤثر ایجادکننده مشروعیت اجتماعی نیرومند بر شکل‌گیری الگویی در امنیت ملی در ایران بحث شده است که می‌توان آن را «الگوی امنیت دفاعی مردمی» نامید. مشخصه این الگو فراتر رفتن از الگوهای کلاسیک دفاعی و استقرار آن بر حضور و نقش‌آفرینی مستمر و مؤثر مردم در فرایند دفاع از کشور و امنیت ملی است.

۳- تهامی (۱۳۸۴) در کتابی تحت عنوان «امنیت ملی، داکترین سیاست‌های دفاعی و امنیتی» که در دو جلد منتشر شده است، سعی نموده تا حد ممکن مهمترین مفاهیم و واژه‌هایی که معمولاً به عنوان داده‌های نظام سیاسی در ابعاد مختلف امنیتی وارد نظام تصمیم‌گیری و یا به عنوان نهادهای نظام سیاسی در قالب تصمیمات متخذه به صورت سیاست‌های امنیت ملی که از آن با نام سیاست-های دفاعی و امنیتی نام برده شده است و یا به صورت راهبرد امنیت ملی که از نظام تصمیم‌گیری خارج می‌شود، به تفصیل مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

۴- کالینز (۱۳۸۸)، در کتابی تحت عنوان «استراتژی بزرگ؛ اصول و رویه‌ها»، ترجمه کوروش بایندور، تلاش نموده است اصول بنیادی استراتژی را در قالب وقایع تاریخی به طور مختصر تشریح نماید. وی، اتخاذ تدابیر موفق دفاع ملی را به نوبه خود وابسته به یک استراتژی مناسب می‌داند و معتقد است، بدون اتکا به یک طرح جامع که مقاصد سیاسی را به طور دقیق و به بهترین وجه با اهداف نظامی، در جهت خدمت به علایق ملی مرتبط سازد، بودجه‌های عظیم دفاعی و نیروهای مسلح بزرگ و پر دردسر، بی‌آنکه نیازی به وجود آنها باشد، زاده خواهند شد (کالینز، ۱۳۸۸: ۵).

۵- غرایاق‌زند (۱۳۸۹) در اثری تحت عنوان «درآمدی بر سیاست‌گذاری امنیت ملی» بیشتر به مباحث نظری و اصول سیاست‌گذاری امنیت ملی و همچنین مطالعه موردی سیاست‌گذاری امنیت ملی ج.ا.ایران پرداخته است. نگارنده، فرهنگ سیاسی، خصوصیات ملی، نظام اجتماعی و افکار عمومی را جزء بسترهای سیاست‌گذاری امنیت ملی برمی‌شمرد و بیان می‌دارد.

مفهوم شناسی:

راهبرد(استراتژی): استراتژی در وهله‌ی نخست، پیش از آن که واژه‌های سیاسی تلقی شود، اصطلاحی نظامی به نظر می‌رسد. در سطح نظامی به معنای هنر و علم به‌کارگیری منابع جنگی در راستای تأمین بیشترین حمایت از سیاست ملی در جهت افزایش احتمال نیل به پیروزی و پیامدهای مساعد آن است. در سطح ملی آن، هنر و علم توسعه و استفاده از منابع سیاسی، اقتصادی، روانی، اجتماعی و نظامی مورد نیاز در زمان جنگ و صلح برای تأمین حداکثر حمایت از سیاست‌های ملی و در صورت وقوع جنگ، افزایش احتمال پیروزی و پیامدهای مساعد آن است (ازغندی و روشندل، ۱۳۸۴: ۶). لیدل هارت تاریخ نگار نظامی انگلیسی، استراتژی نظامی را هنر توزیع و بکارگیری ابزار نظامی برای تأمین اهداف سیاسی تعریف می‌کند (ازغندی، ۱۳۸۴: ۵۸). امروزه استراتژی دیگر در قلمرو انحصاری نظامیان نیست و تنها به هدایت عملیات مسلحانه ختم نمی‌شود بلکه در حال حاضر اشخاص غیرنظامی نیز، مانند نظامیان، موضوعات استراتژی را در سطح ملی دنبال می‌کنند. استراتژی ملی در دوران صلح و جنگ برای دستیابی به علایق و مقاصد ملی، تمام نیروهای ملت را باهم ترکیب می‌کند و مورد بهره‌برداری قرار می‌دهد. در چارچوب استراتژی ملی؛ استراتژی کلی سیاسی، که به مسائل سیاست بین‌المللی و داخلی ارتباط پیدا می‌کند؛ استراتژی اقتصادی که بازتاب خارجی و داخلی دارد و بالاخره استراتژی نظامی ملی، همراه با استراتژی‌های گوناگون دیگر وجود دارند. هریک از این عناصر یا تأثیر مستقیم و فوری بر امنیت ملی دارند یا آن را به طور محدود تحت تأثیر قرار می‌دهند (کالینز، ۱۳۸۸: ۴۵). در کل اصطلاح استراتژی، متضمن ارتباط میان هدف - وسیله است. مسئله‌ای حکومتی است که از حصار نیرو و قدرت نظامی خارج شده است و سیاست، فرهنگ، اقتصاد و اجتماع را در بر می‌گیرد. در واقع استراتژی شامل ارزیابی و به‌کارگیری مجموعه‌ای از منابع و عوامل مختلف اجتماعی، مالی، فناورانه، ژئوپولیتیکی و سیاسی است و در معنای عام، به معنای فن هماهنگ کردن توانایی‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اعتقادی، روانی و نظامی یک ملت یا کشور و کاربرد آن در جهت تحقق بخشیدن به اهداف ملی است (ازغندی، ۱۳۸۴: ۵۶).

سیاست‌گذاری راهبردی(استراتژیک): با توجه به تعاریفی که از مفهوم راهبرد(استراتژی) بدست آمد، کاربر استراتژی تحقق بخشیدن به منافع و اهداف ملی و به ویژه امنیت ملی است. «رفتار کشورها در صحنه بین‌الملل متأثر از برداشت و ادراک آنها از منافع و اهدافی است که تعقیب می‌کنند»

(کاظمی، ۱۳۹۳: ۱۰۷). مرحوم علی اصغر کاظمی، نفع ملی را مترادف با امنیت ملی می‌داند (همان). مرحوم هوشنگ مقتدر آن را به خیر عمومی معنا کرده است. داود باوند آن را به منزله‌ی اهداف عام و همیشگی که ملت در را تحقق آنها فعالیت می‌کند، می‌انگارد (ولی پور زرومی، ۱۳۸۳: ۲۴). سیاست‌گذاری راهبردی (استراتژیک) چگونگی تحصیل اهداف و منافع ملی در عرصه نظام‌بین‌الملل است که در این میان، امنیت ملی در اولویت اهداف و منافع ملی قرار می‌گیرد. به عبارتی، سیاست‌گذاری راهبردی، مجموعه‌ای از انتخاب‌ها و سیاست‌های دولت‌ها در عرصه نظام‌بین‌الملل به منظور امنیت‌سازی و حصول به اهداف و منافع ملی است. «امروزه منافع ملی توجیهی است برای طرح خواسته‌های بین‌المللی به گونه‌ای که هرگاه دولت‌ها درصدد اتخاذ تصمیم و سیاست‌گذاری خاصی برای تأمین اهداف ملی خویش باشند، می‌کوشند آن را در چهارچوب منافع ملی توجیه کنند» (قوم، ۱۳۸۶: ۱۲۹).

حوزه کارکردی سیاست‌گذاری راهبردی برای هر کشوری تحقق اهدافی همانند رفاه، امنیت، اشتغال و آرامش ذهنی شهروندان خواهد بود. هر یک از مؤلفه‌های یاد شده در ارتباط مستقیم یا غیرمستقیم با کارویژه‌های اجرایی یا راهبردی نهادهای دفاعی و امنیتی کشورهای مختلف هستند. از آنجایی که امنیت اصلی‌ترین دغدغه و ضرورت کشورها در سیاست بین‌الملل محسوب می‌شود، طبیعی است که محور اصلی سیاست‌گذاری راهبردی نیز امنیت‌سازی باشد. تهدیدات، اولین ضرورت کارکردی سیاست‌گذاری راهبردی است. از آنجایی که تهدیدها ماهیت فزاینده و گسترش-یابنده دارند لازم است که هر کشوری درک دقیقی نسبت به ماهیت و ذات تهدیدها داشته باشد. همچنین، شناخت تهدیدها اصلی‌ترین گام برای امنیت‌سازی تلقی می‌شود. تهدیدات قبل از اینکه ظهور پیدا کنند بر اساس نشانه‌های معنایی و اجتماعی درک می‌شوند. شناخت نشانه‌های تهدید از طریق قرینه‌های کنش سیاسی بازیگران انجام می‌گیرد. بنابراین، اولین کارویژه سیاست‌گذاری راهبردی را می‌توان مقابله با تهدیدها بر اساس "شناخت تحولات آینده و در حال ظهور" دانست. در چنین نگرشی آینده‌پژوهی با ضرورت‌های سیاست‌گذاری راهبردی پیوند همه جانبه‌ای برقرار می‌کند. جست‌وجوی الگوهای رفتار بهینه در روند امنیت‌سازی در همه کشورها و واحدهای سیاسی با هدف عرضه گزینه‌های امکان‌پذیر انجام می‌گیرد. بنابراین سیاست‌گذاری راهبردی تفکر دقیق درباره قدم‌هایی است که برای رسیدن به مقصد باید برداشته شوند (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۲۵ و ۲۴).

به طور کلی سیاست‌گذاری راهبردی، «آشکارا مسئله‌محور است. کارگزاران سیاست‌گذاری راهبردی مسائل سیاستی در حوزه‌های دفاعی، امنیتی، اقتصادی و راهبردی را بررسی می‌کنند و برای عبور از محدودیت‌ها و بحران‌های اجتناب‌ناپذیر، راه‌حلهایی را ارائه می‌دهند. در عین حال، حوزه سیاست‌گذاری راهبردی همواره با این پرسش همراه است که "چه باید کرد؟". پاسخ به چنین پرسشی در سیاست‌گذاری راهبردی در کانون رویکرد علوم سیاستی قرار دارد (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۱۲).

روندها و رویدادهای سیاسی: کنش‌ها و واکنش‌های سیاسی هستند که در سطح جامعه در حال ظهور و شکل‌گیری است و پیامدهایی را در بُعد مثبت و منفی به دنبال دارند. سیاست‌گذاری راهبردی نیز بی‌تأثیر از این روندها و رویدادها نخواهد بود.

روش‌شناسی تحقیق

نوع پژوهش: پژوهش حاضر، از نظر ماهیت و روش، پژوهشی تحلیلی-اکتشافی و با رویکرد آینده-پژوهی است. از نظر هدف، پژوهشی کاربردی-توسعه‌ای است. یعنی نتایج حاصله از این تحقیق در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های راهبردی و همچنین برنامه‌ریزی‌های این حوزه قابل استفاده است.

روش گردآوری داده‌ها: مطالعه اسنادی (کتابخانه‌ای) و روش میدانی (مصاحبه) است.

جامعه مورد مطالعه پژوهش: ترکیبی از نخبگان فکری و اجرایی شامل اساتید، صاحب‌نظران، پژوهشگران و کارشناسان حوزه پژوهش است. در این راستا، پس از بررسی سوابق علمی، پژوهشی و کاری متخصصین این حوزه جامعه آماری انتخاب شده است.

روش نمونه‌گیری و حجم نمونه: روش نمونه‌گیری زنجیره‌ای (گلوله برفی) است که در این روش، ابتدا تعداد معدودی از صاحب‌نظرانی که در حوزه موضوع پژوهش می‌توانستند ما را در انجام این پژوهش یاری نمایند، شناسایی و پس از مصاحبه با آنان و تقاضای معرفی افراد مناسب دیگر، ما را به صاحب‌نظران و کارشناسان دیگر این حوزه معرفی نمودند. حجم نمونه در ابتدا ۱۵ نفر پیش‌بینی گردید ولیکن با توجه به اطلاعات بدست آمده از مصاحبه‌ها و رسیدن به نقطه اشباع، دیگر نیازی به انجام مصاحبه‌های بیشتر نبود که تعداد ۱۱ نفر به عنوان حجم نمونه مشخص گردید.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این پژوهش بر حسب نوع داده‌ها، روش کیفی می‌باشد و از «الگوی تحلیل روند» (منزوی و سرجه‌پیمان، ۱۳۸۶) و الگوی تحلیل ماتریس SWOT که نوعی سناریونویسی است، استفاده گردیده و مراحل آن به شرح ذیل می‌باشد:

در مرحله اول؛ با استفاده از روش تحلیل محتوا و کدگذاری داده‌ها، عوامل سیاسی تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری راهبردی از محتوای مصاحبه‌ها و اسناد و مدارک، احصاء گردیده است. در مرحله دوم؛ از مصاحبه‌شوندگان خواسته شده که روندها و رویدادهای سیاسی محتمل و مؤثر بر سیاست‌گذاری راهبردی را پیش‌بینی نمایند. افزون بر این، به منظور تقویت اعتبار داده‌ها، از طریق پنل خبرگی با حضور ۵ نفر از صاحب‌نظران نیز تلاش شده روندها و رویدادهای حاصل از مصاحبه‌ها مجدداً مورد بازبینی و پیش‌بینی قرارگیرد. در گام اول از پنل خبرگی، براساس نظرات مصاحبه‌شوندگان روندها و رویدادهای سیاسی مبتنی بر رویکرد آسیب‌شناسانه دسته‌بندی گردیده و براساس اصلح‌گزینی صاحب‌نظران انتخاب شده‌اند. در گام دوم، با حضور صاحب‌نظران در جلسه، پیرامون مباحث تعیین‌شده، بحث و تبادل نظر گردیده که در نهایت، خروجی جلسه در قالب جدول شماره ۳ ارائه گردیده است.

مرحله سوم؛ در این مرحله متناسب با هر رویداد، پیامدهای حاصل از آن احصاء گردیده است. مرحله چهارم: تحلیل SWOT؛ در این مرحله با توجه به پیامدهای حاصل از رویدادها، فهرستی از نقاط قوت و ضعف و تهدیدات و فرصت که بر سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران تأثیرگذار است، دسته‌بندی می‌گردد و سپس ماتریس SWOT تشکیل و با توجه به ترکیب ابعاد ماتریس مجموعه‌ای از راهبردها در قالب راهبرد تهاجمی، راهبرد محافظه‌کارانه، راهبرد رقابتی و راهبرد تدافعی ارائه می‌شود (جدول ۱). لازم به ذکر است متناسب با ابعاد ماتریس SWOT در ارائه راهبردها از نظرات مصاحبه‌شوندگان، جلسه خبرگی و مطالعه اسناد و مدارک استفاده شده است.

جدول ۱: تحلیل ماتریس SWOT

تهدید W: عوامل بیرونی که مانع پیشرفت و موفقیت‌ها هستند و خطری برای بقای سیاسی و امنیت محسوب می‌شوند	فرصت S: عوامل بیرونی که منشأ موفقیت‌ها هستند (صفوی و همکاران: همان)	محیط بیرونی محیط درونی
راهبرد محافظه‌کارانه	راهبرد تهاجمی	قوت O: توانایی‌های درونی که مزیت رقابتی ایجاد می‌کنند (صفوی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۱).

ضعف T: نارسائی‌های درونی که موجب تضعیف رقابتی می‌شوند	راهبرد رقابتی	راهبرد تدافعی
---	---------------	---------------

الف- راهبردهای تهاجمی: راهبردهایی است که از قوت‌ها برای بهره‌برداری از فرصت‌ها استفاده می‌شود. راهبرد تهاجمی در پی فرصت جدید و تولیدات جدید بوده که با ریسک بالا همراه است و ممکن است وضعیت جدیدی را در پی داشته باشد.

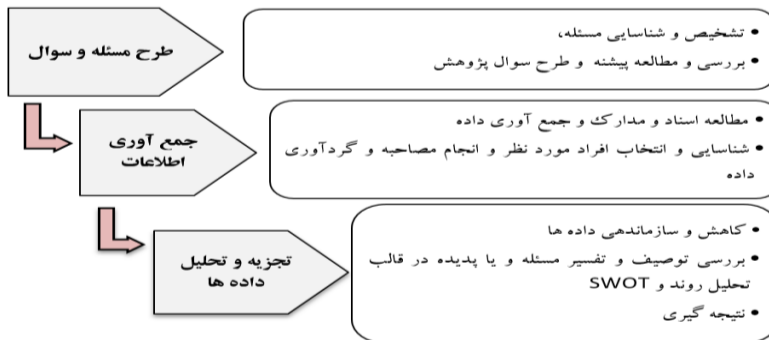
ب- راهبردهای محافظه‌کارانه: راهبردهایی است که از فرصت‌ها برای غلبه بر ضعف‌ها استفاده می‌شود. راهبردهای محافظه‌کارانه به دنبال حفظ وضع موجود و تأکید بر شرایط حال دارد. این

راهبردها به دنبال تغییرات تدریجی و کوچک به منظور دوری از ایجاد چالش و بحران هستند

ج- راهبردهای رقابتی: راهبردهایی است که از قوت‌ها برای کنترل تهدیدها و اجتناب و غلبه بر تهدیدها استفاده می‌شود (خدادادحسینی و عزیزی، ۱۳۹۴: ۱۲۳). راهبردهای رقابتی به طور همزمان هم بر انعطاف‌پذیری و هم ثبات تأکید دارند. یکی از ویژگی‌های راهبردهای رقابتی، اقتضایی بودن آنهاست. عامل تعیین‌کننده در تعیین راهبردها، شرایط و موقعیت زمانی و مکانی است. به عبارتی از یک شیوه خاص تبعیت نمی‌کند. در رویکرد رقابتی سعی می‌شود از تحلیل - هزینه در تصمیم‌گیری بهره‌گیری شود.

د- راهبردهای تدافعی: راهبردهایی است که برای حداقل کردن ضعف‌ها برای غلبه بر تهدیدها مورد استفاده قرار می‌گیرد. بر بازدهی محدود متمرکز است. به دنبال ثبات و کارایی است. کنترل به صورت متمرکز انجام می‌گیرد (خدادادحسینی و عزیزی، ۱۳۹۴: ۱۲۳).

نقشه راه اجرای پژوهش: به طور کلی، نقشه راه اجرای این پژوهش به شرح نمودار زیر در سه مرحله به اجرا در آمده است:

اهداف پژوهش

اهدافی که این پژوهش در پی آن است شامل؛ شناسایی روندها و رویدادهای سیاسی پیش‌روی ج.ا.ایران و متأثر از آن، احصاء تهدیدهای حوزه سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران است. علاوه بر این، راهبردهای لازم در جهت مقابله با تهدیدات ارائه گردد.

سؤالات پژوهش

- ۱- روندها و رویدادهای سیاسی پیش‌روی ج.ا.ایران کدامند؟
- ۲- متأثر از روندها و رویدادهای سیاسی، تهدیدهای حوزه سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران کدامند؟
- ۳- با توجه به تهدیدات احصاء شده چه راهبردهایی توصیه می‌گردد؟

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

۱. عوامل سیاسی مؤثر بر سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران

«عوامل سیاسی شامل، گردآوری اطلاعات در مورد سیاست‌های دولت و مراکز بین‌المللی، قوانین و مقررات، مشارکت سیاسی و دادگاه‌های حقوقی، سیاست مالیاتی، قوانین استخدام، تعرفه‌ها، ثبات سیاسی و... است.

- نظام سیاسی: نظام حکومتی و مراکز قدرت، قانون اساسی و قوانین کلی و جامع
- تعهدات داخلی و بین‌المللی: مقررات بین‌المللی، عضویت در سازمان‌ها و مراکز جهانی
- مقررات: نهاد قانون‌گذار، قانون‌گذاران، رأی‌دهندگان، مراکز حسابرسی، دادگاه‌ها
- چهره‌های سیاسی: افراد تأثیرگذار بر روندها و تحولات سیاسی، میزان تأثیرگذاری و خط فکری آنها، گروه‌های فشار.

- فرماندهی نیروهای مسلح و میزان تمرکز بر مسائل دفاعی (منزوی و سرچه‌پیمایا، ۱۳۸۶: ۲۰).
در چارچوب عوامل سیاسی، عملکرد نظام سیاسی و روابط آن با مردم مورد بررسی قرار می‌گیرد. اینکه نظام سیاسی در برابر فشارهای درونی و بیرونی چقدر می‌تواند تعادل، ثبات و تاب‌آوری خود را حفظ کند، تا به ورطه سقوط و استحاله نیفتد؟، مستلزم توجه به عوامل سیاسی در قالب شاخص‌های توسعه سیاسی است. «امروزه دولت‌ها دیگر قادر نیستند مرز تعامل نظام خود را با محیط کلان سیستم بین‌الملل به طور شفاف ترسیم و با ابزارهای گوناگون از آن حراست کنند. شاید این بزرگترین ویژگی جهان در قرن ۲۱ است. یعنی اینکه سیستم‌ها در فرآیند دادوستد با محیط خود، کنترل کمتری نسبت به درون‌دادها دارند و در مواردی حتی هیچ‌گونه توان و اراده‌ای

برای گزینش ندارند. لاجرم در جریان خود تنظیمی، که از طریق دریافت بازخور برون‌داده‌های صادره به محیط انجام می‌شود، نظام‌های ملی دچار سردرگمی و آشفتگی می‌شوند و ناخواسته درگیر بازی‌ها و بحران‌هایی می‌گردند که توان برخورد با آن را ندارند و ناگزیر از تسلیم به اوضاع پیش آمده می‌شوند. میل به بقاء، بازیگران عرصه بین‌المللی را وادار می‌کند که یا خود را با محیط بیرونی هماهنگ سازند و یا در صورت توان، محیط را در جهت نیازهای خود تغییر دهند. آنهایی که در این قلمرو قوی‌ترند دارای قدرت انتخاب هستند، عناصری را بر می‌گزینند که به بقای ثبات و تعادل آنها کمک می‌کنند (کاظمی، ۱۳۸۱: ۱۶۳). عوامل سیاسی از جمله عواملی هستند که توان و قدرت نظام‌های ملی را در سیستم‌های پیچیده و کلان بین‌المللی افزایش می‌دهند بنابراین قدرت انتخاب و میل به بقاء، ثبات، امنیت را در سیستم افزایش می‌دهند. در جدول (۲) براساس نظرات مصاحبه‌شوندگان و بررسی پیشینه علمی پژوهش، طبق روش تحلیل محتوا و کدگذاری داده‌ها، مهمترین عوامل سیاسی که سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران را در تحت تأثیر قرار می‌دهد، دسته‌بندی و احصاء شده است. در این مرحله تعداد ۹۲ مفهوم استخراج و در ۱۰ مقوله و دو بعد داخلی و خارجی دسته‌بندی شده‌اند. تعداد فراوانی هریک از مفاهیم در جدول ذکر شده است.

جدول ۲: عوامل سیاسی - نظامی مؤثر بر سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران

مفهوم	مقوله	بُعد
تفکیک ساختاری (۲)، کارآمدی ساختارهای سیاسی (۲)،	ساختار سیاسی	داخلی
رهبری و مدیریت سیاسی جامعه (۲) حاکمیت قانون (۳)، مشروعیت (۳)، شایسته- سالاری و تخصص‌گرایی (۲)، غیرامنیتی بودن زندگی مردم (۲)، شفافیت سیاسی (۲)، پاسخ‌گویی دولت	اعتبار سیاسی	
وحدت و انسجام ملی (۴)، اتحاد بین مردم و حاکمیت (۳)، انسجام و هماهنگی بین نخبگان سیاسی و حکومتی (۲)، هماهنگی میان سیاستگذار و مجری (۱)،	وحدت سیاسی	
مشارکت سیاسی و انتخابات (۳)، فعالیت احزاب سیاسی و جامعه مدنی (۲)، فعالیت سمن‌ها (۱)، نقش و حضور مردم در صحنه‌های مختلف سیاسی (۲)	مشارکت سیاسی	
مسئله هسته‌ای و برجام (۴)، کیفیت دیپلماسی سیاسی (۳)، کیفیت دیپلماسی دفاعی (۲) دیپلماسی عمومی (۱)،	دیپلماسی	خارجی
مسئله عادی‌سازی روابط اعراب و رژیم صهیونیستی (۴)، حمایت آمریکا و غرب از رژیم صهیونیستی (۲)، حفظ تحریم‌های اقتصادی (۲)، ایجاد گسست‌های قومی - مذهبی (۲)، ایجاد گسست در گروه‌های حامی ج.ا.ایران (۱)، حفظ ساختار قدرت	رویکردهای سیاسی منطقه‌ای و بین‌المللی	

و نظم منطقه‌ای و بین‌المللی موجود(۱)	
اتلاف و همکاری‌های اطلاعاتی - امنیتی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای(۲)، پیمان‌های نظامی(۲)، رویکرد سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی(۲)، همکاری و تعاملات اقتصادی و سیاسی(۱)، ایجاد شبکه‌های روابط و منافع منطقه‌ای و جهانی(۱)،	اتلاف‌سازی
امنیتی‌سازی(۲)، تروریسم و بیوتروریسم(۲)، حضور ناتو و آمریکا در منطقه(۱)، تنش‌زایی(۱)، گسترش گروه‌های تکفیری با تفکرات رادیکال(۱)،	امنیتی‌سازی
اختلافات مرزی و آبی با برخی همسایگان(۲)، کنش‌گری دریایی(۱)، موقعیت ژئوپولیتیک ژئوپولیتیکی(۱)	مسائل ژئوپولیتیک
تحولات جنگ‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای(۲)، جنگ ترکیبی و جنگ‌های نیابتی(۳)،	تحولات نظامی و
آمادگی نیروهای مسلح در ابعاد مختلف(۴)، بودجه نظامی(۳)، توان و قدرت بازدارندگی نظامی(۲)	دفاعی

۲. روندها و رویدادهای سیاسی پیش‌بینی شده و پیامدهای آن در سیاست‌گذاری راهبردی

پیش‌بینی روندها، رویدادها و پیامدهای حاصل از آنها، در کنترل محیط امنیتی در سیستم‌های پیچیده و آشوبی بین‌المللی مؤثر است و از غافلگیری راهبردی جلوگیری می‌کند. شناخت و آگاهی از روندهای و رویدادهای محیطی، سیاست‌گذاران و مدیران را در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری راهبردی و چشم‌اندازسازی‌ها توانمندتر و واقع‌بین‌تر می‌سازد. «عدم تشخیص به موقع رویدادها و روندهای در حال پیدایش یا مغفول، موقعیت‌ها یا دشواری‌های بالقوه‌ای را که می‌تواند بر آینده‌ی یک ملت تأثیر بگذارد، بوجود می‌آورد» (منزوی و سرچه‌پیمان، ۱۳۸۶: ۹). سیاست‌گذاری راهبردی یکی از حوزه‌هایی است که همواره بایستی تحولات و رویدادهای محیط درونی و پیرامونی پیش‌بینی و رصد شود. مهمترین دغدغه یک واحد سیاسی در نظام بین‌الملل، چگونگی تأمین امنیت است. امنیت‌سازی، مستلزم برخورداری از قدرت و تدوین سیاست‌های عقلانی و مطلوب مبتنی بر شناخت واقعیات و روندها و رویدادهای در حال وقوع است. این شناخت با درک درست و منطقی از شرایط کشور، محیط منطقه‌ای و محیط بین‌الملل قابل تحصیل است. در این مرحله از پژوهش با رویکرد آسیب‌شناسانه و آینده‌پژوهانه و با توجه به عوامل سیاسی و نظرات صاحب‌شوندگان و همچنین خروجی پنل خبرگی، روندها و رویدادهای احتمالی سیاسی و تهدیدهای راهبردی پیش‌بینی گردیده و در جدول(۳) ارائه شده است.

تهدیدشناسی اثر روندها و رویدادهای سیاسی در سیاست‌گذاری راهبردی
 جدول ۳: روندها و رویدادهای سیاسی و تهدیدات در سیاست‌گذاری راهبردی
 (منبع: نظرات مصاحبه‌شوندگان و خروجی پنل خبرگی)

مقوله	روندشناسی آسیب‌شناسانه	رخداد احتمالی	تهدید راهبردی
اعتبار سیاسی	روند کاهش اعتبار سیاسی نشانه‌ها: رابطه‌مداری و بی-توجهی به تخصص و شایسته-سالاری، جناح‌گرایی، عدم شفافیت، کاهش روند پاسخگویی دولت	عدم تحقق خواسته‌ها و تقاضاهای مردم، ایجاد فساد سیاسی، دور زدن قانون، ناکارآمدی سیاست‌ها، ورود افراد ناشایست و نالایق به نظام سیاسی، بی‌اعتمادی مردم به دولت	تضعیف قدرت نرم سیاسی، کاهش مشروعیت سیاسی،
ساختار سیاسی	وجود ساختارهای موازی، گسترش ساختار بوروکراسی دولت	تداخل در وظایف، ناتوانی و عدم پاسخگویی به مطالبات، افزایش هزینه‌های دولت	ناکارآمدی ساختار
وحدت سیاسی	روند تقویت گسست‌های سیاسی و افزایش اختلافات سیاسی	ایجاد تقابل و تنش‌های سیاسی نشر توهین، دروغ و بی‌حرمتی‌ها	تضعیف وحدت ملی، افزایش بی‌اعتمادی در جامعه
مشارکت سیاسی	کاهش مشارکت سیاسی نشانه‌ها: کاهش مشارکت انتخاباتی مردم، عدم فعالیت مؤثر احزاب، سمن‌ها و جامعه مدنی،	عدم حمایت مردم، از بین رفتن نقش واسطه‌گری و کنترلی احزاب و سمن‌ها میان مردم و دولت، گرایش به محافظه‌کاری و عدم تغییر و اصلاح سیاست‌ها، تقویت رویکرد اقتدارگرایی،	تضعیف مشروعیت نظام سیاسی، خروجی ضعیف نظام سیاسی (عدم پاسخگویی مناسب)
دیپلماسی	عدم حل مسئله مذاکرات هسته-ای (برجام)	تداوم تحریم‌های اقتصادی، و تداوم برخی محدودیت‌های دیگر بین‌المللی در حوزه‌های مختلف	ایجاد چالش‌های اقتصادی و رفاهی در جامعه
رویکردهای سیاسی	تداوم حمایت جدی آمریکا و غرب از رژیم صهیونیستی، موضوع عادی‌سازی روابط اسرائیل با اعراب و کشورهای اسلامی، مقابله با گروه‌های مقاومت و تلاش برای حذف آنان، تقویت گسست‌های قومی	بی‌ثباتی و تداوم تنش و درگیری در منطقه	تهدید منافع ملی، تهدید امنیت ملی ایجاد نظم شکننده در منطقه (نظم بحرانی)

		و مذهبی در منطقه،	
تهدیدات اطلاعاتی - امنیتی	نفوذهای اطلاعاتی - امنیتی	تقویت همکاری اطلاعاتی - امنیتی کشورهای منطقه با آمریکا	ائتلاف - سازی
کاهش قدرت بازیگری و نفوذ ایران در منطقه	انزوای اقتصادی، سیاسی و ژئوپلیتیکی منطقه‌ای و بین‌المللی	تقویت ائتلاف‌سازی‌های موضوعی و موقت	
انزوای سیاسی و تهدید منافع ج.ا.ایران	کنار گذاشته شدن ج.ا.ایران از زنجیره ارزش‌ها و منافع اقتصادی، سیاسی و امنیتی منطقه‌ای و جهانی	جلوگیری از حضور ج.ا.ایران در شبکه‌های روابط منطقه‌ای و جهانی	
اجماع نظامی - امنیتی علیه ج.ا.ایران،	ایجاد ذهنیت منفی و بدبینی نسبت به ج.ا.ایران در منطقه	روند ایران‌هراسی روند تبلیغ ایران هسته‌ای	امنیتی سازی
افزایش تهدیدات بالقوه نظامی، ایجاد هزینه‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی برای ج.ا.ایران.	تقویت و توجیه حضور نظامی بیگانگان و ناتو در منطقه و حوزة خلیج فارس، افزایش خرید و فروش تسلیحات در منطقه، افزایش بودجه نظامی و روحیه میلیتاریسم در کشورهای منطقه.	تداوم جنگ و تنش در منطقه پیرامونی ج.ا.ایران به انحاء مختلف جنگ ترکیبی و نیابتی، جنگ مستقیم و...	تحولات نظامی
شاخه‌ای شدن نظم منطقه‌ای، امنیت‌زدایی	اقدامات تروریستی و ترور شخصیت‌های اثرگذار در منطقه، ایجاد تنش و آشوب در منطقه	گسترش تروریسم و گروه‌های تکفیری با تفکرات افراطی در محیط پیرامونی ج.ا.ایران	
هدر رفت سرمایه‌ها و ظرفیت‌های ملی در بحث ژئوپلیتیکی، انزوای ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران،	از دست رفتن فرصت‌های اقتصادی و سیاسی	عدم بهره‌برداری مؤثر از موقعیت ژئوپلیتیکی کشور به ویژه در خلیج فارس	مسائل ژئوپلیتیک
تهدید امنیت نظامی مرز - ها	ایجاد تنش‌ها و درگیری‌های مرزی	اختلافات مرزی و آبی با برخی کشورهای همسایه (آذربایجان، افغانستان، امارات)	

تهدیدات سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران

در کانون مباحث سیاست‌گذاری راهبردی، «بقای سیاسی، کاهش تهدید و افزایش امنیت، اصلی - ترین اهداف سیاست‌گذاری راهبردی محسوب می‌شوند» (مصطفی‌نژاد، ۱۴۰۲: ۷). تأمین این اهداف

مستلزم برخورداری از قدرت است. بر این مبنا می‌توان گفت یکی از موضوعات سیاست‌گذاری راهبردی، قدرت است. امروزه در نظام‌های دموکراسی، سیاست‌گذاری راهبردی در بُعد داخلی، معطوف به توزیع و کاربست قدرت در تحقق خواسته‌ها و مطالبات مردم است و رابطه مستقیمی با مشروعیت‌سازی و بقای نظام سیاسی دارد. «حکومت‌هایی که ساختار اداری پرتحرک، کارآزموده و پویایی دارند و دایره‌ی گردش اقدامات اداری آنها از کوتاهترین مسیر، با کم‌هزینه‌ترین و در کمترین زمان طی می‌شود، از شرایط مناسب و اعتبار سیاسی خوبی برای پیشبرد مقاصد ملی برخوردارند. بدون تردید در حکومت‌هایی که ساختار نامطلوب اداری آنها فاقد اثربخشی و کارایی است، اقدامات اداری آنها با رکود مواجه است. رشوه‌خواری، بی‌عدالتی، رانت‌خواری، رابطه‌بازی و فساد اداری در این جوامع تشدید می‌گردد و حکومت در برنامه‌ریزی‌های ملی و اجرای آن و در نتیجه برای تأمین مقاصد ملی با مشکلات جدی مواجه می‌شود. در صحنه روابط جهانی، هر کشوری از اعتبار سیاسی بیشتری برخوردار باشد، به همان اندازه از توانایی نفوذ بر رفتار دولت-های رقیب خود بهره‌مند می‌شود. اعتبار سیاسی دولت‌ها رابطه مستقیمی با تفاهم ملی، مقدرات و پویایی تشکلات اداری آنها دارد. عناصر کیفی مؤثر در ارزیابی بهره‌وری تشکلات اداری را مسائلی از قبیل نوع ساختار و سازمان اداری، تجربه، توانایی، صداقت و قابلیت‌های دولت‌مردان و تصمیم‌گیرندگان در تدوین سیاست‌های ملی، شایستگی مدیران اجرایی، درجه تخصص، وجدان-کاری، سطح دانش، انضباط، روحیه و انگیزه کارمندان در سطوح اجرایی، میزان علاقه‌مندی و درجه احساس مسئولیت آنها در برابر وظایف محوله تشکیل می‌دهد. از طرف دیگر، فساد اداری یکی از پدیده‌هایی است که به طور وسیع سبب نارضایتی عمومی شده و امنیت ملی را به خطر می‌اندازد (تهامی، ج ۱، ۱۳۸۴: ۲۳۵). بر این مبنا، اساساً در حوزه محیط درونی، تهدید امنیت ملی و ناپایداری نظام سیاسی متأثر از تضعیف مشروعیت سیاسی است که در نتیجه کاهش اعتبار سیاسی، ناکارآمدی ساختارهای سیاسی، عدم مشارکت سیاسی و تقویت گسست‌های سیاسی - اجتماعی و... روی می‌دهد. سیاست‌گذاری راهبردی بدون توجه به این موضوعات راه به جایی نخواهد برد.

با نگرش به روندشناسی سیاسی صورت گرفته، در حوزه داخلی تهدیداتی که سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهد، شامل؛ تضعیف قدرت نرم سیاسی، کاهش مشروعیت سیاسی، تضعیف وحدت ملی و افزایش بی‌اعتمادی در جامعه، ناکارآمدی ساختار و خروجی ضعیف نظام سیاسی (عدم پاسخگویی)، چالش‌های اقتصادی و رفاهی در جامعه است.

در بُعد خارجی، سیاست‌گذاری راهبردی معطوف به کاربست قدرت در جهت حفظ تمامیت ارضی، تأمین امنیت و منافع ملی در فرای مرزهاست. به عبارتی، موضوع سیاست‌گذاری راهبردی در عرصه بین‌المللی، دفاع از منافع ملی و امنیت‌سازی به پشتوانه قدرت ملی است. امروزه سیستم بین‌المللی به واسطه تحول در عرصه‌های گوناگون، با آشوبناکی و پیچیدگی‌های خاصی روبرو است. «در چنین سیستمی، تنها نظریه پیچیدگی و آشوب است که توان تحلیل آن را داراست. نظریه پیچیدگی و آشوب سامان و سازه سیستمی را در بر می‌گیرد که به دلیل تنوع در اجزای آن با اینکه به نظر می‌رسد نوعی بی‌نظمی بر آن حاکم است اما در بردارنده نظم مشخصی است. چنین سامانه سیستمی دارای الگوی رفتاری نامنظم، غیرخطی و غیرقابل پیش‌بینی می‌باشد» (قاسمی، ۱۳۹۲: ۱۹۷). در این سیستم، ضرورت سیاست‌گذاری راهبردی و اینکه چگونه می‌توان امنیت و منافع ملی را تأمین کرد، مورد تأکید است. این موضوع «از این جنبه اهمیت دارد که تمامی کشورها، در وضعیت و شرایط آناشیک زندگی می‌کنند. شرایط آناشیک به مفهوم آن است که هیچ‌گونه حاکمیت مرکزی و آمریت سازمان‌یافته‌ای در مناسبات کشورها وجود ندارد. در چنین شرایطی، بازیگران تلاش می‌کنند که به حداکثر منافع و مطلوبیت‌های راهبردی خود برسند (مصلی - نژاد، ۱۴۰۱: ۱۰۷). در فضای این محیط، به دلیل عدم تقارن قدرت، نوع و روش جنگ، تهدید به شدت متنوع بوده و طیفی گسترده و هم‌پوشان از تهدیدات سیاسی، اقتصادی و نظامی متعارف و نامتعارف و در نهایت هیبریدی را شامل می‌شود. مقابله با این تهدیدها ابزارهای راهبردی متنوعی را می‌طلبد (اسماعیلی‌فرزین، ۱۳۹۷: ۱۷۱). بر این مبنای، در محیط پیچیده و آشوبی بین‌المللی و در چارچوب معادله فرصت/تهدید، سیاست‌گذاری راهبردی اساساً ناظر بر اتخاذ تصمیم‌گیری راهبردی مبتنی بر کاهش تهدید و افزایش فرصت است و لذا در عرصه بین‌المللی، سیاست‌گذاری راهبردی موضوعی ظریف، حساس و حیاتی است. با توجه به داده‌های پژوهش (جدول ۲)، دیپلماسی، ساختار نظم و رویکردهای سیاسی حاکم بر نظام بین‌الملل، سیاست ائتلاف‌سازی، امنیتی‌سازی، تحولات نظامی و مسائل ژئوپلیتیک در زمره عوامل بنیادین تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران محسوب می‌شود که با نگرش به روندها و آسیب‌های استخراج شده در این حوزه، نشانه‌هایی از تهدید و چالش‌های امنیتی پیش‌بینی می‌گردد که شامل تهدیدات اطلاعاتی - امنیتی، تهدیدات بالقوه نظامی، کاهش قدرت بازیگری و نفوذ در منطقه، انزوای سیاسی و ژئوپلیتیکی، امنیتی‌سازی و اجماع نظامی - امنیتی علیه ج.ا.ایران، شاخه‌ای شدن نظم منطقه‌ای و

امنیت‌زدایی از منطقه، هدر رفت سرمایه‌ها و ظرفیت‌های ملی و در نهایت تهدید منافع و امنیت ملی است. «تعمیق و تأمل در وضعیت چالش‌زای کنونی جهان و منطقه، مؤید این حقیقت انکارناپذیر است که ج.ا.ایران باید با اتخاذ تدابیر راهبردی و مناسب در راستای حداکثرسازی قدرت و کسب قدرت برتر دفاعی در منطقه گام بردارد» (بوالحسنی، کیانی و کرمی‌دولت‌شاه، ۱۳۹۸: ۲۷۹).

۳- تحلیل ماتریس SWOT و راهبردها

در این مرحله، یافته‌های حاصل از تحلیل روند صورت گرفته، در قالب ماتریس SWOT، تنظیم و ارائه می‌گردد. ابتدا با توجه به داده‌های حاصل از روندها و رویدادهای سیاسی، نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌های محیط بیرونی اثرگذار بر سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران فهرست شده و سپس راهبردها بیان گردیده است. در احصاء راهبردها از نظرات مصاحبه‌شوندگان و پتل خبرگی نیز استفاده شده است.

شرایط حاکم بر محیط آشوبناک و پیچیده بین‌الملل، شرایطی مبتنی بر عدم اطمینان، ریسک و عدم قطعیت است. از این‌رو، نیروها، روندها و رخدادهایی در این محیط ظهور و بروز خواهد کرد که از کنترل دولت‌ها خارج بوده و سیاست‌گذاری راهبردی کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بر این مبنای، در این مرحله با توجه به ابعاد ماتریس SWOT و متناسب با وضعیت عدم اطمینان و شرایط ریسک و به منظور قدرت‌سازی و ایجاد موازنه قدرت، راهبردهای مناسب در چهار راهبرد تهاجمی، تدافعی، محافظه‌کارانه و رقابتی در سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران ارائه شده است (جدول ۴).

جدول ۴: ماتریس SWOT

<p>ضعف‌ها و آسیب‌ها:</p> <p>-----</p>	<p>قوت‌ها:</p> <ul style="list-style-type: none"> - فرهنگ غنی اسلامی - ایرانی - ظرفیت قانون اساسی ج.ا.ایران - قدرت و توان نظامی و دفاعی در ابعاد سخت‌افزاری و نرم‌افزاری - برخورداری از فناوری و توان هسته‌ای. - ظرفیت جامعه مدنی، احزاب، گروه‌های سیاسی و سمن‌ها. - وجود مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی متعدد در حوزه‌های مختلف. 	<p>ماتریس SWOT</p>
--	---	---------------------------

	<p>- وجود اساتید و نخبگان فکری، علمی و ابزاری در حوزه‌های مختلف.</p> <p>- ظرفیت زیرساخت‌های نرم‌افزاری و شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطی.</p> <p>- تاب‌آوری مردم و حمایت آنان از نظام به ویژه در شرایط حساس.</p> <p>- ظرفیت دانش و تخصص زنان جامعه</p> <p>- تجربه، دانش و تخصص کسب شده در ۴۴ سال گذشته</p>	
<p>راهبرد محافظه‌کاری:</p> <p>- پرهیز از ورود به تنش‌های سیاسی - نظامی میان قدرت‌های جهانی و پیگیری منافع ملی.</p> <p>- سیاست حفظ و توسعه روابط خارجی با کشورهای همسایه و حوزه خلیج فارس .</p> <p>- استفاده از ظرفیت دیپلماسی و سیاست مدارا و سعه‌صدر در برخورد با حق‌آبه‌های مرزی.</p> <p>- روزآمدسازی قوانین و سیاست‌های راهبردی با توجه به تحولات و نیازمندی‌های روز.</p> <p>- حفظ وحدت و همبستگی ملی در کلیه مناسبات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی.</p> <p>- تجربه‌نگاری و مدیریت دانش مبتنی بر تعامل و ارتباط دولت‌ها با کارگزاران و مدیران دولت قبلی.</p> <p>- نیازسنجی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌ها و اقدام در چارچوب قانون.</p> <p>- بهره‌برداری از ظرفیت سازمان‌ها و مقررات‌های بین‌المللی در موضوعات مختلف سیاسی، اقتصادی، زیست محیطی و نظامی در جهت احقاق حقوق خود.</p> <p>- حفظ ساختارهای موجود با تأکید</p>	<p>راهبرد تهاجمی:</p> <p>- ارتقاء کمی و کیفی قدرت نظامی در بعد سخت‌افزاری و نرم‌افزاری (قدرت پهلپادی، موشکی، قدرت ماهواره‌های و فضایی، تولید سلاح‌های پیشرفته و هوشمند، قدرت سایبری، بودجه نظامی و...)</p> <p>- کنش‌گری مخاطره‌ای و مبتنی ریسک همچون کنش‌گری دریایی و حضور فعال در آب‌های آزاد، پاسخ قاطع به تهدیدکنندگان امنیت و منافع ملی .</p> <p>- حمایت نظامی و مستشاری از جریان مقاومت و گروه‌های همسو با ج.ا.ایران.</p> <p>- توجه مضاعف به سیاست‌گذاری فناوری هسته‌ای،</p> <p>- تقویت نفوذهای اطلاعاتی، سیاسی و فرهنگی در سازمان‌ها، گروه‌ها و جریان‌های سیاسی - اجتماعی منطقه‌ای و بین‌المللی.</p> <p>- استفاده مؤثر از ظرفیت اینترنت و فضای مجاز در جهت نشر فرهنگ غنی ایرانی - اسلامی.</p> <p>- آینده‌پژوهی در تدوین سیاست‌های راهبردی.</p> <p>- حضور فعالانه و مؤثر با رویکرد اعتمادسازی در سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی</p> <p>- ارتقای سطح هوشمندی سازمانی در راستای حفظ و ارتقای امنیت پایدار و عزت و</p>	<p>فرصت‌ها:</p> <p>- ظرفیت دیپلماسی سیاسی و دفاعی به‌ویژه با کشورهای اسلامی و همسو.</p> <p>- ظرفیت موقعیت ژئوپولیتیکی کشور.</p> <p>- افزایش کنش‌گری دریایی و حضور در دریاهای دور دست و انتقال پیام صلح و دوستی به کشورهای جهان.</p> <p>- ظرفیت قدرت نرم ج.ا.ایران در ابعاد مختلف.</p> <p>- ظرفیت حضور در سازمان‌های منطقه‌ای و جهانی همچون، کنفرانس اسلامی، عدم تعهد، شانگهای و بریکس.</p> <p>- قوانین و مقررات بین‌المللی</p> <p>- ظرفیت اینترنت بین‌المللی و شبکه‌های مجازی برای ارتباطات اجتماعی بین‌المللی و دیپلماسی عمومی و مقابله با جنگ فرهنگی و جنگ روانی و</p>

<p>بر روزآمدسازی و بازنگری در مأموریت‌ها و وظایف.</p>	<p>اقتدار ملی و منطقه‌ای با تأکید بر قدرت مردمی با محوریت فناوری‌های نرم و سخت؛</p>	<p>نرم. - ظرفیت گروه‌های مقاومت در منطقه.</p>
<p>راهبرد تدافعی:</p> <p>- تداوم رویکرد مقاومت و ایستادگی در برابر زیاده‌خواهی‌ها و فشارهای قدرت‌های بین‌المللی.</p> <p>- راهبرد مقابله با جنگ‌های شناختی، ترکیبی و نیابتی در چارچوب فرهنگ غنی ایرانی - اسلامی.</p> <p>- تقویت مدیریت بحران و جلوگیری از بحران.</p> <p>- تلاش برای جلوگیری از ائتلاف‌های نظامی - امنیتی در منطقه و جهان علیه ج.ا.ایران.</p> <p>- سیاست خنثی‌سازی امنیتی‌سازی و ذهنیت‌زدایی منفی از طریق حضور فعال افراد، نهادها و سازمان‌های غیردولتی در عرصه بین‌المللی، اقدامات بشر دوستانه، عمل به تعهدات بین‌المللی، بی‌طرفی در مناقشات و تنش‌های بین‌المللی، ایجاد محتوای غنی مبتنی بر ارزش‌ها و فرهنگ غنی ایرانی - اسلامی در بستر فضای مجازی، و...</p> <p>- ارتقاء سطح آمادگی و دفاعی نیروهای مسلح.</p> <p>- سیاست مصونیت‌سازی فرهنگی و اعتقادی از طریق مدیریت صحیح و متمرکز فرهنگی.</p> <p>- استفاده از ظرفیت سازمان‌ها و مقررات بین‌المللی در راستای کاهش تهدیدات نظامی و جنگ.</p> <p>- راهبرد مقابله با نفوذهای</p>	<p>راهبرد رقابتی:</p> <p>- بهره‌برداری بهینه از ظرفیت دیپلماسی اثربخش و حل مسئله برجام و برداشتن تحریم‌های اقتصادی.</p> <p>- بهره‌برداری بهینه از ظرفیت دیپلماسی دفاعی در راستای توسعه روابط و همکاری دفاعی - امنیتی با کشورهای دوست، همسایه و اسلامی.</p> <p>- فعال‌سازی و شبکه‌سازی اتاق‌های فکر با بهره‌گیری از ظرفیت اساتید، صاحب‌نظران و نخبگان عالمه و عاقله در جهت کشف راه-حل‌های برون‌رفت از مسائل موجود و تقویت نظام تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری.</p> <p>- پرهیز از رویکردهای افراطی، سلیقه‌ای و گسست‌زا در سیاست‌های راهبردی داخلی</p> <p>- کاربست مدیریت دانش و درس‌آموزی از تجارب سیاسی و سیاستی موفق و ناموفق در سیاست‌گذاری‌های راهبردی.</p> <p>- سیاست بازسازی و حذف ساختارهای سیاسی ناکارآمد و موازی.</p> <p>- تقویت تاب‌آوری، مصونیت‌سازی و اعتبار سیاسی نظام سیاسی از طریق قانون‌گرایی، شایسته‌سالاری، تخصص‌گرایی، عدالت محوری، پیگیری منافع ملی، پاسخگویی و ارج نهادن به روحیه مطالبه‌گری و کنش‌گری سیاسی جامعه و...</p> <p>- پیگیری و تقویت سیاست اعتمادسازی در روابط با کشورهای همسایه و منطقه.</p> <p>- استفاده از ظرفیت قانون اساسی و ایجاد فضای باز سیاسی برای حضور فعال جامعه مدنی، احزاب، سمن‌ها و گروه‌های سیاسی.</p> <p>- عضویت فعال در پیمان‌ها و ائتلاف‌های</p>	<p>تهیدها:</p> <p>- تداوم تحریم‌های اقتصادی.</p> <p>- تهدید نرم و جنگ شناختی.</p> <p>- گسترش تروریسم و بیوتروریسم و روحیه تکفیری و سلفی‌گری در محیط پیرامونی ج.ا.ایران.</p> <p>- انزوای ج.ا.ایران از ترتیبات و مناسبات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای</p> <p>- ائتلاف‌سازی‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای علیه ج.ا.ایران</p> <p>- قطع و یا کاهش ورودی حق‌آبه‌ها مرزی به داخل کشور</p> <p>- تداوم عدم حل مسئله‌ی هسته‌ای و برجام</p> <p>- عادی شدن روابط اسرائیل با کشورهای حوزه خلیج فارس و حمایت آمریکا از اسرائیل.</p> <p>- تهدیدات امنیت نظامی مرزی</p> <p>- تقویت و گسترش حضور نظامی بیگانگان و ناتو در منطقه و محیط پیرامونی ج.ا.ایران.</p> <p>- افزایش خرید و فروش تسلیحات در منطقه،</p>

<p>اطلاعاتی - امنیتی و اقدامات تروریستی و خرابکارانه از طریق روزآمدسازی و بازنگری در سیاست- های اطلاعاتی - امنیتی.</p> <p>- ارتقاء و تقویت سامانه‌های اطلاعاتی، راداری و پدافندی،</p> <p>- تدوین سیاست‌های حفظ و جلوگیری از مهاجرت نخبگان علمی به خارج از کشور و حمایت از آنان.</p> <p>- راهبرد دفاعی مبتنی بر همگرایی، مشارکت و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و تحقق امنیت جمعی.</p> <p>- پیگیری راهبرد کنترل تسلیحات و خلع سلاح بین‌المللی و امنیت- سازی.</p>	<p>سیاسی، نظامی و دفاعی منطقه‌ای و بین- المللی.</p> <p>- عقلانیت و محاسبات منطقی مبتنی بر واقعیت و تحلیل درست هزینه - فایده در تدوین سیاست‌های خارجی.</p> <p>- اصلاح و تغییر فرآیندها و چابکی و چالاکی در ساختارهای دولتی با رویکرد تحولی در ابعاد مختلف.</p> <p>- ایجاد بستر مناسب برای ایفای نقش بیشتر زنان در مدیریت جامعه و توسعه پایدار کشور با تأکید تدوین سیاست حفظ تقویت نهاد خانواده.</p> <p>- تلاش برای جلوگیری از عادی شدن روابط اسرائیل با اعراب و کشورهای همسایه</p> <p>- تلاش برای اجماع‌سازی بین‌المللی علیه تروریسم، بیوتروریسم و سلاح‌های هسته‌ای و غیرمتعارف در سطح بین‌المللی.</p>	<p>- تقویت رویکرد امنیتی- سازی علیه ج.ا.ایران</p> <p>- تدوام جنگ و تنش در منطقه پیرامونی ج.ا.ایران</p> <p>به انحاء مختلف جنگ ترکیبی و نیابتی، جنگ مستقیم و...</p>
--	---	---

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه‌گیری

جمهوری اسلامی ایران برای موفقیت در سیاست‌گذاری راهبردی و گذار از چالش‌ها و تهدیدهای محیط آنا‌رشی و پیچیده بین‌المللی، نیازمند شناخت درست و واقعی از محیط درونی و بیرونی خود در ابعاد مختلف است. بی‌تردید عرصه سیاسی و تحولات و رویدادهای در حال ظهور و بروز در این حوزه، در پیروزی و شکست سیاست‌های راهبردی اثرگذارند. به عبارتی، سیاست‌گذاری راهبردی از روندها و رویدادهای سیاسی تأثیرپذیری بالایی دارد. شناسایی این روندها و رویدادها، به تدوین بهتر سیاست‌ها و جلوگیری از غافلگیری راهبردی کمک می‌کند. به همین خاطر، ضرورت اتخاذ سیاست راهبردی درست، ایجاب می‌کند که شناخت درست و جامعی روندها و رویدادهای به عمل آید و بر مبنای آن، تهدیدها و آسیب‌ها احصاء و متناسب با ظرفیت‌ها و توانمندی‌های موجود، تدابیر و سیاست مناسب اتخاذ نمود.

در این پژوهش، براساس رویکرد آسیب‌شناسانه صورت گرفته، روندهای سیاسی احصاء شده که در حوزه داخلی و خارجی در حال ظهور و بروز است شامل؛ روند کاهش اعتبار سیاسی، تقویت وجود ساختارهای موازی و گسترش ساختار بوروکراسی دولت، روند تقویت گسست‌های سیاسی

و افزایش اختلافات سیاسی، کاهش مشارکت سیاسی، تداوم حمایت جدی آمریکا و غرب از رژیم صهیونیستی، موضوع عادی‌سازی روابط اسرائیل با اعراب و کشورهای اسلامی، مقابله با گروه‌های مقاومت و تلاش برای حذف آنان، تقویت گسست‌های قومی و مذهبی در منطقه، ائتلاف‌سازی، امنیتی‌سازی منطقه و تقویت تحولات نظامی است.

روندهای مورد اشاره، رویدادهایی را در حوزه داخلی و خارجی به دنبال دارد که در حوزه داخلی شامل، عدم تحقق خواسته‌ها و تقاضاهای مردم، ایجاد فساد سیاسی، دور زدن قانون، ناکارآمدی سیاست‌ها، ورود افراد ناشایست و نالایق به نظام سیاسی، بی‌اعتمادی مردم به دولت، تداخل در وظایف و... است. در حوزه خارجی شامل، کنار گذاشته شدن ج.ا.ایران از زنجیره ارزش‌ها و منافع اقتصادی، سیاسی و امنیتی منطقه‌ای و جهانی، ایجاد ذهنیت منفی و بدبینی نسبت به ج.ا.ایران در منطقه، تقویت و توجیه حضور نظامی بیگانگان و ناتو در منطقه و حوزه خلیج فارس، افزایش خرید و فروش تسلیحات در منطقه، افزایش بودجه نظامی و روحیه میلیتاریسم در کشورهای منطقه، اقدامات تروریستی و ترور شخصیت‌های اثرگذار در منطقه، ایجاد تنش و آشوب در منطقه، ایجاد تنش‌ها و درگیری‌های مرزی و... می‌باشد (به جدول شماره ۳ مراجعه گردد).

روندهای و رویدادهای سیاسی در زمره عوامل زمینه‌ای می‌باشند که در پیوند تنگنگی با سیاست‌گذاری راهبردی هستند. روندها و رویدادهای مثبت سیاسی به اثربخشی سیاست‌گذاری راهبردی می‌انجامد و بالعکس، روندها و رویدادهای منفی سیاسی به ناکارآمدی سیاست‌گذاری راهبردی انجامیده و مولد تهدید هستند. از این‌رو، با نگرش به روندشناسی و تهدیدشناسی سیاسی صورت گرفته، در حوزه داخلی، تهدیداتی که سیاست‌گذاری راهبردی ج.ا.ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهد، شامل؛ تضعیف قدرت نرم سیاسی، کاهش مشروعیت سیاسی، تضعیف وحدت ملی و افزایش بی‌اعتمادی در جامعه، ناکارآمدی ساختار و خروجی ضعیف نظام سیاسی (عدم پاسخگویی)، چالش‌های اقتصادی و رفاهی در جامعه است. در حوزه خارجی، تهدیدات شامل؛ تهدیدات اطلاعاتی - امنیتی، تهدیدات بالقوه نظامی، کاهش قدرت بازیگری و نفوذ در منطقه، انزوای سیاسی و ژئوپلیتیکی، امنیتی‌سازی و اجماع نظامی - امنیتی علیه ج.ا.ایران، شاخه‌ای شدن نظم منطقه‌ای و امنیت‌زدایی از منطقه، هدر رفت سرمایه‌ها و ظرفیت‌های ملی و در نهایت تهدید منافع و امنیت ملی است.

گذار از تهدیدها و چالش‌های امنیتی ذکر شده در سیاست‌گذاری راهبردی، در محیط درونی نیازمند توزیع و اعمال قدرت در جهت تحقق خواسته‌ها، مطالبات و حقوق مردم است و در عرصه بین‌المللی، نیازمند قدرت‌سازی و حداکثرسازی آن و ایجاد موازنه قدرت در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی است که راهبردهای قدرت‌سازی در قالب راهبرد تهاجمی، محافظه‌کارانه، رقابتی و تدافعی در جدول ۴ بیان گردیده است.

به‌طور کلی، سیاست‌گذاری راهبردی معطوف به سازوکارهایی است که زمینه را برای مقابله با تهدیدات و تأمین منافع ملی فراهم می‌کند. از این‌رو، در جهان پیچیده، نامشخص و پیش‌بینی‌ناپذیر امروزی، یکی از کارکردهای سیاست‌گذاری راهبردی امنیت‌سازی و تأمین منافع ملی است. در این راستا، گام اول در سیاست‌گذاری راهبردی، مستلزم شناخت واقعیت‌های محیط پیرامونی و روندها و رویدادهای درونی است که سیاست‌گذاران را به درک درستی از پدیده‌ها و کنش‌های رفتاری در عرصه داخلی و محیط بین‌المللی رهنمود می‌سازد و سازوکارهای اعمال قدرت را در جهت تأمین منافع ملی و امنیت به دست می‌دهد. افزون براین، از غافلگیری راهبردی جلوگیری می‌کند.

ب- پیشنهادها

- با توجه به یافته‌های پژوهش پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:
- کاربری راهبردهای ارائه شده در سیاست‌گذاری راهبردی.
- حداکثرسازی قدرت ملی در ابعاد مختلف در راستای منافع ملی و امنیت‌سازی.
- استفاده از ظرفیت نخبگان علمی، فکری و ابزاری در سیاست‌گذاری راهبردی.
- درس‌آموزی از سیاست‌های موفق و ناموفق و تجارب ۴۴ ساله انقلاب اسلامی در تدوین و اجرای سیاست‌های راهبردی.
- بهره‌برداری بهینه از ظرفیت قانون اساسی ج.ا.ایران به ویژه در موضوع حقوق و منافع مردم.
- روندشناسی و تهدیدشناسی مستمر محیط درونی و پیرامونی ج.ا.ایران

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- اسماعیلی فرزین، ایرج (۱۳۹۷)، بازدارندگی در سیستم‌های پیچیده و آشوبی؛ مدلی برای ایران، تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی (ع)، چاپ اول.
- ازغندی، سیدعلیرضا (۱۳۸۴)، جنگ و صلح: بررسی مسائل راهبردی و نظامی، تهران: نشر سمت، چاپ اول.
- ازغندی، سیدعلیرضا و روشندل، جلیل (۱۳۸۴)، مسائل نظامی و راهبردی معاصر، تهران: سمت، چاپ ۶.
- بوالحسنی، خسرو و کیانی، سورنا و کرمی‌دولت‌شاه، بهروز (۱۳۹۹)، راهبردهای کسب قدرت برتر اقتصاد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در منطقه جنوب غرب آسیا، مطالعات دفاعی راهبردی، شماره ۷۹.
- تهامی، سید مجتبی، (۱۳۸۴)، امنیت ملی، داکترین سیاست‌های دفاعی و امنیتی، جلد اول و دوم، تهران: سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، چاپ اول.
- حسن زاده، محمد و سازمند، بهاره. (۱۴۰۱). الگوی مشروعیت سیاسی و شکل‌گیری امنیت دفاعی مردمی در جمهوری اسلامی ایران. مجله سیاست دفاعی. شماره (۱۱۸) ۳۱.
- خدادحسینی، سید حمید و عزیزی شهریار، (۱۳۹۴)، مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی (رویکردی جامع)، تهران: انتشارات صفار، چاپ ۳.
- صفوی، سیدیحیی و کمالی، محمدرضا و الهامی، امیرحسین و غلامعلیان، علیرضا (۱۴۰۲)، واکاوی ظرفیت‌های پیش برنده‌ی موجود در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا (قوت‌ها و فرصت‌ها)، مطالعات دفاعی راهبردی، شماره ۹۵.
- کالینز، جان.ام (۱۳۸۸)، راهبرد بزرگ (اصول و رویه‌ها)، ترجمه: کوروش بایندور، تهران: انتشارات وزارت خارجه، چاپ ۵.
- کاظمی، علی اصغر، (۱۳۹۳)، روابط بین‌الملل در تئوری و عمل، تهران: نشر قومس، چاپ ۶.
- کاظمی، علی اصغر، (۱۳۸۱)، پایان سیاست و واپسین اسطوره (نظم بحرانی در دوران مابعد سیاسی قرن ۲۱)، تهران: نشر قومس، چاپ ۱.
- غرایق‌زند، داود، (۱۳۸۹)، درآمدی بر سیاست‌گذاری امنیت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ ۱.
- قاسمی، فرهاد، (۱۳۹۲)، نظریه‌های روابط بین‌الملل: بنیان‌های نظری نظم و رژیم‌های بین‌المللی، تهران: نشر میزان، چاپ ۱.
- قوام، عبدالعلی، (۱۳۸۶)، اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت، چاپ ۱۳.

- مصلی نژاد، عباس، (۱۴۰۲)، سیاست‌گذاری راهبردی: رهیافت‌ها و عناصر تشکیل‌دهنده، تهران: دانشگاه تهران، چاپ ۴.
- مصلی نژاد، عباس، (۱۴۰۱)، سیاست‌گذاری راهبردی در تئوری و عمل، تهران: دانشگاه تهران، چاپ ۴.
- منزوی، مسعود و سرجه‌پیما، علی‌آقا، (۱۳۸۶)، محیط‌شناسی راهبردی براساس روش تحلیل روند و مدل STEEPV، ماهنامه نگرش راهبردی، شماره ۸۵ و ۸۶ دی و آذرماه.
- ولی‌پور زرومی، سیدحسین، (۱۳۸۳)، گفتمان‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.

الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از راه دور در صحنه نبرد دریایی

علیرضا سعادت راد^۱، علیرضا راه چمنی^۲، علی اصغر بیک بیلندی^۳، یوسف قربانی^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۱۳

چکیده

سامانه‌های جنگی آینده که بازوی تهاجمی ارتش‌ها در دهه‌های آتی خواهند بود، شبکه‌هایی متشکل از سامانه‌های سرنشین دار و بدون سرنشین است که در یک شبکه ارتباطی دیجیتالی به هم گره خورده‌اند، این سامانه‌ها تهیه اطلاعات جاسوسی و بخش عمده‌ای از جنگ را برعهده خواهند داشت. . با تغییر ماهیت جنگ‌ها، ارتش‌های پیشرفته بیش از سه دهه است که با تغییرات اساسی در سازمان رزم خود و بهره برداری از فناوری‌های جدید از قابلیت‌های تجهیزات بدون سرنشین بویژه پهپادها برای انجام بسیاری از وظایف و تکمیل ماموریت‌های خود استفاده می‌نمایند. بدیهی است صحنه نبرد دریایی نمی‌تواند و نباید از اهمیت برخوردار از الگویی مدون برای نحوه کاربرد آن‌ها غافل شود. بنابراین هدف از انجام این تحقیق طراحی الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور در صحنه نبرد دریایی است. پژوهش حاضر از لحاظ هدف از نوع تحقیقات توسعه‌ای کاربردی و از نظر روش جزء تحقیقات اکتشافی است. جامعه آماری کلی تحقیق، ۷۰ نفر به صورت چک‌لیستی برآورد شده است، بنابراین حجم نمونه بر جامعه آماری منطبق و تمام شمار می‌باشد. با احصاء ابعاد، مؤلفه‌ها و آیتم‌های به‌کارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور در صحنه نبرد دریایی با مطالعه اکتشافی و تفکر دقیق و مستمر در مبانی نظری و ادبیات تحقیق و مصاحبه با خبرگان، و ارزیابی آن‌ها از منظر معیارهای پنجگانه (اعتبار، روایی، عینیت، حساسیت و عمومیت) و ترکیب و اصلاح عوامل مؤثر الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور در عملیات دریایی تدوین گردید.

واژگان کلیدی: الگوی بکارگیری، وسایل هدایت‌پذیر از دور، وسایل بدون سرنشین، صحنه نبرد دریایی

^۱ - استادیار گروه علوم دفاعی راهبردی دانشکده دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ - دانشجوی دکتری تخصصی مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)

maijer60@gmail.com: تلفن: ۰۹۹۰۸۳۶۹۷۶۹

^۳ - دانشیار گروه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، دانشکده دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی

^۴ - دانشجوی دکتری دانشگاه عالی جنگ

مقدمه

امروزه با توجه به پیشرفت فناوری و پیدایش فناوری‌های پیشرفته و هوشمند، تمامی صنایع در راه استفاده و بهره‌برداری از این فناوری‌ها و هوشمندسازی و بهینه‌سازی سیستم‌های خود قدم برداشته‌اند. علم رباتیک به عنوان یکی از زمینه‌های مطرح و کاربردی در عصر فناوری شناخته می‌شود چراکه با استفاده از ربات‌ها در کنار نیروهای انسانی می‌توان علاوه بر کاهش خطا، کیفیت و راندمان کار را افزایش داد. صنایع نظامی نیز به عنوان یکی از مهمترین ارکان موجود در هر کشور از این قاعده مستثنی نبوده و برای بهبود عملکرد خود به این تحولات نیازمند است. (Anderson, 2023: 45)

اولین استفاده از فناوری‌های هوشمند در حوزه نظامی به جنگ جهانی اول برمی‌گردد. در این جنگ بمب‌های کنترل از راه دور ساخته و استفاده شد که به دلیل برخی مشکلات فنی عملکرد مناسبی نداشتند. در چشم‌انداز همیشه در حال تکامل جنگ‌های مدرن، فناوری به عنوان یک نیروی تسلیم‌ناپذیر ایستاده است که پویایی درگیری را تغییر می‌دهد و استراتژی‌های بکار رفته در میدان جنگ را بازتعریف می‌کند. در خط مقدم این انقلاب فناوری، وسایل نقلیه بدون سرنشین، مجموعه‌ای متنوع و پیچیده از ماشین‌ها قرار دارند که برای حرکت در زمین‌های پیچیده عملیات نظامی با دقت و کارایی بی‌سابقه طراحی شده‌اند. وسایل نقلیه بدون سرنشین، اصطلاحی که طیفی از دسته‌بندی‌ها را در بر می‌گیرد مانند وسایل نقلیه کنترل از راه دور، وسایل نقلیه زمینی بدون سرنشین، وسایل نقلیه هوایی بدون سرنشین، پهپادهای میناتوری، کشتی‌های بدون سرنشین فضایی خودگردان، وسایل نقلیه سطحی بدون سرنشین و وسایل نقلیه زیر آب بدون سرنشین، نشان‌دهنده لبه فناوری نظامی هستند. این نهادهای مکانیکی، بدون خدمه انسانی، با دقت مهندسی شده‌اند تا وظایف بی‌شماری را انجام دهند، از نظارت و شناسایی گرفته تا عملیات‌های رزمی و پشتیبانی لجستیکی. نمونه‌ای از عملیات متنوع پهپادها شامل مواردی مطابق سناریوی زیر است: "یک زیردریایی اژدر مانند، در آبهای ساحلی پرسه می‌زند، مین‌ها را شکار می‌کند. اطلاعات لازم را جمع‌آوری می‌کند و کشتی‌های دشمن را می‌کوبد. (Bae¹, 2023: 43-46)

¹ - Inyeong Bae

ارتش‌های پیشرفته بیش از سه دهه است که با تغییرات اساسی در سازمان رزم خود و بهره‌برداری از فناوری‌های جدید از قابلیت‌های تجهیزات بدون سرنشین بویژه پهپادها برای انجام بسیاری از وظایف و تکمیل مأموریت‌های خود استفاده می‌نمایند.

در عملیات نظامی مدرن، استفاده گسترده و یکپارچه از تمامی حوزه‌های عملیاتی از جمله کنترل، فرماندهی، ارتباطات، رایانه، اطلاعات، رهگیری، شناسایی، و سایبری بسیار حیاتی است. این عوامل توانمندساز نقش تعیین‌کننده‌ای در پیروزی یا شکست در نبردها ایفا می‌کنند. در جنگ‌های اخیر، نقش خودروهای بدون سرنشین و پهپادها به‌طور قابل‌توجهی افزایش یافته و ارتش‌های پیشرفته جهان به‌طور گسترده از این تجهیزات در مأموریت‌هایی مانند جمع‌آوری اطلاعات، شناسایی قبل و حین عملیات، محاصره، جستجو و تخریب، امنیت دریایی، پشتیبانی، جنگ الکترونیک، مبارزه با قاچاق مواد مخدر، نظارت بر ایست‌های بازرسی و گشت نیروها، و هدف‌گیری نیروهای دشمن استفاده می‌کنند. (smith, 2019: 145)

بدیهی است صحنه نبرد دریایی نمی‌تواند و نباید از اهمیت برخوردار از الگویی بدون برای نحوه کاربرد آن‌ها غافل شود چرا که با ازدیاد و گسترش نسل‌های مختلف این تجهیزات و مأموریت‌ها و همچنین شیوه‌های متنوع تاکتیک‌های به‌کارگیری آنها نیاز به این‌الگو به‌منظور هماهنگی و ایجاد ادبیات مشترک بین نیروها ضرورت دارد، بنابراین هدف از انجام این تحقیق طراحی الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور در صحنه نبرد دریایی است.

اهمیت به‌کارگیری وسایل نظامی بدون سرنشین در عملیات نظامی را نمی‌توان اغراق کرد، زیرا این ماشین‌های پیشرفته انقلابی در شیوه انجام طیف گسترده‌ای از وظایف نیروهای مسلح در میدان نبرد ایجاد می‌کنند. اهمیت آن‌ها در حوزه‌های مختلف گسترده می‌شود و به افزایش کارایی، کاهش خطر برای پرسنل انسانی و توانایی مقابله با چالش‌های معاصر در جنگ‌های پیشرفته کمک می‌کند. بدون تردید پیشرفت‌های سریع و تحولات پرشتاب آینده، فضایی نامطمئن و سرشار از فرصت و تهدید را پیش روی نیروهای مسلح قرار خواهد داد. بنابراین اولین گام در جهت آمادگی دفاعی و حفظ اقتدار نظامی برای برخورد با حوادث و جنگ‌های احتمالی آینده، درک صحیح از میزان تهدیدات علیه کشور، رصد فناوری‌ها، توانمندی‌ها و تجهیزات در اختیار آنها و سپس فهم نحوه نگرش دشمنان به جنگ‌های احتمالی آینده است. بنابراین تلاش در راستای تبیین مفهوم جنگ‌های آینده و مشخصات آن و آشنایی با تجهیزات نوین، روشها و نحوه‌ی بکارگیری و موارد استفاده از آن‌ها در این جنگ‌ها یک نیاز مبرم پژوهشی و تحقیقاتی است. به همین منظور در این

پژوهش برای بکارگیری وسایل بدون سرنشین در صحنه نبرد دریایی، الگویی تولید می‌شود که جنبه‌های اصلی بکارگیری وسایل هدایت پذیر از دور را همراه با شاخص‌های بکارگیری آن در مولفه‌های مختلف نبرد تعیین کند تا معیار بکارگیری وسایل هدایت پذیر از راه دور در عملیات- های دریایی روشن شود. بنابراین هدف از این پژوهش «ارائه الگوی بکارگیری وسایل هدایت- پذیر از دور در صحنه نبرد دریایی که متناظر با این هدف سوال تحقیق طراحی شده است»

مبانی نظری

پیشینه شناسی:

فرهاد رحمانی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان شناور سطحی بدون سرنشین هوشمند پر سرعت مجهز به کنترل کننده تطبیقی به بررسی ویژگی و کاربرد های شناورهای سطحی و بررسی ساختار و اجزای شناور های ساخته شده پرداخته است. نتایج تحقیق وی نشان داد روابط، اشکال و نمودارهای قسمت های مختلف شناورهای یاد شده به طور کامل مورد مطالعه قرار می گیرد. برای کاهش زمان تولید، خطا، هزینه‌ها و بهینه‌تر شدن نمونه‌ها قسمت های مکانیکی شناور را در نرم افزار کتیا طراحی و شبیه سازی نمودند. در این مرحله همچنین به مدل سازی و بررسی نیرو های وارد بر سیستم نیز پرداختند. در فصل سوم دو کنترل کننده ^۱PID و وفقی را بروی شناور پیاده سازی نموده و عملکرد آن‌ها را در حضور عامل اغتشاش باد از دو دیدگاه خطای انحراف سمت و میانگین تغییرات نیروی پسا با یکدیگر مقایسه نمودند. با تحلیل اطلاعات تجربی به دست آمده از آزمون ها و جمع بندی آن‌ها گزارشی از عملکرد این دو کنترل کننده ارائه داده و در ادامه به معرفی شناور سطحی ساخته شده با قابلیت پرواز بروی سطح آب پرداختند.

فرهاد کیانی فلاورجانی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان بررسی قابلیت هواپیمای بدون سرنشین در جست و جو و امداد و نجات دریایی به بررسی قابلیت‌ها توانمندی‌ها و الزامات پرنده‌های بدون سرنشین در طی عملیات امداد و نجات دریایی پرداخته است. نتایج تحقیق وی نشان داد توانمندی پرنده های بدون سرنشین در مأموریت های امداد و نجات دریایی بیان شده و استفاده از قابلیت های پرنده های بدون سرنشین امکان رصد و شناسایی و برآورد میزان خسارات در بحران‌ها به مدیریت ارائه می‌نماید از همه مهمتر بهره گیری از قابلیت های پرنده‌های بدون سرنشین می‌تواند به عنوان بازوی توانمند کمک رسانان و نیروهای امدادی در بحران‌ها نقش موثری ایفاء نمایند.

^۱- Proportional Integral Derivative

محمد صالح آبادی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان امکان‌سنجی بکارگیری انواع پرنده‌های بدون سرنشین در صحنه نبرد آینده به بررسی مزایا و معایب، امکان‌سنجی و نحوه بکارگیری انواع پرنده‌های بدون سرنشین در نبردهای آینده پرداخته است. نتایج تحقیق وی نشان داد بخش عمده جنگ‌های آینده از انسان محوری به سمت تجهیزات محوری و به ویژه تجهیزات هوایی مهم و حیاتی پیش خواهد رفت. جنگ در آینده از نظر تجهیزات، روش جنگیدن و راه و رسم به کار بردن نیروهای مسلح برای رسیدن به اهداف مورد نظر نیز نسبت به گذشته تغییر خواهد کرد؛ یکی از این تجهیزات پرنده‌های بدون سرنشین هستند که توانسته‌اند قابلیت‌های بالقوه خود را به فعل تبدیل نمایند و توانمندی‌های خود را به رخ بکشند. به کارگیری پرنده‌های بدون سرنشین خصوصاً ریزپرنده‌ها در جنگ‌های آینده زمینه‌ساز اقتدار هر چه بیشتر نیروهای درگیر خواهد بود. ریزپرنده‌ها برترین سامانه‌ای خواهند بود که در خدمت نیروهای مسلح کشور ایران قرار می‌گیرد؛ همچنین یکی از سناریوهای ج.ا.ایران در جنگ‌های آینده، جمع‌آوری اطلاعات، زدن اهداف متحرک در زمان تک‌دشمن با استفاده از ریزپرنده‌ها است؛ زیرا با به کارگیری آسان و کمترین هزینه و تلفات جانی، می‌توانند اطلاعات با ارزشی را در حداقل زمان ممکن از مناطق عملیاتی به دست آورند.

مفهوم شناسی:

الگوی بکارگیری: در این تحقیق منظور از الگوی بکارگیری تعیین معیارهای است که یک سازمان می‌بایست در استفاده از ظرفیت‌ها و توان خود در راستای افزایش قابلیت سازمان بکارگیرد. این معیارها در قالب ابعاد، مولفه و شاخص مشخص خواهد شد. (بیک، ۱۳۹۸: ۲۳)

وسایل بدون سرنشین: سامانه‌های نظامی فاقد خدمه همراه که از راه دور کنترل شده یا حامل حسگرها، هدفیاب، مهمات، با فرستنده الکترونیکی هستند و قادرند اهداف موردنظر را نابود کنند. (جان هالن، ۱۴۰۱: ۳۹۲)

وسایل هدایت‌پذیر از راه دور: به هر ماشین یا وسیله‌ای گفته می‌شود که از راه دور به کمک سیگنال رادیویی یا الکترونیکی کنترل می‌شود. (کولینز؛ ۱۴۰۱: ۱۳۰۳)

صحنه جنگ: آن قسمت از خشکی، دریا، هوا و فضا است که درگیر عملیات جنگی بوده یا در آینده خواهد بود. صحنه‌ی جنگ حد مشخص و معینی نداشته و با توجه به پیشرفت فناوری و توسعه جنگ افزارها ممکن است تمام یا قسمتی از کره زمین را در برگیرد. (Jordan, 2021:)

وسایل نقلیه سطحی بدون سرنشین (USV): وسایل نقلیه آبی هستند که بدون خدمه انسانی روی سطح اقیانوس ها، دریاها یا سایر آب ها کار می کنند. آنها برای وظایفی مانند نظارت، اقدامات متقابل مین، و نظارت بر محیط زیست به کار گرفته می شوند. (بیک و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۴)

وسایل نقلیه زیر آب بدون سرنشین (UUV): UUV ها وسایل نقلیه زیردریایی هستند که برای عملیات زیر آب بدون سرنشین طراحی شده اند. آنها برای کارهایی مانند شناسایی زیر آب، اکتشاف، و نظارت در هر دو کاربرد نظامی و علمی استفاده می شوند. (Sands, 2020: 578)

مبانی نظری:

هوش مصنوعی، یادگیری ماشینی و کلان داده‌ها:

درحالی که تعریف عمومی و دارای مقبولیت همگانی برای هوش مصنوعی وجود ندارد، این فناوری به طور کلی به سیستم‌های رایانه‌ای اشاره دارد که می‌توانند وظایف را تا حدودی به صورت خودمختار اجرا کنند که با قابلیت‌های اکتساب داده‌ها، تفسیر داده‌ها، استدلال و پردازش اطلاعات پشتیبانی می‌شوند. هوش مصنوعی عمومی، به سیستم‌هایی اشاره دارد که قادرند هوش انسانی را شبیه‌سازی کنند و به صورت خودمختار، قابلیت‌های چندکارکردی را از طریق یادگیری، ادراک، و فهم شایستگی‌های کارکردی شبه انسان اجرا کنند؛ ابر هوش مصنوعی، سیستم‌هایی را شامل می‌شود که قادرند توانمندی‌هایی را توسعه دهند که از قدرت درک انسان فراتر است. (گزارش دیده بانی ج.ا.ایران، ۱۴۰۱: ۴۵)

هوش مصنوعی طیفی از تکنیک‌ها و زیرسیستم‌های مختلف را در برمی‌گیرد که شامل یادگیری ماشینی است. یادگیری ماشینی به سیستم‌هایی اشاره دارد که قادرند یادگیری را با نظارت یا بدون نظارت (هنگامی که در معرض داده‌های طبقه‌بندی شده قرار می‌گیرند)، اجرا کنند. از سیستم‌های هوش مصنوعی و یادگیری ماشینی می‌توان به طور کلی جهت خودکار کردن وظایف یا ارائه‌ی بینش شناختی از طریق تحلیل داده‌های بزرگ یا تعامل شناختی یعنی هنگامی که سیستم با محیط خود ارتباط برقرار می‌کند یا تعامل می‌کند، مانند روبات‌های سخنگو استفاده کرد. (جیرو، ۱۴۰۰:

(۱۷۳)

پیشرفت در علم داده احتمالاً بهبود قابل توجهی را در فناوری‌های محاسباتی همچون هوش مصنوعی یادگیری ماشینی، و کلان داده‌ها به دنبال خواهد داشت. این بهبود شامل پیشرفت در

1_ Unmanned surface vehicles

2- Unmanned underwater vehicles

توسعه سیستم‌های «یادگیری عمیق»^۱ است. این سیستم‌ها می‌توانند داده‌های ناشناخته و غیر ساختارمند را پردازش کرده و آن‌ها را یاد بگیرند. علاقه رو به رشد نسبت به استفاده از هوش مصنوعی، یادگیری ماشینی، و کلان داده‌ها، در بخش عمومی و خصوصی احتمالاً دامنه کاربردهای چنین فناوری‌هایی را افزایش خواهد داد. (آرتک و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۵)

روباتیک پیشرفته و سیستم‌های خودمختار: بررسی اجمالی فناوری و روندهای آتی روباتیک پیشرفته به سیستم‌های روباتیکی اشاره دارد که دارای قابلیت‌های درک، یکپارچگی، سازگاری، و پویایی بهتر هستند، که امکان «راه‌اندازی سریع‌تر، بهره‌برداری و پیکربندی مجدد و نیز عملیات کارا تر و پایدارتر» را فراهم می‌کند. در رابطه با امنیت و دفاع، روباتیک پیشرفته به‌طور خاص در رابطه با طراحی، تولید و عملیات سیستم‌های هدایت‌پذیر از دور، از جمله پهپادها و روبات‌های اسکلت خارجی^۲ مطرح است. (بیک، ۱۴۰۲: ۴۷)

پیشرفت‌های حاصل‌شده در قابلیت همکاری وسایل نقلیه با یکدیگر، و نیز طراحی واحدهای کنترل از راه دور، که اغلب از طریق هوش مصنوعی یا سایر فناوری‌ها میسر شده است، در سیستم‌هایی شامل چندین وسیله که با یک اپراتور کنترل می‌شوند، منجر به بهبود نیز می‌شود. (جان هالن؛ ۱۴۰۱: ۷۲۴)

خبرگان شرکت‌کننده در این مطالعه نیز مطرح کرده‌اند که در کل، بلوغ فناوری‌های هوش مصنوعی و یادگیری ماشینی و میزان یکپارچگی چنین فناوری‌هایی با سیستم‌های روباتیک، عامل تعیین‌کننده کلیدی برای روندهای آتی در این حوزه خواهند بود. فرصت‌ها و چالش‌ها در صحنه نبرد آینده فناوری‌های خودمختار و روباتیک پیشرفته، موجب بهینه‌سازی عملکرد، کاهش هزینه‌ها، و مفاهیم عملیاتی کاملاً جدید برای نظامیان جهت بهره‌برداری خواهند شد. پیشرفت‌های فناورانه در این زمینه‌ها می‌توانند چندین نیازمندی را با هم تأمین کرده، و در زمان کمتری به اثرات مطلوب دست یابند. (گزارشات موسسه رند، ۱۳۹۸: ۳۵)

هوش مصنوعی را می‌توان برای انبوهی از کاربردهای دفاعی از جمله توسعه تسلیحات جدید، فرماندهی و کنترل عملیات نظامی، بهینه‌سازی لجستیک و تعمیر و نگهداری، و آموزش و نگهداری نیرو مورد استفاده قرار داد. ادغام هوش مصنوعی همچنین به کاربردهای نظامی، به ویژه در ماشین‌های بدون سرنشین و روبات‌ها، استقلال بیشتری می‌دهد. اینها از وسایل نقلیه خودمختار

1 - Deep learning

2- Exoskeleton robots

هوایی گرفته تا وسایل نقلیه زمینی بدون سرنشین که می توانند با کمک سنسورهای محیطی و هوش مصنوعی بدون دخالت انسان عمل کنند. هوش مصنوعی در امور نظامی متنوعی به کار می-رود، ولی ارتباط آن با نیروی انسانی، امری اجتناب ناپذیر است. غالب جنگ افزارهای پیشرفته از سنسورهای بسیار حساس و دقیق برخوردارند. خودروهای بدون سرنشین و هدایت پذیر از راه دور با کمک سنسورهای نصب شده بر آنها می توانند موانع را پشت سر بگذارند و امن ترین مسیرها را بیابند. (گزارش دیده بانی ج.ا.ایران، ۱۳۹۹: ۴۵)

رابط کاربری های انسان - ماشین: بررسی اجمالی فناوری و روندهای آتی رابط کاربری های انسان و ماشین شامل فناوری ها و دستگاه هایی است که تعاملات انسان و ماشین و هم تیم شدن انسان و ماشین را تسهیل می کند، که فرایندهایی مانند ارائه اطلاعات از یک سیستم کامپیوتری به یک انسان را دربر می گیرد. رابط کاربری های انسان و ماشین، بر مبنای مشخصات فنی آنها به طور رایج به صورت زیر طبقه بندی می شوند:

رابط کاربری های گرافیکی^۱ GUI که «ورودی را با استفاده از دستگاه های ورودی می پذیرد و نمایش گرافیکی واضحی در دستگاه های خروجی ارائه می دهند»؛ رابط کاربری های وب که «ورودی را می پذیرد و با تولید صفحات وب (که با استفاده از اینترنت انتقال داده می شود)، خروجی را ارائه می دهد و توسط کاربر با استفاده از یک صفحه ی وب دیده می شود». (اسکیلز، ۱۳۹۷: ۷۵)

توسعه هماهنگ فناوری های رابط کاربری های انسان و ماشین یا یک پلتفرم مشترک برای رابط کاربری های انسان و ماشین در محیط بازیگری، می تواند به طور مشخص فرصت های قابل توجهی را برای حوزه دفاعی فراهم آورد. این فرصت ها عبارتند از یکپارچه سازی بهتر سیستم های تسلیحاتی و پلتفرم ها، قابلیت همکاری پیشرفته، و نیز هزینه های کمتر، و تضمین رعایت تدابیر قانونی و اخلاقی مرتبط. علاوه بر این تأثیرات، اگر رابط کاربری های انسان و ماشین به خوبی پیاده سازی نشوند، پذیرش و به کارگیری آتی آنها ممکن است چندین چالش برای حوزه دفاعی ایجاد کند. چنین چالش هایی شامل موارد زیر است:

شکست بالقوه ی فناوری های مربوط به رابط کاربری های انسان و ماشین، خطر قابل توجهی در درگیری های ناخواسته و سایر اثرات نامطلوب را به همراه دارد. صاحب نظران کارگاه تأکید کردند که دستیابی به رابط کاربری های انسان و ماشین مؤثر، نیازمند تلاش های بسیار فنی است، که

شکست آن ممکن است هزینه‌های قابل توجهی را تحمیل کند. خطرات و وابستگی‌های جدید برای فرماندهی و کنترل، مخصوصاً وابستگی روزافزون نسبت به پدافند سایبری و الکترومغناطیسی برای تاب‌آوری. الزامات جدید به آموزش و به‌کارگیری کارشناسان، برای مثال تضمین این که کارکنان در حالت‌های بازگشتی عملیاتی تمرین داده می‌شوند. پتانسیل این که دشمنان از طریق کاربردهای خصمانه‌ی رابط کاربری‌های انسان و ماشین به مزیت‌های تاکتیکی قابل توجهی دست یابند. (آرتک و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۷-۱۲۶)

وسایل نظامی هدایت‌پذیر از دور:

آسیب رساندن به نقاط ثقل دشمن که مرکز فعالیت، تحرک و قدرت دشمن بدان وابسته است، همواره او را در موقعیت متزلزلی قرار خواهد داد، این نقطه‌ای است که تمام انرژی ماشین جنگی باید بر آن متمرکز شود به طوری که فرصت متعادل سازی این نقاط به دشمن داده نشود. با این نگرش جنگ‌آوران در طول زمان همواره در تلاش‌اند با تمام قوا کارکرد این نقاط را مختل ساخته و یا آن‌ها را منهدم سازند. لازمه‌ی دستیابی به این توانایی، کسب برخی پیش‌نیازهای فنی و عملیاتی مهم فناوری-محور است که با رشد و توسعه‌ی فناوری، امکان‌پذیر شده است. (جیرو، ۱۴۰۰: ۴۶)

ربات‌های نظامی: صنایع نظامی دارای حوزه‌های مختلفی است که در آن‌ها می‌توان از علم رباتیک و هوش مصنوعی به منظور بهبود فرآیندها و انجام راحت‌تر کارها استفاده کرد. در یک دسته‌بندی ساده می‌توان ربات‌های کاربردی صنایع نظامی را به سه بخش ربات‌های زمینی، ربات‌های هوایی و ربات‌های دریایی دسته‌بندی کرد. در هرکدام از این سه بخش ربات‌های مختلفی با توجه به نیازمندی‌ها و اهداف مورد نظر وجود دارند که در ادامه به صورت مجزا مورد بررسی قرار گرفته‌اند. (بیک و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۲)

ربات دریایی: یکی دیگر از حوزه‌های کاربردی رباتیک در صنایع نظامی استفاده از ربات‌ها در نیروی دریایی می‌باشد. نبردهای دریایی همواره توسط زیردریایی‌ها و یا ناوهای جنگی صورت می‌گیرد که هزینه و خطرات خود را دارد. در حالیکه با به‌کارگیری ربات‌ها برای ردیابی و یا نبرد در کنار ناوها و زیر دریایی‌ها می‌توان خطرات موجود را تا حد خوبی کاهش داد. ربات‌های دریایی با توجه به کاربردشان قابلیت جابجایی در روی آب، زیر آب و یا هر دو را دارند. در ادامه مثالی از این دسته ربات‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. (جان هالن، ۱۴۰۱: ۸۶)

کاربردهای نظامی ربانیک:

جنگاوری: در این حوزه هدف اصلی استفاده از ربات‌ها به عنوان ابزار جنگی در میدان نبرد می‌باشد. با توجه به شرایط محیطی و جنگی مدل‌های مختلف و متنوعی از ربات‌ها در این دسته مورد استفاده قرار می‌گیرند.

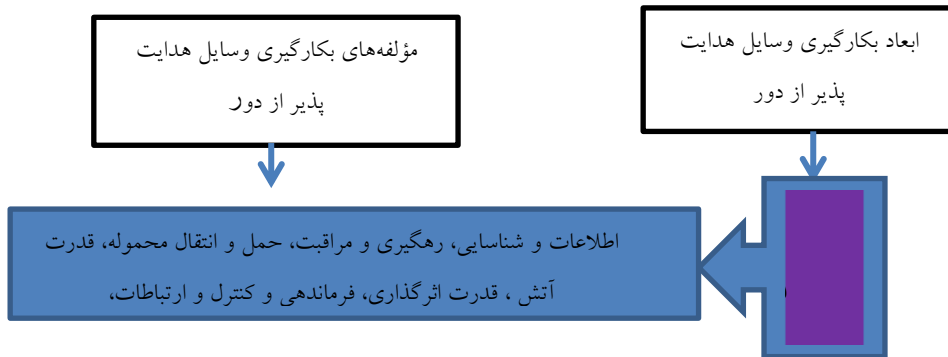
پشتیبانی: ربات‌هایی که در این حوزه مورد استفاده قرار می‌گیرند معمولاً برای پشتیبانی و کمک به انجام یک فرآیند یا حمایت از افراد برنامه ریزی می‌شوند. ربات‌های حمل‌کننده تجهیزات و مهمات و یا ربات‌های حفار و تخریب‌چی از این دسته از ربات‌ها هستند.

جاسوسی و شناسایی: همانطور که از تیترا پیداست، ربات‌های این دسته برای جمع‌آوری اطلاعات به صورت نامحسوس استفاده می‌شوند. فرآیند دستیابی به اطلاعات به صورت پنهانی یکی از فرآیندهای مهم در صنایع دفاعی محسوب می‌شود. (گزارشات موسسه رند، ۱۴۰۰: ۵۹)

استفاده از ربات‌ها در نیروی دریایی: نبردهای دریایی همواره توسط زیردریایی‌ها و یا ناوهای جنگی صورت می‌گیرد که هزینه و خطرات خود را دارد. در حالیکه با به کارگیری ربات‌ها برای دریایی و یا نبرد در کنار ناوها و زیر دریایی‌ها می‌توان خطرات موجود را تا حد خوبی کاهش داد. ربات‌های دریایی با توجه به کاربردشان قابلیت جابجایی در روی آب، زیر آب و یا هر دو را دارند. در ادامه مثالی از این دسته ربات‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. عملیات دریایی معمولاً در فاصله قابل ملاحظه‌ای از واحد دریایی و یا گروه مأموریت زمینی انجام می‌گیرد. همان طور که مأموریت‌های فعلی بالگردها نشان می‌دهد، این مأموریت‌های جنگی معمولاً از بازه فرکانس‌های ارتباطی خیلی بالای فعلی نیز تجاوز می‌کنند. پهپادها را می‌توان به عنوان رله‌های ارتباطی برای پوشش دادن فاصله بین منطقه عمل و فرمانده استفاده کرد. این برنامه برای مأموریت‌های آبخاکی^۱ و یا خدمات حفاظتی/همکاری^۲ در هنگام تخلیه کشتی در نیروی دریایی بسیار مفید خواهند بود، زیرا به فرمانده-ها اجازه ارتباط پیوسته با ارکان گسترش یافته بر روی زمین را می‌دهند. (کیانی فلاورجانی، ۱۳۹۹: ۷)

1 - Amphibious missions

2 - Protection/Cooperation Services

شکل ۱: چارچوب نظری تحقیق

کاربردهای مهم وسایل هدایت‌پذیر از دور در نیروی دریایی:

اطلاعات و شناسایی: وسایل هدایت‌پذیر از دور در تجزیه و تحلیل، حفاظت، انتشار اطلاعات و بازرسی و اکتشاف به‌کار می‌روند.

حمل و انتقال محموله:

یگان‌های عملیات مخصوص نیروی دریایی در حملات خود از پشتیبانی وسایل هدایت‌پذیر از دور استفاده می‌کنند تا در زمان مناسب به اقلام آمادی مورد نیاز دست یابند.

اقدامات اثرگذار: از وسایل هدایت‌پذیر از دور برای فریب، بازدارندگی و اختلال در عملیات دشمن استفاده می‌شود.

تأمین: برقراری تأمین بنادر و حفاظت از ناوگان دریایی.

ارتباطات (صوتی و داده‌ای): وسایل هدایت‌پذیر از دور، بین یگان‌ها و فرماندهان در سطوح مختلف شبکه ایجاد می‌کنند.

اقدام به پدافند هوایی:

مقابله با جنگنده‌های هوایی و جلوگیری از بمباران دقیق از سوی دشمن.

رهگیری و مراقبت: فرایند زیرنظر گرفتن حرکات و جابه‌جایی‌های نیروهای دشمن.

اختلال در تجارت دریایی دشمن:

با ایجاد وقفه، تاخیر یا انهدام تأسیسات تجاری دشمن.

گشت‌زنی، بازرسی و کنترل مرزهای آبی. مقابله با نیروهای تروریستی و مبارزه با قاچاق و تقویت

پدافند داخلی. (آرتک و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۷)

مدل مفهومی تحقیق:

محققین مطابق با چارچوب نظری، بررسی کتب و مقالات تخصصی و اسناد و مدارک، موارد و آیتم‌های بکارگیری از وسایل هدایت‌پذیر از راه دور را برابر (جدول-۱) می‌دانند. قطعا در جنگ-های آینده بکارگیری سرعت و قدرت آتش از مهم‌ترین فاکتورها خواهد بود. توامان شدن سرعت و قدرت آتش بصورت هوشمند، کارایی این دو فاکتور را در صحنه جنگ چند برابر می‌کند. صاحب‌نظران نظامی مصاحبه شده در این تحقیق بر این باورند که وسایل هدایت‌پذیر از راه دور باید بین سرعت و قدرت آتش حریف فاصله ایجاد نموده و متقابلاً سرعت و قدرت آتش خودی را در دریا با استفاده از قدرت هوشمند نسبت به حریف برتری دهد.

جدول ۱: مدل مفهومی تحقیق

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	بعد
رهگیری میدان رزم دریایی - مدیریت صحنه نبرد - میزان پوشش میدانی - هوشمندی - انعطاف‌پذیری	فرماندهی و کنترل	عملیات دریایی
پایداری ارتباطات - تاب‌آوری شبکه‌ها - یکپارچگی ارتباطات - تعامل‌پذیری - رله و سوئیچینگ ارتباطی	فناوری ارتباطات و اطلاعات	
جمع‌آوری و کسب اطلاعات - تحلیل اطلاعات - انتشار اطلاعات - حفاظت اطلاعات	دانش و اطلاعات	
انتقال دریایی اقلام لجستیک - میزان برد لجستیکی - چابکی در انتقال اقلام - هوشمندی زنجیره تأمین	آمادرسانی دریایی	
نقشه‌برداری از مین‌های دریایی - شناسایی اهداف دریایی و ساحلی - جمع‌آوری اطلاعات صوتی - شناسایی زیردریایی‌ها - حفاظت از بنادر	رهگیری و مراقبت دریایی	
(حمله، دفاع و پشتیبانی الکترومغناطیس)	جنگال	

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر نوع هدف توسعه‌ای کاربردی بوده این پژوهش با رویکرد آمیخته است و از آنجایی که این تحقیق در پی کشف و ارائه الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از راه دور است؛ بنابراین برای احصای ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های این الگو از روش اکتشافی (زمینه‌یابی-توصیفی) و تحلیل محتوا استفاده خواهد شد و برای کشف روابط میان ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های احصاء شده از روش معادلات ساختاری نیز استفاده می‌شود.

ابتدا با بررسی از ادبیات نظری چارچوب نظری احصاء شده و در چارچوب نظری سعی خواهد شده ابعاد و مؤلفه‌های الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از راه دور مبتنی بر نظریات محکم

علمی استخراج شود سپس از هم پوشانی مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه‌ها) شاخص‌های مؤثر بر بکارگیری الگو تحقیق استخراج خواهد شد. برای اعتبار سنجی الگو؛ با استفاده از معادلات ساختاری تفسیری (SEM)، روابط پیچیده میان عناصر این الگو، با روش همبستگی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد و سرانجام الگو با استفاده از نرم‌افزار PLS ران می‌گردد. با توجه به اینکه جامعه آماری کلی تحقیق، ۷۰ نفر به صورت چک‌لیستی برآورد شده است، بنابراین حجم نمونه بر جامعه آماری منطبق بوده و تمام شمار می‌باشد. برای تعیین اعتبار روایی محتوایی، از ضریب لاوشه^۱ و برای پایایی پرسشنامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

از آنجاکه هدف اصلی در این تحقیق، دستیابی به طراحی الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور آجا است بنابراین جهت حصول به هدف اصلی تحقیق، می‌بایست احصاء ابعاد (مضامین فراگیر)، مؤلفه‌ها (مضامین سازمان دهنده) و آیتم‌ها مد نظر قرار گیرد. به منظور احصاء ابعاد، مؤلفه‌ها و آیتم‌های بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور آجا در مرحله اول با مطالعه اکتشافی و تفکر دقیق و مستمر در مبانی نظری و ادبیات تحقیق در فصل دوم و مصاحبه با خبرگان نسبت به استخراج مضامین پایه اقدام شده است.

در این بخش برای به دست آوردن ابعاد، مؤلفه‌ها و آیتم‌های بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور در صحنه نبرد دریایی از رویکرد استقرایی در تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. در این روش محقق با مراجعه مستقیم به داده‌های متنی و تفکر پیرامون الگوهای تکرار شونده در آن‌ها، به کشف قواعد حاکم و مضامین مسلط و متداول یک موضوع می‌پردازد. این شیوه به دنبال تقلیل اطلاعات و ارائه توصیفی دقیق در مورد یک پدیده است. در تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی اطلاعات متنی گسترده مضامین خلاصه و چکیده تبدیل می‌شوند و با بیرون کشیدن مفاهیم مستتر در داده‌ها به تدریج به سطوح انتزاعی تری از متن دست می‌یابد. از این روش در تحلیل متون مورد مطالعه و مصاحبه استفاده می‌شود. بحث استخراج مضامین در این روش از ظرافت و دقت بسیار بالایی برخوردار است. در انتخاب مضامین باید دو بعد همگرایی و واگرایی همزمان مدنظر قرار گیرد یعنی عناصر داخلی هر مضمون از شباهت معناداری برخوردار بوده و میان دو مضمون استخراج شده تفاوت‌های قابل درکی وجود داشته باشد. برای توجیه حضور هر مضمون باید در فرایند تحقیق محدودیت‌ها و خصوصیات آن توضیح داده شود. مضامین معرف

اصول حاکم بر متن هستند و لازم است تا حد ممکن به لحاظ معنایی به متن نزدیک باشند تا انحراف کمتری در دستاوردهای تحقیق صورت بگیرد.

از آنجاکه هدف اصلی در این تحقیق، دستیابی به طراحی الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور در صحنه نبرد دریایی است بنابراین جهت حصول به هدف اصلی تحقیق، می‌بایست احصاء ابعاد (مضامین فراگیر)، مؤلفه‌ها (مضامین سازمان دهنده) و آیتم‌ها مد نظر قرار گیرد. به‌منظور احصاء ابعاد، مؤلفه‌ها و آیتم‌های بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از دور در صحنه نبرد دریایی در مرحله اول با مطالعه اکتشافی و تفکر دقیق و مستمر در مبانی نظری و ادبیات تحقیق در فصل دوم و مصاحبه با خبرگان نسبت به استخراج مضامین پایه اقدام شده است.

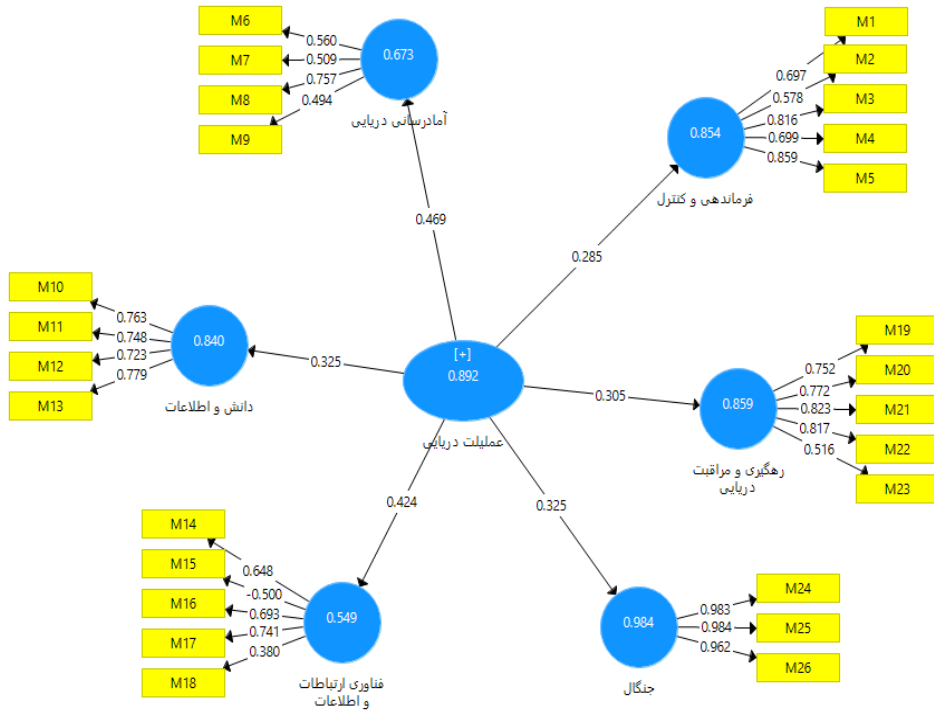
بحث استخراج مضامین در این روش از ظرافت و دقت بسیار بالایی برخوردار است. در انتخاب مضامین باید دو بعد همگرایی و واگرایی همزمان مدنظر قرار گیرد یعنی عناصر داخلی هر مضمون از شباهت معناداری برخوردار بوده و میان دو مضمون استخراج شده تفاوت‌های قابل درکی وجود داشته باشد. برای توجیه حضور هر مضمون باید در فرایند تحقیق محدودیت‌ها و خصوصیات آن توضیح داده شود. مضامین معرف اصول حاکم بر متن هستند و لازم است تا حد ممکن به لحاظ معنایی به متن نزدیک باشند تا انحراف کمتری در دستاوردهای تحقیق صورت بگیرد.

برآزش مدل اندازه‌گیری

بارهای عاملی از طریق محاسبه مقدار همبستگی متغیرهای یک سازه با آن سازه محاسبه می‌شوند و مقادیر بالای آن نشان دهنده آن است که واریانس بین سازه و متغیرهای آن از واریانس خطای اندازه‌گیری آن سازه بیشتر بوده و پایایی در مورد آن مدل اندازه‌گیری قابل قبول است. هر چه مقدار بار عاملی یک متغیر در رابطه با یک سازه مشخص، بیشتر باشد آن متغیر سهم بیشتری در تبیین آن سازه ایفا می‌کند.

محاسبه ضرایب بار عاملی یکی از روش‌های ارزیابی پایایی ابزار اندازه‌گیری است که میزان همبستگی آیتم‌های یک سازه با آن را مشخص می‌سازد. پس از رسم مدل برای هر کدام از ابعاد، ضرایب بار عاملی مربوط به هر کدام از آیتم‌ها با اجرای دستور^۱ PLS Algorithm به دست می‌آید.

^۱- Partial Least Squares

شکل ۲: ضرایب بار عاملی آیتم‌های مربوط به بعد «عملیات دریایی»

آزمون کلی مدل پی ال اس:

در آزمون SRMR (ریشه میانگین‌های مجذورهای خطاهای باقی‌مانده)، اگر SRMR کوچک‌تر از ۰/۰۸ باشد بنابراین مدل کلی PLS برازش مناسبی دارد یعنی با مدل موردنظر در جامعه تطابق دارد.

جدول ۴: آزمون کلی مدل پی ال اس

	Saturated Model	Estimated Model
SRMR	0/182	0/071

تفسیر: SRMR کوچک‌تر از ۰/۰۸ است بنابراین مدل کلی پی ال اس برازش مناسبی دارد یعنی با مدل موردنظر در جامعه تطابق دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه‌گیری

شکل ۳: الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از راه دور در نبرد دریایی

خبرگان شرکت‌کننده در این پژوهش و مصاحبه‌شوندگان، معتقد بودند پیشرفت در زمینه‌هایی هم چون توانمندی‌های سیستم‌های هدایت‌پذیر در تشخیص اشیاء، اهداف و آماج دشمن و حتی چهره افراد مبتنی بر هوش مصنوعی می‌توانند دقت انجام ماموریت را در شرایط مختلف محیطی و زمانی تا حد زیادی افزایش دهند.

تحلیل‌های انجام‌شده و نظرات خبرگان نشان می‌دهد که استفاده از وسایل هدایت‌پذیر از راه دور (وسایل هدایت‌پذیر از راه دور) در نبرد دریایی با پیشرفت‌های اخیر در زمینه هوش مصنوعی و فناوری‌های مرتبط، امکان‌پذیر و مؤثر است. مهم‌ترین نتایج و الزامات به شرح زیر است:

پیشرفت‌های فناوری: سیستم‌های هدایت‌پذیر با توانایی‌های تشخیص اشیاء، اهداف، و چهره افراد مبتنی بر هوش مصنوعی، می‌توانند دقت انجام ماموریت‌ها را به‌طور چشم‌گیری افزایش دهند. این سیستم‌ها با بهره‌گیری از الگوریتم‌های پیشرفته یادگیری عمیق، می‌توانند در شرایط محیطی و زمانی مختلف به‌صورت خودکار و با دقت بالا عمل کنند.

الزامات نیروی دریایی:

نیروی انسانی: نیروی انسانی مستعد، توانمند و آموزش‌دیده برای کار با این سیستم‌ها وجود داشته باشد. علاوه بر این، برنامه‌های آموزشی باید به‌روزرسانی شده و شامل آخرین دستاوردهای فناوری در زمینه هوش مصنوعی و رباتیک باشد.

ساختار سازمانی: ساختار باید متناسب با مأموریت‌های وسایل هدایت‌پذیر از راه دور^۱ (RPAS) باشد و از طریق معاونت طرح و برنامه ایجاد گردد. ایجاد واحدهای تخصصی برای مدیریت و نگهداری این سیستم‌ها می‌تواند به افزایش کارایی آنها کمک کند.

منابع مالی و تجهیزاتی: تأمین منابع مالی، تجهیزات و اعتبارات لازم. استفاده از روش‌های تأمین مالی نوآورانه و همکاری با شرکت‌های فناوری پیشرو می‌تواند به توسعه و بهبود این سیستم‌ها کمک کند.

آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها: تدوین آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی برای استفاده از این وسایل ضروری است. این دستورالعمل‌ها باید با توجه به تجربیات عملی و به‌روزرسانی‌های فناوری تنظیم شوند.

رصد فناوری‌ها: بکارگیری همزمان فناوری و نیروی انسانی در صحنه نبرد آبی، لازمه پیروزی است. ایجاد سیستم‌های پیشرفته رصد و تحلیل داده‌های نبرد می‌تواند به فرماندهان در تصمیم‌گیری‌های استراتژیک کمک کند.

قابلیت‌های فرماندهی و کنترل: وسایل هدایت‌پذیر از راه دور با زیر نظر گرفتن حرکات و جابه‌جایی‌های نیروهای دریایی دشمن، مدیریت هوشمند نبرد و ترکیب سرعت و قدرت آتش می‌توانند به فرماندهان کمک کنند. استفاده از الگوریتم‌های هوشمند برای تحلیل داده‌های زنده و پیش‌بینی تحرکات دشمن، به عنوان یک نوآوری می‌تواند مؤثر باشد.

گشت‌زنی و کنترل مرزها: این وسایل می‌توانند با گشت‌زنی در عمق پهنه آبی و کنترل مرزهای آبی، پوشش میدانی وسیعی را فراهم کنند. توسعه سامانه‌های گشت‌زنی خودکار و بدون نیاز به مداخله انسانی می‌تواند به بهبود کارایی این عملیات‌ها کمک کند.

انجام عملیات‌های چند منظوره: قابلیت انجام عملیات‌های مختلف مانند مبارزه با قاچاق کالا، شناسایی دزدان دریایی، تحرکات ناوگان دشمن و محافظت از خطوط کشتیرانی تجاری را دارند.

استفاده از تکنیک‌های جدید مدیریت مأموریت و تخصیص هوشمند منابع می‌تواند این عملیات‌ها را بهینه‌سازی کند.

آماد رسانی دریایی: این وسایل بهترین گزینه برای آماد رسانی دریایی و انتقال اقلام لجستیکی هستند و می‌توانند چابکی لجستیک دریایی را افزایش دهند. طراحی و پیاده‌سازی سیستم‌های لجستیک هوشمند و خودکار می‌تواند به بهبود کارایی این فرایندها کمک کند.

شناسایی و مراقبت دریایی: با انجام نقشه‌برداری از مین‌های دریایی، شناسایی اهداف دریایی و ساحلی، جمع‌آوری اطلاعات صوتی و شناسایی زیردریایی‌ها، وسایل هدایت پذیر از راه دور می‌توانند مأموریت‌های مراقبت دریایی را تسهیل کنند. استفاده از حسگرهای پیشرفته و تکنیک‌های تحلیل داده‌های بزرگ می‌تواند دقت و کارایی این مأموریت‌ها را افزایش دهد.

توسعه تسلیحات و حسگرها: توسعه تسلیحات و حسگرهای نصب‌شده در وسایل هدایت پذیر از راه دور، قدرت ناوگان سطحی در جنگ ساحلی را افزایش می‌دهد. ایجاد تسلیحات هوشمند و حسگرهای با دقت بالا که قابلیت انطباق با شرایط مختلف را دارند، می‌تواند بهبود چشم‌گیری در کارایی این سیستم‌ها ایجاد کند.

اطلاعات، ارتباطات و جنگال: عملکرد وسایل هدایت پذیر از راه دور در این حوزه‌ها باید همانند سایر نیروها به‌طور مداوم بهبود یابد. پیاده‌سازی شبکه‌های ارتباطی پیشرفته و امن، و توسعه سامانه‌های جنگال هوشمند و خودکار می‌تواند نقش مهمی در افزایش کارایی این سیستم‌ها ایفا کند.

با توجه به این تحلیل‌ها و الزامات، نتیجه‌گیری می‌شود که الگوی بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از راه دور در نبرد دریایی نه تنها امکان‌پذیر است، بلکه با بهره‌گیری از نوآوری‌های جدید در زمینه هوش مصنوعی، رباتیک و تحلیل داده‌ها، می‌تواند نقش بسیار مؤثری در افزایش دقت و کارایی مأموریت‌های نظامی در حوزه دریایی ایفا کند.

ب- پیشنهادها

- ۱- معاونت محترم تربیت و آموزش نیروی دریایی بسترهای دانش و آموزش فناوری وسایل و سامانه‌های هدایت‌پذیر از راه دور در دریا با استفاده از فناوری‌های نوین از جمله فناوری هوش مصنوعی را در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش خود فراهم کند.

- ۲- معاونت محترم نیروی انسانی نیروی دریایی، زمینه جذب، گزینش، آموزش، نگهداری و رهایی نخبگان دانشگاه‌های فنی معتبر کشور را جهت بکارگیری در طراحی، آموزش و استفاده از وسایل هدایت‌پذیر از راه دور در دریا ایجاد نماید.
- ۳- ساختار وسایل هدایت‌پذیر از راه دور در نیروی دریایی از طریق معاونت محترم طرح و برنامه فراهم کرد. قطعاً ساختار باید متناسب با ماموریت‌های بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از راه دور در دریا باشد.
- ۴- معاونت محترم طرح و برنامه و بودجه با تعامل با معاونت محترم آمادوپیش نیروی دریایی‌ردیف‌های اعتباری برای بکارگیری وسایل هدایت‌پذیر از راه دور در دریا را تنظیم و به تصویب برساند.

فهرست منابع:**الف-منابع فارسی:**

- اسکیلز، رابرت (۱۳۹۷) جنگ آینده، ترجمه دانشگاه امام حسین (ع)، چاپ دوم
- بیک، علی اصغر (۱۳۹۸)، علل کندی پیشرفت تبیین علل و عوامل کندی پیشرفت یا توقف پروژه های صنعتی و عمرانی نیروهای مسلح، شماره ۸۶، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، دسترسی محدود.
- بیک علی اصغر، فرزانه عادل، شجاعی جلال، (۱۴۰۲) الگوی بکارگیری وسایل هدایت پذیر از راه دور در آجا، مرکز مطالعات راهبردی آجا،
- جان هالن (۱۴۰۱)، وسایل هدایت پذیر از دور: نقش‌ها، مأموریت‌ها و مفاهیم آینده؛ مرکز تحقیقاتی و پژوهشی کنگره آمریکا، گزارش ویژه اعضای کنگره و کمیسیون تخصصی دایره المعارف بریتانیکا
- جیرو لی (۱۴۰۱) هوش مصنوعی، فناوری و سامانه دفاعی چین؛ ژورنال امور اقیانوس هند و آرام
- کیانی فلاورجانی (۱۳۹۹)، بررسی قابلیت هواپیمای بدون سرنشین (UAV) در جست و جو و امداد و نجات دریایی، پژوهشکده علوم و فناوری دفاعی، هرمزگان.
- دیوید آرتک، بریس هوارد، استیونسون اسمیت، اساتید راهنما و مشاور، جان گرین و مارک رودز؛ (۱۳۹۶) پروژه تحقیقاتی طراحی سامانه پدافند پهپادی برای تأسیسات راهبردی نیروی دریایی؛ گزارش پژوهش مهندسی سامانه‌ها؛ دانشگاه عالی دریایی کالیفرنیا؛
- گروه مطالعاتی چهارم مدیریت پدافند غیرعامل (۱۳۹۴)، ارائه الگوی دفاع دانش بنیان متناسب با تهدیدات آینده، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، دانشکده دفاع ملی
- گزارش دیدبانی وزارت دفاع ج.ا.ایران (۱۴۰۱) هوش مصنوعی در صحنه جنگ
- گزارش دیدبانی وزارت دفاع ج.ا.ایران (۱۳۹۹) فناوری‌های نوظهور در عرصه دفاع
- لورنزو پاپیلو، استفانو فانتین، کارولینا پولیتو (۱۴۰۰) هوش مصنوعی و امنیت فضای سایبری؛ ترجمه مرکز اروپایی مطالعات سیاسی؛
- موسسه رند (۱۴۰۰) گزارشات مرتبط با سنجش اثربخشی شناسایی رهگیری و اطلاعات در فرماندهی مرکزی ایالات متحده (ستتکام)،
- موسسه رند (۱۳۹۷) گزارشات مرتبط بکارگیری فناوری های جدید در عرصه‌های نبرد
- ویلیام کولینز (۱۴۰۱)؛ وسایل هدایت‌شونده از راه دور؛ فرهنگ واژگان کولینز

ب- منابع لاتین:

- Anderson, J.. 2023 Advanced Robotics and Military Applications. TechPress.

- Bae, I., & Hong, J.. 2023 Survey on the Developments of Unmanned Marine Vehicles: Intelligence and Cooperation. *Sensors,
- David Jordan, James D. Kiras, David J. Lonsdale, Ian Speller, Christopher uck, and C. Dale•2021. Modern Warfare: A Comprehensive IntroductionRoutledge
- Sands, Timothy. "Development of Deterministic Artificial Intelligence for Unmanned Underwater Vehicles (UUV)." Journal of Marine Science and Engineering, vol. 8, no. 8, 2020, p. 578.
- Smith, J... 2019Modern Military Operations and Technology. New York: Defense Publishing.

آسیب شناسی نظام و وظیفه عمومی در جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهبردهای اصلاحی

علیرضا سعادت‌مندی^۱، ناصر پورصادق^۲، سیدمهدی فرحی^۳

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۱۶

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۱/۱۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف آسیب شناسی خدمت و وظیفه عمومی از منظر کارکردهای منابع انسانی و ارائه راهبردهای اصلاحی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر خبرگان و پایوران اموروظیفه (که با نمونه گیری غیر تصادفی انتخاب شدند) و کارکنان وظیفه (با شیوه انتخاب نمونه گیری طبقه ای تصادفی) بودند. پژوهش توصیفی-کاربردی حاضر با رویکردی آمیخته (کیفی-کمی) انجام شد. در بخش نخست با استفاده از روش تحلیل محتوا، الگوی مطلوب خدمت و وظیفه با محوریت کارکردهای منابع انسانی در ۵ حوزه جذب و پذیرش، آموزش و توسعه، نگهداشت، بکارگیری و ترخیص و پایان خدمت در قالب ۳۰ مقوله ی اصلی و ۷۴ مقوله ی فرعی شناسایی گردید. در ادامه پرسشنامه مستخرج از مدل پژوهش، توسط خبرگان اعتباریابی و به منظور سنجش وضع موجود و شناسایی آسیب ها در اختیار نمونه آماری پژوهش قرار گرفت. تحلیل پرسشنامه های گردآوری شده و تکمیل تحلیل ها با رویکرد مدل دیوید نشان داد که در تمامی حوزه های کارکردی منابع انسانی در محدوده ی ضعف و در زمینه عوامل بیرونی نیز در شرایط تهدید قرار داریم. متناسب با وضعیت ضعف و تهدید راهبردهای اصلاحی در پنل های خبرگی جرح و تعدیل شدند و در نهایت ۵ راهبرد کلان از طریق تکمیل پرسشنامه ماتریس ارزیابی کمی توسط خبرگان رتبه بندی شدند. نتایج نشان داد که راهبرد بکارگیری در جایگاه نخست اولویت، آموزش و توسعه در جایگاه دوم، ترخیص در جایگاه سوم، نگهداشت در جایگاه چهارم و جذب و پذیرش در جایگاه پنجم اولویت قرار دارند.

واژگان کلیدی: خدمت، سربازی، آسیب شناسی، راهبرد.

^۱ - دانشجوی دکتری مدیریت نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی -نویسنده مسئول

^۲ - استاد گروه مدیریت دانشگاه عالی دفاع ملی

^۳ - دانشیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر

مقدمه

خدمت وظیفه عمومی یکی از ارکان مهم نظامی و دفاعی کشور است که نقش مهمی در تأمین امنیت و اقتدار ملی ایفا می‌کند. حضور جوانان در بهترین دوران زندگی خود در نیروهای مسلح به مدت دو سال، از منظر ذی نفعان کلیدی از اهمیت بالایی برخوردار است. با این حال، آمارهای نگران‌کننده نشان می‌دهند که بسیاری از جوانان تمایلی به حضور در این دوران ندارند که این می‌تواند چالش‌های عمده‌ای در تأمین نیازهای منابع انسانی سازمان‌های مسلح و سایر دستگاه‌های اجرایی کشور ایجاد کند. بررسی‌های پژوهشی نشان می‌دهد که کارکردهای منابع انسانی در حوزه خدمت وظیفه عمومی با چالش‌های فراوانی روبرو است (کشتکار، ۱۴۰۲: ۱۴).

انباشتگی مشمولین غایب، افزایش تعداد آن‌ها و تغییرات نسلی و جمعیتی مسائلی جدی در بخش‌های تأمین و جذب، آموزش و توسعه، بکارگیری و نگهداشت، جبران خدمات و پایان خدمت در خدمت وظیفه عمومی ایجاد کرده‌اند. افزایش نگرانی‌ها از آینده‌ی خدمت وظیفه عمومی نشان‌دهنده‌ی اهمیت اقدامات فوری و مؤثر برای بهبود شرایط فعلی است. این چالش‌ها منجر به کاهش بهره‌وری و اثربخشی نظام خدمت وظیفه عمومی شده است. همچنین، باعث شده است که کیفیت زندگی کارکنان وظیفه و رضایت آن‌ها از خدمت کاهش یابد. (نجفی رستاقی و احمدیان، ۱۳۹۹: ۱۳۷). وضعیت فعلی مدیریت منابع انسانی سرباز، نمی‌تواند تمامی این ظرفیت عظیم را به نحو شایسته مورد بهره‌برداری قرار دهد. لذا لازم است با تجدیدنظر در آن، ضمن بهره‌برداری از ظرفیت خدمت سربازی در تمامی عرصه‌های دفاعی و غیر دفاعی، بستر لازم برای مشارکت عمومی و داوطلبانه جوانان در تحقق مصالح عمومی و توسعه همه‌جانبه و متوازن جامعه فراهم آید (واعظی نژاد، موسوی نقابی و انوشه، ۱۳۹۹: ۷). تأکید فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) همواره بر این امر بوده است که جوانان در طول خدمت سربازی، علاوه بر اینکه تأمین‌کننده نیروهای مسلح کشور به شمار می‌روند، امکان رشد و بالندگی را داشته و کشور از توانایی‌ها و قابلیت‌های پرشمار این جوانان به بهترین شکل بهره‌مند شود. در مورد اهمیت تحول شرایط فعلی خدمت وظیفه عمومی، همین بس که ایشان می‌فرمایند: «نباید کاری شود که سرباز وقتی خدمت سربازی آمد احساس کند که وقت و عمرش تلف می‌شود» (معظم له، ۱۳۸۳/۰۳/۱۷). وضعیت خاص منطقه، نیاز کشور به نیروهای جوان آموزش‌دیده و دلایل متعدد دیگر وجود دارد که ثابت می‌کند وجود دوره سربازی در ایران امری مهم و ضروری است؛ اما برخی کاستی‌ها نیز سبب شده است که دوره خدمت سربازی انگیزه‌بخش و قانع‌کننده نباشد که نمونه آن،

وجود حدود ۳ میلیون سرباز غایب در کشور است. از این رو، اصلاح قوانین و مقررات مرتبط با سربازی و تأمین امکانات مناسب برای سربازان می‌تواند بهبودی معنادار در کیفیت خدمت سربازی و مشارکت اثرگذار جوانان در تحقق اهداف کشوری داشته باشد (جمینی و قنبری، ۱۳۹۸: ۸۰). برخی از قوانین و مقررات موجود تأمین‌کننده نیاز فعلی سربازان و نیروهای مسلح کشور نیست و باید در حوزه قانون‌گذاری با نگاه به آینده ایران اسلامی نسبت به رفع اشکالات آن‌ها تلاش کرد و اگر قوانین به‌روز، کارآمد و اثربخش نباشد و زمینه تعالی سربازان کشور را فراهم نکند، شاهد نقص در قوانین خواهیم بود. بنابراین، مجلس شورای اسلامی معتقد است که برای رسیدن به یک سرباز کیفی، کارآمد و اثرگذار باید به بررسی و اصلاح قوانین پردازد (جمینی و قنبری، ۱۳۹۸: ۸۲).

مبانی نظری

- پیشینه‌شناسی:

علیرضا اسکندری نژاد (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان "چالش‌های سربازی در ایران؛ فرا تحلیل کیفی پژوهش‌های موجود" نشان داد که سربازی در ایران ابعاد گوناگونی دارد که پژوهشگران نتایج آن را مثبت و یا منفی ارزیابی کرده‌اند. بر پایه تجربیات داخلی و خارجی، سربازی در شکل کنونی آن برای جامعه ایرانی کارکرد چندانی ندارد و نیاز به تغییر شکل و به‌روزرسانی آن بیش از هر زمانی احساس می‌شود.

واعظی نژاد و موسوی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان "الگوی مطلوب مدیریت منابع انسانی سرباز مبتنی بر تدابیر و فرامین مقام معظم رهبری" این‌گونه تبیین کردند که بر اساس فرامین معظم‌له، الزامات مدیریت بهینه سربازان به‌عنوان مقوله مهم عبارت‌اند از: تخصیص بهینه، واگذاری بهینه، آموزش بهینه و فرماندهی بهینه سربازان. در به‌کارگیری بهینه سربازان، اولویت با نیاز حقیقی نیروهای مسلح بوده و باید به تحصیلات و تخصص سربازان، مقتضیات زمان، شأن سرباز و وضعیت مشمولان خاص توجه شود.

کوهساریان (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان "آسیب‌های خدمت وظیفه در ارتقاء انسجام اجتماعی جمهوری اسلامی ایران"، با استفاده از روش تحقیق کیفی و مصاحبه با خبرگان و متخصصان، دریافت که مهم‌ترین آسیب‌های ساختار سازمانی خدمت وظیفه، عدم توجه به دوره سربازی به‌عنوان کارگاه مدیریت منابع انسانی کشور برای شناسایی سلامت، توانمندی‌ها، مهارت‌ها و عدم تناسب الگوی فعلی خدمت سربازی با شرایط کشور، عدم تثبیت در قانون خدمت وظیفه و تعدد قانون مربوط به خدمت

وظیفه عمومی و مواردی دیگر است. در پژوهش صورت گرفته توسط سید محمدرضا سیدی و همکارانش در سال ۱۳۹۵، "آسیب شناسی تجربی خدمت نظام وظیفه از منظر سربازان دارای مدرک تحصیلات تکمیلی" مورد بررسی قرار گرفت. در این پژوهش از روش تجزیه و تحلیل درون مایه‌ای استفاده شده و نتایج آن مبتنی بر ۱۱ درون مایه اصلی و ۱۶ درون مایه فرعی در مسائل مختلف سربازی تشکیل شده است. در این پژوهش، مسائلی چون حکمرانی، تعریف سنتی قدرت در نیروهای نظامی، وابستگی مستقیم قوای نظامی به حکومت، تقابل با برنامه ریزی و آینده نگری، انتظار طولانی و از دست دادن فرصت‌ها، تغییر قوانین و برنامه ریزی، ضعف در برنامه ریزی کلان، بستر ظهور ناهنجاری‌های رفتاری، ضعف در رعایت شأن سرباز، مسائل اجتماعی، عدم تعریف جنگ نرم و احساس رهاشدگی و آزادی مورد بررسی قرار گرفته است. اسکندری نژاد و هاشمی (۱۳۹۷) در پژوهش خود، به بررسی چالش‌های سربازی در ایران پرداختند. آن‌ها با استفاده از روش تحقیق کیفی و تحلیل محتوای مقالات پژوهشی، دریافته‌اند که چالش‌های خدمت وظیفه عمومی در ایران دریافته‌اند که «سربازی» حوزه‌ای بسیار پراهمیت و دارای ابعاد امنیتی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی گسترده‌ای است.

فاطمی، طیب نیا، و مهران (۱۳۹۷) در پژوهش خود، به ارزیابی ترجیحات افراد در خصوص گزینه‌های مختلف سیاست گذاری در حوزه خدمت وظیفه عمومی پرداختند. آن‌ها با استفاده از روش تحقیق کمی و پرسشنامه، دریافته‌اند که افراد قبل از ورود به سربازی ترجیح می‌دهند که خدمت وظیفه عمومی به صورت اختیاری انجام شود و طول دوره خدمت نیز کاهش یابد.

بوالحسنی، یداللهی، و بیگ (۱۳۹۵) در پژوهش خود، به بررسی تأثیر مهارت ورزی سربازان بر زندگی آنان بعد از رهایی از خدمت سربازی پرداختند. آن‌ها با استفاده از روش تحقیق با رویکرد آمیخته از روش همبستگی و پرسشنامه، دریافته‌اند که مهارت ورزی در دوران سربازی، می‌تواند به افزایش شانس اشتغال و موفقیت شغلی سربازان کمک کند.

فیروزجائیان و جان محمدی لرگانی (۱۳۹۴) در پژوهش خود، به بررسی خدمت نظام وظیفه به عنوان فرصتی اجتماعی پرداختند. آن‌ها با استفاده از روش تحقیق کیفی و مصاحبه با سربازان، دریافته‌اند که خدمت وظیفه عمومی می‌تواند فرصتی برای رشد و توسعه فردی و اجتماعی سربازان باشد.

هام، استندلی و اشنايدر (۲۰۱۷) در پژوهش خود، به بررسی استفاده از خدمات کمک جویی و سلامت روان در میان اعضای خدمت سربازی پرداختند. آن‌ها با استفاده از روش تحقیق کیفی و تحلیل محتوای مقالات پژوهشی، دریافته‌اند که میزان تقاضای استفاده از خدمات کمک جویی و سلامت روان

در میان اعضای خدمت سربازی، به‌طور قابل‌توجهی کمتر از افراد غیرنظامی است. آن‌ها همچنین دریافته‌اند که عوامل مختلفی از جمله نگرش منفی به سلامت روان، عدم آگاهی از خدمات موجود، و موانع دسترسی، می‌تواند بر استفاده از خدمات کمک جویی و سلامت روان در میان اعضای خدمت سربازی تأثیر بگذارد. لندن و ویلموس (۲۰۱۶) در پژوهش خود، به بررسی تأثیر خدمت سربازی بر دوره‌های مختلف زندگی پرداختند. آن‌ها با استفاده از روش تحقیق کیفی و تحلیل محتوای مقالات پژوهشی، دریافته‌اند که خدمت سربازی می‌تواند بر دوره‌های مختلف زندگی افراد، از جمله دوران کودکی و نوجوانی، گذار به بزرگسالی، و دوران سالمندی، تأثیر بگذارد.

— مفهوم‌شناسی:

خدمت و وظیفه عمومی

خدمت و وظیفه عمومی، یا همان سربازی، یک دوره نظامی است که در آن شهروندان یک کشور به‌عنوان سرباز به خدمت ملت و کشور می‌پردازند. این وظیفه نه‌تنها در جنگ‌ها و بحران‌های نظامی، بلکه در تحقق امنیت و پایداری کشور نیز نقش بسیار مهمی دارد. در اصطلاح روزمره، خدمت سربازی به معنای خدمت موقت در نیروهای مسلح کشورها است و در اغلب کشورها تحت عنوان خدمت و وظیفه عمومی انجام می‌شود و در لغت به معنای باختن سر، جان‌فشانی کردن، تا پای جان، در رزم ایستادن و جان باختن است؛ (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۲۲۱: ۱۱). در حکومت‌هایی که به ارتش حرفه‌ای اعتقاد دارند، خدمت و وظیفه عمومی ممکن است محدود به مواقع ضروری شود اما در کشورهایی که از نیروهای وظیفه استفاده می‌کنند، همه‌ی شهروندان در یک بازه‌ی زمانی معین می‌بایست به خدمت نظامی اجباری بپردازند. (موسوی نقابی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۳-۱۲۲). یکی از فلسفه‌های اصلی خدمت و وظیفه عمومی، مشارکت مردم در دفاع از کشور است و قانون خدمت سربازی بیشتر توسط حکومت‌هایی اعمال می‌شود که خواستار به‌کارگیری شهروندان در نیروهای مسلح و دفاع از کشور هستند (سجادیه و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۰۳-۳۰۱) از نظریه اقتصاد، تأمین امنیت به‌عنوان یک کالای عمومی نیازمند مداخله حاکمیت است و رویکرد استفاده از نیروهای وظیفه عمومی می‌تواند یکی از روش‌ها برای این منظور باشد. درنهایت، هر کشور بر اساس شرایط داخلی و خارجی خود در مورد استفاده از نیروهای وظیفه عمومی یا نیروهای حرفه‌ای تصمیم‌گیری می‌کند (سجادیه و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۰۴).

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از نظر ماهیت رویکرد توصیفی/پیمایشی دارد و با رویکرد آمیخته (کیفی/کمی) اجرا شده است. از نظر بازه زمانی، این پژوهش مقطعی است و در بازه زمانی آذر ماه ۱۴۰۱ لغایت اردیبهشت ۱۴۰۳ انجام شده است. در بخش کیفی و نخست پژوهش، ابتدا با مطالعه منابع موجود، بیانات امامین انقلاب، اسناد و قوانین بالادستی، پیشینه‌های پژوهشی و مدل و منابع دانشی منابع انسانی، اشباع نظری حاصل گردید و سپس با استفاده از تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار، تحلیل داده‌ها صورت پذیرفت و مدل مفهومی مطلوب خدمت وظیفه احصا و پایایی پژوهش به روش‌های محاسبه گردید. برای تعیین پایایی پژوهش در این روش، میزان توافق میان دو کدگذار مستقل در مورد کدگذاری متون، محاسبه می‌شود. در پژوهش حاضر، دو کدگذار مستقل، متون مرتبط با الگوی مطلوب خدمت وظیفه عمومی با محوریت کارکردهای منابع انسانی را کدگذاری کردند. میزان توافق میان دو کدگذار، ۸۵ درصد بود. این میزان توافق، نشان‌دهنده پایایی بالای پژوهش است. در بخش کمی این پژوهش، پرسشنامه‌ای که بر اساس الگوی مطلوب تدوین شده بود، بین ۲۲ نفر از خبرگان توزیع شد و ۲۰ پاسخنامه صحیح جمع‌آوری و ارزیابی گردید. در این بخش از پژوهش که ارائه‌دهنده نظرات خبرگان امور وظیفه نیروهای مسلح بود، خبرگان باید حداقل یکی از دو شرط زیر را داشته باشند: حداقل ۴ سال سابقه مرتبط در مدیریت امور کارکنان وظیفه دریکی از سازمان‌های نیروهای مسلح. حداقل جایگاه سرهنگی و سابقه بیش از ۴ سال خدمت در حوزه امور وظیفه. مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و یا دکتری تخصصی در رشته‌های مرتبط و نزدیک با آسیب‌شناسی منابع انسانی و تحول در خدمت وظیفه عمومی. در ادامه پرسشنامه با مقیاس ۵ درجه‌ای طیف لیکرت (خیلی خوب، خوب، متوسط، ضعیف و خیلی ضعیف) که توسط پژوهشگران طراحی و از سوی خبرگان جرح و تعدیل گردید برای سنجش وضع موجود میان نمونه‌ها توزیع شد. با توجه به آن که جهت پاسخ به تعدادی از گویه‌های پرسشنامه اطلاعات کارکنان وظیفه کافی نبود، برخی از گویه‌ها برای کارکنان وظیفه حذف و پرسشنامه به شکل حضوری بین ۳۰۰ نفر از کارکنان وظیفه و در بستر فضای مجازی بین ۱۸۵ نفر از پایوران، توزیع گردید. از مجموع ۴۸۵ پرسشنامه توزیع شده، ۴۴۰ پاسخنامه یعنی در حدود ۹۰ درصد دریافت گردید که ۱۸۰ پاسخنامه مربوط به کارکنان پایور بوده و ۲۴۰ پاسخنامه مربوط به کارکنان وظیفه است و ۲۰ پاسخنامه مردود شده و در نهایت فقط داده‌های ۴۲۰ پاسخنامه یعنی در حدود ۸۵ درصد وارد نرم‌افزار اس. پی. اس. اس. ۱۸ شده و برای تجزیه و تحلیل

مورد استفاده قرار گرفت. در این تحقیق با شناسایی قوت-ها، ضعف-ها، فرصت-ها، تهدیدات مؤثر در نظام وظیفه عمومی کشور متناسب با چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران و وزن دهی به هر یک از این عوامل (قوت-ها، ضعف-ها، فرصت-ها، تهدیدات) و محاسبه ارزیابی ماتریس داخلی و خارجی و تعیین موقعیت هر یک و در نهایت با استفاده از ماتریس سوات راهبردهای ترکیبی تدوین و با استفاده از ماتریس ارزیابی کمی، راهبردهای اصلاحی اولویت‌بندی گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی: توزیع فراوانی خبرگان بر حسب درجه نظامی، مدرک تحصیلی، سازمان و سن خدمتی، دسته‌بندی و ارزیابی گردیده است. بر اساس این نتایج تعداد ۹ نفر معادل ۴۵ درصد از پاسخگویان خبره دارای درجه نظامی سرتیپ دومی تعداد ۸ نفر معادل ۴۰ درصد از پاسخگویان خبره دارای درجه نظامی سرهنگی و تعداد ۳ نفر معادل ۱۵ درصد از پاسخگویان کارمند علمی (رتبه ۱۸ و ۱۷) قرار داشتند. همچنین توزیع فراوانی پاسخگویان خبره برحسب سازمان محل خدمت دسته‌بندی، تعداد ۱۱ نفر معادل ۵۵ درصد از پاسخگویان خبره از ستاد کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ۳ نفر معادل ۲۵ درصد از پاسخگویان پایور از وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، ۲ نفر معادل ۱۰ درصد از پاسخگویان پایور از ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۲ نفر معادل ۱۰ درصد از سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ۲ نفر معادل ۱۰ درصد از پاسخگویان پایور از فرماندهی انتظامی هستند. توزیع فراوانی پاسخگویان پایور برحسب سازمان محل خدمت دسته‌بندی و ارزیابی گردیده است، بر اساس این نتایج تعداد ۱۱ نفر معادل ۶ درصد از پاسخگویان پایور از ستاد کل، ۷۰ نفر معادل ۳۹ درصد از پاسخگویان پایور از ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۴۲ نفر معادل ۲۳ درصد از پاسخگویان پایور از سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۲۰ نفر معادل ۱۱ درصد از پاسخگویان پایور از وزارت دفاع، ۲۷ نفر معادل ۱۵ درصد از پاسخگویان پایور از نیروی انتظامی و ۱۰ نفر معادل ۶ درصد از پاسخگویان پایور از سایر سازمان‌ها هستند. توزیع فراوانی درجه نظامی پاسخگویان دسته‌بندی و ارزیابی گردیده است. بر اساس این نتایج تعداد ۴۸ نفر معادل ۲۷ درصد از پاسخگویان پایور دارای درجه سرتیپ دوم، ۵۵ نفر معادل ۳۱ درصد از پاسخگویان دارای درجه سرهنگی، ۳۵ نفر معادل ۱۹ درصد از پاسخگویان دارای درجه سرگردی، ۲۲ نفر معادل ۱۲ درصد از پاسخگویان دارای درجه سروانی، ۱۱ نفر معادل ۶ درصد از پاسخگویان دارای درجه ستوانیکم و ۹ نفر معادل ۵ درصد از پاسخگویان از کارمندان اداری سازمان‌ها هستند. توزیع فراوانی پاسخگویان کارکنان وظیفه برحسب سازمان محل خدمت دسته‌بندی

و ارزیابی گردیده است. بر اساس این نتایج تعداد ۱۰۱ نفر معادل ۴۲ درصد از پاسخگویان کارکنان و وظیفه از ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۶۴ نفر معادل ۲۷ درصد از پاسخگویان کارکنان وظیفه از سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۲۶ نفر معادل ۱۱ درصد از پاسخگویان کارکنان وظیفه از فرماندهی انتظامی و ۱۶ نفر معادل ۶ درصد از پاسخگویان کارکنان وظیفه از سایر سازمانها هستند. توزیع فراوانی درجه نظامی پاسخگویان کارکنان وظیفه دسته‌بندی و ارزیابی گردیده است. بر اساس این نتایج تعداد ۵۲ نفر معادل ۲۲ درصد از پاسخگویان افسر وظیفه، ۱۳۶ نفر معادل معادل ۵۶ درصد درجه دار وظیفه و ۵۲ نفر هم معادل ۲۱ درصد از سربازان وظیفه بودند.

یافته‌های استنباطی: در بخش نخست مدل مفهومی منبعث از منظر امامین انقلاب، اسناد بالادستی و مدل های معتبر بین المللی ارائه گردیده است. در جدول ۲ خروجی تحلیل محتوای بیانات امامین انقلاب که با رویکرد کدگذاری سه مرحله‌ای احصا گردیده ارائه شده است. جدول ۱ نشان‌دهنده تعریف عملیاتی حوزه‌های کارکردی منابع انسانی در خدمت وظیفه عمومی است که از یافته‌های پژوهش به دست آمده است.

جدول ۱- تعریف عملیاتی حوزه‌های کارکردی منابع انسانی (منبع: یافته‌های پژوهش)

ر	حوزه کارکردی	تعریف عملیاتی
۱	جذب و پذیرش	مجموعه فرایندها و اقداماتی که با محوریت تجربه مندی مطلوب، نیازهای واکنشی و پیش‌نگرانه نیروهای مسلح و دستگاه‌های دولتی را به کارکنان وظیفه به شکلی حداکثری تأمین نماید.
۲	آموزش و توسعه	بهبود نظام‌مند و مستمر کارکنان وظیفه از نظر دانش، مهارت و توانایی‌های نظامی/تخصصی/شخصیتی مبتنی بر نیازها و روندهای موجود و رو به آینده.
۳	نگهداشت	مجموعه رویکردها و اقداماتی که ضمن تأمین منافع کارکنان وظیفه و ارتقای کرامت و منزلت آنها تقویت‌کننده و بهبودگر پیوند کارکنان وظیفه عمومی با خدمت وظیفه عمومی و ایفای نقش مطلوب در تأمین نیازهای دفاعی و غیر دفاعی کشور می‌گردد.
۴	بکارگیری بهره‌ور و ارزش‌آفرین را در تعامل چندضلعی ذی‌نفعان خدمت وظیفه عمومی فراهم سازد.	طراحی، برنامه‌ریزی و پیاده‌سازی فرایندهایی که زمینه همکاری معنادار، بهره‌ور و ارزش‌آفرین را در تعامل چندضلعی ذی‌نفعان خدمت وظیفه عمومی فراهم سازد.
۵	ترخیص	مجموعه فرآیندهایی که ضمن چابکی و تسهیلگری در ایجاد تجربه‌ای خوشایند از پایان خدمت وظیفه، بازگشت مجدد کارکنان وظیفه عمومی به زندگی

با عنایت به جمع‌بندی بیانات و تأکیدهای امامین انقلاب، اسناد بالادستی و قوانین بالادستی، همین‌طور جرح و تعدیل‌های صورت پذیرفته مدل پیشنهادی الگوی مطلوب خدمت وظیفه عمومی برابر شکل ۱ ارائه می‌گردد:

شکل ۱- مدل پیشنهادی پژوهش با اعمال جرح و تعدیل‌های نهایی (منبع: یافته‌های پژوهش)

در بخش دوم محاسبات مرتبط با سنجش وضع موجود مورد توجه بوده است. پیش از انجام محاسبات مرتبط با سنجش وضعیت موجود ابتدا نوع توزیع داده‌ها مبنی بر نرمال یا غیر نرمال بودن با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به این که بخش قابل توجهی از مشارکت کنندگان در پژوهش به صورت غیر تصادفی انتخاب شده بودند و سطح معناداری (۰/۰۱) کمتر از ۰/۰۵ بود. نتیجه آزمون تأیید ناپارامتر بودن توزیع داده‌ها بود. هنگام بررسی نرمال بودن داده‌ها فرض صفر مبتنی بر اینکه توزیع داده‌ها نرمال است در سطح خطای ۵٪ تست می‌شود. به منظور مقایسه میانگین نتایج بدست آمده با میانگین مورد انتظار از آزمون کای دو استفاده شده است. با توجه

به اینکه سطح معناداری ۰/۰۱ و از ۰/۰۵ کمتر است در نتیجه بین میانگین مورد انتظار و میانگین مشاهده شده تفاوت معنادار وجود دارد. برای سنجش وضع موجود آسیب های حوزه های کارکردی منابع انسانی خدمت وظیفه عمومی پرسشنامه با مقیاس ۵ درجه ای طیف لیکرت توزیع و به هر عامل به ترتیب افزایش اهمیت، اوزان ۱ الی ۵ داده شد. برای تبدیل پاسخ های کیفی به کمی از روش وزن دهی به عامل ها استفاده شد. با توجه به مقیاس ۵ درجه ای پرسشنامه مطابق جدول زیر ترسیم گردید و بر اساس مجموع داده های ۴۲۰ پاسخنامه سنجش وضعیت موجود شاخص ها و گویه های پرسشنامه محاسبه گردید. لازم به ذکر است نمره ۵ به عنوان وضعیت مطلوب برای هر گویه، عدد ۴ وضعیت خوب و عدد ۳ وضعیت متوسط، عدد ۲ وضعیت ضعیف و عدد ۱ وضعیت خیلی ضعیف است. در نهایت با تجزیه تحلیل های انجام شده بر روی پرسشنامه ها نتایج زیر حاصل گردید که نشان می دهد تمامی ابعاد نسبت به نمره مطلوب ۵، بین ۲ و ۳ یا در وضعیت ضعیف قرار دارند: ۱- جذب و پذیرش: ۲.۷۲۶ آموزش و توسعه: ۲.۱۲۱ نگهداشت: ۲.۲۶۵ بکارگیری: ۲.۹۸۵ و ترخیص: ۲.۷۲۵.

بعد از شناخت وضعیت موجود با استفاده از روش مدل دیوید راهبرد های اصلاحی طراحی و رتبه بندی می گردند. عوامل داخلی و خارجی ارزیابی می گردد ماتریس سوات طراحی و متناسب با وضعیت در ماتریس سوات راهبرد ها ارائه و با استفاده از روش ماتریس ارزیابی کمی این راهبردها رتبه بندی می شوند.

عوامل خارجی به عنوان آن دسته از عواملی که فضای سازمانی خدمت وظیفه از آن اثر پذیر بوده و در مقابل اثرگذاری معناداری بر روی آن ندارد از طریق مطالعه عمیق بیانات امامین انقلاب، اسناد و قوانین بالادستی و منابع دانشی احصا شدند و به منظور اعتباریابی در قالب یک پرسشنامه در اختیار خبرگان پژوهش قرار داده شدند و درصد اعتبار آن ها با نقش های محیطی مورد بررسی قرار گرفت. آن دسته از عواملی که بالای ۸۰ درصد از سوی خبرگان در طیف ۵ گزینه ای (۱=کاملا غیر مرتبط ۲-غیر مرتبط ۳-نظری ندارم ۴-مرتبط ۵-کاملا مرتبط) گزینه های ۴ و ۵ را انتخاب شدند، این نتایج در جدول شماره ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲ - اعتبار سنجی عوامل خارجی از نگاه خبرگان

ردیف	عنوان عامل	نوع عامل	درصد ارتباط
۱	راهبرد کلان جمهوری اسلامی ایران (منطقه ای و فرا منطقه ای)	توسعه	۰/۹۵
۲	بهره برداری از تجارب دیگر کشورها		۰/۸۶
۳	حمایت افکار عمومی (جامعه)		۰/۹۱
۴	توسعه فناوری های تحول آفرین		۰/۸۴
۵	گسترش ارتباطات رسانه ای		۰/۸۲
۶	توسعه فضای مجازی		۰/۸۷
۷	برخوررداری از ظرفیت های قانونی		۰/۹۲
۸	نگاه حکمرانی و نهادهای قانون گذار		۰/۹۲
۹	افزایش تحصیلات مشمولان		۰/۹۲
۱۰	وضعیت کسب و کارها		۰/۸۱
۱۱	کاهش مولید و روند جمعیتی	تهدید	۰/۹۵
۱۲	گسترش شهرنشینی		۰/۹۳
۱۳	تفاوت علایق و تعلقات نسلی		۰/۸۶
۱۴	چالش های اقتصادی و معیشتی		۰/۹۲
۱۵	بالارفتن سن ازدواج		۰/۸۳
۱۶	امکان خرید و فروش سربازی		۰/۸۶
۱۷	تحولات بین الملل (منطقه و فرامنطقه)		۰/۹۱
۱۸	نرخ اشتغال در سطح کشور		۰/۸۸
۱۹	تحولات سیاسی کشور (سیاست زدگی)		۰/۸۴

در ادامه ماتریس ارزیابی عوامل خارجی با مشارکت و همکاری خبرگان از طریق پاسخ دهی به پرسشنامه محقق ساخته به منظور محاسبه وزن عامل، سطح اهمیت و نمره موزون هر عامل تکمیل گردید. در این جدول برای محاسبه وزن هر عامل ابتدا میانگین پاسخ خبرگان در مورد وضعیت موجود هر عامل به صورت طیف ۵ گزینه ای لیکرت احصا شده و از نسبت نمره میانگین یک عامل به مجموع میانگین عوامل، ضریب وزنی هر عامل محاسبه شد و برای محاسبه ضریب اهمیت عامل، میانگین پاسخ خبرگان به اهمیت هر عامل در قالب پاسخ های ۴ گزینه ای محاسبه گردید. مجموع

امتیاز های موزون ماتریس ارزیابی عوامل خارجی که در جدول ۴ قابل مشاهده است، ۱.۹۳ محاسبه شده است .

جدول ۴- ماتریس ارزیابی عوامل خارجی

امتیاز موزون	رتبه	وزن هر عامل	نمره میانگین	عنوان عامل	نوع عامل	ردیف
۰/۱۴۱	۳	۰/۰۴۷	۴/۲	اثر راهبرد منطقه ای/فرامنطقه ای جمهوری اسلامی ایران (بر خدمت وظیفه عمومی)	فرصت	۱
۰/۱۰۲	۳	۰/۰۳۴	۳/۱	بهره برداری از تجارب دیگر کشورها		۲
۰/۱۹۲	۴	۰/۰۴۸	۴/۳	حمایت افکار عمومی(جامعه)		۳
۰/۱۷۶	۴	۰/۰۴۴	۳/۹	توسعه فناوری های تحول آفرین		۴
۰/۱۲۶	۳	۰/۰۴۲	۳/۸	گسترش ارتباطات رسانه ای		۵
۰/۱۲	۳	۰/۰۴۰	۳/۶	توسعه فضای مجازی		۶
۰/۱۳۸	۳	۰/۰۴۶	۴/۱	برخورداری از ظرفیت های قانونی		۷
۰/۱۷۱	۴	۰/۰۴۴	۳/۹	نگاه حکمرانی و نهادهای قانون گذار		۸
۰/۱۲۶	۳	۰/۰۴۲	۳/۸	افزایش تحصیلات مشمولان		۹
۰/۱۲	۳	۰/۰۴۰	۳/۶	وضعیت کسب و کارها		۱۰
۰/۰۴۸	۱	۰/۰۴۸	۴/۳	کاهش مولید و روند جمعیتی	تهدید	۱۱
۰/۰۸۲	۲	۰/۰۴۱	۳/۷	گسترش شهرنشینی		۱۲
۰/۰۸۸	۲	۰/۰۴۴	۳/۹	تفاوت علایق و تعلقات نسلی		۱۳
۰/۰۴۷	۱	۰/۰۴۷	۴/۲	چالش های اقتصادی و معیشتی		۱۴
۰/۰۷۸	۲	۰/۰۳۹	۳/۵	بالارفتن سن ازدواج		۱۵
۰/۰۴۶	۱	۰/۰۴۶	۴/۱	امکان خرید و فروش سربازی		۱۶
۰/۰۸۸	۲	۰/۰۴۴	۳/۹	تحولات بین الملل(منطقه و فرامنطقه)		۱۷
۰/۰۸۲	۲	۰/۰۴۱	۳/۷	نرخ اشتغال در سطح کشور		۱۸
۰/۰۸۰	۲	۰/۰۴۰	۳/۶	تحولات سیاسی کشور(سیاست زدگی)		۱۹
۱/۹۳		۱	۱/۶		مجموع	۸۸

تجزیه تحلیل عوامل داخلی: در ماتریس عوامل داخلی با استفاده از مدل دانشی ارائه شده همچنین پرسشنامه اعتباریابی شده، معیار سنجش نقاط قوت و ضعف، میانگین نمرات احصا شده در وضعیت موجود توسط نمونه آماری پژوهش ارائه گردید. در این زمینه گویه هایی که میانگین نمرات کسب شده آن ها کمتر از نمره متوسط است در وضعیت ضعف قرار گرفته و گویه هایی که میانگین نمرات اکتسابی آن ها بیشتر از وضعیت متوسط است در شرایط قوت، قرار داد شده اند. به منظور محاسبه و سنجش ماتریس ارزیابی عوامل داخلی ابتدا نمره میانگین هر گویه را بر مجموع نمرات میانگین تقسیم می کنیم و نمره میانگین وزن دار را محاسبه می کنیم در ادامه نمرات هر گویه را در رتبه (چهار گانه) مرتبط ضرب کرده و امتیاز موزون هر گویه محاسبه می شود. با محاسبه مجموع امتیاز های موزون نمره نهایی ماتریس عوامل داخلی محاسبه شده است. مجموع امتیاز ماتریس ارزیابی عوامل داخلی ۲.۲۳ محاسبه شده است .

با توجه به محاسبات صورت گرفته در بخش های قبلی نمرات اکتسابی از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی نشان دهنده موقعیت راهبردی وضعیت تهدید و ضعف در ماتریس سوات است. که در این شرایط، راهبرد توصیه شده راهبرد دفاعی است. در شکل ۳ وضعیت موجود خدمت وظیفه عمومی قابل مشاهده است.

		نمره نهایی ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)					
		ضعیف		قوی			
		۱	۲	۲/۵	۳	۴	
نمره نهایی ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE)	فرصت	۴	محافظه کارانه		تهاجمی		
		۳					
	۲/۳۷	تدافعی		رقابتی			
	تهدید						۲
۱							

شکل ۳-ماتریس ۴ خانه ای و مشاهده وضعیت موجود خدمت وظیفه عمومی

به منظور طراحی راهبرد ها از ماتریس سوات و ترکیب نقاط قوت و ضعف و فرصت و تهدید استفاده شده است. در پیل های خبرگی سلول های چهار گانه راهبرد با تلفیق ۴ عامل مذکور تکمیل شدند و راهبردهای متناسب مبتنی بر نظر خبرگان جرح و تعدیل گردید.

با استفاده از برگزاری پیل های خبرگی با حضور حداقل ۱۲ نفر از خبرگان (از ۲۰ نفر خبره مشارکت کننده در پژوهش) همچنین منطق ماتریس QSPM و با تشریح مراحل تدوین راهبرد و راهبردهای احصاء شده از منابع دانشی ضمن دریافت دیدگاه خبرگان و جرح و تعدیل راهبردهای اصلاحی از سوی آن ها، اقدامات مرتبط با ماتریس برنامه ریزی استراتژیک کمی انجام شد و راهبردهای ارائه شده رتبه بندی شدند. در جلسات خبرگی مقرر شد منطق ارائه راهبرد بر اساس کارکردهای پنج گانه ی منابع انسانی مدل دانشی پژوهش و متناسب با هر کارکرد راهبرد های فرعی و در نهایت راهبرد های اصلی ارائه گردد. در ادامه پنج راهبرد اصلی (کلان) زیر ارائه شدند:

۱- نهادهای تصمیم ساز در زمینه خدمت وظیفه عمومی ضروری است با تامین زیر ساخت های مرتبط و پایش مستمر شرایط کمی و کیفی مشمولان و ادراک صحیح از نیازهای موجود و رو به آینده خدمت وظیفه عمومی در نهاد های لشگری و کشوری همینطور شناخت درست از علایق رفتاری/شخصیتی با ایجاد تعامل اثرگذار و جذاب فرایند های مرتبط با جذب و پذیرش را بهبود مستمر و معنادار دهند. (s1)

۲- نهادهای متولی و مسئول در زمینه خدمت وظیفه عمومی به منظور تحول در رویکرد و فرایندهای مرتبط با آموزش و توسعه در خدمت وظیفه عمومی ضروری است با تدوین سند به روز و آینده نگرانه ی سند آمایش ظرفیت های دفاعی/مدنی(صنعت، خدمات، کشاورزی) و آسیب شناسی قرار گاه مهارت آموزی و سرباز ماهر ضمن به روز رسانی ضمن تامین زیرساخت ها و پیشران های مورد نیاز، محتواهای آموزشی خود میزان اثرگذاری آموزش ها را ارزیابی نماید. (s2)

۳- سازمان ها و نهاد های تصمیم ساز مرتبط با خدمت وظیفه عمومی به منظور ارتقا و بهبود وضعیت نگهداشت کارکنان وظیفه ضروری است با تامین معیشت عزتمندانه و توانمندسازی اقتصادی کارکنان وظیفه بر معماری، هم آفرینی و جریان سازی ارزش های اسلامی انقلابی اهتمام ویژه ورزند و با پایش مستمر سلامت جسم و روان کارکنان وظیفه تجربه مندی حضور در این دوره مقدس را ارتقا بخشند. (s3)

۴- سازمان های بهره مند از کارکنان وظیفه به منظور ارتقای کیفیت تعامل ذی نفعان و بهبود میدان نقش آفرینی کارکنان وظیفه در زیست بوم سازمانی خدمت وظیفه عمومی ضروری است الگوی بکارگیری متناسب با شایستگی های دانشی/ مهارتی و همچنین با در نظر گرفتن سرمایه های روانشناختی/شخصیتی کارکنان وظیفه را با رویکردی عدالت گسترانه طرح ریزی، اجرا و پایش نماید. (s4)

۵- سازمان های سیاست گذار مرتبط با نحله ی خدمت وظیفه عمومی با هدف تبدیل فرایندهای مرتبط با ترخیص و پایان خدمت ضروری است زیست بوم خدمت وظیفه ی عمومی را با فرصت های عرصه ی کسب و کار ارتباط دهند و با اعطای امتیاز های شغلی و اجتماعی جذاب و انگیزاننده منزلت شغلی اجتماعی خدمت رفتگان را ارتقا دهند. (s5)

در ادامه پرسشنامه ماتریس QSPM در اختیار خبرگان قرار گرفت و بر اساس تجزیه تحلیل پرسشنامه های بازگشتی رتبه بندی راهبرد های کلان احصا و مطابق جدول ۵ ارائه گردید .

جدول ۵-رتبه بندی راهبرد های کلان

ترخیص و پایان خدمت		بکارگیری		نگهاشت		آموزش		جذب و پذیرش		ضریب وزنی	نوع عامل	عامل	ردیف
TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS				
0.15	2	0.2289	3	0.076	1	0.153	2	0.31	4	۰.۰۸	قوی	وضعیت نیروهای مسلح در آگاهی و شناخت دقیق از تعداد مشمولان واجد شرایط	۱
0.14	2	0.2163	3	0.072	1	0.144	2	0.29	4	۰.۰۷	ضعیف	آگاهی و ادراک سیاست گذاران خدمت وظیفه عمومی از روند های جمعیتی میان مدت و بلند مدت مشمولان	۲

0.15	2	0.2195	3	0.146	2	0.219	3	0.29	4	۰.۰۷	(۳، ۱)	برآورد دقیق از نیاز موجود نیروهای مسلح به مشمولان	۳
0.14	2	0.1408	2	0.141	2	0.211	3	0.28	4	۰.۰۷	(۳، ۱)	برآورد دقیق از نیاز آینده نیروهای مسلح به مشمولان	۴
0.07	1	0.0711	1	0.071	1	0.071	1	0.28	4	۰.۰۷	(۳، ۱)	بهبود مستمر فرایندهای مرتبط با جذب و پذیرش مشمولان	۵
0.05	1	0.0501	1	0.05	1	0.05	1	0.2	4	۰.۰۵	(۳، ۱)	سرعت، جذابیت و چابکی در فرایندهای جذب و پذیرش مشمولان	۶
0.08	1	0.0761	1	0.228	3	0.076	1	0.15	2	۰.۰۸	(۳، ۱)	وضعیت ارائه خدمات درمانی شایسته برای کارکنان وظیفه و افراد تحت تکفل آنها	۷
0.08	1	0.3077	4	0.077	1	0.077	1	0.08	1	۰.۰۸	(۳، ۱)	تناسب در بکارگیری سربازان با ماموریت نیروهای مسلح	۸
0.08	1	0.3128	4	0.235	3	0.078	1	0.08	1	۰.۰۸	(۳، ۱)	توجه و رعایت عدم بکارگیری کارکنان وظیفه در مشاغل دون شان	۹
0.08	1	0.3195	4	0.24	3	0.08	1	0.08	1	۰.۰۸	(۳، ۱)	توجه و رعایت عدم بکارگیری کارکنان وظیفه در زمینه مسائل و امور شخصی	۱۰

0.08	1	0.3178	4	0.159	2	0.079	1	0.08	1	۰.۰۸	توجه و رعایت عدم بکارگیری کارکنان وظیفه به اموری خارج از حوزه وظیفه آن ها	۱۱
0.06	1	0.2352	4	0.118	2	0.118	2	0.06	1	۰.۰۶	تناسب در بکارگیری کارکنان وظیفه با شرایط جنگ و صلح	۱۲
0.05	1	0.2138	4	0.107	2	0.107	2	0.05	1	۰.۰۵	وضعیت بکارگیری کارکنان وظیفه متناسب با نیاز مقطعی سایر سازمان ها و دستگاه های اجرایی	۱۳
0.07	1	0.2791	4	0.14	2	0.07	1	0.07	1	۰.۰۷	تناسب در بکارگیری کارکنان وظیفه با شرایط تاهل آنان	۱۴
0.16	2	0.2327	3	0.155	2	0.31	4	0.08	1	۰.۰۸	وضعیت بهره وری حضور کارکنان وظیفه در نظام بهداشت و درمان	۱۵
0.15	2	0.227	3	0.076	1	0.303	4	0.08	1	۰.۰۸	وضعیت بهره وری حضور کارکنان وظیفه در نظام آموزش کشور	۱۶
0.29	4	0.2909	4	0.073	1	0.218	3	0.07	1	۰.۰۷	وضعیت استخدام سربازان توانمند و علاقه مند به جذب در سازمان های نظامی	۱۷
0.22	4	0.0538	1	0.054	1	0.108	2	0.05	1	۰.۰۵	چابک سازی و کاهش زمان ترخیص کارکنان وظیفه وجود دارد.	۱۸

0.22	4	0.0553	1	0.055	1	0.055	1	0.06	1	۰.۰۶	وضعیت فاصله‌ی زمانی دریافت کارت پایان و ترخیص کارکنان وظیفه	۱۹
0.23	3	0.0778	1	0.078	1	0.233	3	0.08	1	۰.۰۸	برخورداری امتیازهای ویژه در سوابق بیمه‌ای/شغلی، بازنشستگی کارکنان وظیفه	۲۰
0.01	1	0.0363	3	0.024	2	0.036	3	0.01	1	۰.۰۱	وضعیت شناخت مطلوبی از تمایلات و علایق نسلی مشمولان	۲۱
0.03	1	0.0858	3	0.057	2	0.086	3	0.03	1	۰.۰۳	برآورد دقیق از نیاز موجود در دستگاه‌های اجرایی به مشمولان	۲۲
0.03	1	0.093	3	0.062	2	0.093	3	0.03	1	۰.۰۳	برآورد دقیق از نیاز آینده دستگاه‌های اجرایی به مشمولان	۲۳
0.02	1	0.0803	4	0.06	3	0.04	2	0.02	1	۰.۰۲	وضعیت نیروهای مسلح در شناخت از روندهای آتی اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فناورانه کشور، مرتبط با خدمت وظیفه عمومی	۲۴
0.01	1	0.0137	1	0.014	1	0.027	2	0.01	1	۰.۰۱	وضعیت پاسخگویی به ابهامات و نگرانی‌های مشمولان	۲۵

0.01	1	0.0183	2	0.009	1	0.018	2	0.04	4	۰.۰۱	ضعف	تعامل جذاب و صمیمانه با مشمولان در قالب تولید محتوای اثرگذار	۲۶
0.02	1	0.0378	2	0.019	1	0.057	3	0.06	3	۰.۰۲	ضعف	وضعیت استفاده از فناوری های نوین همچون هوش مصنوعی به منظور بهبود کیفیت فرایندهای مرتبط با کارکنان و وظیفه	۲۷
0.01	1	0.0371	3	0.012	1	0.037	3	0.04	3	۰.۰۱	ضعف	وضعیت تامین زیرساخت های فناوری محور متناسب با نیازهای موجود و آینده خدمت وظیفه عمومی	۲۸
0.01	1	0.0115	1	0.012	1	0.012	1	0.05	4	۰.۰۱	ضعف	وضعیت حفظ احترام و کرامت نفس مشمولان در فرآیند جذب آن ها	۲۹
0.01	1	0.0138	1	0.014	1	0.014	1	0.06	4	۰.۰۱	ضعف	وضعیت حفظ احترام و کرامت نفس مشمولان در فرایندهای مرتبط با پذیرش آن ها در یگان های خدمت وظیفه عمومی	۳۰
0.02	1	0.0152	1	0.015	1	0.061	4	0.02	1	۰.۰۲	ضعف	نیازسنجی صحیح از نیازهای به روز آموزشی و توسعه ای نیروهای مسلح در زمینه رزم نظامی-دفاعی برای کارکنان خدمت وظیفه عمومی	۳۱

0.01	1	0.029	2	0.015	1	0.058	4	0.01	1	۰.۰۱	ضعف	نیاز سنجی صحیح از نیازهای دانشی/تخصصی نیروهای مسلح برای کارکنان خدمت وظیفه	۳۲
0.01	1	0.0191	2	0.01	1	0.038	4	0.01	1	۰.۰۱	ضعف	دوره های آموزشی - توسعه ای رزم نظامی - دفاعی به شکلی کاربردی، جذاب و انگیزاننده	۳۳
0.01	1	0.0202	2	0.01	1	0.04	4	0.01	1	۰.۰۱	ضعف	وضعیت ارزیابی میزان اثربخشی آموزش های رزم نظامی دفاعی	۳۴
0.02	1	0.0391	2	0.02	1	0.078	4	0.02	1	۰.۰۲	ضعف	وضعیت بهره وری در طراحی و اجرای دوره های آموزشی توسعه ای /تخصصی	۳۵
0.02	1	0.038	2	0.019	1	0.076	4	0.02	1	۰.۰۲	ضعف	وضعیت ارزیابی میزان اثربخشی آموزش های تخصصی/شغلی	۳۶
0.01	1	0.0282	2	0.014	1	0.056	4	0.01	1	۰.۰۱	ضعف	نیاز سنجی صحیح از نیازهای سیاسی/بصیرتی نیروهای مسلح و کارکنان خدمت وظیفه	۳۷
0.01	1	0.023	2	0.012	1	0.046	4	0.01	1	۰.۰۱	ضعف	ارزیابی مطلوب از میزان اثربخشی آموزش های بصیرت سیاسی/انقلابی به مشمولان	۳۸
0.01	1	0.023	2	0.012	1	0.046	4	0.01	1	۰.۰۱	ضعف	نیاز سنجی صحیح از نیازهای روانشناختی کارکنان خدمت وظیفه	۳۹

0.01	1	0.0289	3	0.01	1	0.038	4	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	وضعیت بهره‌وری در طراحی و اجرا دوره‌های توانمندسازی روانشناختی	۴۰
0.01	1	0.0186	2	0.009	1	0.037	4	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	ارزیابی مطلوب از میزان اثربخشی آموزش‌های توانمندسازی روانشناختی مشمولان	۴۱
0.01	1	0.0183	2	0.037	4	0.018	2	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	وضعیت حفظ کرامت نفس و شان انسانی کارکنان وظیفه	۴۲
0.01	1	0.0246	2	0.049	4	0.037	3	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	فضای فرهنگی و رفتاری جذاب و انگیزاننده‌ای برای کارکنان وظیفه	۴۳
0.02	2	0.0198	2	0.02	2	0.03	3	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	پرورش فرمانده‌هایی اخلاق‌محور و ارزش‌مدار	۴۴
0.01	1	0.0233	2	0.035	3	0.012	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	وضعیت برنامه‌ریزی و هدفگذاری شغلی برای کارکنان وظیفه	۴۵
0.02	2	0.0433	4	0.022	2	0.011	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	وضعیت چرخش شغلی-یگانی عادلانه و سازنده کارکنان وظیفه	۴۶
0.03	2	0.058	4	0.029	2	0.015	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	انتصاب متناسب با شایستگی‌ها و توانمندی‌های کارکنان وظیفه	۴۷

0.03	2	0.0563	4	0.028	2	0.014	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	وضعیت سازماندهی قوی برای بهره مندی از ظرفیت دانشی کارکنان وظیفه در ساختار نیروهای مسلح	۴۸
0.05	2	0.0517	2	0.103	4	0.026	1	0.03	1	۰.۰۳	ضعیف	وضعیت برنامه ریزی کارآمد برای اوقات فراغت کارکنان وظیفه	۴۹
0.05	2	0.095	4	0.048	2	0.024	1	0.02	1	۰.۰۲	ضعیف	تعریف جایگاه شغلی مناسب در سلسله مراتب سازمانی برای کارکنان وظیفه	۵۰
0.03	2	0.0377	3	0.05	4	0.013	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	وضعیت حمایت و احترام سازمانی کارکنان وظیفه حین خدمت	۵۱
0.01	1	0.0578	4	0.029	2	0.014	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	شرح شغل معناداری برای کارکنان وظیفه	۵۲
0.01	1	0.0504	4	0.05	4	0.013	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	وضعیت غنی سازی و تقویت مستمر مشاغل کارکنان وظیفه	۵۳
0.01	1	0.0235	2	0.047	4	0.012	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	معیشت عزتمندانه کارکنان وظیفه و افراد تحت تکفل آن ها	۵۴
0.01	1	0.0195	2	0.039	4	0.01	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	تسهیلات و مشوق های اجتماعی انگیزاننده حین خدمت وظیفه	۵۵

0.02	1	0.0376	2	0.056	3	0.075	4	0.02	1	۰.۰۲	ضعیف	تسهیلات بهره مندی از محتوای دانشی تخصصی متناسب با نیازهای مورد تقاضای کارکنان وظیفه	۵۶
0.02	1	0.0366	2	0.073	4	0.018	1	0.02	1	۰.۰۲	ضعیف	وضعیت غربالگری و پایش دوره ای وضعیت سلامت روان کارکنان وظیفه با بهره گیری از ابزارهای دانشی روز	۵۷
0.01	1	0.018	2	0.027	3	0.018	2	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	توسعه و توانمندسازی مطلوب در مولفه های روان شناختی کارکنان وظیفه	۵۸
0.02	1	0.0364	2	0.036	2	0.018	1	0.02	1	۰.۰۲	ضعیف	وضعیت عدالت در تقسیم و گردش شغلی کارکنان وظیفه	۵۹
0.01	1	0.0247	2	0.049	4	0.012	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	عدالت در توزیع امکانات و امتیازهای مرتبط با خدمت وظیفه	۶۰
0.01	1	0.0113	1	0.011	1	0.011	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	تناسب در بکارگیری مشمولان تحصیلکرده با نیازهای حقیقی نیروهای مسلح	۶۱
0.01	1	0.0137	1	0.014	1	0.027	2	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	تناسب در بکارگیری کارکنان وظیفه با مهارت ها و شایستگی های آن ها	۶۲
0.03	2	0.0142	1	0.014	1	0.014	1	0.01	1	۰.۰۱	ضعیف	تناسب در بکارگیری کارکنان وظیفه با اولویت های روز کشور	۶۳

0.03	2	0.0149	1	0.015	1	0.03	2	0.01	1	۰.۰۱	وضعیت	وضعیت تعامل بهره ور از توانایی های فکری کارکنان وظیفه نخبه و مستعد(علمی، ورزشی و ...) و تعامل سازنده با آنها	۶۴
0.02	2	0.0089	1	0.009	1	0.009	1	0.01	1	۰.۰۱	وضعیت	وضعیت بکارگیری کارکنان وظیفه معسر و نیازمند حمایت های خاص، متناسب با شرایط آنها	۶۵
0.03	2	0.0459	3	0.015	1	0.031	2	0.02	1	۰.۰۲	وضعیت	وضعیت بهره وری حضور کارکنان وظیفه در صنایع تولیدی	۶۶
0.04	2	0.0366	2	0.037	2	0.037	2	0.02	1	۰.۰۲	وضعیت	وضعیت بهره وری حضور کارکنان وظیفه در مواجهه با جنگ نرم و چالش های فرهنگی	۶۷
0.04	2	0.0765	4	0.038	2	0.019	1	0.02	1	۰.۰۲	وضعیت	وضعیت برنامه ریزی به منظور بکارگیری مطلوب کارکنان وظیفه متناسب با تعداد کارکنان وظیفه	۶۸
0.05	2	0.1009	4	0.05	2	0.025	1	0.03	1	۰.۰۳	وضعیت	بهره وری بکارگیری از کارکنان وظیفه در نهادها و سازمان های نظامی	۶۹
0.05	2	0.1093	4	0.055	2	0.027	1	0.03	1	۰.۰۳	وضعیت	بهره وری کارکنان وظیفه در نهادها و سازمان های غیر نظامی	۷۰

0.11	4	0.1148	4	0.029	1	0.057	2	0.03	1	۰.۰۳	ضعیف	اتصال به پایگاه های معتبر شغلی به منظور تامین سرمایه انسانی مورد نیاز نهاد ها و مجموعه های مختلف از کارکنان وظیفه نزدیک به اتمام خدمت وظیفه.	۷۱
0.07	4	0.0355	2	0.018	1	0.036	2	0.02	1	۰.۰۲	ضعیف	برخورداری خدمت رفتگان از تسهیلات و مشوق های انگیزاننده و به روز اجتماعی	۷۲
0.08	4	0.038	2	0.019	1	0.019	1	0.02	1	۰.۰۲	ضعیف	برگزاری مراسم قدردانی و تکریم کارکنان خدمت وظیفه عمومی به همراه لوح تقدیر و هدایا	۷۳
0.14	1	0.141	1	0.141	1	0.141	1	0.28	2	۰.۱۴ ۱	فروست	اثر راهبرد منطقه ای/فرا منطقه ای جمهوری اسلامی ایران (بر خدمت وظیفه عمومی)	۷۴
0.31	3	0.204	2	0.306	3	0.204	2	0.2	2	۰.۱۰ ۲	فروست	بهره برداری از تجارب دیگر کشورها	۷۵
0.58	3	0.384	2	0.576	3	0.576	3	0.38	2	۰.۱۹ ۲	فروست	حمایت افکار عمومی (جامعه)	۷۶
0.53	3	0.352	2	0.528	3	0.528	3	0.35	2	۰.۱۷ ۶	فروست	توسعه فناوری های تحول آفرین	۷۷
0.25	2	0.252	2	0.378	3	0.378	3	0.25	2	۰.۱۲ ۶	فروست	گسترش ارتباطات رسانه ای	۷۸

0.28	2	0.282	2	0.423	3	0.423	3	0.28	2	۰.۱۴ ۱	فرصت	توسعه فضای مجازی	۷۹
0.31	3	0.204	2	0.204	2	0.204	2	0.2	2	۰.۱۰ ۲	فرصت	برخورداری از ظرفیت های قانونی	۸۰
0.58	3	0.384	2	0.576	3	0.576	3	0.38	2	۰.۱۹ ۲	فرصت	نگاه حکمرانی و نهادهای قانون گذار	۸۱
0.53	3	0.352	2	0.352	2	0.528	3	0.35	2	۰.۱۷ ۶	فرصت	افزایش تحصیلات مشمولان	۸۲
0.38	3	0.252	2	0.126	1	0.504	4	0.25	2	۰.۱۲ ۶	فرصت	وضعیت کسب و کارها	۸۳
0.36	3	0.24	2	0.24	2	0.24	2	0.48	4	۰.۱۲	تهدید	کاهش مولید و روند جمعیتی	۸۴
0.41	3	0.276	2	0.276	2	0.276	2	0.28	2	۰.۱۳ ۸	تهدید	گسترش شهرنشینی	۸۵
0.51	3	0.342	2	0.513	3	0.342	2	0.34	2	۰.۱۷ ۱	تهدید	تفاوت علایق و تعلقات نسلی	۸۶
0.38	3	0.252	2	0.378	3	0.378	3	0.38	3	۰.۱۲ ۶	تهدید	چالش های اقتصادی و معیشتی	۸۷

۰.۱۲	۱	۰.۲۴	۲	۰.۲۴	۲	۰.۱۲	۱	۰.۲۴	۲	۰.۱۲	تهدید	بالارفتن سن ازدواج	۸۸
۰.۰۵	۱	۰.۰۹۶	۲	۰.۱۴۴	۳	۰.۰۴۸	۱	۰.۱	۲	۰.۰۴ ۸	تهدید	امکان خرید و فروش سربازی	۸۹
۰.۱۶	۲	۰.۱۶۴	۲	۰.۱۶۴	۲	۰.۰۸۲	۱	۰.۱۶	۲	۰.۰۸ ۲	تهدید	تحولات بین الملل (منطقه و فرامنطقه)	۹۰
۰.۳۵	۴	۰.۱۷۶	۲	۰.۱۷۶	۲	۰.۱۷۶	۲	۰.۱۸	۲	۰.۰۸ ۸	تهدید	نرخ اشتغال در سطح کشور	۹۱
۰.۰۹	۲	۰.۰۹۴	۲	۰.۰۹۴	۲	۰.۰۴۷	۱	۰.۰۹	۲	۰.۰۴ ۷	تهدید	تحولات سیاسی کشور (سیاست زدگی)	۹۲
۱۰.۱		۱۰.۶۷۶		۹.۷۶۳		۱۰.۲۶		۸.۸۹				مجموع	۹۳

جدول ۶- راهبرد های کلان و امتیازها و رتبه های مرتبط

رتبه	امتیاز نهایی	راهبرد کلان	رتبه
اول	۱۰.۶۷۶	سازمان های بهره مند از کارکنان وظیفه به منظور ارتقای کیفیت تعامل ذی نفعان و بهبود میدان نقش آفرینی کارکنان وظیفه در زیست بوم سازمانی خدمت وظیفه عمومی ضروری است الگوی بکارگیری متناسب با شایستگی های دانشی / مهارتی و همچنین با در نظر گرفتن سرمایه های روانشناختی/شخصیتی کارکنان وظیفه را با رویکردی عدالت گسترانه طرح ریزی، اجرا و پایش نماید.	۱

۳۰	10.260	<p>نهادهای متولی و مسئول در زمینه خدمت وظیفه عمومی به منظور تحول در رویکرد و فرایندهای مرتبط با آموزش و توسعه در خدمت وظیفه عمومی ضروری است با تدوین سند به روز و آینده نگرانه ی سند آمایش ظرفیت های دفاعی/مدنی (صنعت، خدمات، کشاورزی) و آسیب شناسی قرار گاه مهارت آموزی و سرباز ماهر ضمن به روز رسانی ضمن تامین زیرساخت ها و پیشران های مورد نیاز، محتوای آموزشی خود میزان اثرگذاری آموزش ها را ارزیابی نماید.</p>	۴
۳۱	10.1	<p>سازمان های سیاست گذار مرتبط با نحله ی خدمت وظیفه عمومی با هدف تبدیل فرایندهای مرتبط با ترخیص و پایان خدمت ضروری است زیست بوم خدمت وظیفه ی عمومی را با فرصت های عرصه ی کسب و کار ارتباط دهند و با اعطای امتیاز های شغلی و اجتماعی جذاب و انگیزاننده منزلت شغلی اجتماعی خدمت رفتهگان را ارتقا دهند.</p>	۴
۳۲	9.763	<p>سازمان ها و نهاد های تصمیم ساز مرتبط با خدمت وظیفه عمومی به منظور ارتقا و بهبود وضعیت نگهداشت کارکنان وظیفه ضروری است با تامین معیشت عزتمندانه و توانمندسازی اقتصادی کارکنان وظیفه بر معماری، هم آفرینی و جریان سازی ارزش های اسلامی انقلابی اهتمام ویژه ورزند و با پایش مستمر سلامت جسم و روان کارکنان وظیفه تجربه مندی حضور در این دوره مقدس را ارتقا بخشند.</p>	۴
۳۳	8.89	<p>نهادهای تصمیم ساز در زمینه خدمت وظیفه عمومی ضروری است با تامین زیر ساخت های مرتبط و پایش مستمر شرایط کمی و کیفی مشمولان و ادراک صحیح از نیازهای موجود و رو به آینده خدمت وظیفه عمومی در نهاد های لشگری و کشوری همینطور شناخت درست از علایق رفتاری/شخصیتی با ایجاد تعامل اثرگذار و جذاب فرایند های مرتبط با جذب و پذیرش را بهبود مستمر و معنادار دهند</p>	۵

نتیجه گیری و پیشنهاد:

– نتیجه گیری

آسیب های خدمت وظیفه عمومی در وضعیت موجود که آثار و تبعات قابل توجهی داشته و نارضایتی از شرایط آن را در منویات فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی)، نهادهای مرتبط و تعداد قابل توجه غایبین می توان مشاهده کرد ضرورت آسیب شناسی این دوره را آشکار می سازد. در پژوهش حاضر تلاش شد با رویکردی آمیخته (کیفی-کمی) در بخش نخست این دوره از منظر کارکردهای منابع انسانی آسیب شناسی شود و در بخش دوم راهبردهای بهینه احصا شده در جلسات پنل خبرگی به منظور اصلاح وضعیت موجود ارائه گردد. از مهم ترین شباهت های پژوهش حاضر با پژوهش های انجام شده در این حوزه دانشی تاکید بر اهمیت بسیار زیاد این دوره در ساختار نیروهای مسلح همین

طور ضرورت توجه به راهبرد ها، سیاست ها و اقدامات موثر در حوزه های نگهداشت مانند پژوهش (علیدوست و همکاران، ۱۴۰۱)، (سجادیه و همکاران، ۱۴۰۱)، بکارگیری مانند پژوهش (واعظی نژاد و موسوی نقابی، ۱۳۹۹) و آموزش کارکنان وظیفه مانند پژوهش (انوشه و همکاران، ۱۴۰۰) (بوالحسینی و همکاران، ۱۳۹۸) است. در برخی از پژوهش ها نیز همچون پژوهش حاضر دوره خدمت وظیفه عمومی فراتر از یک حوزه کارکردی مورد بحث قرار گرفت مانند (سعادت‌مندی و همکاران، ۱۴۰۱) (واعظی نژاد و موسوی نقابی، ۱۳۹۹) (فاطمی و همکاران، ۱۴۰۱) (ایمانی و قاسمی، ۱۳۹۵). در ارتباط با تفاوت پژوهش حاضر با پژوهش های انجام شده در این حوزه می توان اشاره نمود که تاکنون پژوهشی با رویکرد آسیب شناسی از کارکردهای اصلی منابع انسانی با ارائه راهبردهای اصلاحی انجام نشده است.

۱- پیشنهادها

راهبردهای فرعی و کلان ارائه شده در پژوهش حاضر به عنوان بستر اصلی پیشنهادها می توانند مورد استفاده قرار بگیرند با این وجود مضاف بر راهبردهای پیشنهادی ارائه شده موارد پیش رو نیز متناسب با یافته های پژوهش و فضای درونی و بیرونی زیست بوم خدمت وظیفه عمومی به مراتب تقدیم می گردد:

۱- توجه به فراهم آمدن فضای به اشتراک گذاری ظرفیت ها و قابلیت های دوسویه کارکنان وظیفه و خدمت وظیفه عمومی، همینطور ادراک بهره وری ضعیف از سوی ذی نفعان کلیدی، پیشنهاد می شود نوع نگاه در بکارگیری کارکنان وظیفه ارتقا یافته و تعاملی همسو با انتقال تجربه، مهارت و دانش کاربردی و پرورش قدرت حل مساله و تصمیم گیری در بکارگیری کارکنان وظیفه محوریت قرار گیرد.

۲- توجه به تمایلات و تعلقات نسلی کارکنان وظیفه، همینطور ضرورت به روز بودن مهارت های دانشی/نگرشی آن ها از یکسو و نیازهای توسعه ای عملکردی زیست بوم خدمت وظیفه پیشنهاد می شود ساختار آموزشی فعلی تغییر گسترده یابد، از اقدامات رسانه ای نمایشی عبور کرده و با همگرایی نهاد های مرتبط خلا های دانشی لشگری و کشوری وظیفه شناسایی، اولویت بندی و ترمیم یابد.

۳- پیشنهاد می شود سازمان های خدمت وظیفه به درگاه های شغلی و نیازهای کسب و کارها متصل شوند به طوری که با دریافت اعلام نیاز نهادهای کسب و کار، کارکنان وظیفه در آستانه خدمت بلافاصله جذب فضای شغلی شوند و شاغل شدن کارکنان وظیفه به عنوان مزیتی برای این دوره محسوب گردد.

۴- پیشنهاد می شود نهادهای حاکمیتی و تصمیم ساز معیشت و کرامت زندگی مادی و روانی کارکنان وظیفه را مورد اهتمام ویژه قرار دهند و در این زمینه کارکنان وظیفه دغدغه نیازهای اولیه زندگی شخصی خود را نداشته باشند.

۵- با توجه به اهمیت برنامه ریزی، تامین نیازها و ارتقای بهره وری پیشنهاد می شود از فناوری های تحول آفرین همچون هوش مصنوعی در تحلیل و پیش بینی نیازهای مورد نیاز و رو به آینده و جایگزینی فناوری با برخی از خدمات که توسط کارکنان وظیفه ارائه می گردد، استفاده شود.

در پژوهش های آتی حوزه خدمت وظیفه عمومی پیشنهاد می گردد موضوعات زیر مورد توجه و امعان نظر پژوهشگران و صاحب نظران علاقه مند به این حوزه دانشی قرار بگیرد: ۱- مدل سازی خدمت وظیفه مطلوب از نگاه مشمولان نسل 2. Z- فرصت ها و تهدید های خدمت وظیفه عمومی در تحول دیجیتال. ۳- مدلسازی الزامات راهبردی خدمت وظیفه عمومی در صنعت نسل ۴.

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- ادهمی، رقیه؛ رضائی منش، علی؛ رفیعی آتانی، عطاله؛ ماکوئی، احمد. (۱۳۹۹). مدلسازی هزینه فرصت نیروی انسانی مشمول خدمت وظیفه عمومی در ایران. فصلنامه اقتصاد دفاع، ۵(۱۶)، ۳۵-۵۵.
- اسکندری نژاد علیرضا، هاشمی سید ضیاء. (۱۴۰۱)، چالش‌های سربازی در ایران؛ فراتحلیل کیفی پژوهش‌های موجود، مسائل اجتماعی ایران. ۱۳ (۲): ۹-۲۶
- ایمانی، علی، قاسمی، علی اصغر. (۱۳۹۵)، سیاست‌گذاری خدمت سربازی و فرآیند ملت‌سازی در ایران. پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۵(۱۸)، ۳۵-۶۶.
- ایمانی، علی. (۱۳۹۹)، ارائه مدلی برای سیاست‌گذاری خدمت سربازی در ایران با بهره‌گیری از عوامل اثرگذار کلان، مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱۰(۳۶)، ۲۳۶-۲۵۹.
- باقری، رضا، و بهمنی، مهدی. (۱۴۰۰)، بررسی نقش رسانه و روایت‌سازی در جدایی خدمت وظیفه عمومی. جامعه فرهنگ رسانه، ۱۰(۳۹)، ۱۰۳-۱۳۰.
- بوالحسنی، خسرو؛ یداللهی، رضا؛ بیک، علی اصغر. (۱۳۹۸). تأثیر مهارت ورزی سربازان بر زندگی آنان بعد از رهایی از خدمت سربازی. مطالعات بین رشته ای دانش راهبردی، ۳۷(زمستان)، ۲۵۰-۲۷۸.
- پورامینی، زهرا، یحوی قاسم قشلاقی، مجید. (۱۳۹۸)، هم‌راستا سازی راهبرد منابع انسانی با راهبرد سازمان بر اساس رویکرد سیستمی. صنعت لاستیک ایران، ۲۴(۹۶)، ۲۵-۳۸.
- جمینی، داوود و قنبری، قاسم (۱۳۹۸)، شناسایی و تبیین مشکلات پیش روی سربازان (مورد مطالعه: دانشجویان دارای ایست خدمتی و کارت پایان خدمت دانشگاه اصفهان)، فصلنامه مطالعات خدمت سربازی، ۲(۲): ۱۰۲-۷۹.
- رحیمی پور، غلامرضا (۱۴۰۰) - لینک خبر <https://www.eghtesadonline.com/n/2c50> : سجادیه، علیرضا، اکبری، رضا، سرآبادانی، حسین، تراب زاده جهرمی، محمد صادق. (۱۳۹۷)، تحلیل اخلاقی خدمت وظیفه سربازی از منظر نظریه های وظیفه گرا و پیامدگرا. مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۸(۲۷)، ۲۹۷-۳۱۸.
- سعادت‌مندی، علیرضا، پورصادق، ناصر، و فرحی، سید مهدی. (۱۴۰۱). معرفی الگوی مطلوب خدمت وظیفه عمومی در جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر کارکردهای منابع انسانی. راهبرد دفاعی، ۲۰(۸۰)، ۸۵-۱۱۶.
- سیدی، سیدحسین؛ سیدی، سیدمحمد رضا. (۱۳۹۵). فهم جوهره تجربه دوره سربازی در اعضای هیئت علمی وظیفه؛ مطالعه‌ای پدیدارشناسانه. اندیشه مدیریت راهبردی، ۱۹(۲)، ۸۵-۱۱۶.

- طاهری، مهرداد؛ سلطانی، علیرضا؛ سهرابی، محمد؛ و شهلائی، ناصر. (۱۴۰۱). آسیب شناسی سیاستگذاری های آموزشی سربازان وظیفه با رویکرد جامعه پذیری سیاسی از دیدگاه سیاستگذاران و مجریان حوزه نظام وظیفه. امنیت ملی، ۱۲(۴۳)، ۱۶۹-۱۹۴.
- فاطمی، سیدمحمدحسین؛ طیب نیا، علی؛ مهران، محسن. (۱۴۰۱). ارزیابی ترجیحات افراد در خصوص گزینه های مختلف سیاستگذاری در حوزه خدمت وظیفه عمومی. مجلس و راهبرد، ۱۱۰(۵)، ۵-۳۱.
- فیاضی، مرجان، اعرابی، سیدمحمد(۱۳۹۳)، الگوی هماهنگی استراتژی منابع انسانی با عناصر سازمان و تأثیر آن بر بهبود عملکرد. پژوهش های مدیریت انتظامی (مطالعات مدیریت انتظامی)، ۹(۲)، ۲۶۲-۲۸۹.
- فیروزجانیان، علی اصغر، و جان محمدی لرگانی، وحید. (۱۳۹۷). خدمت نظام وظیفه: فرصتی اجتماعی. مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ۲۹(زمستان)، ۲۰۵-۲۲۳.
- کشتکار، مهران. (۱۴۰۲). فرصت های کارآفرینی در دوران سربازی، الزامات اقتصادی و شغلی. راهبرد دفاعی، ۲۱(81).
- کوهساریان، حسین. (۱۳۹۹)، آسیب شناسی خدمت وظیفه در ارتقاء انسجام اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، علوم و فنون نظامی، ۱۶(۵۳)، ۷۹-۹۵.
- موسوی نقابی، مجتبی و انوشه، مرتضی و طاهری، ابراهیم، (۱۳۹۳)، تبیین کارکردهای فردی - اجتماعی دوره نظام وظیفه و تأثیر آن بر ارتقای قدرت نرم ملی، فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم، ۹۹-۱۲۱.
- نجفی رستاقی، حیدر، و احمدیان، مهدی. (۱۴۰۱). الگوی تحول در خدمت وظیفه تخصصی مبتنی بر رویکرد سناریونگاری با بهره گیری از ظرفیت های زیست بوم علم، فناوری و نوآوری. فصلنامه آینده پژوهی دفاعی، ۷(۲۵)، ۱۰۵-۱۳۶.
- نظری زاده فرهاد، میرشاه ولایتی فرزانه، احمدوند علی محمد، عبدالملکی یوسف. (۱۳۹۰). آینده پژوهی خدمت سربازی در جمهوری اسلامی ایران (روندهای کلان در افق پانزده ساله). راهبرد دفاعی، ۳۴(۹)، ۵۵-۸۴.
- نوروزی، سرتیپ پاسدار بهرام(۱۴۰۰)، سرباز وظیفه، قابل دسترسی <https://sarbavazifeh>.
- واعظی نژاد، حجت الله، موسوی نقابی، سید مجتبی، انوشه، مرتضی. (۱۳۹۹)، ارائه الگوی آموزش اصول پدافند غیرعامل در دوره خدمت وظیفه عمومی در راستای ارتقای پایدار امنیت ملی، پدافند غیرعامل و امنیت، ۹(۳۲)، ۵-۲۶. لزگی، علی نقی؛ صافحیان، محمد و محمدجعفری، رسول.

(۱۳۹۹). مؤلفه‌های آمادگی دفاعی فرماندهی و مدیریت نظامی در نهج البلاغه با تأکید بر سرمایه

انسانی، تهران: فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۷۹.

ب - منابع انگلیسی

- Hom MA, Stanley IH, Schneider ME, Joiner TE Jr. A systematic review of help-seeking and mental health service utilization among military service members. *Clin Psychol Rev.* 2017 Apr;53:59-78. doi: 10.1016/j.cpr.2017.01.008. Epub 2017 Feb 4. PMID: 28214634.
- Litz, B. T. , Contractor, A. A. , Rhodes, C. , Dondanville, K. A. , Jordan, A. H. , Resick, P. A. , . . . & Strong Star Consortium. (2018) 'Distinct trauma types in military service members seeking treatment for posttraumatic stress disorder. *Journal of traumatic stress*, 31(2), 286-295.
- London A. S. , Wilmoth J. M. (2016) *Military Service in Lives: Where Do We Go From Here?*. In: Shanahan M. , Mortimer J. , Kirkpatrick Johnson M. (eds) *Handbook of the Life Course. Handbooks of Sociology and Social Research.* Springer, Cham.

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک

سال بیست و دوم، شماره ۹۸، زمستان ۱۴۰۳

مقاله هشتم، از صفحه ۱۸۹ تا ۲۱۲

الگوسازی تجارب حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در حوزه سیاست خارجی

علی‌اکبر عباسی، محمود شیخ حسینی، محسن رستمی، ابوذر میارعباسی

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۱۰

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۱۰

چکیده

تجربه حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در حوزه سیاست خارجی به معنای تأثیرگذاری و تعامل این نظام سیاسی با کشورهای دیگر در امور بین‌المللی است. این تجربه شامل سیاست‌ها، تصمیمات و اقداماتی است که توسط دولت ایران در روابط خود با سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی انجام شده است. این تجربه شامل موضوعاتی مانند روابط دیپلماتیک، مذاکرات بین‌المللی، توافق‌نامه‌ها، تحریم‌ها، تأثیرگذاری در سیاست‌های منطقه‌ای و بسیاری از مسائل دیگر مرتبط با سیاست خارجی ایران می‌شود. در این پژوهش، با عنوان تجارب حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در حوزه سیاست خارجی هدف اصلی ارائه الگویی نوین در حوزه حکمرانی سیاست خارجی براساس تجارب موجود در بازه زمانی استقرار جمهوری اسلامی ایران بوده است. سوال اصلی این پژوهش نیز بررسی الگوی مطلوب حکمرانی در حوزه سیاست خارجی در رابطه با قدرت‌های غربی و به ویژه ایالات متحده آمریکا بوده است. روش تحقیق در این پژوهش از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش که شامل یک الگوی پیشنهادی است شامل سه سطح بوده است: الف) مبانی و مفروضات: اقتدار خداوند، اجرای اصول الهی، منافع ملی، بازفهمی اصول، یافتن زمینه‌های مشترک همکاری، و نیروی دفاعی-نظامی حمایتی. ب) راهبردها: همگرایی ضدسلطه، ترکیب قدرت نرم و سخت، و وحدت رویه در فرماندهی سیاست خارجی. ج) پیامدها: تضعیف هژمونی غربی و تقویت شبکه‌های مقاومت، تقویت محور دفاعی-دیپلماتیک، و استمرار سیاستی. با توجه به یافته‌های این پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که الگوی مطلوب حکمرانی در حوزه سیاست خارجی در رابطه با کشورهای غربی شامل مبانی، راهبردها و پیامدهای مشخصی است که می‌تواند به تحقق اهداف مورد نظر کشور کمک کند.

واژگان کلیدی: الگوسازی، حکمرانی، جمهوری اسلامی، سیاست خارجی

مقدمه

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در شرایطی شکل گرفت که قدرتهای جهانی و کشورهای منطقه به دلیل ماهیت نوین این انقلاب و اسلامی بودن آن، با دیدهی تردید به آن می‌نگریستند. ایجاد محدودیت‌ها، کارشکنی‌ها، استفاده از اهرم‌های آشکار قهری مانند جنگ، اقدامات مسلحانه خیابانی به میانجی گروهک‌ها و ... از جمله مسائلی بود که از همان ابتدا انقلاب نوپا با آن درگیر شد و سیاست‌گذاری در حوزه‌های مختلف با چنین محدودیت‌هایی مواجه شد. سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در چنین شرایطی، خود را با نگاهی مستقل در هم‌آمیخت و تز «نه شرقی، نه غربی» را سرلوحه کار خود قرار داد. چنین نگاهی، در جهانی که سرسپردگی به یکی از ابرقدرت‌ها، یکی از مشخصه‌های بارز روابط بین‌الملل به شمار می‌رفت، جمهوری اسلامی ایران را با فرصت‌ها و تنگناهای متعددی درگیر کرد. اما بنیان‌گذار انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی (ره) با تاکید بر این اصل، نشان داد که سمت‌سوی حکمرانی خود را در ورای معادلات قدرت نظام دو قطبی مرتبط با جنگ سرد پیگیری می‌کند.

یکی از حوزه‌های مورد توجه در حکمرانی جمهوری اسلامی ایران، حوزه سیاست خارجی می‌باشد. این حوزه پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ شکلی ویژه به خود گرفت و در تقابل با استکبار جهانی، مسیری متفاوت از دوران رژیم پهلوی را در پیش گرفت و در نتیجه یکی از محورهای مهم سیاست انقلابی جمهوری اسلامی ایران را به خود اختصاص داد. با این حال باید توجه داشت که این حوزه به رغم برخی از محورهای با ثبات، دارای متغیرهایی بود که به فراخور دولت‌ها و گفتمان‌های حاکم، تجارب متفاوتی را به دنبال داشت. تاریخ جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که از سال ۱۳۵۷ به بعد، سیاست خارجی ایران دورانهای مختلفی را طی کرده است. در چنین سیری، شاخصهای ثبات و تداوم در سیاست خارجی موثر بوده است. دسته‌ای از نشانه‌های سیاست خارجی ایران ماهیت با دوام و نسبتاً ثابت دارند؛ به‌طور مثال، شاخص‌هایی همانند تقابل با نظم استکباری، رسالت‌گرایی، تعامل ضد سلطه و چانه‌زنی متغیرهایی هستند که با فرازونشیب‌هایی همواره در سپهر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نمود داشته است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۴۳). به موازات عوامل باثبات، که پایداری بیشتری در سیاست خارجی دارند، جلوه‌هایی از تغییر نیز در محیط منطقه‌ای، فضای بین‌المللی و شکل‌بندی‌های رفتار سیاسی — بین‌المللی ایران ایجاد شد. این مسئله به ویژه در ارتباط با گفتمان‌های حاکم بر دستگاه سیاست

خارجی جمهوری اسلامی ایران قابل تحلیل است. برای نمونه گفتمان اصلاح‌طلبی در حوزه سیاست خارجی تلاش می‌کرد تا با استفاده از اهرم مذاکره و نرمش در مقابل قدرت‌های بین‌المللی، سیاست تعامل را در پیش بگیرد و به میانجی آن، به اهداف خود دست یابد. در مقابل، گفتمان اصولگرایی، معتقد به ایستادگی در مقابل قدرت‌های جهانی بوده و به رغم عدم انکار اهرم مذاکره، همواره تلاش کرده است تا سیاست خارجی را بر مبنای پایداری بر اصول انقلابی قرار دهد. طبیعی است که هر کدام از این رویکردها، کارکردها و نتایج متفاوتی را به دنبال داشته است. با این توضیحات، مسئله اصلی پژوهش حاضر، بررسی تجارب سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در حوزه حکمرانی بوده تا از رهگذر آن بتوانیم به تدوین الگویی نوین براساس تجارب موجود در حوزه حکمرانی سیاست خارجی بپردازیم. به عبارت بهتر، پس دهه‌ها آزمون و خطا در حوزه سیاست خارجی و اتخاذ رویکردهای متفاوت و گاه متضاد در ارتباط با کشورهای غربی و به ویژه ایالات متحده به نظر می‌رسد نیازمند طراحی الگوی واحدی در حوزه حکمرانی سیاست خارجی هستیم. یک سیاست خارجی واحد می‌تواند کمک کند تا کشور در مذاکرات بین‌المللی به یک صدای قوی‌تر و مؤثرتر دست یابد و اهداف و منافع ملی خود را به بهترین شکل ممکن دفاع کند. همچنین، این سیاست واحد می‌تواند از تداخلات داخلی و ناسازگاری‌ها در تصمیم‌گیری‌های مربوط به سیاست خارجی جلوگیری کند و به کشور کمک کند تا با یک صدای متحد و قوی به جهانیان پیام‌های خود را ارسال کند.

با توجه به گستردگی حوزه سیاست خارجی، تمرکز ما بر روی مواجهه دستگاه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با قدرت‌های غربی و به ویژه ایالات متحده خواهد بود تا براساس آن تجربه‌ی این مواجهه را شناسایی و معرفی نماییم.

مبانی نظری

پیشینه‌شناسی:

(۱) رودسری و تبرزد (۱۴۰۰) در مقاله «ارائه الگوی حکمرانی متعالی اسلامی-ایرانی براساس اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی)» نشان داده‌اند دین مبین اسلام توجه خاصی به مسئله حکمرانی و روابط اجتماعی مسلمانان با یکدیگر و حکومت دارد. مقام معظم رهبری با اعتقاد به برتری حکمرانی اسلامی بر حکمرانی خوب می‌فرمایند: «اسلام، هم به توسعه مادی و اقتصادی توجه دارد و هم به بعد معنوی و متعالی انسان، و هریک را بدون

دیگری ناقص و ناکارآمد می‌داند». بنابراین به پشتوانه آموزه‌های دین مبین اسلام، فرهنگ غنی ایرانی و اندیشه‌های دو رهبر و اندیشمند بزرگ انقلاب اسلامی می‌توان به الگوی متعالی از حکمرانی ایرانی-اسلامی رسید که با فرهنگ جامعه اسلامی ایران سازگاری داشته باشد و سبب مشارکت فعال افراد و نهادهای جامعه در امور حکومتی شود.

(۲) کریمی‌پور (۱۴۰۰) در مقاله «حکمرانی متعالی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ رهیافت انتقادی به الگوی معاصر» نشان داده است الگوی حکمرانی معاصر از آنجا که با اصول و مبانی حکمرانی متعالی در سیاست خارجی فاصله دارد، لذا در حیطه عمل هم نتوانسته، عملکرد مطلوبی داشته باشد. لذا تا زمانی که سیاست خارجی مبتنی بر اصول حکمرانی متعالی مستقر نشود، همچنان باید شاهد نقص عملکردی و نارسایی سیاست خارجی در حفظ منافع و تحقق اهداف ملی بود.

(۳) سیمبر و ملکی (۱۳۹۸) در مقاله «بایسته‌های حکمرانی و ایماژهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌الملل» به این نتیجه دست پیدا کردند که شرایط داخلی اقتصادی کشور، وجود نابرابری‌های ناموجه، ناکامی‌های اقتصاد تولید محور و اشتغال محور، وجود فساد و عدم شفافیت و پاسخگویی در نظام اقتصادی، رانت های صنعتی، معادن، مالی و بانکی، از عمده ترین موانع و چالش های موجود در حکمرانی است که ارتقا و تحکیم موفقیت‌های ایران در سیاست خارجی را نیز با مشکل مواجه می‌کند.

(۴) دهقانی فیروزآبادی (۱۳۹۸) در مقاله «نظریه اسلامی سیاست خارجی: چهارچوبی برای تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» معتقد است ادبیات موجود نشان دهنده این واقعیت است که هیچ یک از نظریه های متعارف موجود در دو حوزه روابط بین الملل و تحلیل سیاست خارجی، قادر به تبیین چرایی و چگونگی رفتار و فرایند سیاست خارجی جمهوری اسلامی نیستند. این ناتوانی تبیینی ناشی از ماهیت زمینه پرورده نظریه‌های سیاست خارجی و ماهیت و هویت اسلامی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. این امر حاکی از این واقعیت و ضرورت است که تبیین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نیازمند یک رهیافت نظری است که ماهیت و هویت آن به عنوان یک دولت اسلامی را در کانون تحلیل خود قرار دهد.

(۵) جعفری و جانباز (۱۳۹۴) در مقاله «تنوع گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» به این نتیجه دست یافتند که سیاست خارجی در مقام مهمترین نمود رفتار بین‌المللی دولت‌ها

همواره عرصه تعامل میان نظریه و عمل بوده است و تحلیل واقع‌بینانه از سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ممکن نخواهد شد مگر آنکه در چارچوب ادراکی ما ابزارهایی جهت مدنظر قرار دادن اهمیت بنیادین مقوله‌ی معنایی نظام جمهوری اسلامی وجود داشته باشد. تنوع گفتمانی در سیاست خارجی زمینه‌ساز بسیج منابع و در نتیجه دیپلماسی متفاوت هسته‌ای در دوره‌های مختلف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران خواهد بود.

در مقاله حاضر، علاوه بر عنوان پژوهش، روش و متغیرهای کلیدی بحث که در نوع خود بدیع و منحصر به فرد است، درحالی‌که تحقیقات پیشین عموماً به بررسی اهداف کلی حکمرانی و سیاست خارجی ایران پرداخته‌اند، تحقیق حاضر با عنایت به روند جدید فضای جهانی و ترسیم ایران به‌عنوان قدرت منطقه‌ای از یک‌سو و تغییرات سریع در روابط کشورها از سوی دیگر با تمرکز بر ظرفیت‌های حکمرانی ایران در حوزه سیاست خارجی و تجربه مواجهه آن با ابرقدرت‌ها و به ویژه ایالات متحده نگاشته شده است. علاوه بر این، پژوهش حاضر فارغ از بحث‌های نظری موجود تلاش کرده است از دیدگاه متخصصان، تجارب حکمرانی در حوزه سیاست خارجی را احصاء کرده و بر فراز آن الگویی نوین ارائه دهد.

– مفهوم‌شناسی:

الگوی حکمرانی: مفهوم الگو در علوم اجتماعی به معنای یک الگو یا الگوی معیاری است که برای توصیف یا تبیین یک رفتار، فرایند یا وضعیت استفاده می‌شود. در ادبیات علوم اجتماعی، مفهوم الگو به صورت گسترده‌ای استفاده می‌شود و می‌تواند به موارد زیر اشاره کند (صادقی، ۱۳۹۷: ۲۴-۲۹):

– الگوهای رفتاری: این نظریه معتقد است که افراد در برخورد با موقعیت‌ها و مسائل خاص، به الگوهای رفتاری خاصی توجه می‌کنند و بر اساس آن‌ها عمل می‌کنند.

– الگوهای شناختی: این نظریه بیان می‌کند که انسان‌ها در فرایند شناخت و تصمیم‌گیری از الگوها و الگوهای شناختی خاصی استفاده می‌کنند.

– الگوهای اجتماعی: این نظریه بیان می‌کند که انسان‌ها در تعاملات اجتماعی خود از الگوهای اجتماعی خاصی برای رفتار و تعامل استفاده می‌کنند.

- الگوهای تصمیم‌گیری: این نظریه بیان می‌کند که انسان‌ها در فرایند تصمیم‌گیری از الگوها و الگوهای تصمیم‌گیری خاصی استفاده می‌کنند.
- به طور کلی، مفهوم الگو به عنوان یک الگوی معیاری یا الگوی توصیفی برای توصیف و تبیین رفتارها، فرایندها و وضعیت‌ها در علوم اجتماعی استفاده می‌شود. در ارتباط با پژوهش حاضر، استفاده الگوی تصمیم‌گیری در حکمرانی اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. در زمینه الگوی حکمرانی در سیاست خارجی، تعدادی از نظریه‌ها و مدل‌ها وجود دارند که برای توصیف و تبیین روابط بین‌الملل و تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی کشورها مورد استفاده قرار می‌گیرند و در همگی آن‌ها مقوله تصمیم‌گیری از اهمیت زیادی برخوردار است. برخی از این نظریه‌ها عبارتند از:
- نظریه واقع‌گرایی: این نظریه بر این اعتقاد استوار است که در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی، باید بر اساس شرایط و واقعیت‌های بین‌المللی عمل کرد و تصمیم‌گیری‌ها بر اساس تحلیل دقیق واقعیت‌های بین‌المللی انجام شود.
- نظریه امپریالیسم: این نظریه بر این اعتقاد است که برخی کشورها به عنوان امپریالیست‌ها عمل می‌کنند و تلاش می‌کنند بر سایر کشورها تسلط و تأثیرگذاری داشته باشند.
- نظریه تعادل قدرت: این نظریه بر این اعتقاد است که روابط بین‌المللی بر اساس تعادل قدرت بین کشورها شکل می‌گیرد و تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی بر اساس این تعادل انجام می‌شود.
- نظریه همکاری بین‌المللی: این نظریه بر این اعتقاد است که همکاری و تعامل بین کشورها می‌تواند به رفاه و پیشرفت مشترک منجر شود و تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی بر اساس این همکاری انجام شود.
- نظریه امنیت ملی: این نظریه بر این اعتقاد است که حفظ امنیت و منافع ملی اولویت بالایی در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی باید باشد و تصمیم‌گیری‌ها بر اساس این امنیت ملی انجام شود. به رغم اهمیت این نظریه‌ها، باید توجه داشت که اصولاً ابتدا باید مفهوم حکمرانی تدقیق شود و سپس رویکرد منتخب ما نسبت به این مفهوم و کاربرد آن در حوزه سیاست خارجی تعیین گردد.
- وقتی در ادبیات سیاسی از واژه حکمرانی^۱ استفاده می‌شود، هیچ تعریف پذیرفته شده جهانی وجود ندارد. به طور کلی این مفهوم در ادبیات سیاست و توسعه مدیون افلاطون است که اولین کسی بود

^۱ governance

که از کلمه یونانی *kubernáo* به معنای هدایت کشتی، به صورت استعاری، در زمینه هدایت انسان استفاده کرد (Eryurek, 2021: 78). در طول سال ها، این کلمه به طور کلی مورد استفاده قرار گرفته است و این مفهوم برای در بر گرفتن روابط بین ذی‌نفعان در مجموعه‌های مختلف تکامل یافته است. برنامه توسعه سازمان ملل متحد (UNDP) در مقاله سیاستی خود در سال ۱۹۹۷، حکمرانی را به عنوان «اعمال اقتدار اقتصادی، سیاسی و اداری برای مدیریت امور یک کشور در همه سطوح تعریف کرد. این شامل سازوکارها، فرآیندها و نهادهایی است که از طریق آنها شهروندان و گروه‌ها منافع خود را بیان می‌کنند، حقوق قانونی خود را اعمال می‌کنند، به تعهدات خود عمل می‌کنند و اختلافات خود را میانجی می‌کنند. این تعریف توسط کارگروه فرعی بین سازمانی دبیرکل برای ترویج پاسخ‌های یکپارچه به کنفرانس‌ها و اجلاس‌های سازمان ملل تأیید شد (Koenig, 2018: 98).

در سال ۱۹۹۳، بانک جهانی حکمرانی را به عنوان روشی تعریف کرد که از طریق آن قدرت در مدیریت منابع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی یک کشور برای توسعه اعمال می‌شود. در این تعریف، نقطه تمرکز اصلی بانک جهانی بر تثبیت و اصلاح برخی از رویه‌های دولتی بود که تعدیل ساختاری و خصوصی‌سازی را بر نمی‌تابید. به عبارت دیگر، بانک جهانی کشورها را تشویق می‌کرد تا به سوی خصوصی‌سازی حرکت کنند و از میزان تملک خود بر امور جامعه بکاهند. با این حال به مرور، این بانک متوجه شد که بیشتر بحران‌ها در کشورهای در حال توسعه ماهیت حکمرانی دارند. از این رو، بسته تعدیل معاصر بر مسائل حکمرانی مانند شفافیت، پاسخگویی و اصلاحات قضایی تأکید دارد. در این زمینه، بانک جهانی شیوه جدیدی از نگاه به حاکمیت را معرفی کرد که به «حکمرانی خوب»^۱ معروف است. ارائه رهنمودهای کلی در مورد اینکه چه ویژگی‌های قابل قبول حکمرانی خوب خواهد بود بسیار مهم است و سازمان ملل متحد هشت ویژگی را شناسایی کرده است که عبارتند از (Larcker, 2020: 120): مشارکت، اجماع محور، مسئولیت، پاسخگویی، شفافیت، کارآمدی، عدالت، پیروی از حاکمیت قانون.

برای پاسخ به مشکلات و چالش‌های نگاه غربی به مقوله حکمرانی، مفهوم حکمرانی متعالی شکل گرفت. این الگو، به شیوه‌ای از حکمرانی گفته می‌شود که مبتنی بر یک نظام ارزشی الهی همچون اسلام برای نیل به سعادت دنیوی و اخروی مردم در یک حوزه جغرافیایی و یا حوزه‌های

¹ good governance

گسترده‌تر مطرح می‌باشد (کشاورز و عرب‌اسدی، ۱۴۰۰: ۷۹). بر اساس نظریه حکمرانی متعالی، حکومت از آن خداست و تنها اوست که می‌تواند بر انسان حکم براند به این دلیل حکمرانان تا زمانی دارای مشروعیت می‌باشند که از تزکیه نفس و مقبولیت برخوردار بوده و تنها مجری احکام الهی باشند. در حکمرانی متعالی، تنظیم روابط، تبعیت و شیوه فعالسازی ظرفیتهای کنشگران و ذینفعان، بر اساس هدایت الهی و اراده مردمی، شکل می‌گیرد (Muqtedar Khan, 2019: 12). همان‌گونه که از تعریف فوق مشخص است، در حکمرانی متعالی توجه همزمان به ارزش‌های الهی و نیز نقش مردم در پیاده‌سازی آنان مورد توجه قرار گرفته است. از همین رو است که حضرت امام خمینی (ره) نیز همواره به لزوم ارتباط عاطفی میان دولت به عنوان پیاده‌کننده و مجری احکام الهی و مردم تاکید داشتند (رودسری و تبرزد، ۱۴۰۰: ۲۱) و آن را یکی از ملزومات اساسی حکمرانی قلمداد می‌کردند (صحیفه امام، جلد ۷: ۵۲۷):

«الان در همه گرفتاری‌هایی که حکومت دارد، ملت کوشش می‌کند که هم‌مقدم باشد با آن‌ها و مقاصد دولت را به پیش ببرد و این برای این است که در این کشور، اسلام حکومت می‌کند و حکومت این کشور حکومت بر ابدان نیست، حکومت بر قلوب است».

از نقطه نظر پژوهش حاضر مورد سوم از حکمرانی است که می‌تواند نتایج مساعدی را برای جامعه به دنبال داشته باشد و حوائج و انتظارات آنان را در حوزه‌ی دنیوی و اخروی پوشش دهد. بنابراین تعریف خودمختار پژوهش حاضر از این مفهوم عبارت است از:

«حکمرانی متعالی مجموعه‌ای از ویژگی‌ها است که به طور همزمان بتواند مقضیات انسانی را در چارچوبی الهی قرار داده و سیاست خارجی توسعه‌محوری را بر اساس محتوای ارزشی و هنجاری اسلامی-ایرانی متشکل سازد».

تعریفی که از «حکمرانی متعالی» ارائه شده است، حاکی از آن است که حکمرانی باید بر اساس اصول الهی هدایت شود و در عین حال نیازهای عملی و توسعه‌ای یک جامعه را نیز در نظر بگیرد.

حکمرانی سیاست خارجی: حکمرانی در سیاست خارجی، به این معنا است که یک دولت باید با در نظر گرفتن عوامل عملی و اقتصادی، برای توسعه روابط با سایر کشورها بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی-ایرانی تلاش کند. این رویکرد، امور انسانی را در چارچوبی الهی قرار می‌دهد

و در عین حال سیاست های خارجی را به سمت اهداف توسعه محور سوق می دهد. به این ترتیب، حکمرانی متعالی در حوزه سیاست خارجی می تواند متضمن توازن ظریفی بین ملاحظات دینی و عملی باشد و ممکن است به درجه قابل توجهی از درون‌نگری و تأمل برای تعیین مسیر اقدام مناسب نیاز داشته باشد. این رویکرد ممکن است با رویکردهای سنتی به سیاست خارجی متفاوت باشد، که ممکن است بیشتر بر ملاحظات عملی تمرکز کند و ممکن است تمایل کمتری به گنجاندن ارزش‌ها و هنجارهای الهی در فرآیندهای تصمیم‌گیری خود داشته باشد.

حکمرانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: حکمرانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از زمان پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ شروع شده و تاکنون ادامه داشته است. در طول دوره‌های مختلف، حکمرانی سیاست خارجی ایران ویژگی‌های مختلفی داشته است. با این حال، در نسبت با پژوهش حاضر، می‌توان دو رویکرد تعامل ضد سلطه و سازش طلبی را مطرح کرد. تعامل ضد سلطه در حکمرانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به معنای تلاش برای مقاومت در برابر تضييع حقوق و منافع ملت ایران توسط قدرت‌های بزرگتر و سلطه‌مندتر در سطح بین‌الملل است. این مفهوم به تأکید بر استقلال، خودکفایی، و انعکاس ارزش‌های انقلاب اسلامی در روابط بین‌المللی اشاره دارد. سازش طلبی به معنای تمایل یا تماس با دیگران به منظور رسیدن به توافق و تسویه در مسائل مختلف است. برخی از نقادان معتقدند که تمایل به سازش طلبی ممکن است منجر به کنار گذاشتن اصول و ارزش‌های انقلابی و تنزل در برابر فشارهای بین‌المللی شود. همچنین این رویکرد، ممکن است باعث تردید در قدرت و اعتبار کشور شود و تأثیرات منفی بر روابط بین‌المللی داشته باشد. امری که در برهه‌هایی از تاریخ جمهوری اسلامی ایران خود را نشان داده است.

روش‌شناسی تحقیق

نوع روش تحقیق در این پژوهش از منظر هدف کاربردی خواهد بود و به دنبال یافتن الگویی نوین براساس تجارب حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در حوزه سیاست خارجی است. **قلمرو زمانی** این پژوهش ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰ بوده و **قلمرو مکانی** آن جمهوری اسلام ایران است. روش و ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش کیفی است. جامعه آماری پژوهش شامل متخصصان در حوزه‌های سیاست خارجی، روابط بین‌الملل، حکمرانی و مسائل دفاعی-امنیتی بوده و جهت انجام مصاحبه تخصصی با آنان، اعتبار پژوهش و استخراج داده‌های حاصل از تجارب کاری و عملیاتی

مرتبط با داده‌های کیفی استفاده قرار گرفته شده است. متخصصان یاد شده، شامل اساتید دانشگاه-های سطح یک، اساتید دانشگاه‌های نظامی، پژوهشگران حوزه روابط بین‌الملل و دانشجویان تحصیلات تکمیلی در رشته‌های مرتبط با موضوع پژوهش بوده است. در این تحقیق با توجه به اینکه جامعه آماری پژوهش ۷۵ نفر می‌باشد لذا حجم نمونه براساس جدول مورگان ۶۳ نفر تعیین شده است. همچنین نمونه‌گیری به وسیله روش هدفمند تا حد اشباع و توان محقق شده است.

به‌منظور گردآوری اطلاعات موردنیاز از روش‌های ذیل استفاده شده است:

الف- روش کتابخانه‌ای: در این روش ضمن مطالعه کتاب‌های علمی و تخصصی و مقالات مرتبط با موضوع و بررسی آرشیو اسناد و مدارک موجود در دستگاه‌های مختلف، از منابع معتبر اینترنتی نیز استفاده می‌شود.

ب- روش میدانی: در این روش، محقق از طریق مراجعه به متخصصان مربوطه در قالب مصاحبه به جمع‌آوری داده‌های لازم بپردازد. داده‌های کیفی لازم را از طریق پرسش‌های باز و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری خواهد شد.

پژوهش حاضر با اتکا به ابزار تحلیل مضمون و کدگذاری مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. کدگذاری در تحلیل داده‌ها بر اساس نظریه مبنایی از اهمیت فراوانی برخوردار است. بنابراین تلاش خواهیم کرد در طول فرایند کدگذاری، مفاهیمی ایجاد کنیم که در نهایت و در پیوند با یکدیگر بتواند نظریه توضیحی سودمندی ارائه کند. تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت چرخشی انجام می‌شود و شامل مقایسه مداوم بین بخش‌های مختلف متن مصاحبه یا گزیده‌های داده‌ها است.

تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. در پژوهش حاضر تلاش شده است تا از الگوی «براون و کلارک (۲۰۰۶)» استفاده شود که یک الگوی شش مرحله‌ای در شناخت و جستجوی مضامین است و در علوم اجتماعی به شکل وسیعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. این الگوی شامل مراحل زیر است:

- ۱- آشنایی با داده‌ها: در این مرحله، با داده‌ها آشنا شده و آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهید.
- ۲- تولید کدهای اولیه یا استخراج مفاهیم: در این مرحله، مفاهیم اصلی از داده‌ها استخراج می‌شوند و کدهای اولیه برای آن‌ها تعیین می‌شود.

۳- جستجو برای مضامین (اصلی و فرعی): در این مرحله، به دنبال مضامین اصلی و فرعی در داده‌ها می‌گردید.

۴- بررسی تم‌ها: تم‌های موجود در داده‌ها بررسی و شناسایی می‌شوند.

۵- تعریف تم‌ها: تم‌های شناسایی شده به دقت تعریف و توصیف می‌شوند.

۶- نگارش و تحلیل نهایی: در این مرحله، تحلیل نهایی انجام می‌شود و نتایج به دست آمده به صورت کامل گزارش می‌شوند.

استفاده از این الگوی انعطاف‌پذیر می‌تواند کمک کند تا مراحل تحلیل داده‌ها را به بهترین شکل ممکن انجام داده و نظریه توضیحی مناسبی ارائه شود. این الگو امکان رفت و برگشت بین مراحل را فراهم می‌کند تا به نتایج دقیق‌تری برسد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این بخش تحلیل‌های کیفی داده‌های پرسشنامه و مصاحبه با خبرگان و صاحب نظران انجام شده است. بنابراین در بخش اول، ویژگی‌های جمعیت شناختی گروه نمونه ارائه می‌شود و در بخش دوم متناسب با سؤالات تحقیق، به ارزیابی و جمع‌بندی تحلیل کیفی داده‌ها پرداخته شده است. در این بخش، ۵ سوال از تمام جامعه آماری در قالب نوعی مصاحبه نیمه‌ساختاریافته پرسیده شده است تا مضامین اصلی مرتبط با تجارب حکمرانی شناسایی شوند:

۱- نقش حوزه سیاست خارجی در ساختار کلان جمهوری اسلامی چیست؟

۲- سیاست‌های کلان و اسناد بالادستی موثر بر حوزه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران دارای چه قوت‌ها و ضعف‌هایی در شرایط فعلی است؟

۳- سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه و نظام بین‌الملل با چه فرصت‌ها و تهدیداتی رو به رو است؟

۴- در صورتی که رویکردهای گذشته سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را ناموفق و یا نیازمند بازسازی قلمداد می‌کنید، مهمترین عواملی که باید در هنگام تدوین الگوهای مناسب در جهت بازسازی دستگاه سیاست خارجی در نظر گرفته شود چیست؟

۵- بهترین و موثرترین راهبرد برای دستگاه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران چیست؟
جامعه آماری این قسمت به تعداد ۶۳ نفر مشخص گردیده است.

الف. خبرگان: این افراد شامل خبرگان نظامی و استادان برجسته کشور در حوزه‌های دفاعی، سیاسی، روابط بین‌الملل، ژئوپلیتیک، مطالعات منطقه‌ای است که دارای ویژگی‌هایی از قبیل دارا بودن تحصیلات کارشناسی ارشد و دکتری در ردیف‌های پیش‌گفته و موضوع تحقیق و همچنین منتصب در مشاغل راهبردی هستند.

ب. صاحب‌نظران: برای انتخاب جامعه آماری صاحب‌نظران ابتدا فهرستی از افراد موردنظر را آماده و سپس با لحاظ نمودن ویژگی‌های از قبیل مدرک تحصیلی حداقل فوق‌لیسانس، آشنایی با موضوع مورد مطالعه، حیطه کاری و مسئولیتی داشتن، تألیف یا مقاله و تحقیق در حوزه سیاست خارجی، امکان دسترسی و مصاحبه و با همکاری و کمک فکری استادان راهنما و مشاور تعداد افراد واجد شرایط انتخاب شدند.

جدول شماره ۱: فراوانی سطح تحصیلات جامعه تحقیق

میزان تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
کارشناس ارشد	۱۶	۲۵	۲۵
دکتری	۲۶	۴۲	۶۷
دانشجوی دکتری	۲۰	۳۳	۱۰۰
جمع	۶۲	٪۱۰۰	

جدول شماره ۱ نشان‌دهنده‌ی آن است که ۴۲ درصد پاسخ‌گویان جامعه آماری دارای مدرک تحصیلی دکتری، ۳۳ درصد دانشجوی دکتری و ۲۵ درصد نیز دارای مدرک کارشناسی ارشد می‌باشند.

در این مرحله تلاش شد تا با مطالعه دقیق مصاحبه با جامعه آماری منتخب کدهای اصلی پیرامون تجارب حکمرانی در حوزه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران استخراج و مشخص گردند که در جدول ذیل قابل مشاهده است:

جدول شماره ۲: کدهای استخراجی از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته

کدهای استخراجی		
حافظ تمامیت نظام	از ارکان نظام	ستون اصلی نظام سیاسی
مجری اوامر	ناکارآمدی	ارتقاء موازنه نظام
حوزه راهبردی	هویت‌بخشی	سیاست‌سازی
فقدان جایگاه مناسب جهانی	حفظ استقلال کشور	نیازمند بازنگری
افزایش تنش با جهان	کمبود دیپلماسی اقتصادی	قدرت‌آفرینی
دیپلماسی امت‌گرا	ایدئولوژیک	بی‌توجهی به رفاه مادی
فقدان بنیان نظری	تناقض در رفتار داخلی و خارجی	استقلال سیاسی

کدهای استخراجی		
وابستگی اقتصادی	بی‌توجه به منافع ملی	ضعف تبلیغاتی
جهت‌گیری امنیت‌محور	عدم خلاقیت در بحران‌ها	غیرقابل انعطاف
بی‌توجهی به بنیان‌های داخلی	عقب‌ماندگی در سیاست مدرن	ایزوله کردن ایران
متصلب و عدم انطباق با مسائل روز	ریسک‌درگیری نظامی	استفاده از جنگ تجاری آمریکا و چین
یکجانبه‌گرایی	فاصله گرفتن از نگاه واقع‌بینانه	اسارت در سیاست‌های روسیه و چین
بهبود روابط با غرب	عدم شناخت از جریانات جهانی	افزایش صادرات به کشورهای منطقه
تعامل سازنده	ثبات‌بخشی به غرب آسیا و قفقاز	فرسایشی بودن سیاست‌ها
درگیری در جنگ‌های نیابتی	همکاری با ابرقدرت‌ها	ایجاد جنگ و تحریم
بازیگری مناسب در دوران گذار	ترسیم اهداف در نظم نوین جهانی	بازدارندگی امنیتی و دفاعی
تزلزل منطقه‌ای و جهانی	پیشرفت کشورهای منطقه	تحریم‌های بین‌المللی
خارج بودن از زنجیره اقتصاد جهانی	کنار گذاشتن تعصبات	توجه به منافع ملی
انعطاف هوشمندانه	انزوای ایران در بلندمدت	استفاده از نخبگان
دوری از اسلام‌گرایی	هم‌راستایی با سیاست جهانی	تغییر در دیدگاه‌های ناپخته
توازن در روابط با شرق و غرب	بازیگری فعال در عرصه منطقه‌ای	توجه به پتانسیل بومی
توجه به پیشرفت در کنار استقلال	تغییر نگرش	تغییرات بین‌المللی
سیاست‌های افراطی	تعامل سازنده	ارتباط موثر با جهان
دیپلماسی فرهنگی	رضایت مردمی	تنظیم روابط با دولت‌ها
تقویت روابط چندبعدی	اتخاذ سیاست هم شرقی هم غربی	تعامل منطقه‌ای و جهانی
استفاده از متخصصین	تقویت دیپلماسی علمی	شفافیت و صداقت در سیاست
تبلیغات رسانه‌ای قوی	سیاست چندجانبه	اصلاحات ساختاری
پرهیز از افراط‌گرایی	عدم تعهد	جلوگیری از مهاجرت نخبگان
برقراری روابط دو جانبه	ترویج تمایز ایران	مواجهه با تحریم‌ها
اسلام‌گرایی	تعامل با سازمان‌های بین‌المللی	ترویج دیپلماسی نرم
رفع تحریم‌ها	نقش رهبری در منطقه	دیپلماسی اختلافات منطقه‌ای
استقلال	توسعه همکاری	دفاع از حقوق ملت
عدم طرح موضوعات راهبردی	تقویت همبستگی منطقه‌ای	امنیت و پایداری
ناهماهنگی نهادی	کاهش نفوذ منطقه‌ای	کاهش اعتبار بین‌المللی
اطلاع‌رسانی ناقص	فقدان شبکه روابط جهانی	موازی‌کاری نهادی در سیاست خارجی

با توجه به نتایج جدول شماره ۲، ۱۰۵ کد استخراج گردید. در مرحله بعد با توجه به سوالات

اصلی و فرعی پژوهش مضامین اصلی از کدهای استخراجی منتج شدند که در جدول ذیل ارائه

شدند.

جدول شماره ۳: مضامین شناسایی شده از کدها

مضامین	کدهای مرتبط
الگوهای سیاست خارجی	اسلام‌گرایی، غرب‌گرایی، توازن‌گرایی
ظرفیت‌های حکمرانی در سیاست خارجی	ارتقاء موازنه نظام، هویت‌بخشی، حفظ استقلال کشور، قدرت آفرینی، استقلال سیاسی، تعامل سازنده، ثبات‌بخشی، بازدارندگی امنیتی و دفاعی، انعطاف هوشمندانه، توجه به پتانسیل بومی، ارتباط موثر با جهان، ترویج دیپلماسی نرم، عدم تعهد، استفاده از نخبگان، توجه به منافع کلی
تهدیدات حکمرانی در سیاست خارجی	فقدان جایگاه مناسب جهانی، افزایش تنش با جهان، کمبود دیپلماسی اقتصادی، تناقض در رفتار داخلی و خارجی، فقدان بنیان نظری، ضعف تبلیغاتی، عدم خلاقیت در بحران‌ها، عقب ماندگی در سیاست مدرن، فاصله گرفتن از نگاه واقع‌بینانه، ریسک درگیری نظامی، اسارت در سیاست‌های چین و روسیه، عدم شناخت از جریان‌ات جهانی، درگیری در جنگ‌های نیابتی، فرسایشی بودن سیاست‌ها، انزوای ایران در بلندمدت، کاهش اعتبار بین‌الملل، خارج بودن از زنجیره اقتصاد جهانی
اصلاح نظام حکمرانی در سیاست خارجی	کنار گذاشتن تعصبات، دوری از اسلام‌گرایی، هم‌راستایی با سیاست جهانی، تغییر در دیدگاه‌های ناپخته، توازن در روابط با شرق و غرب، تغییر نگرش، تنظیم روابط با دولت‌ها، تقویت روابط چندبعدی، اتخاذ سیاست هم شرقی، هم غربی، تعامل با سازمان‌های بین‌المللی، رفع تحریم‌ها، تقویت همبستگی منطقه‌ای
ضعف‌های حکمرانی در سیاست خارجی	

۱) ظرفیت‌ها، تهدیدها و ضعف‌های حکمرانی سیاست خارجی: طراحی الگوی حکمرانی در سیاست خارجی ایران باید بر اساس اصولی از جمله توسعه روابط بین‌المللی، توسعه همکاری‌های اقتصادی، توسعه روابط فرهنگی و علمی، توسعه روابط امنیتی و توسعه روابط فرهنگی و اجتماعی صورت گیرد. این الگو باید بر اساس ارزش‌های اخلاقی و اخلاقیات، ارتباطات قوی با مردم و فرهنگ رهبری متعالی تدوین شود. ایران می‌تواند سیاست خارجی قوی‌تری داشته باشد و به توسعه و رشد جامعه کمک کند. توسعه روابط بین‌المللی و همکاری‌های اقتصادی با کشورهای دیگر، توسعه همکاری‌های فرهنگی و علمی و توسعه همکاری‌های امنیتی با کشورهای دیگر، می‌تواند به تقویت اقتصاد، فرهنگ و امنیت کشور کمک کند. همچنین، توسعه روابط فرهنگی و اجتماعی با کشورهای دیگر می‌تواند به تقوی همبستگی و تعامل فرهنگی بین کشورها کمک کند.

برای نیل به این مقصود پژوهش حاضر الگوی حکمرانی متعالی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را پیشنهاد داده است.

به طور کلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با مجموعه ای از تهدیدات، فرصت ها، ضعف ها و ظرفیت ها مواجه بوده است.

۲) تهدیدها:

۱- تهدیدهای امنیتی: تهدیدهای امنیتی می توانند از طریق تهدیدهای نظامی، تروریسم، تجاوز حریم هوایی و دریایی، تهدیدهای هسته‌ای و تهدیدهای سایبری به وجود آیند. این تهدیدها می توانند به امنیت و استقرار کشور و مناطق محدود کمک کنند.

۲- تهدیدهای اقتصادی: تهدیدهای اقتصادی می توانند از طریق تحریم‌ها، تحریم‌های مالی، تحریم‌های تجاری و تهدیدهای قیمتی به وجود آیند. این تهدیدها می توانند به تضعیف اقتصاد کشور و کاهش رشد اقتصادی منجر شوند.

۳- تهدیدهای فرهنگی و اجتماعی: تهدیدهای فرهنگی و اجتماعی ممکن است از طریق تهدیدهای فرهنگی، تهدیدهای اجتماعی، تهدیدهای رسانه‌ای و تهدیدهای فرهنگی و اجتماعی در فضای مجازی به وجود آیند. این تهدیدها می توانند به ضعف و تضعیف ارزش‌ها و اصول فرهنگی و اجتماعی کشور منجر شوند.

۴- تهدیدهای سیاسی: تهدیدهای سیاسی می توانند از طریق تهدیدهای سیاسی داخلی، تهدیدهای سیاسی خارجی، تهدیدهای سیاسی بین‌المللی و تهدیدهای سیاسی در فضای مجازی به وجود آیند. این تهدیدها می توانند به ضعف و تضعیف نظام سیاسی و نظام سیاسی کشور منجر شوند.

۵- تهدیدهای فناوری اطلاعات و ارتباطات (سایبری): تهدیدهای سایبری می توانند از طریق حملات سایبری، جرایم سایبری، تهدیدهای امنیتی شبکه‌ها و تهدیدهای سایبری در فضای مجازی به وجود آیند. این تهدیدها می توانند به ضعف و تضعیف امنیت سایبری و امنیت اطلاعات کشور منجر شوند.

۳) فرصت‌ها:

۱- توسعه روابط بین‌المللی: ایران می تواند با توسعه روابط بین‌المللی و ایجاد همکاری‌های بین‌المللی در حوزه‌های مختلف مانند اقتصاد، فرهنگ، علم و فناوری، آموزش و پرورش، به توسعه و تقویت قدرت و استقلال کشور کمک کند.

۲- توسعه همکاری‌های اقتصادی: ایران می‌تواند با توسعه همکاری‌های اقتصادی با کشورهای دیگر، افزایش تجارت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی را تحقق کند. این فرصت می‌تواند به توسعه اقتصاد کشور و ایجاد اشتغال کمک کند.

۳- توسعه روابط فرهنگی و علمی: ایران می‌تواند با توسعه روابط فرهنگی و علمی با کشورهای دیگر، تبادل فرهنگی و تبادل علمی را تقویت کند. این فرصت می‌تواند به تعامل فرهنگی و تبادل فرهنگی بین کشورها کمک کند و به تقویت همبستگی و تعامل فرهنگی بین کشورها کمک کند.

۴- توسعه روابط امنیتی: ایران می‌تواند با توسعه روابط امنیتی با کشورهای دیگر، تقویت امنیت و استقرار منطقه و مناطق محدود را تحقق کند. همچنین، توسعه همکاری‌های امنیتی در حوزه‌های مختلف مانند مبارزه با تروریسم، مبارزه با جرائم سایبری و مبارزه با جرایم سازمان‌دهنده می‌تواند به تقویت امنیت و استقرار کشور کمک کند.

۵- توسعه روابط فرهنگی و اجتماعی: ایران می‌تواند با توسعه روابط فرهنگی و اجتماعی با کشورهای دیگر، تبادل فرهنگی و تبادل اجتماعی را تقویت کند. این فرصت می‌تواند به تعامل فرهنگی و تعامل اجتماعی بین کشورها کمک کند و به تقویت همبستگی و تعامل فرهنگی بین کشورها کمک کند.

با توجه به پاسخ‌های جامعه آماری پژوهش، می‌توان مولفه‌های اصلی اصلاح نظام حکمرانی در دستگاه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را در مفاهیم زیر صورت‌بندی کرد.

۱) تعامل: تعامل و گفتگو در حوزه سیاست خارجی به معنای برقراری ارتباط موثر و متقابل با سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی است. این ارتباط می‌تواند در قالب مذاکرات، دیپلماسی و تبادل نظرهای رسمی و غیررسمی باشد.

۲) توسعه نشانه‌های قدرت نرم: توسعه نشانه‌های قدرت نرم در سیاست خارجی به معنای تقویت و ترویج فرهنگ، علم و فناوری، هنر، ورزش و رسانه است. این نشانه‌ها، قدرت نرم یک کشور را بیان می‌کنند و تأثیری مثبت و جذاب را بر دیگران دارند، به طوری که تأثیرگذاری بی‌درنگ در سیاست خارجی و دستیابی به اهداف سیاستی و ملی را تسهیل می‌کنند.

به طور کلی، توسعه نشانه‌های قدرت نرم شامل موارد زیر است:

۱- فرهنگ و زبان: توسعه فرهنگ و زبان می‌تواند در ارتباطات بین‌المللی و اطلاع‌رسانی به دیگران کمک کند. به‌ویژه توسعه زبان مادری و فرهنگ اصیل کشور می‌تواند در انتشار افکار و ارزش‌های فرهنگی کشور نقش مهمی ایفا کند.

۲- علم و فناوری: توجه به پژوهش و توسعه، فناوری و نوآوری، آموزش و تحصیلات عالی می‌تواند نشانگر قدرت علمی و فناوری کشور شود. این قدرت، می‌تواند به رونق اقتصادی، توانایی علمی و فنی، و بالابردن سطح زندگی مردم کمک کند.

۳- هنر و فرهنگ: توسعه هنر و فرهنگ به عنوان نشانه‌های قدرت نرم می‌تواند به جذابیت و جذب دیگران کمک کند. موسیقی، سینما، هنر تجسمی، معماری و ادبیات می‌تواند نمادهای فرهنگی یک کشور باشد و تصویری مثبت و متنوع از فرهنگ و هنر آن را به جهان نشان دهد.

۴- ورزش: توسعه و موفقیت در ورزش‌های بین‌المللی می‌تواند قدرت نرم را نشان دهد. مسابقات ورزشی به‌طور معتبر و جدی می‌تواند عواطف و استقلال را برای تمایل دیگران جلب کند و همچنین ارتباطات بین‌المللی را تقویت کند.

۵- رسانه و ارتباطات: توسعه رسانه‌ها و ارتباطات، از جمله رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی، می‌تواند نشان‌دهنده قدرت اطلاعاتی کشور باشد و امکان انتشار افکار، دیدگاه‌ها و اخبار را به دیگران فراهم آورد.

۳) تشکیل کادرهای متخصص: کادر متخصص در حکمرانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران باید توانمندی‌ها و تجربیات لازم برای ارزیابی مسائل سیاست خارجی، راهبردها و تدابیر لازم برای تدوین، اجرا و پیگیری سیاست‌های خارجی را داشته باشند. آنها باید قادر باشند تا ارتباطات بین‌المللی را پیش ببرند، روابط دوجانبه و چندجانبه را تقویت کنند و بازارهای جدید را کشف کنند تا تجارت و سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی را ارتقا دهند. اصلاح و توانمندسازی ساختار حکمرانی سیاست خارجی با تشکیل یک کادر متخصص، علاوه بر مزایای فنی، به ارتقای نظامی و بین‌المللی کشور نیز کمک خواهد کرد. این اصلاحات می‌توانند باعث افزایش تأثیرگذاری، اعتبار و رتبه بندی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران شده و توانایی دیپلماسی و مذاکره با سایر کشورها را در جهان تقویت کنند.

۴) توسعه دیپلماسی چندجانبه: توسعه دیپلماسی چندجانبه به عنوان یکی از اصلاحات ساختار حکمرانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی اهمیت بسیاری دارد. این مفهوم به توسعه روابط بین المللی با کشورهای دیگر و شرکت فعال در سازمان‌ها و کمیته‌های بین المللی اشاره دارد. تأکید بر دیپلماسی چندجانبه نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی به منظور دستیابی به هدفهای خود در سیاست خارجی، از همکاری با کشورها و نهادهای بین المللی استفاده می‌کند. این رویکرد چندجانبه برای جمهوری اسلامی برای تحقق اهداف مختلف مهم است. این امکان را به جمهوری اسلامی می‌دهد تا روابط خود را با کشورها و نهادهای بین المللی تقویت کرده و به منافع و جایگاه خود در جهان بیشتر باشد. به علاوه، این رویکرد به جمهوری اسلامی امکان می‌دهد تا برای حل و فصل منازعات و بحران‌ها در سطح بین المللی تلاش کند و روابط خود را با بقیه کشورها تقویت کند. در نهایت، توسعه دیپلماسی چندجانبه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی بر نهادهای بین المللی و نهادی مانند سازمان ملل متحد و سازمان جهانی تجارت تأثیر می‌گذارد و می‌تواند راهی برای جلب حمایت بین المللی برای مواضع و سیاست‌های جمهوری اسلامی در قضایای مختلف باشد.

۵) ارزیابی مداوم سیاست‌ها: مداومت در ارزیابی سیاست‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، بدان معناست که بررسی و تجزیه و تحلیل دقیق در مورد اثرات و نتایج این سیاست‌ها به صورت مداوم و سیستماتیک انجام شود. این مولفه از اهمیت بسزایی برخوردار است زیرا باعث می‌شود تا سیاستمداران و تصمیم‌گیرندگان شناخت دقیقی از عملکرد سیاست‌های خود و یادگیری مستمر از تجربیات خود داشته باشند. به علاوه، مداومت در ارزیابی سیاست‌ها به وجود یک سازوکار منظم و مستقل برای جمع‌آوری داده‌ها، انجام تحلیل‌های علمی و ارزیابی کیفیت سیاست‌ها منجر می‌شود.

برای ارزیابی مداوم سیاست‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، می‌توان از رویکردهای مختلف استفاده کرد. مثلاً می‌توان از تحلیل سیاست‌های پیشین و بررسی نتایج کارکردهای قبلی برای تشخیص نقاط قوت و ضعف موجود استفاده کرد. همچنین، می‌توان از نظرسنجی‌ها و مطالعات عمومی برای نظر جمعی مردم و نیازها و آرزوهای آنها با توجه به سیاست‌های خارجی مورد بررسی استفاده کرد. هدف اصلی ارزیابی مداوم سیاست‌ها در حوزه سیاست خارجی، بهبود و اصلاح ساختار حکمرانی در این زمینه است. این اصلاحات می‌تواند شامل تغییرات در رویکردها،

تغییر در طرح و برنامه ها، اصلاح در مکانیزم های اجرایی و حتی تغییر در افراد مسئول برای سیاستهای خارجی باشد. بنابراین، ارزیابی مداوم سیاستها در حوزه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران جهت بهبود و توسعه این سیاست ها از اهمیت بسزایی برخوردار است. این ارزیابیها باید با رویکردهای علمی، جامع و دقیق صورت گیرد تا بتوان از تجربیات گذشته یادگیری کرده و سیاست های خارجی هوشمندانه تری برای جمهوری اسلامی ایران طراحی کرد.

۶) ابعاد و مولفه‌ها: در حکمرانی سیاست خارجی ایران می‌توان ابعاد و مولفه‌های مختلفی را شناسایی کرد که نقش مهمی در تعیین و اجرای سیاست‌های خارجی این کشور دارند. با توجه به نظر متخصصان ابعاد و مولفه‌های ذیل شناسایی شدند:

الف) ابعاد:

- ابعاد ایدئولوژیک: شامل اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی و تأکید بر مقاومت در برابر استکبار جهانی که نقش مهمی در تعیین سیاست خارجی ایران دارد.
- ابعاد منطقه‌ای: شامل روابط با کشورهای همسایه و منطقه‌ای، همکاری‌های اقتصادی و امنیتی، و تأثیرگذاری در امور منطقه‌ای و جهانی.
- ابعاد اقتصادی: شامل توسعه همکاری‌های اقتصادی با کشورهای دیگر، تجارت بین‌المللی، و تأثیرات اقتصادی بر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی.
- ابعاد سیاسی و دیپلماتیک: شامل برقراری روابط دیپلماتیک با کشورهای دیگر، نقش ایران در سازمان‌ها و اتحادیه‌های بین‌المللی، و تأثیرات سیاست‌های خارجی بر روابط بین‌المللی.
- ابعاد فرهنگی و اجتماعی: شامل تأثیرات فرهنگی و اجتماعی ایران بر روابط بین‌المللی، تبادلات فرهنگی، و تأثیرات فرهنگی بر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی.

ب) مولفه‌ها:

- مولفه امنیتی: شامل موضوعات مربوط به امنیت ملی، مبارزه با تروریسم، و تأثیرات امنیتی بر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی.
- مولفه اقتصادی: شامل موضوعات مربوط به تجارت، سرمایه‌گذاری‌ها، تحریم‌ها، و تأثیرات اقتصادی بر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی.
- مولفه محیط زیستی: شامل موضوعات مربوط به حفاظت از محیط زیست، تغییرات آب و هوا، و تأثیرات محیط زیستی بر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی.

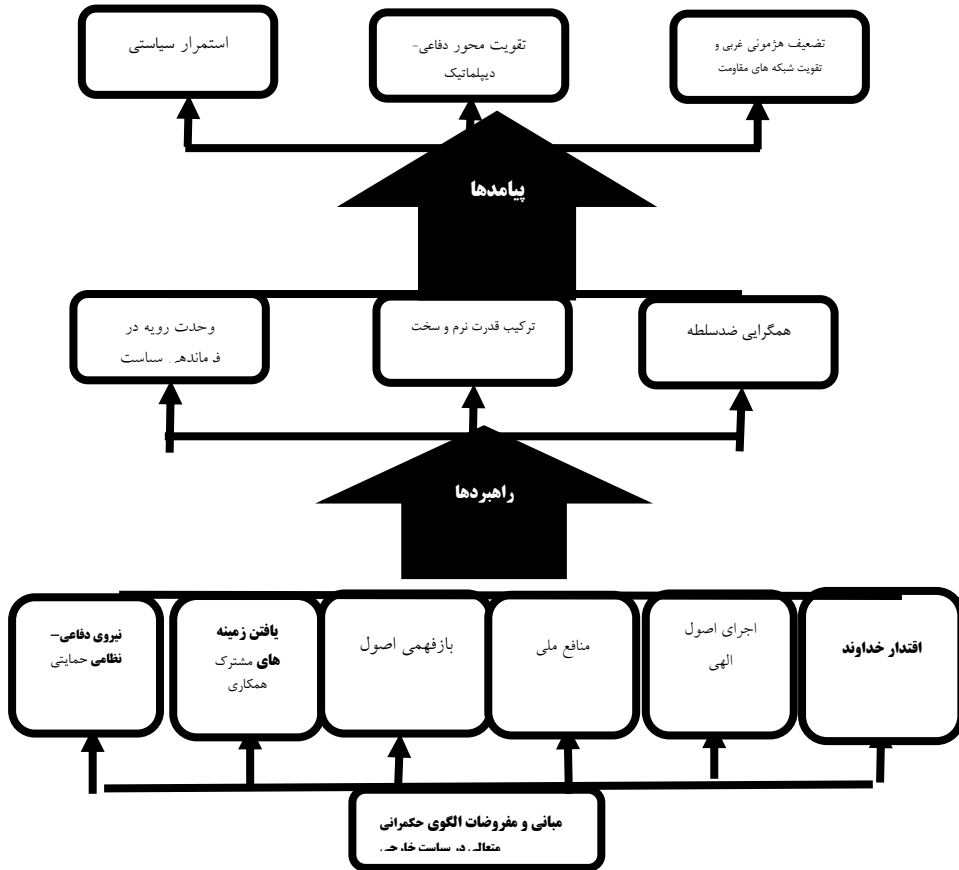
-مؤلفه حقوق بشر از دیدگاه اسلامی: شامل موضوعات مربوط به حقوق بشر، آزادی‌های شهروندی، و تأثیرات حقوق بشر بر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی.

- مؤلفه توسعه‌یافتگی: شامل موضوعات مربوط به توسعه اقتصادی، کمک‌های انسانی، و تأثیرات توسعه‌یافتگی بر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی.

-مؤلفه جهانی: شامل روابط با سازمان‌ها و اتحادیه‌های بین‌المللی، تأثیرات جهانی ایران، و تعامل با کشورهای دیگر در ارتباطات بین‌المللی.

به طور کلی، ابعاد و مؤلفه‌های حکمرانی سیاست خارجی ایران شامل ابعاد ایدئولوژیک، منطقه‌ای، و اقتصادی به همراه مؤلفه‌های امنیتی، اقتصادی، و جهانی است که نقش مهمی در تعیین و اجرای سیاست‌های خارجی این کشور دارند.

۷) الگوی استخراجی پژوهش: نظر به این ویژگی‌ها پژوهش حاضر الگوی حکمرانی متعالی در سیاست خارجی ایران را پیشنهاد داده است تا براساس آن، بتوان از مرزبندی‌های گفتگمانی پیشین عبور کرد و نوعی فراگفتمان را برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران طراحی کرد. در حکمرانی متعالی مرتبط با سیاست خارجی، یک فرماندهی واحد تصمیم‌گیری برای نوع مواجهه با کشورهای دیگر متأثر از مبانی اسلامی باید وظیفه محافظت و ارزیابی نسبت سیاست‌های جاری با اصول سیاست خارجی را بر عهده گیرد و وحدت رویه و استمرار سیاست‌ها را تضمین کند. علاوه بر این، یکی از مشکلات حکمرانی در سیاست خارجی ایران، تفکیک میان نیروی‌های دیپلمات و نیروهای نظامی و به عبارت بهتر بین سیاست و دفاع بوده است. با این حال، باید توجه داشت که سیاست ادامه دفاع و دفاع ادامه سیاست است و این دو حوزه از یکدیگر قابل تفکیک نیستند. بنابراین در مدل متعالی سیاست خارجی، حوزه‌های نرم و سخت با یکدیگر ترکیب می‌شوند و مجموعه‌ای واحد را در رابطه با سایر کشورها به وجود می‌آورند. در نهایت، با توجه به مبانی الهی و دینی حکمرانی متعالی در سیاست خارجی، باید نوعی اجماع میادین و همگرایی ضدسلطه میان نیروهای همسو با جمهوری اسلامی ایران با محوریت اعتقادات دینی به وجود آید و تا براساس این ایده، منافع ملی و منطقه‌ای کشورمان تضمین گردد.

شکل شماره ۱: مبانی و مفروضات الگوی حکمرانی متعالی در سیاست خارجی ج.ا.ا.

نتیجه گیری و پیشنهاد:

– نتیجه گیری

انقلاب اسلامی در ایران، سبب تغییر رویکردها و الگوهای سیاست خارجی کشور شد. قبل از انقلاب، الگوی غرب‌گرایی در سیاست خارجی ایران تعیین‌کننده بود و با تمرکز بر روابط با کشورهای غربی، به ویژه آمریکا، پیش می‌رفت. اما پس از انقلاب، با ظهور نظام اسلامی و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، الگوی سیاست خارجی ایران به شکل اسلام‌گرایی تغییر کرد. در این الگو، اسلام متغیری مهم در تعیین سیاست‌ها و روابط خارجی ایران شد و تلاش برای توسعه همکاری با کشورهای اسلامی و حفظ ارزش‌ها و اصول اسلامی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مورد تأکید قرار گرفت. با این حال باید توجه داشت که الگوی غرب‌گرایی هیچ‌گاه به طور کامل از بین نرفت و همواره به عنوان دیدگاهی مهم در میان گروه‌های

سیاسی به حیات خود ادامه داد. همچنین، با گذشت زمان و در جهت حفظ منافع ملی و تعامل بین‌المللی، الگوی توازن‌گرایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران برجسته شد. این الگو سعی در حفظ استقلال و خودکفایی ایران در صدد برقراری روابط متعادل با نهادها و کشورهای دیگر بر پایه منافع ملی است.

با توجه به این توضیحات، در پاسخ به سوال اصلی پژوهش «الگوی مطلوب حکمرانی در حوزه سیاست خارجی در رابطه با سایر کشورها کدام است؟» باید عنوان کرد که الگوی مناسب در حوزه حکمرانی سیاست خارجی، ترکیبی از سه راهبرد همگرایی ضدسلطه، ترکیب قدرت نرم و سخت و وحدت رویه در سیاست خارجی است که از نقطه نظر این پژوهش، پیامدهای تضعیف هژمونی غربی و تقویت شبکه‌های مقاومت، تقویت محور دفاعی-دیپلماتیک و استمرار سیاستی به دنبال دارد و در شکل شماره ۱ ارایه گردیده است.

در پاسخ به سوال فرعی اول «ظرفیت‌های حکمرانی موجود در حوزه سیاست خارجی کدام است؟» موقعیت جغرافیایی، نفت و گاز، جمعیت بزرگ، تاریخ و فرهنگ و توانمندی‌های اقتصادی شناسایی و معرفی شدند. در پاسخ به سوال فرعی دوم «عوامل تهدیدزای مؤثر بر امنیت جمهوری اسلامی ایران، ناشی از حکمرانی متعالی در حوزه سیاست خارجی کدام است؟» تهدیدهای امنیتی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی، تهدیدهای فناوری اطلاعات و ارتباطات (سایبری) استخراج کنند. در پاسخ به سوال فرعی سوم «عوامل ضعف مؤثر بر ظرفیت‌های حکمرانی در حوزه سیاست خارجی چیست؟» نارضایتی داخلی، ناهماهنگی در سیاست داخلی، فشار گروه‌های ذی نفوذ داخلی و تحریم‌ها و محدودیت‌های اقتصادی شناسایی و معرفی گردیدند.

– پیشنهادها

با توجه به موضوع‌های مختلف و چالش‌های موجود در حوزه حکمرانی سیاست خارجی ایران، پیشنهادت اجرایی زیر کمک‌کننده خواهد بود:

۱- تعیین راهبردهای ملی:

تعیین راهبردهای ملی و تدوین سیاست‌های خارجی بر اساس اهداف ملی و اصول حکمرانی سیاست خارجی.

۲- توسعه نظارت و حسابرسی:

تقویت نظارت مستقل بر عملکرد دولت در حوزه سیاست خارجی و اجرای اصول حکمرانی.

۳- توسعه ظرفیت‌های نهادی:

توسعه ظرفیت های نهادی و تقویت نهادهای مرتبط با حکمرانی سیاست خارجی برای اجرای موثر تر سیاست های خارجی.

افزون بر این، پیشنهادهایی نیز برای پژوهش های آتی ارائه می گردد:

- ۱- بررسی نقش نهادهای حکومتی: بررسی نقش و تأثیر نهادهای حکومتی مانند وزارت امور خارجه، شورای عالی امنیت ملی، و ریاست جمهوری در تدوین و اجرای سیاست خارجی ایران.
- ۲- تحلیل روابط بین المللی: بررسی روابط ایران با کشورهای مختلف و نقش آن در سیاست خارجی ایران، به ویژه در قالب تحلیل روابط منطقه ای و بین المللی.
- ۳- مطالعه تأثیرات تحریم ها: بررسی تأثیرات تحریم ها بر سیاست خارجی ایران و راهکارهای ممکن برای مقابله با این تحریم ها.
- ۴- تحلیل راهبردهای ایران در قبال تحولات منطقه ای: بررسی راهبردهای ایران در برابر تحولات منطقه ای مانند جنگ ها، تغییرات سیاسی، و تأثیرات آن بر سیاست خارجی ایران.

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- امام خمینی ره (بی تا). صحیفه امام جلدهای مختلف. نرم افزار مجموعه آثار امام خمینی (ره)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، وبسایت خامنه‌ای. آی آر.
- دهقانی فیروزآبادی، جلال، رادفر، فیروزه (۱۳۹۳)، الگوهای صدور انقلاب در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- دهقانی فیروزآبادی، جلال (۱۳۹۸)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: سمت.
- رودسری، آریاشفتت، تبرزد، محمدسعید (۱۴۰۰)، ارائه الگوی حکمرانی متعالی اسلامی - ایرانی بر اساس اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، فصلنامه حکمرانی متعالی
- صادقیان، رضا، موسوی، سید قائم (۱۳۹۶)، مقایسه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دولت های خاتمی و احمدی نژاد، پژوهش ملل، دوره دوم، ۱-۱۸.
- صادقی، علی (۱۳۹۷)، الگو روش در علوم اجتماعی، تهران: دانش.
- فلیک، اوه (۱۳۸۸)، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- کریمی مله، علی (۱۳۹۹)، تأملی نظری در نسبت حکمرانی خوب و امنیت ملی، مطالعات راهبردی، سال پانزدهم، شماره ۴، ۴۳-۸۰.
- کشاورز، محسن، عرب‌اسدی، حسین (۱۴۰۰)، ارکان دولت اسلامی در منظومه فکری امام خامنه‌ای (حفظه...۱)، فصلنامه حکمرانی متعالی، دوره ۲، شماره ۱، ۷۷-۹۶.
- یزدان فام، محمود (۱۳۹۷)، دگرگونی در نظریه‌ها و مفهوم امنیت ملی، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۳۸، ۷۲۵-۷۵۰.

ب - منابع انگلیسی

- Braun, V., & Clarke, V. (2006), Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Eryurek, Evren (2021), *Data Governance: The Definitive Guide*, O'Reilly Media.
- Koenig, David R. (2018), *Governance Reimagined: Organizational Design, Risk, and Value Creation*, right Governance Publications.
- Larcker, David (2020), *Corporate Governance Matters*, Pearson.

Consequences of environmental macrotrends on changes in the age structure of the population of the Islamic Republic of Iran in the horizon of 1410

By: Fazlollah Nowzari, Mohammad Reza Moatazdian , Reza Mahmoodpour , Hamed Jafarpour **Abstract**

During the recent years, changes in the economic, social and cultural fields, improving the health of society, decreasing fertility, followed by decreasing population growth and increasing life expectancy have led to significant changes in the country's population structure. The aforementioned macro trends, along with the driving factors, have had consequences for the population of the Islamic Republic of Iran. The purpose of this research is to determine the consequences of environmental macrotrends on changes in the age structure of the population of the Islamic Republic of Iran in the horizon of 1410 And therefore, the main issue of this research will be based on the purpose of the research, based on what this issue is. This research is a developmental-applied research and in terms of descriptive-analytical research method, which is collected by the library and field information collection methods, and after obtaining the opinion of the statistical community (42 people) about the data analysis using the statistical quantitative methods of the tables The frequency distribution and inferential analysis of the sample t-test statistical test and the average rank of the data have been carried out and then the conclusions have been drawn. The findings of the research show that 13 consequences affected by the four macro-environmental trends of individual changes, economic changes, cultural changes and social changes will affect the age structure of the country's population in the horizon of 1410

Keywords: population, population age structure, macro trends.

The Principles Of Military Preparation And The Effect On The Performance Of Armed Forces

By:

Hossein Dadovand And Mohammad Hossein Afshardi

Abstract

Human societies have emerged based on common needs and the conflict of interests has made the occurrence of war among them inevitable; Therefore, military preparation is considered as one of the necessities of social life and its most accepted goal is to protect the material and spiritual interests of individuals and society. The purpose of continuous military preparation is to prevent known and unknown enemies from encroaching on the material and spiritual privacy of the country. Therefore, the following article tries to answer the main question, what are the principles of military preparation and what effect does it have on the performance of the armed forces? This research is of applied type, analytical descriptive research method and qualitative research approach. The collection of information has been done by two methods, field and library, and the expert community of this research for the interview includes 10 experts related to the subject. The findings of the research show that the principles of military preparedness include: "the principle of scope of operations, the principle of regional characteristics, the principle of quantitative self-sufficiency, the principle of qualitative superiority, the principle of complementarity of standing forces and popular forces and precaution, the principle of compatibility, the principle of institutions, the principle of foresight, The principle of resource adequacy, the principle of morale and spirituality, the principle of command and leadership, the principle of national unity and cohesion in war, the principle of creativity and innovation, the principle of flexibility, the principle of seriousness and certainty of threats and the principle of intelligence elites", on the desirable quality of the armed forces. They are effective in the battle scene.

Keywords: Military Preparation, Armed Forces, Current Readiness.

The Relationship Between the Culture and Thinking of the Basij and the Software Dimension of the New Islamic Civilization

By:

Ebrahim Najafi, Hikmat Daj Liri

Abstract

The Islamic civilization has experienced various ups and downs throughout history. The Islamic Revolution marks a turning point in the revival and reformation of Islamic civilization, which has been one of the fundamental ideals of the revolution. In recent years, the Supreme Leader has referred to it as the "New Islamic Civilization" and has outlined its formation in five stages: the Islamic Revolution, Islamic System, Islamic Government, Islamic Society, and the New Islamic Civilization.

The aim of this research is to examine the relationship between the culture and thinking of the Basij (volunteer force) and the software dimension of the New Islamic Civilization. The study is applied-developmental in nature, and its methodology is descriptive-analytical with a mixed approach. Data collection was done through fieldwork and library research, using tools such as note-taking, interviews, and questionnaires. The research sample consisted of 53 experts from these fields, selected purposively, and 17 individuals were interviewed. Qualitative data were analyzed using MAXQDA software, while structural equation modeling for quantitative data was conducted using Smart PLS software.

The time frame of the study ranged from 2019 to 2023 for data collection, and the research results are intended to be applied until the sustainability of the research findings. The geographical scope of the research is the Islamic Republic of Iran, and the thematic focus is on the culture and thinking of the Basij and the New Islamic Civilization.

The results of the study show that the culture and thinking of the Basij have a significant relationship with the software dimension, with a t-value of 9.267, a path coefficient of 0.571, and a significance level of 0.000. Therefore, with 95% confidence, it can be stated that the culture and thinking of the Basij have a significant positive indirect impact on the software dimension.

Keywords: Culture, Thinking, Culture and Thinking of the Basij, Civilization, New Islamic Civilization

Threat Threat analysis of the effect of political trends and events in strategic policy-making, J.A. Iran

By:

Yaghoob yousfvand, Ahmad tashakoripor

Abstract

Strategic policy-making refers to mechanisms that lead to solving the mystery of security and realizing national goals and interests in a complex, chaotic and ambiguous international world. Understanding and developing strategic policies requires a detailed and comprehensive understanding of the internal and external environment. Among the fundamental environmental factors that have a passing influence on strategic policy making are political trends and events, the correct knowledge of which helps the effectiveness of strategic decision making. This research seeks to answer the question of what threats affect the strategic policy-making area of J.A. Iran due to political trends and events. Therefore, it has been tried qualitatively and with a pathological view and an analytical and forward-looking approach in the form of trend analysis model and SWOT matrix analysis, to identify political trends and events that threaten strategic policy making and strategies must be provided. In this regard, library study and field method have been used in data collection. The findings of the research show that due to some trends and internal political damage and external threats, the strategic policy area of Iran is facing political, military and security threats, which if Failure to pay attention to them can lead to the ineffectiveness of strategic policies. The transition from these threats requires a policy based on the distribution and exercise of power in order to fulfill the demands, demands and rights of the people, and in the international arena, it requires strengthening and maximizing it and creating a balance of power at the regional and international levels.

Keywords: Trend analysis, strategy, political trends and events, strategic policy making.

The model for the employment of remote-controlled systems on the naval battlefield.

By: Alireza Saadat Rad

Name Student: Alireza Rahchamany ‘Aliasghar Beik bilandi **ABSTRACT**

Future warfare systems, which will serve as the offensive arm of armies in the coming decades, are networks composed of manned and unmanned systems interconnected through a digital communication network. These systems will be responsible for gathering intelligence and carrying out a significant portion of warfare. With the changing nature of wars, advanced armies have been fundamentally restructuring their combat organizations for more than three decades, exploiting new technologies, particularly unmanned systems such as drones, to perform many tasks and accomplish their missions. It is evident that naval battlefields cannot and should not ignore the importance of having a well-established model for the use of these systems.

Thus, the aim of this research is to design a model for employing remote-controlled systems on the naval battlefield. This research, in terms of its objective, is applied developmental research and, in terms of method, is exploratory. The overall statistical population of the research is estimated at 70 individuals using a checklist, meaning the sample size corresponds to the entire statistical population.

By identifying the dimensions, components, and items for employing remote-controlled systems on the naval battlefield through exploratory studies, continuous and thoughtful analysis of the theoretical foundations and literature, interviews with experts, and evaluating them based on five criteria (validity, reliability, objectivity, sensitivity, and generalizability), and combining and refining the influential factors, a model for the employment of remote-controlled systems in naval operations has been developed.

Key words: Deployment Model, Remote-Controlled Vehicles, Unmanned Vehicles, Naval Battlefield.

Pathology of the Compulsory Military Service System in the Islamic Republic of Iran and Proposing Corrective Strategies

By:

Alireza Sa'adatmandi, Nasser Poursadegh, Seyed Mehdi Farahi

ABSTRACT

The present study aims to analyze the shortcomings of compulsory military service from the perspective of human resource functions and to propose corrective strategies. The statistical population of this research includes experts and professional staff in charge of conscription affairs (selected through non-random sampling) and conscripted personnel (selected through stratified random sampling). This descriptive-applied research was conducted using a mixed-methods approach (qualitative-quantitative).

In the first phase, through content analysis, the ideal model of military service focusing on human resource functions was identified across five domains: recruitment and induction, training and development, retention, utilization, and discharge. These were categorized into 30 main components and 74 sub-components. Subsequently, a questionnaire derived from the research model was validated by experts and distributed among the statistical sample to assess the current status and identify deficiencies.

Analysis of the collected questionnaires, complemented by David's strategic model approach, revealed weaknesses in all human resource functional areas and threats in external factors. Based on these weaknesses and threats, corrective strategies were revised in expert panels, resulting in five major strategies. These strategies were ranked using a quantitative strategic planning matrix (QSPM) completed by experts.

The findings indicated that the "utilization" strategy was ranked as the top priority, followed by "training and development" in second place, "discharge" in third place, "retention" in fourth place, and "recruitment and induction" in fifth place.

Key words: Service, Military Service, Pathology, Strategy.

Modeling the Governance Experiences of the Islamic Republic of Iran in the Field of Foreign Policy

By:

Ali Akbar Abbasi, Mahmoud Sheikhseni, Mohsen Rostami, Abuzar Miyarebasi

Abstract

The governance experience of the Islamic Republic of Iran in foreign policy refers to the influence and interaction of this political system with other countries in international affairs. This includes policies, decisions, and actions taken by Iran in its relations with other countries and international organizations, covering diplomatic relations, international negotiations, agreements, sanctions, and influence on regional policies.

The main goal of this research, titled Governance Experiences of the Islamic Republic of Iran in Foreign Policy, is to present a new model of foreign policy governance based on experiences from the establishment of the Islamic Republic. The primary research question focuses on examining the ideal governance model in foreign policy with Western powers, especially the United States.

The methodology used is content analysis. The findings suggest a model consisting of three levels:

- a) Fundamentals: The power of God, divine principles, national interests, reinterpreting principles, finding common grounds for cooperation, and supportive defense-military power.
- b) Strategies: Anti-hegemony convergence, combining soft and hard power, and unity in foreign policy leadership.
- c) Outcomes: Weakening Western hegemony, strengthening resistance networks, enhancing the defensive-diplomatic axis, and maintaining consistent policies.

In conclusion, the research shows that the ideal governance model in foreign policy with Western countries includes specific fundamentals, strategies, and outcomes that can help achieve Iran's objectives.

Keywords: Modeling, Governance, Islamic Republic, Foreign Policy

Modeling the Governance Experiences of the Islamic Republic of Iran in the Field of Foreign Policy

By:

Ali Akbar Abbasi, Mahmoud Sheikhasani, Mohsen Rostami, Abuzar Miyarebasi

Abstract

The governance experience of the Islamic Republic of Iran in foreign policy refers to the influence and interaction of this political system with other countries in international affairs. This includes policies, decisions, and actions taken by Iran in its relations with other countries and international organizations, covering diplomatic relations, international negotiations, agreements, sanctions, and influence on regional policies.

The main goal of this research, titled Governance Experiences of the Islamic Republic of Iran in Foreign Policy, is to present a new model of foreign policy governance based on experiences from the establishment of the Islamic Republic. The primary research question focuses on examining the ideal governance model in foreign policy with Western powers, especially the United States.

The methodology used is content analysis. The findings suggest a model consisting of three levels:

a) Fundamentals: The power of God, divine principles, national interests, reinterpreting principles, finding common grounds for cooperation, and supportive defense-military power.

b) Strategies: Anti-hegemony convergence, combining soft and hard power, and unity in foreign policy leadership.

c) Outcomes: Weakening Western hegemony, strengthening resistance networks, enhancing the defensive-diplomatic axis, and maintaining consistent policies.

In conclusion, the research shows that the ideal governance model in foreign policy with Western countries includes specific fundamentals, strategies, and outcomes that can help achieve Iran's objectives.

Keywords: Modeling, Governance, Islamic Republic, Foreign Policy

❧ Table of Contents ❧

Articles

Consequences of Macro Environmental Trends on the Changes in the Age Structure of the Population of the Islamic Republic of Iran by 1410-----	4
<i>Fazlullah Nozari, Mahmoud Asgari, Mohammad Reza Motadiyan, Reza Mahmoud pour, Hamed Jafar poor</i>	
Principles of Military Preparedness and Its Impact on the Performance of the Armed Forces-----	5
<i>Hossein Dadvand, Mohammad Hossein Afshordi</i>	
The Relationship between Culture and Basij Thinking with the Soft Power Dimension of New Islamic Civilization-----	6
<i>Ebrahim Najafi, Hikmat Daj Leiri</i>	
The Role of Territorial Planning in Political Defense with Emphasis on Population-----	7
<i>Mohammad Akhbari, Fathollah Kalantari, Ahmad Labaf, Reza Mehriyari, Abbas Ali Nouri Fard</i>	
Threat Analysis of Political Trends and Events in Strategic Policy-Making of the Islamic Republic of Iran-----	8
<i>Yacoub Yousofvand, Ahmad Tashkari Pour</i>	
Modeling the Deployment of Remote-Controlled Vehicles in Naval Battlefield-----	9
<i>Ali Reza Saadat Rad, Ali Reza Rah Chameni, Ali Asghar Big Bilandi, Yousef Ghorbani</i>	
Pathology of the Military Service System in the Islamic Republic of Iran and Offering Corrective Strategies-----	10
<i>Ali Reza Saadat mandi, Nasser Poor Sadegh, Seyed Mehdi Farahi</i>	
Modeling the Governance Experiences of the Islamic Republic of Iran in Foreign Policy-----	11
<i>Ali Akbar Abbasi, Mahmoud Sheikh Hosseini, Mohsen Rostami, Abouzar Miyarebasi</i>	

The General Staff of Armed Forces
Quarterly Journal of Strategic-Defensive Studies

22th Year, Wenter 2024, Vol. 98

Concessionaire: Supreme National Defense University

Editor-in-chief: Shahram Norozani

Editor: Mohammad Mehdinezhad Nouri

Editorial Members:

Mohammad Hussein Afshordi	Professor of Political Geography at SNDU
Seyed Mehdi Alvani	Professor of Management at Allameh Tabatabaei University
Mohammad Hassan Sadeqi Moqadam	Professor of Criminal Law at Tehran University
Siamk Rahpeik	Professor of Law at the University of Law and Forensic Sciences
Naser Mirsepasi	Professor of Management at Islamic Azad University
Mohammadreza Hamidizadeh	Professor of Management at Shahid Beheshti University
Ali Rezaeian	Professor of Management at Imam Sadeq (a.s.) University
Mohammadbaqer Heshmatzadeh	Associate Professor of Sociology at Shahid Beheshti University
Ibrahim Hassan Beigi	Professor of Strategic Management at SNDU
Arastoo Touhidi	Associate Professor of National Defense at SNDU

Content Editor: Alireza Rahchamany	Scientific Editor: Alireza Rahchamany
Executive Manager: Alireza Rahchamany	
Cover Designer: Alireza Rahchamany	Line Editor: Alireza Rahchamany
Context Designer: Alireza Rahchamany	Lithography, print and binding: SNDU

This journal is published under license No. 124/973 dated Apr. 14, 1999
issued by the Deputy of
Media and Propagation Affairs of the Ministry of Culture & Islamic
Guidance and it is a scientific-research journal in accordance with license
No. 3/304 dated Apr. 17, 2005, issued by the Ministry of Science,
research and Technology.

- ❖ The essays do not necessarily reflect the view of the university.
- ❖ The journal wields the right to reject, accept and edit the essays.
- ❖ The quotations are permitted with reference.

Address: SNDU, pass Hengam expressway, north side of Shahid Babaei highway, Tehran.
Email: defaeistrategic@sndu.ac.ir Fox: 22975544 Tel: 22970347

*In the Name of God, the
Compassionate,
the Merciful*